This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

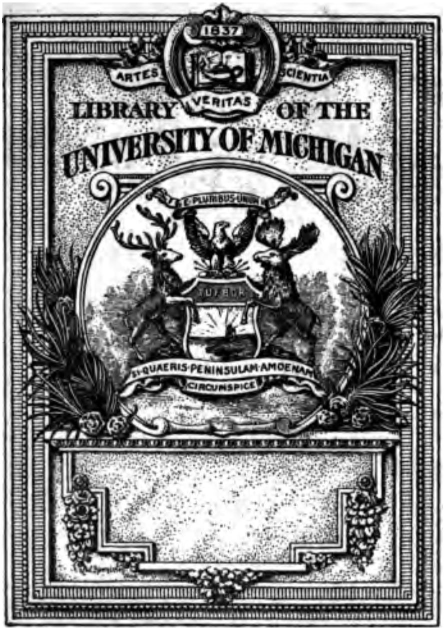
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

87
C2
C

871
C2
C34
G.1
E77

P. 560.

JULIUS CELSUS DE VITA ET REBUS GESTIS C. JULII CÆSARIS,

Ex *Muſeo*

JOAN. GEORGII GRAEVII.

Iterata Editio.

CUM

INDICE RERUM

Uberrimo.

LONDINI:

Apud *Sam. Smith*, & *Benj. Walford*, Regiæ Societatis Typographos, MDCXCVIII.

PRÆFATIO ad Edit. Amſtelod.

LECTORI

S.

CUM mecum ageret anno ſuperiore, nomine Societatis Amſtelodamenſis, Henricus Boomius, vir ſpectatæ fidei & induſtriæ, de Julii Cæſaris editione nova, quam dare conſtituiſſet, ei oſtendi Dionyſii Gerardi Joannis F. Voſſii notas & obſervationes in Cæſarem ſervari ab ejus patruo, Viro Nobiliſſ. & Ampliſſ. Gerardo Joanne Voſſio, Senatore ſupremæ Curiæ Flandriæ, quæ eſt ditionis fœderatorum Belgarum; nec me dubitare, quin hujus lucubrationis copiam ei ſit facturus Vir humaniſſimus. Iſtius voti non longe poſt compos, petiit à me ut, quem in muſeo meo viderat, Julium Celſum, ut vocatur, de vita & rebus Julii Cæſaris ſecum communicarem, quem librum eſſe rariſſimum intellexerat; cum in nulla Galliæ bibliotheca, illum reperiri teſtatus ſit Joannes Godwinus V. Cl. Profeſſor Regius, in editione Cæſaris in uſum Sereniſſ. Delphini adornata. Nam cum is diſputaſſet de Floridi Sabini & Ludovici Carrionis opinione de commentariis, quos habemus de bello Gallico & Civili, ac ſi illi falsò Julio Cæſari tribuerentur, cum illorum parens ſit Jul. Celſus, quia huic adſcribantur in nonnullis Mſſ. ut & à Joanne Saliſberienſi, Vincentio in ſpeculo, auctore Margaritæ poëticæ, qui non pauca ex Cæſare deprompſerint, quæ Julio Celſo adſignent, ſubjicit, hunc ſcrupulum ſibi exemiſſe Gerhardum Joannem Voſſium. Eum enim docere Celſi commentarios δὶς διὰ πασῶν à Commentariis Cæſaris differre, ut ſciunt,

verba ſunt Voſſii, qui cum Cæſare contulerunt editionem Celſi anni MCCCCLXXIII. *paulo poſt ſubnectit his Godwinus :* Ego vero fateor me ejuſmodi Celſi editionem anno CIↃCCCCLXXIII factam, quamvis ſedulo in celeberrimis Bibliothecis requiſitam non inveniſſe. *Accipis igitur nunc hic illos quæſitos, & à multis viris doctis expetitos Julii Celſi commentarios. Nam hunc indicem magni Voſſii auctoritatem ſecuti præfixerunt, quamvis nec in fronte illius, unde hæc predit, editionis auctoris nomen, aut ipſius libri & ejus argumenti inſcriptio conſpiciatur, nec in calce, in qua tantum legitur :* Explicit liber. Deo gratias. Anno Domini CIↃ CCCCLXXIII, *ut rectius ſcriptorem hujus commentarii Dionyſius Voſſius anonymum vocet. Certe Julius Celſus in illo laudatur, ut Celſi eſſe non poſſit. Nam cum is commemoraſſet cladem Romanæ legioni ab Ambiorige illatam:* admonuiſſe, *inquit,* lectorem vellem, quod Suetonius Tranquillus, auctor certiſſimus, Germanorum hoc in finibus accidiſſe ait : Julius autem Celſus comes, & qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum cenſet. *Meminit etiam Celſi in aliis locis ; inprimis in illo, ubi narrat Cæſarem Bibracte hiemare conſtituiſſe, de quo ipſe Cæſar agit in Commentarii ſeptimi de bello Gallico fine.* Hic, *inquit,* incipit octavus Commentariorum liber quem fecit Julius Celſus; ſeptem autem primos & uſque ad hunc paſſum fecit ipſe Cæſar, quamvis hic actor (*leg.* auctor) aliquot in locis contradicit, & male Cicerone teſte, & ipſo Celſo in prologo ſuo. *Hæc tamen non videntur ipſius anonymi eſſe, ſed ab imperito homine adſcripta, qui hunc anonymi librum credidit eſſe ipſos Cæſaris Commentarios, cum anonymus Julio Celſo illos tribuat, ut ex verbis his videre licet,* Julius autem Celſus comes, & qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum cenſet. *Nam in Cæſare legimus, victoriæ illius Ambiorigem potitum eſſe in Eburonibus ſui juris populis. Si anonymus eſt auctor illorum, quæ de octavi libri ſcriptore apud illum prodita modo cognovimus, æque ſuum commentarium in* VIII *libros diviſit, ut Julius Cæſar. In editione tamen vetere nulla eſt librorum diſtinctio, quam hic ut in*

aliis

ſumus ſecuti. Sed quicquid ſit de ſcripto & auctore,
t utique anonymum eſſe, quem Voſſius Julium Celſum
t, quo auctore ignoro, niſi forte, cum legiſſet, libri
vi ſcriptorem haberi Celſum, ut vidimus, nec tamen
r eſſet illius libri auctor, quam qui ſit præcedentium,
l nemo iverit inficias, qui vel dictionem vel ſenten-
attentius conſideret, animum induxerit ut crederet
s hujus operis conditorem eſſe Julium Celſum. Fuit au-
anonymus hic Chriſtianus. Laudat teſtimonium ſancti
uſtini de morte voluntaria Catonis, & non raro dam-
& irridet gentilium, Romanorum præcipue, in auſpiciis
acris ſuperſtitionem. Nulla in illo antiquitatis ſunt
igia. Quin vix quadringentorum, ſummum quingen-
m annorum ætatem fert. Nam, ut omittam alia, Mo-
r dicit ſuo tempore Flandros appellari, & Reges Germa-
Cæſares. Quamvis vero Julii Celſi non ſint hi com-
tarii, ſi ulli unquam Celſi commentarii exſtiterunt, de
valde dubito, ac non potius decepti ſunt omnes, alii,
emendatorem operum Cæſaris Julium Celſum habuerunt
illorum auctore, alii, qui hunc anonymum crediderant
Celſum illum, qui ſæpe laudatur à ſcriptoribus, qui
trecentos annos vixerunt, quorum ſupra meminimus,
; ut in editione vetuſta noſtra liber octavus Celſi no-
gerit, ſic forſitan in nonnullis manuſcriptis codicibus
s libri hoc nomen oſtentarunt, quod viri docti obſerva-
in Cæſaris quoque commentariis manuſcriptis; ſunt
m digni hi anonymi commentarii, qui ex iſtis latebris
lebritatem protrahantur. Sic enim ſatisfiet eruditorum
erio, qui olim eum videre geſtiunt, inter quos fuit Vir
itate, doctrina, &, cum ſupereſſet, ſtudio benemerendi
ræclaris artibus, illarumque cultoribus in primis nobi-
mericus Bigotius, cujus epiſtolam ante multos annos ad
laum Heinſium datam legi, in qua petebat quædam
ex hoc anonymo deſcribi, optabatque totum aut ſolum,
cum Julio Cæſare, ſi quando typis iterum mandaretur,
icari, ut ſcrupuli nonnullis à Sabino & Carrione injecti,
r quos & Tanaquillus Faber fuit, ex animis hominum
tus evellerentur. Nec equidem indignus eſt anonymus hic

 lecti one

LECTORI.

Lectione, cum multas graves ſententias adſpergat, quæ lectorem poſſunt erudire, ut non eſt in cognoſcendis cauſis, cur quæque geſta ſint, obtuſus, nec inutilis aut legentibus aut edentibus Cæſarem. Non fuit enim imperitus rerum humanarum, nec pro captu illius ætatis indoctus, quippe qui in ſcriptis Tullianis, præcipue in epiſtolis ad Atticum minime fuerit hoſpes, ex quibus non pauca excerpſit, quæ faciunt ad Julium Cæſarem defendendum, quem admiratur unice, & ad refellenda quæcunque in illo criminabantur. Editio illa unica anni CIↃ CCCC LXXIII *mendis infinitis inquinatur, & præcipue fœdiſſime dedecoratur compendiis ſyllabarum & vocum, quæ illius temporis librariis & primis typographis erant familiaria. Præter hæc expreſſimus eam in omnibus fere, intactoſque reliquimus errores ſive ſcribarum ſive auctoris in orthographia vocum, tam hominum & locorum, quam aliarum rerum, quæ facile poterant emendari, ut Lector hanc editionem legens ſe primam legere ſciat. Conjecturas & correctiones, quas exigebat ſententia, ſingulis paginis ſubjecimus. Speramus hujus libri paucis cogniti, Simlero certe & Geſnero, diligentiſſimis illis librorum indagatoribus ignorati, nec in bibliothecis locupletiſſimis Gallicis reperti, ut in dubium vocaretur, num unquam extitiſſet, aut lucem vidiſſet, editionem non ingratam futuram hominibus belle curioſis. Vale.*

JULII

JULII CELSI COMMENTARII DE VITA *JULII CÆSARIS.*

LIBER I.

CAji Julii Cæſaris dictatoris exordia, ut pleraque mortalium, fragilia: progreſſus magnifici: finis præceps. adoleſcens haud ſane fuit dives, quamvis nobiliſſima de ſtirpe. Siquidem ab ipſo Romanæ urbis initio & ante urbem conditam præclarum nomen Juliæ gentis invenio. Acceſſit ad domeſticam difficultatem intempeſtiva mors patris! qui illo annum ætatis ſextumdecimum agente obiit. Cujus aliquando de nomine à meipſo & ab aliis dubitatum memini. Crediturque quod ut ſol ſtellas, ſic paternum nomen filii claritas obſcuraſſet. legendo tamen comperi (quod neſcientibus prodo) patrem hujus Lucium Julium Cæſarem fuiſſe. ſed ut revertar ad filium, acceſſit & quartana febris; iners tædium longæque moleſtiæ, & omni febre periculoſius Sullæ odium dictatoris. qui civili bello victor, tam crudelis vir, tam potens, jam tum Cæſarem inter adverſarios numerabat, & de illo loquens ſæpe his verbis & Pompejum & Nobiles admonebat:

Male

Male præcinctum puerum cavete. Etſi enim Cæſar circa ornatum corporis multus eſſet, fluxe tamen cingebatur; mos illa ætate reprehenſibilis. unde eſt illud Ciceronis; à quo dum poſt bellum civile quæreretur, ut quid ita in electione deerraſſet, Pompejum Cæſari præferendo: præcinctura, inquit, me decepit. His ille ſimul vexatus incommodis; pene quotidie latibula permutabat, ſeque nonnunquam ab inquiſitoribus pecunia redimebat; futurus regum dominus ac regnorum. & tamdiu hoc in ſtatu fuit, donec [1] Mamercus Æmilius & Aurelius Cotta viri nobiliſſimi & affines ejus; Sullæ vero amiciſſimi, ſimulque Veſtales virgines (quarum ſumma tunc erat auctoritas) multis ac validis precibus ſibi veniam quæſierunt. ubi illud memorabile, quod cum Sulla diutius obſtitiſſet, neque ullus [2] peccandi modus eſſet; victus ad ultimum exclamavit; vel divino inſtinctu vel humana tantummodo conjectura; &, Vincite ait, atque habetote vobis cunctiſque nobilibus hoc damnoſum donum. Prædico autem vobis, * hic, quem enixe adeo ſalvum vultis, optimatum partibus, quas vos mecum defendiſtis, quandoque erit excidio. Cæſari enim multi inſunt Marii. Hæc ſane minutiora viri hujus his fortaſſe profuerint, qui laborioſam adoleſcentiam degunt, ne deſperent vigilando ac intendendo ad altiora conſcendere? dum virum principem, tantis obſeſſum difficultatibus prima audiverint ætate. Militavit adoleſcens in Aſia, Græciaque & Cilicia, fama nunc clara, nunc obſcura. audita autem Sullæ morte, [3] iterum novandarum ſpe trahente, Romam rediit. ſed civili motu præter ſpem compreſſo, ne nihil ageret, Cornelium Dolabellam conſularem ac triumphalem virum repetundarum accuſavit. Quo judicio magnam ſibi famam eloquentiæ, ſed & multum quæſivit invidiæ. quam ut leniret abſentia, abſoluto reo, rebuſque

1. Lege, *Marcus*.
2. Lege, *precandi*.
* Interſeritur hic q̄m in editis, hoc eſt *quum* aut *quantum*, quod ſententia reſpuit.
3. Lege, *rerum novandarum*.

rebuſque undique citra vota fluentibus, in inſulam Rhodum ſe conferre diſpoſuit. ſimul ut otio operam daret ac literis, apud Apollonium [1] Milonem clariſſimum tunc facundiæ præceptorem, ſub quo Cicero ipſe Romanæ princeps eloquentiæ didiciſſe creditur. Sed dum eo navigat, à piratis captus, familiaribus omnibus, præter tres remiſſos ad redemptionis ſuæ pecuniam procurandam; manſit cum prædonibus dies circa quadraginta, non ſine triſtitia & indignatione graviſſima. Cumque illi eum ex convictu familiaritate orta percunctarentur; quid eis ſi in ſua poteſtate eſſent, faceret, reſpondebat jocanti ſimilis ſe illos crucibus affixurum, idque ita fore jurejurando tacito confirmabat. Cum vero comitibus ac ſervis Roma redeuntibus & quinquaginta talentis pro ejus pretio perſolutis libertati redditus fuiſſet, claſſe illico conquiſita illos attigit apprehenditque. In quibus jam tum ſecuturæ [2] levitatis ac clementiæ guſtum dedit. Nam cum & ſontes plectere & juramentum ſervare fixum eſſet; modum excogitavit quo utrumque leviore ſupplicio compleretur. Itaque jugulari illos primum, poſt exanimes crucibus juſſit affigi; nec per otium tamen publicas res neglexit. Mithridate enim Aſiam infeſtante continentem tranſgreſſus, congregatis auxiliis, etiam præfectum regis Aſia pepulit & provinciam conſervavit.

His actis Romam rediit, primuſque illi honos fuit tribunatus militum, in quo quidem imminutam à Sulla tribuniciam poteſtatem reſtituere ſummo ſtudio niſus eſt. Inde quæſtor ulteriorem ſortitus Hiſpaniam, apud Gades in templo Herculis forte Alexandri Macedonis contemplatus imaginem, vehementer indoluit, quod cum ætate illa, quam ipſe tunc ageret Alexander, in fines terræ famam ſui nominis extendiſſet; à ſe nihil adhuc dignum gloria geſtum eſſet. miſſionem igitur à ſenatu petiit, cupiens eſſe ubi majoris famæ materiam inveniret. Romam reverſus

fœdo

1. Lege, *Molonem.* | 2. Lege, *lenitatis.*

fœdo illico turbatus eſt ſomnio, viſus ſibi dormiens cum matre [1] concubere. Eſt hæc quidem una miſeriarum humanarum: ut quamvis verum ſit, quod ait Cicero, quodque de Homero ſcribit; [2] ejus plerumque ea videre dormientes de quibus ſæpiſſime vigilantes ſint ſoliti cogitare & loqui: tum illud quoque veriſſimum eſt, ſolere ſe quieti [3] homini ingerere viſiones fœdas ac turbidas & à ſomniante anima peregrinas, ut quod nunquam vigilantes cogitarent, & quod potius quam facerent mori optarent, conſopiti [4] facere videantur, rejecta ad conjectiones viſione. Illi, ut quorum vafrum fallaxque eſt artificium, extimatis credo viri moribus ac natura, conſentanea interpretatione, magnalia, terarrumque orbis imperium ſignificari ſomnio dixerunt, quod ea ſcilicet quam ſibi ſubditam habuiſſet, nil eſſet aliud quam terra parens publica, ſic, ut perhibent, ad ampliſſimam ſpem incitaverunt. Quod ego potius narro, quum ſic ab aliis ſcriptum ſcio, quam quod verum credam, virum tanti animi, tantæque prudentiæ, ad immenſam ſpem ſomnio inani, & nocturno fantaſmate, aut omnino circulatorum [5] fataciunculis incitatum; ad quam implendam quanta fortuna, quanto ingenio, quantis bellicis artibus, quantis laboribus, quantis denique rebus aliis opus fuiſſe quam ſomnio, quis non videt? Dehinc ædilis factus eſt. quo tempore in ſuſpicionem magnam venit. non ſemel modo, ſed pluries conſpiraſſe creditur cum viris inſignibus, ut totum ſtatum reipublicæ perturbaret. Sed nunc ſeu pœnitentia, ſeu metu, nunc morte conſpiratorum effectu conſilium caruiſſe. In ea ædilitate multa fecit ac magnifica ad ornatum urbis, quorum omnium ipſe ſolus excluſo collega populi gratiam conſecutus, ſperanſque nil ſibi negatum iri, tentavit extra ordinem Ægyptum provinciam

1. Lege, *concumbere.*
2. Forte, *homines.*
3. Forte, *hominum.*
4. Lege & diſtingue, *facere videantur. Rejecta ad conjectores viſione, illi, ut.*
5. Forte, *vaticiniolis.*

vinciam adipiſci, quod Alexandrini regem ſuum ſolio dejeciſſent. ſed ab optimatibus impeditus, ut quo poterat modo ſe de illis vindicaret, in illorum contemptum Gaji Marii novi hominis trophæa de Jugurtha ſcilicet & Cimbris ac Theutonis, quæ Sulla hoſtili ſuperbia dejecerat, reparavit. Idemque dum quæſtionem de ſicariis exerceret, eos qui proſcriptione Sullana relatis capitibus civium Romanorum ex ærario pecunias acceperiſſent, quamvis legi Corneliæ tunc exemptos, pro ſicariis duxit. quod etſi adverſariorum odio faceret, [1] in ſe tamen juſte quidem ut arbitror faciebat. non enim poteſt naturæ legem lex humana evellere. Perdita ſpe Ægypti, pontificatum maximum petiit, non abſque fluxu munerum ingenti. Ita jam tunc ambitio Romanum orbem invaſerat: Jam pontificatus pecunia vendebantur, minus malum quod deorum erant. Qua in re non ipſe ſibi ſufficiens, alienum non modicum æs contraxit. quod ipſum ſecum extimans, dum in campum candidatus mane deſcenderet, matri ſe deoſculanti domum, inquit, niſi pontifex non revertar. Reverſus eſt autem pontifex duobus clariſſimis competitoribus ſuperatis, ætate licet ac dignitate præſtantibus. Inde prætor factus eſt. quo tempore cum Catilinæ conjuratio erupiſſet, & complices ſcelerum tenerentur: univerſo ſenatu ſupremum in eo ſupplicium decernente, ſolus eſt auſus ſuadere non morte illos affici expediens eſſe; ſed publicatis bonis, per cuſtodias municipiorum dividi ac ſervari. perſuaſiſſetque fortaſſis; tantum omnibus terroris incuſſerat, invidiæque eis impoſterum imminentis, ſi tales cives contra legem Porciam peremiſſent, ut Decimus Sullanus conſul deſignatus ſententiam ſuam, quam mutare [2] prohibebat, interpretari non erubeſceret, atque in ſenſum mitiorem fando reflectere. Denique alii atque alii, inter [3] certos Ciceronis conſulis frater, eloquio capti, illius in ſententiam ibant. poterantque

1. Forte, *ipſe*.
2. Forte, *pudor prohibebat*. Suet. ait, cap. 14. *qua mutare turpe erat*.
3. Lege, *cæteros*.

rantque ſceleratiſſimi cives linguæ unius auxilio pœnam juſtiſſimæ mortis evadere, niſi Marcus Cato vir graviſſimus oratione contraria peſſimam in partem inclinatos animos erexiſſet. Extat utraque oratio apud Criſpum Saluſtium temporis illius hiſtoricum. Neque tamen cœptis abſtinuit, donec Romani equites ad præſidium ſenatus armati mortem ſibi ſtrictis mucronibus minarentur. Ita ut proximi metu pœnæ omnes effugerent, paucique eum complexu togæque ſinu obvolutum periculo mortis eriperent. Quo permotus non modo cœptum obmiſit, ſed ad tempus ipſam curiam intermiſit. nec diu tamen valuit quieſcere quo minus tribuniciis procellis ſe ingereret. Itaque Cæcilio Metello tunc tribuno plebis novis legibus & collegium tribunorum & rempublicam perturbanti, non fautorem modo ſe præbuit; ſed auctorem: novarum ubique rerum aucupans materiam, donec ab adminiſtratione publica juſſu ſenatus uterque prohiberetur. Neque vel ſic magiſtratum gerere & jus reddere deſtitit, donec in armis eſſe, qui eum vi cogerent parere ſenatui, deprehenderit. Enimvero tunc dimiſſis lictoribus clam diſceſſit, ſtatuitque tantiſper pro tempore, ac rerum qualitate quieſcere. Cumque certatim multi ad eum diebus proximis convenirent, ad laceſſitæ præſidium dignitatis opem illi atque operam offerentes; ſeu modeſtia ſeu diffidentia recuſavit, atque effrenatius inſtantes ſobria oratione coercuit. quæ res [1] ea gratior omnibus, quo ab omni opinione remotior fuit. unde eſt effectum, ut ſenatus ei per illuſtres viros grates ageret; & in curiam evocato, ac verbis honorificentiſſimis collaudato præreptum reſtitueret magiſtratum.

Non multo poſt graviori nunc etiam ſuſpicione laboravit. accuſatus apud Nonium Nigrum quæſtorem à Lucio Vectio quod fuiſſet inter complices Catilinæ, qua nulla major eſſe poſſet infamia. In ſenatu autem à Quinto Curio delatus, cui eo plus eſſe fidei videbatur,

1. Lege, eo.

tur, quo conjurationem illam ipſe primus revelaſſet, atque ob id decerni ſibi de publico præmia meruiſſet, & hic quidem ex Catilina didiciſſe, alter ſe chirographum Cæſaris Catilinæ datum oſtenſurum aſſerebat. contumeliam hanc tantam, [1] tanquam acres livoris aculeos nullatenus perferendos ratus Cæſar, Ciceronem ſuæ innocentiæ teſtem fecit. ſeque illi tunc conſuli de ea ipſa conjuratione, quam loquimur, aliquid denunciaſſe monſtravit. atque ita confutatis adverſariis, ut decretis præmiis Curius privaretur obtinuit; Vectius vero ut pignoribus captis direptaque ſuppelle-ctili, gravi multa affectus pro roſtris pene à concione diſcerperetur, atque in carcerem mitteretur; ſimilique conſtantia & Nonium ultus eſt, quando quæſtor apud ſe prætorem, majorem ſcilicet poteſtatem paſſus eſſet accuſari.

Adhuc prætor Hiſpaniam petiit, & tanta erat viri illuſtris inopia, ut à creditoribus profectio ejus impediretur, niſi illos datis fide-juſſoribus quietaſſet. Rebus autem illic geſtis compoſitaque provincia feſtinanter, & ſucceſſore non expectato ad conſulatum pariter & triumphum rediit, ſed cum legibus ambos ſimul aſſequi non liceret, omiſſo in primis triumpho, conſulatum maluit, rerum cupidus gerendarum. Comitiis quidem conſularibus non collegam nactus quem volebat; obſtante optimatium factione, cum Marco Bibulo factus eſt conſul. Quem exorta poſtmodo quæſtione legis Agrariæ, diſſentientem foro armis ejecit, & de hoc in ſenatu queri auſum, nullo ſe ultorem, aut ſaltem cognitorem injuriæ offerentem, eo pavoris impegit, ut quiſvis mallet eſſe quam conſul, totoque tempore conſulatus domi metuens latitaret, & ſiquid decernendum eſſet, per edicta decerneret, & Cæſar ſolus rempublicam gubernaret, nemine prorſus obſtante; & ſiquis obſtetiſſet, non tantum minis, ſed factis exterrito. In quibus Marcum Catonem tantæ virum ſapientiæ ac virtutis, actis obſtrepentem ſuis,

B manu

1. Lege, *tamqu.*

manu lictoris extractum curia, mitti fecit in carcerem. Quo euntem illum ſenatus omnis perſecutus eſt, non aliter quam ſi unius in perſona omnes capti viderentur. ſunt qui dicant, veſtem quoque velut in luctu publico permutaſſe. Qua quidem tanta veneratione ac pietate, niſi fallor, injuria carceris compenſata eſt; ut optabile fuiſſe videatur Catoni ſic in carcerem duci, unde mox ſic educeretur. ſiquidem [1] hic ſenatus tanta conſenſione Cæſarem ipſum movit; utque ait Valerius, divini animi perſeverantiam flexit. præter hæc Cæſar initio conſulatus, ſentiens contra ſe invidiam laborantem & conſulibus à ſenatu provincias nullius laboris & gloriæ decretas, idque in ſe unum fieri cogitans, & ad ſuam, ſicut erat, injuriam trahens, quod collegam ſcilicet iſta non tangerent, atque incenſus cupiditate vindictæ; Cneum Pompeium Magnum, tunc ſenatui infenſum, quod Mithridate perdomito ad ipſius honores [2] ſilentiis habuiſſet, omni obſequio promereri ſtuduit; utque ſolidior nexus eſſet Marci Craſſi & Pompeii amicitiam vetuſto odio interruptam ex conſulatu, quem ſimul diffidentiſſime geſſerant, reſarcire niſus eſt, effecitque ſollicito ac ſolerti ingenio, ut ipſi tres [3] qui republica unum eſſent; fore ratus, ut quod eis placuiſſet nullus infringeret. nec fefellit ſpes. utque amicitiam conſanguinitate firmaret, filiam ſuam Juliam Pompeio conjugem dedit. & undique ſibi adminicula coacervans, ipſe Calpurniam L. Piſonis ſucceſſuri ſibi in conſulatu filiam in matrimonium accepit. generique ac ſoceri ſuffragiis fultus, ex omnibus provinciis Gallias atque Illiricum præelegit, ampliſſimam ſcilicet opum viam atque uberrimam materiam triumphorum: non quod ſenatus ei Tranſalpinam Galliam libere daret, ſed veritus ne à ſe negatum populus largiretur, & quod ſuum nollent munus [4] fieret alienum. Nec dum invidia quieſcente, jam

1. Forte, *hac ſenatus tanta conſenſio Cæſarem.*
2. Lege, *ſilentium.*
3. Forte, *in.*
4. Forte, *fieri.*

jam [1] provectus in provinciam, accuſatus ab æmulis procuravit ut abſens reipublicæ cauſa vocari ad judicium non poſſet, poſuitque in animum, omnes qui ad magiſtratus [2] aſſenſuri eſſent, ſibi amicos efficere, atque ex illo nullum adjuvare, ſed pro viribus impedire, niſi qui ſibi pollicerentur ſe ejus abſentiam defenſuros; ut à nonnullis hac de re jusjurandum ac chirographum non [3] veretur accipere. Audiens vero L. Domitium conſularem candidatum qui eum prætor anno alio vexare voluerat, jactare ſolitum ſe, quod prætor nequiviſſet, conſulem effecturum, ſibique exercitum erepturum; illius conſulatum impediendi viam unam meditatus, novos amicos Pompeium & Craſſum ad ſe Lucam jure amicitiæ in colloquium evocatos, induxit ut anni inſtantis conſulatum peterent. quatenus tantis competitoribus ille ſuccumberet; providenſque in poſterum, ne quid in ſe livor poſſit hoſtilis, illud quoque ſuffragatoribus tantis obtinuit, imperium à ſenatu ſibi in quinquennium prorogari. quæ quidem & in Gallia, & in Italia, & in toto orbe magnorum motuum cauſa fuit. His enim ad vota fluentibus jam ſecurior, & deſpexit adverſarios, & legionibus novis pro arbitrio conſcriptis, omne quantumlibet periculoſum & grave belli genus aggreſſus, illa geſſit de quibus ipſe jam hinc agere aggrediar.

Scripturus res Julii Cæſaris geſtas in Galliis, primum eſſe mihi credidi Galliarum ſitum ubi res geſtæ erant deſcribere. quod à quibuſdam confuſe adeo factum eſt, ut legentis ingenium à notitia rerum arceat ipſa deſcriptio. Quæ res eo facilior mihi eſſe debet quo regionum illarum diſtantiſſimos fines fere omnes, nunc ex otio & ſolo videndi noſcendique ſtudio; nunc ex negotio circuivi: quamvis ipſa nominum mutatio in his terris, ut in aliis fere omnibus, multum novæ difficultatis & ſcribenti objiciat & legenti. ſed emergam ut potero.

1. Lege, *profectus*.
2. Lege, *aſcenſuri*.
3. Lege, *vereretur*.

Gallia ergo [1] in omnes primis diffuſa magnam Europæ partem occupat, bifariam diſtinguitur. & nomina à Romanis impoſita vel hinc patet, quod eam partem quæ propinquior Romæ erat Ciſalpinam [2] dicet ut, quod cis Alpes ipſi etiam eſſent. Illam vero quæ remotior, Tranſalpinam, quæ diſtinctio & in Hiſpaniis obſervata eſt, ut hanc ſcilicet ob cauſam, hæc citerior, illa autem ulterior diceretur. unde horum nominum auctores fuiſſe illos, qui rerum potirentur facile quidem ingenioſus lector intelligat, & Ciſalpina quæ fuit olim Gallia terminoſque habuit hinc Apenninum ab occidente ac meridie, illinc Alpes à Septentrione, ab oriente autem ſinum maris Adriatici, fluviumque exiguum Rubiconem, qui haud procul Arimino ipſi Adriatico mari & Apennino infunditur, quæ multis magniſque urbibus inſignis, multis clara fluminibus ac lacubus per medium Pado, quem Græci Eridanum, vocant, regio amne diſtinguitur. Hic inquam ambitus terrarum jam non Galliæ ſed Italiæ pars eſt. Tranſalpinam vero ſive ulteriorem Galliam Coſmographi & Hiſtorici varie diviſerunt, quam rem, quod & apud eos ſatis obſcura eſt, & ut clarior fieret, plurium indigeret verborum, tranſeo. Quod inter omnes convenit &, quod verum reor, attigerim, univerſæ Tranſalpinæ Galliæ fines ac ſpatium, fuiſſe in longum ab Alpibus Italiæ ad Oceanum Britannicum [3] Piriveſque montes qui Gallos dirimunt ab Hiſpanis; in latum vero amnibus Rheno ac Rodano geminoque mari in quod flumina ipſa deſcendunt, Oceano ſcilicet ac Tyrreno, patuiſſe, at in circuitu, ut Suetonius Tranquillus ait, ad bis & tricies centena milia paſſuum. Ex omnibus ſane diviſionibus ejus ac partibus, unam Galliam Belgicam dictam conſtat. De cujus finibus etſi varient ſcriptores, hoc tenendum, habitaſſe Belgas Gallos ad ſiniſtram Rheni ripam, ubi maxime ad Oceanum appropinquat, qui enim dextrum latus accolunt,

1. Videtur legendum, *qua in omnes partes diffuſa.*

2. Lege, *dicerent.*

3. Lege, *Pyrenæoſque.*

ſunt, jam non Galli [1] erant ſed Germani. Incipiens ergo Belgarum regio ab Oceano, qui inter [2] archon & occaſum Britanniæ à continentibus ſeparat, adverſo fluminis alveo inter ſeptentrionem & orientem tendebat, quibus hodie in finibus Flandria & Brabantia eſt atque [3] Pannonia, plurimæque aliæ, & regionum decus adjacentium à Marco Agrippa poſtmodo fundata, & conditoris ſui nunc etiam nomen ſervans, ſedet illa nobilis Agrippina Colonia. Et hos quidem cunctis Galliarum incolis tam corporum viribus, quam morum experientia atque omni bellica præſtantes induſtria, & fuiſſe olim legimus & nunc ſcimus. ea vero tota natio paulatim, nec vetuit Rhenus, in nomen Germaniæ linguamque conceſſit, ut jam ſe Gallos dici neſciant, ſi audiant indignentur. Belgis proximi Helvetii fuere pari propemodum & belli gloria & virtute. horum fines ab occaſu Jura mons præaltus à Sequanis diſcriminat, à ſeptentrione autem Rhenus adhuc proximus fonti à Germanis, quamvis & ii quoque, quemadmodum de Belgis diximus, in Germaniæ nomen tempore labente tranſierint. atque ita Galliæ Tranſalpinæ magnas partes ſibi Germania vendicavit. Sicut totam Ciſalpinam ſibi vendicavit Italia. ab oriente autem clauſtra Alpium [4] per Helvetios ab Italia ſecernunt jugis aëriis & [5] nunc perpetua. à meridie Lemannus lacus & Rhodanus, qui lacum interſecat, inter eos atque Alobroges limes erat. Quorum finium ut Julius Cæſar affirmat, milia paſſuum ducenta quadraginta ; latitudo autem centum octuaginta patebat, & tamen pro numeroſitate hominum, ac bellorum ſtudio, anguſtis ſibi carceribus circumſcripti & clauſi videbantur. Ex præmiſſa deſcriptione, niſi fallor, patet, horum in finibus fuiſſe, quos Burgundiones ab Burgis modo dicimus, ad meridionalem plagam : ad [6] archoam

1. Forte, *ſunt*.
2. Lege, *arcton & occaſum Britanniam*.
3. Lege, *Hannonia*.
4. Delendum illud *per*.
5. Forte, *tectis nive perpetua*.
6. Lege, *arctoam*.

vero illam Rheni ripam, ubi Argentina nunc & illæ Baſilea & Conſtancia urbes ſedent. Cis Rhodanum Allobroges tenuere lævam amnis: ad ripam quorum, ut idem Julius Cæſar extremum proximumque Helvetiis angulum [1] Genua olim oppidum tenebat, nunc Gebenna civitas tenet exigua & Lemano imminens & Rhodano, ipſo ibi de lacu auctiori quidem, quam intraverat, erumpenti. [2] Pono illic haud magnus eſt hodie, fueratque olim Julii Cæſaris ætate, qui à muro civitatis incipiens in finibus Helvetiorum deſinit, adeo nullum gentibus inter ſe ea tempeſtate diſcordibus niſi adhuc parvi fluminis obicem [3] naturæ poſuerat. ſed huc poſtea revertar. Nunc deſcriptionem cœptam paucis expedio. Igitur ad occidentem propius, & à Rheno longius Sequani fuere, qui neſcio an fluminis patrii nomen acceperint an dederint. his ad dextram Belgæ, Helvetii à tergo erant: ad lævam provincia Lugdunenſis, ad Helvetios illa quidem pertinens. itemque Arelatenſis ac Narbonenſis; ante autem occidentalis Oceanus, [4] fluminique Garunna. cujus dexteram ad ripam [5] Æquitania eſt gens mitis & tranquilla, Bituricum; Pictavia; Petrogoricum; Cadurci; Lemovices & [6] Alumni. ſupra ipſum flumen eſt Tholoſa ampla civitas. extra vero flumen [7] Vaſtonia gens immittis ac ſubita, Galliarum limites ad extremos, [8] Pirenum ſcilicet & Oceani littora extenta. Sequanorum vero ut ſic dixerim in gremio Pariſii fuere, & [9] Sataniæ amnis in medio parva inſula quæ Pariſiorum Lutetia dicta eſt. ubi ab ipſo Julio Cæſare tunc fundata creditur, civitas nunc famoſa Pariſius. hæc hactenus.

Nunc ad hiſtoriæ ſeriem atque Allobroges redeo, hi quidem non multo ante Cæſaris conſulatum pacati, &

1. *Gebenam* etiam infra nominat auctor hanc civitatem, quam tamen Cæſar ſemper *Genevam* appellat.

2. Lege, *Pons.*

3. Lege, *natura.*

4. Lege, *fluminique.*

5. Lege, *Aquitania.*

6. Lege, *Auſci.*

7. Lege, *Vaſconia.*

8. Lege, *Pyrenæum.*

9. Lege, *Sequana,*

& in fidem populi Romani recepti erant. Ex Galliis vero trans Rhodanum habitantibus aliqui fœderati Romanis erant, [1] quidem ſine fœdere ſuis ſibi legibus vivebant. Helvetiorum gens virium fiducia maximarum, ſimulque deſiderio exæſtuans Galliarum omnium imperio potiendi, Orgetorige primum duce, mox ubi ille affectatæ tyrannidis ſuſpectus in carcere diem obiit, cœpto nihilominus inſiſtentes, per ſe ipſos, nullo duce, armis expeditis frumentoque quantum viſum eſt itineri ſatis eſſe; quidquid reliqui erat, (tanta illos non audacia, ſed rabies invaſerat) una cum ædificiis ſuis vicisque & oppidis [2] eruerunt, ut ſpe reditus prærepta obſtinatiores in omnem pergerent fortunam. Idque ipſum facere finitimis quibus potuerunt populis perſuaſerunt. ſic in proximos facile ſerpit amentia. ſic ſtultorum ſunt perículoſa colloquia. Junctis ergo copiis, conſpiratione acerrima atque ardenti [3] irreditura patrios fines egredi parant, quaſi nihil pejus patria; nihil melius exilio. ſane [4] digreſſurus iter erat duplex; alterum ſub montem Juram in Sequanos, arctum quidem ac difficile & hinc impendentium aſperitate rupium, illinc rapidi vicinitate fluminis tanto ſuſpectum exercitui; alterum per pontem Rhodani cujus ſupra mentionem feci. [5] quidam ab Allobrogum gente facile ſe vel vi vel precibus impetraturos confidebant, inde ſe longe lateque quo tuliſſet impetus effuſuri. Altero igitur itinere omiſſo diem ſtatuunt quo armati omnes ad Gebennam adſint, qui dies erat [6] ad quinto kalendas Aprilis L. Piſone, Cæſaris ſocero, atque Aulo [7] Gabino conſulibus. Et [8] hic quidem ab Helvetiis majore animo quam conſilio parabantur. Imperitabat tunc Germanis Arioviſtus [9] quidem, vir bellicoſus ac ferox, magnæ quidem potentiæ, majoriſque ſuperbiæ: qui tamen ante paucos menſes

1. Lege, *quidam.*
2. Puto, *exuſſerunt.*
3. Lege, *irredituri.*
4. Lege, *digreſſuris.*
5. Forte, *quod quidem.*
6. Forte, *a. d. quintum.* ut apud Jul. Cæſarem.
7. Lege. *Gabinio.*
8. Forte, *hæc.*
9. Lege, *quidam.*

menſes in ipſius Cæſaris conſulatu, rex atque amicus à ſenatu appellatus cum populo Romano amicitiam barbaricam [1] contraxiſſet.

Inciderat autem in hoc tempus [2] Eduos atque Alumnos, de ſumma rerum grave bellum; quo gerendo pars utraque ſtipendiarios de more Germanos adhibuit. Et primo quidem adventu non ſupra quindecim milia Germanorum in Gallias pretio conducti tranſierant. ac mox capti [3] ſuaviores cœli & uberrimos ſoli dulcedine quod olim in Italia fecerant, faciuntque continue, ultra alios atque alios arceſſendo ingenti multitudine cuncta compleverant, erantque jam in Galliis ad centum viginti Germanorum milia. Quamobrem qui illos evocaverant Edui auxiliorum nimietate perterriti cum pœnitere jam cœpiſſet incæpti, finibuſque illos pellere tentaſſent, multis fracti prœliis, nobilitatem vero omnem ſenatumque & equitatum miſerandis ac variis amiſerant caſibus. ac ſtatu veteri immutato, quo proſperrimo uſi olim ſumma inter omnes Gallos majeſtate floruerant, in extremas miſerias delapſi facile à Sequanis Gallis, hoſtibus antiquis, [4] edomito datis obſidibus & jurejurando interpoſito in illorum ditionem ac pene in ſervitutem venerant. neque illis aut virtus propria, aut Romanus favor in tanta calamitate [5] poſuerat. quamvis pridem ſenatus decreviſſet ut quiſquis provinciam Galliam obtineret quantum poſſet amicos populi Romani, nominatim Eduos, armorum ope protegeret. Ceterum nihilo melior Sequanorum poſt victoriam, quam Eduorum poſt ruinam conditio facta erat. Siquidem Arioviſtus cum ingenti manu fines eorum ingreſſus lateque victor magnam ſoli natalis partem illis eripuerat, ſeque & reliquam erepturum minabatur. Jamque obſides [6] nobilitas extorſerat, & pro levi qualibet cauſa [7] inhumanos illos ſuppliciis atterebat. Quibus

1. Lege, *contraxerat.*
2. Videtur deeſſe, *inter*, & legendum, *inter Æduos atque Arvernos.* vid. Cæſ. de bello Gall. 1. 31.
3. L. *ſuavioris cœli & uberrimi.*
4. Lege, *edomiti.*
5. Lege, *profuerat.*
6. Forte, *nobilitati.*
7. Forte, *inhumanis.*

Quibus ita ſe habentibus, jam tempus inſtabat, ut Germanis aſſidue Rhenum tranſeuntibus Galli omnes aut cederent, aut perirent. hic in præſens Galliarum ſtatus erat, & impoſterum timeri poterat, ne Gallis expugnatis Germani victores in provincias populi Romani tranſmiſſo Rhodani gurgite penetrarent, & proxima quæque vaſtantes, quod multis ante ſeculis fecerant, in Italiam irrumperent. Horum tamen omnium motuum nullus periculo proximior Romæque vulgatior quam Helvetiorum apparatus & dies ad Rhodani tranſitum publico præfixus edicto. Idque Julium Cæſarem, ut ad rem redeam, celerare compulit; reputantem quanti diſcriminis eſſet quantulacumque cunctatio, atque id præcipue recolentem qualiter gens eadem quondam L. Caſſio conſule obtruncato, Romanum fudiſſet exercitum, miſiſſetque ſub jugum. Eapropter omnibus impigerrime comparatis profectus ab urbe atque in Galliam ulteriorem mira velocitate tranſgreſſus Gebennam ad periculi locum venit, ſtatimque provinciæ quanto maximum pati poſſet militum numerum imperavit.

Cognito Cæſaris adventu Helvetiorum legatio ex primoribus gentis illico eum adit, orant iter per provinciam Romanam, iterque ſibi nullum [1] adeſſe teſtantur, ſeque ſine cujuſquam damno, ſine injuria tranſituros ſpondent. Cæſar etſi male meritis placere nollet & pollicitis nullam fidem haberet, atque ideo jam reſponſi certus eſſet, ne tamen exercitum itinere fatigatum ſeque [2] tamen maxime conquærendis militibus occupatum repentina hoſtium turbaret incurſio; deliberandi ſpatium popoſcit. Juſſis legatis Idibus Aprilis ad ſe redire, medio tempore ſuorum pariter & incolarum fretus opera ab ipſo lacu ad montem Juram, quem prædiximus decem [3] milia paſſuum murum, altitudinis pedum ſedecim foſſamque perfecit. præſidiis armatorum oportune diſpoſitis; caſtelliſque & propugnaculis.

1. Forte, *aliud eſſe.*
2. Forte, *tum maxime.*
3. Lege, *milium.*

naculis impoſitis. opus mirum, vix credibile, niſi à Cæſare factum eſſet & à claris auctoribus ſcriptum, mandatumque memoriæ, qui ipſis rebus interfuere * magnum [1] tamen nihilominus animoſæ, ſed incautæ gentis judicium. [2] provide legatis redeuntibus ad præfixum diem, negat aliquid de iis quæ peterent ſe facturum Cæſar. neque ſibi Romano more licitum dicit per amicorum fines armatis exercitibus viam dare. Illi reſponſione habita ſe deluſos ubi intellexerunt mœſti & irati per vada fluminis alia atque alia, ubi profunditas minor eſſet, nunc pedibus nunc junctis navigiis, & ſæpe per tenebras aditum tentaverunt. [3] his conatus tamen fruſtra fuit, Romanis omni tempore ac loco ad reſiſtentiam paratis. hac neceſſitate ad iter aliud, quod inter conſilia prima damnaverant, redire compulſi ſunt; quod quoniam Sequanis nolentibus periculoſiſſimum ſciebant, primo illos precibus ne quidquam experti, Domnorigis ad auxilium confugiunt. ut per illum quod per ſe nequeunt aſſequantur. Is [4] Edui pollens, vir magnanimus, & [5] uterque genti amicus erat & creſcendi cupidine inflammatus & [6] mediocribus inſuetus curis [7] multorum gentium gratiam ſtudio quærebat. [8] Cupidine ergo ſe pro Helvetiis apud Sequanos interponens tranſitum impetrat. ultro citroque datis obſidibus ne tranſire [9] prohibebant, hinc ne vocavit tranſeundo. Hæc cum Cæſari innotuiſſent, veritus hoſtium tranſitum multa gravia ſociis illaturum, neque ſat paucitati ſuæ fidens, neque quod intendebat per nuncios fieri poſſe ſperans, conſilium capit ex tempore. Dumque Helvetii in conſiliis tempus trahunt, ipſe [10] dimiſſo ad Gebennam ad munitiones quas fecerat; quanta poterat celeritate in Italiam redit. raptimque ibi conſcriptis duabus legionibus ſubnixus, breviſſima

1. Sic infra, *tamen nihilominus.*
2. Forte, *proinde.*
3. Forte, *hic.*
4. Forte, *in Æduis.*
5. Lege, *utrique.*
6. Forte, *haut mediocribus.*
7. Lege, *multarum.*
8. Forte, *Cupide ergo ſe.*
9. Forte, *pr.bibeant, hinc ne noceant.*
10. Forte, *T. Labieno miſſo.* vide Cæſ. Bell. Gall. I. 10.

breviſſima per medias Alpes via in ulteriorem Galliam pari celeritate revertitur, dumque per [1] arbuta montium conſcendit ab Alpinis gentibus iter ex alto prohibere volentibus multis locis excipitur; multiſque parvis quidem prœliis ubique victor, nuſquam vel prœlio vel victoria retardatus intra paucos dies in Allobroges perveniens mox cum toto Rhodanum tranſit exercitu. Illic caſtra habentem Ambarorum Eduorumque legationes adeunt fatum patriæ miſerantes [2] ſuæ fortunæ, quo ſint in ſtatu edocent. tranſiſſe per Sequanorum fines Helvetiorum rabiem, & in ſuos effuſam fines; omnia vaſtare, agros jam colonis vacuos, ægre opida defendi, nihil ſpei eſſe niſi in Cæſare. Siquidem de populo Romano bene meruiſſent ut afflictis opem ferat mœſti orant. Idem & Allobroges qui vicina locorum, trans Rhodanum terras, [3] humerant, & queruntur & flagitant. Quibus vocibus motus Cæſar nilque differendum ratus cito agmine hoſtes inſequitur. It per Eduorum ac Sequanorum fines fluvius tanta laticum ſegnitie ut quonam pergat vix dignoſci queat. ſed ſtagno [4] ſimul quieſcit, antiquo nomine Arar novo auten [5] Sona. hic Lugdunenſem coloniam egreſſus ibi ante civitatis muros Rhodano miſcetur tam veloci amni quam ipſe eſt lentus. hunc ratibus Helvetii tranſibant. quos dum tranſitu in ipſo nox ſuperveniens oppreſſiſſet, tribus copiarum partibus tranſvectis, quarta ſubſtiterat mane proximo tranſitura: atque ita fortuna diſponente contigerat, ut hæc eſſet illa pars Helvetiorum, quæ multos ante annos conſule, de quo diximus, interfecto, exercitu ſub jugum miſſo, cladem populo Romano gravem atque ignominiam inflixerant, in qua unus ex multis legatus conſul L. Piſo ceciderat ejus Piſonis avus qui nunc conſul, ac Cæſaris ſocer erat. Eo lætior Cæſar oblata occaſione & privatas ſimul & publicas injurias ulciſcendi, cum tribus tantum legionibus intempeſta ſub nocte

1. Forte, *per ardua.*
2. Lege, *ſuæque.*
3. Forte, *habitant.*
4. Forte. *ſimilis.*
5. Lege, *Saona.*

nocte caſtris egreditur atque ad tranſitum occupatos & nil tale metuentes aggreſſus inſigni ſtrage delevit, paucis ſilvas in proximas fugæ præſidio delapſis.

His actis Cæſar nihil ſubſtitit, ſed confeſtim properato ponte flumen tranſiit, eodem torrente fortunæ reliquas hoſtium copias oppreſſurus. Quo tranſitu turbati hoſtes, eo maxime, quod ardorem animi ſtupebant, qui uno die tranſiſſet, in quo ipſi diebus viginti fruſtra deſudaverant, illico legatos ad eum dirigunt, quorum princeps fuit Divico ingentis apud ſuos famæ vir. Et qui clade illa Caſſiana dux contra Romanos belli fuerat. Is, credo, qui Cæſarem nondum noſſet, fecit verba pacifica, ſed comminationibus [1] interjecta in hanc ſententiam. *Si pacem cum Helvetiis Romani vellent, paratos imperio* [2] *parare. Si autem bellum mallent, decere eum meminiſſe, & Romanæ calamitatis & virtutis Helvetiæ eis ante alios cognitæ & expertæ. iterum atque iterum præcaveret, ne quod ſibi tale contingeret, quale olim ſuis majoribus accidiſſet. neque vero ſpem Romanis in eo magnam eſſe debere, quod Helvetiorum unam partem incautam & à ſuis indefenſam noctu per inſidias fudiſſent. non fraude etenim, ſed aperta vi ſolitos ſe pugnare. Proinde ſi collatis ſignis in acie ventum eſſet, videret ne recenti ipſe etiam clade locum alterum inſigniret, & antiquæ hiſtoriæ novam adderet.* * *Caſſii memoriam, ſi ſibi videatur, illis in finibus ſatis eſſe.* Ad hæc Cæſar, *ſe & Romanos illius cladis meminiſſe* reſpondit, *eoque magis ingemiſcere, quo nulla prorſus in Helvetios Romanorum injuria proceſſiſſet. facile declinandum ſi ullius offenſæ ſibi conſcii fuiſſent. non timuiſſe quidem Caſſium nec caviſſe, quod nullæ cauſæ timendi cavendique eſſent; & timere ſine cauſa nec viri fortis* [3] *eſſet ne Romani. Securum ergo & incautum opprimere* [4] *ne operoſum facinus fuiſſe, nec adeo glorioſum, ut eis forſitan videatur. deſinerent igitur gloriari cogitantes longam ſæpe multis impunitatem ſcelerum deos dare;*

1. Forte, *interjectis.*
2. Lege, *parere.*
3. Lege, *nec viri fortis eſſe nec Romani.*
4. Lege, *Saona.*

dare; quo acrius poſt proſperitatis excurſum [1] *torquent rerum inexpectata mutatio, & quo ſerior eo amarior ſit vindicta. Ceterum ut veterum offenſarum eſſe poſſit oblivio, recentium non poſſe, quibus nuper ſocios Romanorum affecerint, niſi nova itidem ſatisfactione deleantur, quodque iis ſervandis obſides dent.* Ad ea legatus, *Helvetios à majoribus ſuis obſides non dare, ſed accipere didiciſſe*, reſpondit; *ejus ſe rei teſtes nolle alios, quam Romanos.*

Sic infecto pacis negotio digreſſi die proximo utrinque caſtra [2] Cæſar ad explorandas vias quatuor milia equitum Gallicorum quos ab Eduïs eorumque auxiliaribus contraxerat, anteire jubet, forte quod itinerum peritiores eſſent. Illi autem inconſulte progreſſi iniquiſque locis cum hoſte congreſſi plures à paucioribus victi ſunt; quo ſucceſſu tumentes Helvetii contemnere, inſultare, velle quamprimum committere rem fortunæ. Cæſar vero tempus trahere ac differre. Ita quindecim ſpatio dierum parva tellure ſeparantur, & pene ſemper in conſpectu, mutuo prœlio tamen abſtinuerunt. At quocumque hoſtis pedem protuliſſet, veſtigiis Cæſar inſtabat, contentus in præſens metu illos à [3] prædonibus arcuiſſe.

In hoc rerum ſtatu quærenti Cæſari apud magiſtratus ac principes Eduorum, qui ſe comitabantur, de eo, quod frumenta promiſſa non mitterent, ſeque in eo bello deſtituerent Edui, quod eorum maxime ſuſcepiſſet hortatu: certis indiciis notum fit, Domnorigem Eduum, cujus & potentia & audacia par & apud ſuos gratia ingens erat, omnibus conſiliis atque omni ſtudio callidis orationibus Eduorum animos à Romanis avertere, aſſerentem, Romanos, ſi Helvetios vicerint, non illic bellandi finem facturos eſſe, nempe Galliæ, imo orbis ad imperium anhelantes. proinde ſi penitus ſerviendum ſit, multo æquius Eduos ſuæ jugum gentis laturos eſſe, quam externæ. His atque horum ſimilibus ne frumentum exercitui & neceſſaria quælibet

C in

1. Lege, *torqueat.*
2. Lege, *utrinque caſtra moveret.*
3. Forte, *prædando.*

in tempore conveĉtet obſtare. quin etiam Helvetios illius precibus per fines Sequanorum negatum primo iter obtinuiſſe, clademque ejus opera nuper acceptam eſſe, quod ipſe qui præfuiſſet Eduorum equitatui, ſimulato metu primus fugiens cæteros fugere docuiſſet. Is erat Domnorix junior frater Divitiaci, qui tunc apud Eduos, collega Liſco, ſummæ rerum præerat. [1] Cujus ne erga Romanos ac Cæſarem ſpectatiſſima fides erat. Ac Domnorix multum à fratre diverſus occulto Romanorum odio atque Helvetiorum ſtudio æſtuabat. Nam & illorum de gente nobiliſſimo ortam loco conjugem habebat, adhæc magnas amicitias & finitimarum gentium favorem, domi quoque de vectigalibus publicis, in quibus ſe illi licitando opponere nullus auderet, ad immenſas divitias pronum iter. his quoque omnibus ſpem non ad altum modo, ſed ad ſummum gradum regnique faſtigium oſtendi. quæ cuncta ſibi frivola atque alio recaſura Romano ſub imperio providebat. ſuper omnia Romanorum judicio ſe fratri poſt habitum indignabatur ac dolebat. Et Romanorum Cæſariſque præſentiam oderat atque potentiam vehementer horrebat.

Quibus rebus Cæſar cognitis juſta commotus iracundia primo quidem de ipſius ſupplicio cogitavit. Ad hoc enim ſingula animum inclinabant, & nihil in rebus erat ambigui. unum omnibus his obſtabat amor fratris. hinc [2] recenter diſtulit, ne minus apud eum videretur majoris fratris fides, quam minoris perfidia valuiſſe. Divitiaco igitur evocato totam fraternæ nequitiæ pandit hiſtoriam, petit ut vel ipſe in eum animadvertat, vel ſi pietas juſtitiam remoratur, per populum animadverti velit. Ille lacrymis manans, neque excuſans fratris inſaniam, ſed accuſans non in alios tantum, ſed in ſe. Quem cum natura conjunctiſſimum feciſſet, beneficia vere conjunctiorem facere debuiſſent, qui ſub ſe non ut frater, ſed ut filius creviſſet,

1. Lege, *cujuſque.*
2. Sententia loci poſtulat *ſupplicium*, aut *vindictam*, aut tale quid.

viſſet, & omni ſuo incremento non auctoris in damnum modo, ſed pene in perniciem uſus eſſet. nec præter ea quidquam negans omnium quæ à Cæſare dicerentur, quo confeſſus veniam facilius inveniret: ſed nota ſibi dicens omnia, ſeque ex his dolorem, quantus ulla de re capi unquam poſſet, & capere & cepiſſe. tandem [1] ſingulares obſecrabat, ut fratrem ſibi qualitercunque meritum condonaret, eo præſertim, quo publice erga ſe cognito Cæſaris affectu, ſiquid in eum ſtatueretur aſperius, [2] nulli in animum veniret ſine ipſius conſcientia factum eſſe. quæ ſuſpicio omnium populos Galliarum ſibi vehementer alienaret, victus amici lacrymis Cæſar, arrepta ejus dextera trepidum mœſtumque conſolans Domnorigem arceſſit. & præſente fratre quod egerit, quod molitus ſit, [3] omnis conatus ejus ſe poſſe profitetur. indicia exponit, ſcelus aggravat, perfidiam deteſtatur. quid ille ſit meritus. quid ipſe de illo in animo [4] habet, clare edocet. ad poſtremum omnia ſe non ſibi, ſed germano ejus remiſiſſe. hortari ut deinceps ſe non culpa tantum, ſed ſuſpicionibus liberum præſervaret. Sic admonitum ſubmiſſis tacite, qui omnes viri greſſus, & non modo actus ſed verba [5] & etiam obſervarent, dimiſit.

Sub hæc nuntiatur hoſtes ad radicem proximi montis octo milia paſſuum à Romanis caſtris abeſſe. Cæſar præmiſſis, qui montis aditum explorarent, ubi facilem accepit, Titum Labienum unum ex ducibus ſuis cum parte copiarum noctu caſtris emittit, & montis verticem occupare jubet, nec prius deſcendere quam ipſe in hoſtes impetum feciſſet. paret ille. & cum jam ſumma prehendiſſet, Cæſarque ipſe paulo poſt ſecutus non niſi mille quingentos paſſus diſtaret ab hoſtibus, nec ab illis, aut de Cæſare aut de Labieno, ſicut poſtea ex captivis cognitum eſt, [6] aliud ſentiretur, Con-

 ſidius

1. Lege, *ſingulariter.*
2. Videtur legendum, *nulli non in animum veniret, ſine ipſius conſcientia non factum eſſe.* vide Cæſ. lib. 1. cap. 20.
3. Forte, *omnes conatus ejus ſe noſſe.*
4. Lege, *habeat.*
5. Lege, *ejus.*
6. Lege, *quicquam ſentiretur.*

ſidius præmiſſus à Cæſare, vir qui longo bellorum uſu rei militaris doctiſſimus credebatur, ut qui diu ſub Marco Craſſo, & Lucio Sulla militaſſet, mirum qua conſternatione animi, quove errore Romanos aſcendentes procul aſpiciens, hoſtes ratus, equo calcaribus adacto regreſſus ad Cæſarem, Helvetios montem præoccupaſſe denuntiat. Subſtitit Cæſar. ipſe etiam Labienus Cæſarei non immemor præcepti ſe continuit. Sic vano nuntio, mane illo rei ingentis occaſio prætermiſſa eſt. ad multum diei, cum digreſſis hoſtibus ſe deluſum Cæſar intelligeret, more ſolito inſecutus haud procul ab eis caſtra metatus inſedit.

Die autem tertia cum Cæſar inopia frumenti, cui præcipuam cauſam Domnorigem dediſſe conſtabat, ab inſequendo deſiſtens aliorſum pergeret; Helvetii, ſeu [1] pridicinæ memores [2] tarditatiſque Romani ne de altioribus quidem locis ſe invadere fuiſſent auſi, quod errore contigerat, metu factum, eodemque nunc pugnæ metu diſcedere illos rati; ſeu [3] frumentum ituros averſuri; magnis greſſibus inſequuntur. Quod ubi Cæſar agnovit, in vicinum collem omnes copias ſarcinaſque omnes contrahit. ſic ut totus collis à ſummo ad imum impedimentis & hominibus tegeretur, ipſe acie inſtructa, equis autem omnibus non dimiſſis modo, ſed è conſpectu abductis, ut fugæ ſpes erepta ſpeſque par periculi oculis objecta pares animos darent. pedes ipſe cum legionibus in hoſtem ruit, pedeſtrique cum equitatu prœlium atrox cruentumque [4] inſeritur. ab hora lucis ſeptima ad multum noctis variis licet eventibus dubio Marte certatum eſt. Romanorum tandem impetu ac vulneribus fatigati Helvetii, primo pedetentim retrocedere, mox & terga vertere, ad extremum magna ſtrage deleti ſunt. Impedimenta eorum ſimul & caſtra capiuntur, pars nocturna fuga elapſi, irrequieti & inſomnes ad centum triginta

1. Forte, *pridiana*.
2. Lege, *tarditatis*, *quod*.
3. Forte, *frumentatum*, aut *frumentum petituros*.
4. Lege, *conſeritur*.

triginta milia ſuperſtitum quarto die in Lingones pervenere. Cæſarem, ne eos è veſtigio ſequeretur, ſauciorum cura & cæſorum ſepultura detinuit. præmiſit tamen qui Lingonibus nuntiarent, ſi Helvetios frumento aut ope aliqua adjuviſſent eos quoque ſe pro hoſtibus habiturum. Ipſe tamen nihilominus poſt triduum inſequitur.

Helvetii bello victi, rerum inſuper omnium accedente penuria, deditionem per legatos [1] extulerunt. ad ſex milia ex iis fugam in Germania meditantes, Cæſar ex ipſo retraxit itinere, proque hoſtibus habuit. reliqui flentes ac ſupplicantes miſericordiam conſecuti ſunt, traditis armis & obſidibus & profugis reſtitutis. præceptumque eis à Cæſare ut incenſos vicos atque opida reformarent. ne forte Germani vicinia locorum freti deſertas terras invaderent ac tenerent. ita cum Helvetiis tam ſuperba gente tamque indomita uno quidem, ſed ingenti prœlio debellatum eſt. illud inter multa memorabile, quod in caſtris inventæ ſunt tabulæ, quibus Helvetiorum numerus cæterarumque gentium, quæ auxilio illis exierant, literis Græcis inſcriptus erat. Fuerunt autem omnis generis hominum capita trecenta ſexaginta octo milia. quo comperto Cæſar, Helvetiis in poteſtatem redactis, luſtrum condi fecit, in quo capita non niſi centum decem milia ſunt inventa. unde facile numerus colligitur, vel cæſorum vel in bello conſumptorum, ſimulque illud apparet, ex iis qui noctu è prœlio fugere, præter illa ſex milia, quæ ad Cæſarem ex itinere retracta memoravimus, quatuordecim milia vel vulneribus, vel laſſitudine, vel aliis, quos bellum fert, caſibus periiſſe. Hæc [2] in Gallis prima Cæſaris nacta victoria eſt, quæ non Romanis ipſis, quam Gallis fere omnibus lætior fuit ac gratior, quibus Helvetiorum potentia dominandique libido inviſa pariter ac ſuſpecta erat. Ferme igitur ex omnibus Galliarum urbibus legationes principum gratulantes ad Cæſarem veniunt.

 His

1. Forte, *obtulerunt*. 2. Forte, *in Galliis*.

His peractis dies totius Galliæ conſilio, legatis petentibus, Cæſare permittente, præfigitur. Is cum veniſſet, primores Gallorum revertuntur, petitoque & conceſſo ſecretiore colloquio, gementes ac mœrore nimio perfuſi ad pedes Cæſaris procubuere cuncti. præfatique ſunt ſe de rebus acturos, quæ ſi qua vel tenui rimula in publicum erupiſſent, mortem eis atque ultimum excidium allaturæ eſſent. data fide ſilentii Divitiacus in loquendo partes omnium executus, Arioviſti inſolens & immane jugum atque abjectum & flebilem Galliarum ſtatum verbis multis miſerabilibus deploravit. *Unum ſe ex omnibus dictitans, nec jurejurando nec obſidibus obſtrictum, & olim Romam ad ſenatus præſidium confugiſſe. & nunc pro omnibus coram Romano Imperatore liberius loqui. Denique nihil eis præter Cæſarem ac Romanos ſpei reliquum: qua ſi deſtituerentur; quod Helvetii cœperint, Gallis omnibus imitandum, ut deſertis laribus patriis, quocumque illos ſua ſors tulerit evadant. nullam enim fortunam non jugo Germanico præferendam.* His ad finem peroratis, & ſtatu Galliarum pluribus verbis expoſito, quæ non repeto, quia ſuperius attigi, certum ſe eſſe ait, quod ſi hoc ullo modo ad Arioviſti notitiam perferatur, de omnibus, quos haberet, obſidibus inhumanum ille ſupplicium ſit ſumpturus, & opem ſe igitur rebus adverſis, & verbis neceſſitate ultima expreſſis fidum ſilentium implorare. Quæ cum dixiſſet cæteri omnes affuſi certatim verbis, at mitibus, miſericordiam atque auxilium Romani Imperatoris expoſcunt. Cunctis autem obſecrantibus, ſoli Sequani mœſto ſilentio defixos in terram oculos ſervabant. Quod admirans Cæſar, cum quid rei, quæ ſilentio cauſa eſſet ex his iterum atque iterum quæſiviſſet, ipſi vero ne hiſcere quidem auſi in eadem mœſtitia ac taciturnitate perſtarent, reſpondens Divitiacus pro eis: *Scito*, ait, *Cæſar, miſerorum omnium hos eſſe miſerrimos, quod Arioviſtum alii juxta, hi autem intra ſuos fines quaſi venenum in ſuis viſceribus habeant. his denique libertatem fortunaſque omnes funditus excidiſſe. & quæ aliis pateat,*

his

his ſolis adeundi te ſpem ademptam. occupatis enim opidis præcluſiſque tramitibus, ceu quibuſdam compedibus convictos eſſe: & ſe transferre volentibus, non aliter quam carcerum effractoribus, præſto eſſe tortores. Jure ergo ubicunque ſint cruentam tyranni crudelis imaginem ante oculos habere, ſemperque cervicibus impendentem credere. ob eamque nunc cauſam cunctis lamentantibus ſolos obmutuiſſe. Miſeratus Cæſar miſerrimos Galliarum ſtratos animos leviter erigit, promittens ſe de illorum calamitatibus curaturum. & ſperare Arioviſtum, hinc Romani nominis majeſtate, hinc privatis ſuis in eum meritis ſponte temperaturum ab injuriis.

Soluto concilio, & legatis reverſis ad propria, Cæſarem ſuper auditis attentius cogitantem, multa quidem ad ſuſcipiendum miſerorum patrocinium impellebant. ſed inprimis conſideratio Eduorum, quos non amicos modo, ſed conſanguineos & fratres à ſenatu totiens appellatos ſub ſervitio Germanorum cernere & ſibi & populo Romano ignominioſiſſimum extimabat. Accedebat illa quoque cogitatio, quod Germanos paſſim ac temere in Gallias effundi, non modo cum Gallorum pernicie, ſed non ſine periculo Romani imperii videbatur. cum præſertim Arioviſtus & natura [1] ſuperbet & ſucceſſibus timens ſupraque hominem elatus nihil non auſurus appareret. Quibus ex cauſis viſum eſt factu optimum legatos ad eum mittere, qui nuntiarent, habere ſecum Cæſarem de reipublicæ ſtatu magniſque de rebus colloqui. loci ad id ac temporis oportuni [2] electione regis eſſe. huic tam modeſtæ legationi inſolentiſſimum ille reſponſum reddidit. *Et quis*, inquit, *eſt Cæſar? aut quid mihi commune cum Cæſare? ego ſi Cæſaris egerem ad eum venirem. ipſe ſi mei eget ad me veniat. Equidem in poſſeſſionem Cæſaris neque pedem poſiturus ſine exercitu, neque exercitum eo facile perducturus ſum. Proinde fateor me mirari, quid ad Cæſarem noſtra Germania. Numquid ego rebus me Romanis immiſceo?*

1. Lege, *ſuperbus & ſucceſſibu tumens.*

2. Lege, *electionem.*

immiſceo? aut quæ cauſa in fines Galliarum, quas mihi belli jure quæſitas ſcirent, Cæſarem & Romana ſigna pertraxerit.

Hoc reſponſo accepto Cæſar legatos ad eundem remittit, qui hæc referant. *Quando ipſe & privatim Cæſaris, & publice Senatus & populi Romani beneficiorum immemor, nihil ſibi cum illis judicans commune, cum tamen inter amicos cuncta ſoleant eſſe communia, tam ſuperbe Romani imperatoris & amici ſui colloquium recuſaret; ſe quod ſibi dicturus fuerat hæc mandare: Ne ſcilicet ullam Germanorum novam manum transferret in Gallias: Eduis amicis populi Romani eorumque ſociis obſides reſtitueret, bello impoſterum atque injuriis* [1] *temeraret. Si hæc faceret poſſe amicitiam inter eum Romanoſque conſiſtere. Alioquin quoniam ita Senatus conſulto cautum eſſet, non ſe poſſe ſociorum injurias negligere.* Huic legationi nil placatius reſpondens Arioviſtus, *numquam ſe Romanis imperitandi legem præſcripſiſſe* ait. *Non ergo æquum eſſe ſibi leges à Romanis ſtatui. & ſuo jure ſuoque illos arbitrio belli parta moderari. & ipſe cur non ſuo jure uti poſſit in victos? Jura hæc eſſe bellorum æqua gentibus omnibus. Quid ad injurias ſpectet, non ſe bellum Eduis ſine cauſa, hoc eſt ſi imperio pareant, illaturum, obſides* [2] *miſerrime redditurum. Sin imperium detrectent re ipſa probaturos, quid de tam longinquo illis proſit Romana fraternitas.* Poſtremò, *comminatione Cæſarea nihil ſe moveri. nullam gentem ad eum diem ſecum ſine ſuo diſcrimine concurriſſe. facturum ſe Cæſari ac Romanis quotiens vellent pugnæ copiam, oſtenſurum, quid indomiti Germani inter arma geniti & nutriti, humi ad imbrem & ad ſolem jacere ſoliti, qui jam multis annis ſub tecto non fuerint, contra omnem gentem bello valeant.* His intentum Cæſarem Eduorum & Trevirorum uno tempore legationes advenerunt. Edui fines ſuos vaſtari novis populis è Germania nuper in Gallias tranſvectis querebantur. Treviri infinitam multitudinem Suevorum ad Rheni ripas duorum fratrum imperio perveniſſe nuntiabant tranſitumque moliri. His

1. Lege, *temperaret.* | 2. Puto, *minime.*

His rumoribus Cæſar experrectus ne conjungendi copias daret hoſtibus ſpatium, expeditiſſime diſpoſitis quæ in rem erant, feſtinanti agmine in Arioviſtum proficiſcitur. jam tridui iter exegerat [1] dum egreſſum illum finibus ad nobile Sequanorum oppidum Veſuncionem occupandum ingenti cum exercitu properare comperit. Quod ſummo ſibi ſtudio prohibendum ratus erat, cum locus & fluminis ambitu, & ubi flumen eum deſerit, montana arce validiſſimus; inſuper & rerum copiâ bellis aptiſſimus: flectit iter, & noctes diebus interſerens, maximis itineribus Veſuncionem ante regis adventum pervenit, opidum introgreſſus præſidiis oportunis firmat. Hic vero exercitum Romanum incredibilis rumor, tremorque [2] perſuaſerat, initium trahens à quibuſdam, qui, ut fit, Cæſarem non niſi amicitiæ jure proſecuti, belloque inexperti, atque ideo ad omnia trepidantes, Gallos præcipue mercatores de ſtatu hoſtium aſſidue inquirebant. auditaque mole corporum, ac virtute & experientia Germanorum, quotienſque cum his Gallorum exercitus concurriſſent, conſpectum eorum tolerare nequiviſſe, ingentem formidinem mente conceperant, territique alios terrebant. Jamque velut contagione quadam totis caſtris effuſo metu, alii ſimulatis cauſis neceſſariæ profectionis miſſionem flagitabant, alios pudor ſolus continebat, ſed triſtitia oris & interdum lachrymis metum [3] concordiamque teſtantibus. & jam vulgi trepidatio ab [4] inhabitibus ad egregios viros ſerpens centurionum quoque & militum fortiſſimos animos attigerat. & quos fateri metum verecundia non ſinebat, non ſe hoſtem formidare, ſed anguſtias ſilveſtrium locorum, perplexumque durius iter, & difficultatem commeatuum, dicebant.

Hæc ad Cæſarem cum relata eſſent, non ignarus quantum in animis hominum falſa etiam poſſit opinio, quamprimum hos terrores excutere inſtituit, priuſquam

1. Lege, *cum*.
2. Lege, *pervaſerat*.
3. Forte, *vecordiamque*.
4. Forte, *inhabilibus*.

quam in conſternationem peſtiferam coaleſcant. præcipueque illud inter cetera ferebatur; obtorpuiſſe adeo omnes metu, ut ſi forte in aciem velit educere, neque ſignifer neque miles imperia excepturus ſit. Convocatis ergo ad concionem caſtris, orationem habuit plenam animoſis exhortationibus, acerrimiſque reprehenſionibus. *Quod temerarie ac ſuperbe conſiliis ſe ſuis ingererent. non enim militum eſſe ſed ducis meditari & providere quibus viis exercitum ducat; quibus artibus regat. quæ quoniam ſibi proviſa ſint omnia, fruſtra eos vanis ac ridiculis terroribus quati. Non milites ducem ducere, ſed ſequi oportere qua juſſi ſint. fidere quidem ſe, non commiſſurum Arioviſtum,* [1] *ut amico hoſtis fiat populi Romani. Eſto autem, male ſana mens præcipitem oblitumque ſui ageret: non ſe tamen intelligere, cur hos tantos ſibi fingerent pavores, aut de ſui providentia, aut de propria virtute diffiderent, aut minus de ſe ſperarent,* [2] *tali viro & certe nobili ſaltem ac quod de Gaio* [3] *Marco ruſtico Arpinate ſperaſſent patres eorum, qui* [4] *Thetonicos ac Cimbros, duobus cruentiſſimis & poſt hominum memoriam maximis prœliis deleſſent. neque vero deſperandum vinci poſſe Germanos, qui, ut Romanæ de eis victoria tacerent, ſæpe ab ipſis Helvetiis nunc Romano ſubditis imperio victi eſſent. & ſiquando contrarium eveniſſet, non militum virtute, ſed Arioviſti conſilio geſtum eſſe, qui cum ſe ſuumque exercitum multos menſes paluſtribus tenuiſſet, jam de prœlio deſperantes ac diſperſos aggreſſus inopino fudiſſet incurſu. proinde nil ſibi ac ſuis ad victoriam deeſſe, Romana modo conſtantia non deſit. Nam qui degeneris cauſas metus in frumenti penuriam vertant, rurſus arroganter facere, qui ſe curis ſui ducis immiſceant. ſibi utique jam proviſum quibus à populis frumenta ſuppeditentur. & præterea jam in campis frumenta matureſcere. Denique nec* [5] *famam, nec errorem viæ, quam prætendant quidam; nec omnino aliquid obſtare, tantum non obſtet ignavia;* [6] *mime Romanum malum. Quod vero ſigna*

1. Lege, *ut ex amico.*
2. Suſpecta verba: *tali viro & certe nobili ſaltem ac.*
3. Lege, *Mario.*
4. Lege, *Teutonicos.*
5. Lege, *famem.*
6. Lege, *minime.*

ſigna illos non ſecuturos audierit; non [1] *cedere. non id enim niſi vel adverſa fortuna, quæ longe ad eum diem abeſſet ab eorum ſignis; vel avaritia vel ſcelere aliquo ſolere contingere, quæ de illis ſuſpicari nullo modo poſſit. Experturum tamen ſe quamprimum, quod alioquin* [2] *delaturus fuerit; an Romanis metus in mentibus nova peſtis; an virtus ſolita pudorque plus poſſint. edicere igitur jam hinc ſe, ut nocte proxima vaſa colligant, caſtraque moveant. idque illos ſe ſperare facturos alacriter atque enixe. Si ſpes eum falleret, nec euntem in bellum quiſquam alius ſequeretur, iturum ſe tamen ſola cum decima legione, de cujus fide nulla ſibi eſſet hæſitatio; & hanc ſibi prætoriam cohortem fore.*

Mirum unius viri virtus ac facundia quantum ſæpe [3] poſcit in perplurimos; quanta his horumque ſimilibus, & quam repentina mutatio animorum, quantus ex algenti metu fervor audaciæ; quanta totis caſtris alacritas. Nominatim decima legio per tribunos ſibi gratias egit, tali ſui ducis honeſtata judicio. reliquæ omnes imperatori offenſo verbis ac rebus ſatisfacere ſtuduerunt, ad bellum & imperia cuncta promptiſſimæ. Cæſar per Divitiacum, cui plurimum fidebat, itinere præparato, nocte caſtra movit; ut quod iratus edixerat, placatus impleret, & ambitis quinquaginta paſſuum milibus, [4] qua planius pergeretur; continuo itinere dierum ſeptem hoſti tam proximus factus, ut inter amborum caſtra non niſi quatuor & viginti milia paſſuum intereſſent, conſtitit. Quod ubi Arioviſtus agnovit, ſeu animi mutatione aliqua, ſeu metu forſitan; accidit enim nonnunquam in bello, ut pars una vehementer alteram timens, non minus ab altera timeatur: Cæterum quacunque motus ex cauſa, legatos miſit ad Cæſarem, colloquio ſe paratum offerens, quod [5] pervicinitas ſibi facilius feciſſet ac tutius. Non recuſavit Cæſar, neque deſpexit oblationem. neque aliter quam in partem optimam interpretatus eſt, ad mentem

1. Lege, *credere.*
2. Lege, *dilaturus.*
3. Lege, *poſſit inter plurimos.*
4. Lege, *quo.*
5. Lege, *vicinitas.*

mentem ſe ſaniorem rediiſſe; fuiſque & reipublicæ beneficiis obſtrictum, coactumque petitionis æquitate, cuncta deliberantem, cœpta duritie deſiturum. colloquio dies quintus conſtituitur. Oravit tamen Arioviſtus ne quos ſecum pedites Cæſar adduceret. alioquin non ſe ad diem colloquii venturum, timere enim ſe ab illis inſidias. Noluit Cæſar hac de cauſa rem quam putabat utilem impediri. ſed decimam legionem, dum ad colloquium iret, Gallorum qui in caſtris erant equis impoſuit, ut equitum ſpecie falleret pedites metuentem: & ipſe, ſi res poſceret, fidiſſimo omnium præſidio uti poſſet. Qua in re jocatum unum ex peditibus non ineleganter accepimus: *plus*, inquit, *Cæſar præſtat quam promiſit. Dixit enim ſe decimam legionem loco cohortis prætoriæ habiturum.* [1] *Eccue equites nos facit.* Erat exiguus tumulus planitiei ingentis in medio, locus apparatus, ab utriſque caſtris æquo ſpatio ſemotus. legio Cæſaris equis impoſita ducentis paſſibus, pari itidem intervallo Arioviſti equitatus aſtiterat. Orationis Cæſareæ prima pars fuit, *Commemoratio beneficiorum Senatus erga illum, quod regem eum, quod amicum dixiſſet, quod ampliſſimis muneribus honoraſſet, quæ eo gratiora eſſe debuerint, quo & in alios rariora, & in ipſum gratis abſque ipſius collata eſſent meritis & abſque notitia. idque ſibi cum Senatus eximia liberalitate, cum* [2] *tamen ipſius Cæſaris efficaci opera contigiſſe.* Secunda pars, *De Eduorum cum Romanis antiqua neceſſitudine, propter quam non modo poſſent ſalva honeſtate deſtitui, præſertim cum ante Romanam quoque amicitiam totius Galliæ principatum ſine lite poſſederint. Solere autem Romanos amicorum fortunas non tantum defendere ſed augere. Eduos ergo florentiſſimo in ſtatu ſuo Romanam amicitiam conſecutos: ſub eadem poſtea, principatum ſervitio, proſperitatem calamitatibus permutaſſe, qua fronte quove animo tolerari poſſe?* Finis fuit, ut peteret eadem ipſa, quæ legatorum ore petierat. bello in Eduos atque injuriis abſtineret, obſides redderet, Germanos ſi emittere forſitan non poſſet; at ſaltem ne alios in Gallias tranſportaret. Bar-

1. Lege, *Ecce.* | 2. Videtur *tamen* delendum.

Barbarus ad ingenium reverſus, [1] plenæ ſuperbiæ jactantiæque reſponſum reddidit. Et primo quidem virtutes ipſe & res ſuas multis extulit. Quod ad tranſitum in Gallias attineret, tranſiſſe quidem non ſponte, ſed coactum precibus Gallorum. Et *noli*, inquit, O *Cæſar, opinari, ſine magna præmiorum ſpe, & promiſſis ingentibus, me propinquos & patriam reliquiſſe. habeo ego ſedes in Gallia, habeo & obſides & tributa. Nihil horum vi, ſed Gallorum omnia voluntate, præter tributa, quæ jure belli victis impoſui. quod non ego quidem bellum illis, ſed ipſi primum intulerunt. omnes ſimul Galliæ populi in me arma movere, quos ego omnes uno prælio vici. ſi deceptos ſe vel inſidiis circumventos dicant, non recuſo pugnare iterum, certamque victoriam in ambigua fortunæ lance reponere. ſin pacem bello præferunt; cur non tributa perſolvant, quæ pro pace convenerint, & hactenus ſine contradictione perſolverunt. Quod de multitudine Germanorum dicis, hanc in Gallias non cujuſquam injuriæ, ſed meæ defenſionis gratia traduco. Idque vel hinc patet, quod rogatus veni, bellumque non intuli, ſed repuli. amicitiam ſane populi Romani ut decori & præſidio mihi eſſet appetii. Si mihi [2] contrarium verſerit, cupidius etiam illam abjiciam quam aſſumpſi. vergit autem in contrarium ſi mihi jus meum longo uſu præſcriptum, ſedes, obſides, ac tributa ſubtrahitis. Adde quod prius ego, quam tu in Gallias veni: ut mirer quid tibi negotii in provincia mea ſit. Sunt ut vobis, ſic & mihi fines [3] quidem; & ſicut inique agerem veſtros irrumpendo; ſic injuſte noſtros fines irrumpitis. ſed enim Romanorum fratres Eduos dicis. non ſum adeo rudis ac barbarus ut ignorem; neque vos veſtris in bellis Eduorum ope, [4] neque illos in ſuis uſos auxilio. Quid intereſt aliud ſuſpicari, niſi te gentis externæ, nihil ad vos pertinentis, fraternitate ſimulata, ad mei ſolius excidium in Gallias exercitum adduxiſſe, quem niſi abiens mature deduxeris; non pro amico ſed pro hoſte te futurum ſcito, & ſi prælio congredimur, teque ego forte*

D *victor*

1. Lege, *plenum.*
2. Lege, *in contrarium verterit.*
3. Lege, *quidam.*
4. Lege, *neque illos in ſuis veſtro uſos auxilio.*

victor occidero, unum dicam, [1] *quid, ut reor neſcis: non me ſolum infeſto haſte liberavero, ſed multorum quoque principum gratiam Romanorum hac una mihi cade quaſiero, qui nil magis quam te perditum optant: idque mihi per nuntios intimarunt, ut intelligas* [2] *qui charus patriæ tuæ ſis. Sin abieris, Galliamque mihi* [3] *natura expeditamque reliqueris; magno ego te præmio proſequar abeuntem. nominatim quacumque geri bella volueris, ego illa ſeu ſemel pro omnibus ſtipendio accepto ſine ullo tuo diſcrimine ac labore conficiam.*

Adverſus hæc multa Cæſar diſſeruit cur cœptis abſiſtere nullo modo poſſet. *Neque enim ſui aut Romani moris, ſocios atque amicos bene meritos in ſua adverſitate deſerere, Galliam ſane non tam Arioviſti eſſe quam Romanorum, qui ante eum per Quintum Fabium Maximum hunc ultimum, Ruthenos &* [4] *Alvernos Gallorum populos domuiſſent, primique armis poſſeſſionem Galliæ apprehendiſſent. hoc inter utramque victoriam intereſſe, quod libertatem quam Arioviſtus victis abſtulerit, Romani reliquiſſent, eamque eis in perpetuum ſalvam vellent. Ita enim ſenatum conſuiſſe, ut Galli in libertate viverent, & ſuis legibus uterentur, atque ideo Romanorum in Gallia* [5] *tamen antiquius tamen juſtius imperium eſſe quam illius. Quod ſi quis forte huic ſenatus judicio* [6] *abſtiterit, eam ſat juſtam cauſam eſſe bellorum.*

Hæc dicenti & plura etiam nunc dicturo, Cæſari nuntiatur; equitatum Arioviſti propius admotum jam tela jactare, & in eo rem eſſe ut prœlium inchoetur. Itaque Cæſar inexpleto ſermone digreditur, & reverſus ad ſuos imperat, ne quid omnino miſſilium in adverſarios jacerent. nam etſi legionis, quam præſidio ſibi delegerat, adverſus præſentem hoſtium equitatum tutum ſatis eſſe certamen intelligeret, timens tamen, ut erat famæ ſtudioſiſſimus, ne forte ſermo vulgaris ſæpe culpam à nocentibus ad inſontes vertere

1. Lege, *quod.*
2. Forte, *quam charus.*
3. Forte, *vacuam.*
4. Lege, *Arvernos.*
5. Forte, *tum antiq. tum inſt.*
6. Forte, *obſtiterit.*

tere ſolitus ſibi apud gentes imponeret, quod hoſtem colloquio circumvenire voluiſſet. Cæterum ubi in caſtra eſt reditum, cognitumque, qua ſuperbia Arioviſtus Gallia [1] quaſi ſua Romanis introdiceret, [2] quo non impetu ſui jactis in Romanos telis colloquium pervertiſſent, mirum in modum crevere animi [3] amicorum ardorque pugnandi.

Poſt biduum nutante, quantum intelligi datur, animo, miſit iterum Arioviſtus ad Cæſarem, velle ſe de rebus agi cœptis nec perfectis ſecum,ſi ei placeat, latius agere. alioquin è ſuis aliquos ad ſe mitti petiit, cum quibus ut cum Cæſare loqui poſſet. non cenſuit* Cæſarem pacificam furori barbarico iterum committendam; ne quis forte ſubitus motus inter verba conſurgeret, unde ſibi aliqua conflari poſſet infamia. Rurſus & legatos mitti periculoſiſſimum judicabat [4] fideſque homines, namque alios non miſiſſet, barbaris objici ratione modeſtiaque carentibus. Conſilium tandem cepit, ut Gaio Valerio Procillo Gallicæ originis, ſed Romanæ virtutis adoleſcenti, & Romano civi, legationis [5] heroe munus imponeret, & propter eximiam erga imperatorem fidem, & propter linguæ Gallicæ notitiam, quam ipſe etiam Arioviſtus diu Gallis incumbendo didicerat. Addidit ei collegam M. Metium, Arioviſti ipſius hoſpitem, quod in hos duos & originis & hoſpitii jure minime ſæviturus barbarus videretur. Sic neque illis hoſpitium, neque origo, neque jus gentium valuit. Illico enim ut ad ſe venientes illos vidit, audiente exercitu quaſi rabidus exclamavit. & *Quomodo*, inquit, *huc veniſtis, an explorandi gratia? An quid rei eſt vobis in caſtris meis?* parantes cauſam ſui adventus loqui, vetuit & in vincula conclusit. Hoc facto ſtatim inde diſceſſit. & ſex milia paſſuum prope Cæſarem caſtra metatus eſt. [6] Cumque

1. Lege, *quaſi ſua Romanis interdiceret.*
2. Forte, *& quo non impetu.*
3. Forte, *Romanorum.*
4. Forte, *fidoſque.*
5. Forte, *hujuſce.*
6. Lege, *cumque ipſum.*

que ipſe locum die proximo mutavit. & [1] dimiſſis à tergo caſtris Romanorum, ad duo milia paſſuum ab altera parte conſedit, quo ſcilicet commeatus inde venturos ad Cæſarem impediret. Cæſar autem quotidie inſtructam aciem caſtris educens, pugnæ copiam hoſtibus faciebat. Arioviſtus ſe caſtris aſſidue continebat. ſex tamen equitum milia, & totidem expeditiſſimorum peditum [2] qui dietim levibus prœliis Romanos inceſſerent. Id vero cum diebus quinque continuis actum eſſet, cognito Cæſar hoſtium propoſito, non diutius tulit ſe commeatibus intercludi. ſed caſtra hoſtium tranſcendens ad ſexcentos non amplius paſſus, locum novis caſtris idoneum occupavit. & præſagiens barbarum obſtiturum, tres acies ordinaverat, quarum duæ in hoſtem verſæ & in prœlium intentæ eſſent, tertia metandis caſtris incumberet. quod Arioviſtus intelligens, magna parte pedeſtris exercitus & [3] omnium equitatum immiſſo, turbare rem voluit nec valuit. Ita devoti erant omnes ad imperium Cæſaris exequendum.

Jam duo inter Romana caſtra coartatus hoſtis, & multis inſultibus laceſſitus, caſtris tamen pertinaciter ſe tenebat. Quod cum Cæſar admirans ex captivis inquireret; quid cauſæ eſſet quod Germani [4] bellatiſſimi homines ſic bella metuerent, deprehendit eos ſortibus muliercularum caſtra ſequentium abſterritos, ne ante novam lunam manum cum hoſte conſererent. [5] cumque moram Germanorum pervetuſtum eſſe ut talibus regerentur. Cæſar vero cui nulla videretur gravior jactura quam temporis, vix adhuc triduo expectato, firmavit, quod ingenio non poſſet, vi aperta hoſtes in prœlium elicere. Itaque ſuis caſtris duobus dimiſſo gemino præſidio, cum omnibus copiis caſtra hoſtium invadit. Videns Arioviſtus trahi amplius ratione non poſſe, plurimis ex populis Germanorum ingentem

1. *Dimittere*, pro *relinquere*, ſæpiſſime utitur hic auctor.
2. Deeſt aliquod verbum.
3. Lege, *omni equitatu.*
4. Lege, *bellaciſſimi.*
5. Lege, *cumque morem.*

gentem aciem inſtruxit atque ita omnem exercitum rhedis & curribus circumcluſit; ut nulla fugæ ſpe, præſertim equitibus ſupereſſet. Fuerunt & viris intermixtæ fatiloquæ, de quibus diximus mulieres aliæque viros ſecutæ; fletibus altis orantes, ne Romanis ad ſervitium traderentur. Concurrerunt autem tanto impetu Germani, ut, conſumpto mox ſpatio, quod acies dirimebat, jactandi pila nulla occaſio ſupereſſet aut facultas. Projectis igitur miſſilibus, res gladiis acta eſt, eventu alioquamdiu dubio. fracta tandem pertinacia Germanorum, omnes terga verterunt. & diruptis obicibus plauſtrorum quibus firmaſſe aciem dux ſperabat, uſque ad Rheni ripam fuga perpetua fuit. cujus alveum nando quidam; alii parvis navigiis tranſierunt; quo ex numero ipſe fuit Arioviſtus, qui depoſita credo ſuperbiæ ſuæ ſarcina, quæ tanta erat, ut eam nec Germania caperet, nec Gallia tolleraret; cimba unica caſu in ripa citeriore amnis inventa; ſolus in adverſam ripam ſe proripuit. Reliqui pene omnes inſtante Romano equitatu [1] fugæ medio periere. In quibus duæ Arioviſti conjuges altera Sueva, Norica altera, quarum primam domo digrediens eduxerat, ſecundam dum in Galliis moram traxit, duxerat: filiarum quoque altera cæſa fuit, capta altera. G. Valerius, quem ab Arioviſto captum memoravimus, in ipſum Cæſarem, hoſtem inſequentem, dum tribus catenis vinctus traheretur incidit; quo nil lætius in tota illa victoria Cæſar vidit. ſumma ſibi lætitia ac voluptas fuit, virum talem, tamque ei familiarem crudeliſſimis hoſtium manibus, quibus ipſe eum objecerat, ereptum recepiſſe. neque de ſua proſperitate aliquid amici miſeria diminutum. Ille vero jam liber flebile ridiculum narrabat, coram ſe fuiſſe de ſua ſalute ſortibus inquiſitum. an ſcilicet flammis exurendus eſſet, an in tempus aliud differendus, ſeque jam jactu ſortium dilatum, beneficio Cæſaris ſalvum eſſe. collega quoque ejus reinventus Metius & Cæſari præſentatus auxit gaudium.

1. Forte, *fuga in medio*.

Hac victoria dimulgata; Suevi, qui ad Rhenum tranſituri convenerant retroceſſere; effuſeque domos ſuas ac trepide repetentes, à finitimis magna ſtrage deleti ſunt. magnoſque in Germania & in Gallia rerum motus hujus prœlii eventus excierat. Cæſar autem æſtate una duabus inclitus victoriis, [1] & Sequanos, paulo antequam tempus exigeret, in hiberna perduxit exercitum, quibus Labienum præficiens ipſe, [2] interiorem Galliam properavit.

LIBER II.

CÆſari Ciſalpina in Gallia demoranti & famæ vocibus & Labieni literis nuntiatur, Belgas quos Gallorum præcipuos eſſe monſtravimus, conjuraſſe omnes adverſus populum Romanum; & jurejurando, [3] obſidibus conjuratione firmata. Rei hujus cauſam eſſe multiplicem; unam, quod timerent, ne ſtatu ſuperioris Galliæ compoſito; ad eos ex ordine [4] venirentur; alteram, quod ad bellum, Gallorum reliquorum conſiliis urgerentur. quibus urgendi quoque cauſæ erant variæ; quibuſdam, ut nidificare Germanos in Galliis ægre tulerant; ſic ibidem Romanos hibernare & perpetuas ſedes eligere, animo nihil æquiore ferentibus. aliis cauſa erat ſola vanitas & ſtultorum animis novandarum rerum ſemper innata cupiditas. Erant quibus abunde opes affluerent ad conducendos homines; & hac via in populis præeminentiam; & quaſi quædam ſibi regna conflarent, quod Romanis imperantibus, æquatiſque rebus omnibus, ſe, ut ſoliti erant, facere poſſe [5] differrent.

Sane his rumoribus Cæſar motus, duas nunc etiam legiones citeriore ſcribit in Gallia, eaſque per Quintum Pedium legatum ſuum, ulteriorem in Galliam tranſmittit, ipſe mox ſequitur: & Senonibus, proximiſque

1. Lege, *in Sequanos.*
2. Lege, *in citeriorem.*
3. Lege, *& obſidibus.*
4. Lege, *venirentur.*
5. Forte, *diffiderent.*

miſque Belgarum, curam inquirendi ſtatum propoſitumque hoſtium imponit; quibus haut dubie unanimi aſſertione referentibus, bellum grave contra Cæſarem parari, ire ad eos, & periculis ſeſe obvium ferre diſpoſuit. Confeſtim ergo motis caſtris quintodecimo die Belgarum fines attigit. inſperato adventu moti Rhemi legatos ad eum principes civitatis duos mittunt excuſantes innocentiam: non ſe cum reliquis conjuraſſe, imo quidem Sueſſiones fratres ac proximos ſuos à furore publico retrahere voluiſſe, neque ullo ingenio potuiſſe. [1] tanto enim eſſe conjurationis impetum ut frænari nequeant. Conjuraſſe autem Belgas omnes, & cum his Germanos, qui cis Rhenum habitarent, ſe à belli conſiliis alienos; itaque deditionem & obſides & opida & frumentum & omne genus obſequii promptis offerre animis. Cumque ex his jam in fidem receptis quæreret ſcrupuloſe de viribus hoſtium, comperit eos antiquitus à Germanis originem ducere, Rhenumque olim tranſgreſſos omnem ſæpe Galliam vexaſſe, populos ſuis ſedibus ejeciſſe, auctis denique viribus, & Cimbros & Theutones gentis auctores ſuis finibus [2] circuiſſe. Dum vero de numero, deque excellentia quæreret; deprehendit inter Belgas plurimum poſſe [3] Bellionatos; eos centum milia, in quibus eſſent electa ſexaginta milia hominum, armaſſe, bellique totius primas ſibi partes expoſcere. proximos eſſe Sueſſiones ampliſſimos atque uberrimos agros [4] incolere. eos habere quinquaginta milia armatorum. totidem Nervios omnium ferociſſimos, Attrebates autem quindecim milia, Ambianos decem milia, Morinos vigintiquinque milia. Menapios ſeptem milia, [5] Caltes decem milia, * Catuanos decem novem milia, reliquos aliquot populos qui Germani eſſent cis Rhenum quadraginta milia. Horumque omnium & totius belli ducem conſenſu publico delectum [6] Galbum quen-

1. Lege, *tantum*.
2. Forte, *armaſſe*.
3. Forte, *Bellovacos*.
4. Lege, *incolentes*.
5. Lege, *Caletes*.
6. *Galba* dicitur Cæſari.

quendam, [1] Sueſſionem regem, prudentia clarum virum ac juſtitia.

His compertis Cæſar Rhemos honorifica oratione complexus, ſenatum eorum ad ſe venire imperat, & principum filios obſides adducere. quæ ad deſtinatum diem obedientiſſime adimpleta ſunt. Numero autem motus, Divitiacum Heduum curioſius admonet, quantum reipublicæ ſalutique omnium expediat, vires hoſtium diſtrahi, ne tanta ſimul cum multitudine decertandum eſſet. Id autem nullo modo melius fieri poſſe, quam ſi Hedui ſumma vi Bellovacorum fines irrumpant atque omnia populentur. Sic inſtructum oratumque illum in patriam ſuam mittit. Cæterum digreſſo illo Belgarum copias contractas appropinquare, & à Rhemis, & à ſuis exploratoribus intellexit. Ilico igitur [2] Maronem amnem per Rhemorum fines ultimos decurrentem tranſit. [3] Ubique tuto & opportuno loco caſtra communit, flumine unum caſtrorum latus ambiente, tutumque iter & Rhemorum & urbium aliarum venturis commeatibus adhibente. Caſtris omni ſollicitudine [4] ingenieque firmatis, & præſidio ponti, qui fluminis ripas conjungebat impoſito, & trans pontem Titurio Sabino legato cum ſex cohortibus ad cuſtodiam miſſo, nova Cæſaris animum ferit cura. Nempe [5] Bracem opidum Rhemorum non niſi octo milibus paſſuum ſemotum à Romanis caſtris, Belgas tantis viribus oppugnare nuntiatum eſt; ut præ multitudine lapides ac tela jactantium nec defendi opidum nec in muris conſiſti poſſit. Denique jam murum dirui; jam portas incendi, nec dubium quin jamdudum oppugnatio conſummata eſſet, niſi [6] direptrix prœliorum nox interveniſſet, nec ſuſtineri poſſe amplius niſi confeſtim laborantibus ſuccurratur.

Hæc cum Iccius Rhemorum nobiliſſimus; & populo acceptiſſimus, unus ex his duobus qui ad Cæſarem

Sueſſionum ſic vocat Cæſar.
Lege, *Axonam*.
Forte, *utque*.
4. Lege, *ingenioque*.
5. Lege, *Bibracem*.
6. Lege, *diremptrix*.

rem legati cum [1] dedicatione urbis advenerant, tum vero opidi præfectus nocte denuntiaſſet, ſtatim quia moram neceſſitas ultima non ferebat, per medias tenebras, his eiſdem, qui à Iccio miſſi erant, ducibus, Numidas Cæſar & Cretenſes ſagittarios, & fundatores Belearicos intra opidum deſtinavit; quorum adventus opidanis ſpem defenſionis attulit, Belgis expugnationis abſtulit. Mane igitur agris circa opidum vaſtatis atque incenſis ædificiis oppugnatione omiſſa in Cæſarem tota belli mole [2] utuntur. Jamque ad duo milia paſſuum juxta erant, quorum caſtra pluſquam octo milia occupabant, quantum è flammis fumoque intelligere erat. Itaque Cæſar & numero motus ut dixi & fama virtutis ſimul ac [3] magnanimus & differre prœlium decrevit, & aſſiduis congreſſibus quid hoſtibus virium, quid ſuis animorum eſſet experiri. Poſtquam abunde eſſe perpendit. ſtatuit fortunam prœlii tentare. Foſſa tamen circumducta, ne forte ea, quam ſolam verebatur, multitudine circuiri quiret; nec niſi in faciem pugnaretur, & duas quidem legiones nuperrime ſcriptas ut de quibus nondum expertis in acie ſorte non fideret: ad caſtrorum poſuit tutelam; ut tamen ſi repoſceret, auxilio egentibus ſubvenirent. ipſe cum reliquis copiis ante caſtra aciem inſtruit. Idem hoſtes ab adverſo jam fecerant. unum erat quod prœlium moraretur, quod ſcilicet inter duos exercitus exigua palus erat. hanc ut hoſtes tranſirent, utraque partium expectabat, ut prius ingreſſos iniquis locis invaderent. ſed quod utraque pars ſperabat, utraque differebat, quo temeritas prius ab hoſtibus inciperet. [4] Dum tum interea equites invicem miſcerentur, eſſetque illo in congreſſu ſuperior equitatus Romanus, quem Cæſar in caſtra prœlio proſperiore reducere contentus fuit. hoſtes ubi intellexerunt fruſtra ſe paludis tranſitum exſpectare flumen [5] vadere niſi ſunt. ut ſi poſſent caſtellum à Titurio [6] inceſſum caperent

1. Lege, *deditione*.
2. Lege, *vertuntur*.
3. Lege, *magnanimitatis*.
4. Forte, *Cum tamen*.
5. Forte, *vadare*.
6. Lege, *inſeſſum*.

caperent ponteraque confringerent, [1] ſi minus, vicina arva vaſtarent Romanis utilia, eaque parte venturos interciperent commeatus. certior de eis Cæſar à Titurio effectus, equitatum levemque armaturam ad præſidium loci ducit. ibique duriſſimo Marte concurſum eſt. dum Romani primos hoſtes in tranſitu fluminis occupatos è ripa dejicerent cæderentque, & proximos animoſius quam conſultius per priorum cadavera tranſeuntes, denſa miſſilium nube comprimerent [2] arcentesque. & ſi forte tranſiſſent in aperto inventos ac præventos occiderent; ſic repulſi undique & frumenti inopia laborantes communi conſilio decreverunt operæ pretium fore, ut gens quælibet in ſuam patriam rediret. & cui Romani primum arma intuliſſent, eo omnes accurrerent. ſibique invicem opem ferrent & ſuis frugibus alerentur; & ſuis in finibus potiſſimum dimicarent. Acceſſit ad alias diſcedendi cauſas, quod Divitiacum, cui hoc Cæſarem imperaſſe ſupra retuli, Bellovacorum terris obequitare perceperant, & ferre ſuis auxilium utilius extimabant, quam procul domo cum Romanis arma conferre. Abeuntes nocte nullo ordine magniſque clamoribus Cæſarem exciverunt. ibant autem non ut ire, ſed ut fugere viderentur. itaque veritus inſidias, ut qui profectionis idoneam cauſam non videret, ſuos in caſtris nullo tenuit tumultu. ubi rem omnem, ſicut erat, exploratorum fides, & lux ſuperveniens patefecit, equitatum Romanum hoſtium veſtigiis inſtare & noviſſimos retardare imperat. Treſque hinc legiones ſubſequi. equitatui, Quintum Pedium, & [3] Lucium Arunculeum Coctam; legionibus Titum Labienum præficit. qui impigerrime profecti & nocturna fuga feſſos ac diſperſos aſſecuti maximam ex his ſtragem edidere, cum reſiſtunt ultimi cogente periculo, primi autem tumultu eminus audito quaſi res ad ſe minime pertineret, fuga ſibi quiſque

1. Forte, *ſin*.
2. Lege, *arcerentque*.
3. Lege, *Lucium Aurunculeium Cottam*.

que conſuleret. ita his urgentibus, illis autem vel vane reſiſtentibus vel plane * reddentibus ipſa quidem. ſed quam longa dies tam longa fuit etiam hominum cædes. ſero autem Romani in caſtra feſſi, ut auguror, & jejuni, ſui ducis imperio rediere.

Triduum illic egit Cæſar. ubi hoſtes fuga evanuiſſe cognovit, Sueſſionum fines Rhemis proximis ingreſſus [1] Nomodimum opidum aggreditur, quod indefenſum fama vulgaverat & ſic erat. ſed nocte Sueſſiones introgreſſi defenſionem apparant. Et dum vineas admoveri muris cernerent, turres & machinas quales nec viderant quidem unquam, nec audierant, ſtupefacti, oppugnatione non expectata, nuntios opidum ſeque ſua dedentes ad Cæſarem tranſmittunt, ac datis obſidibus nobiliſſimis gentis, inter quos duo filii regis erant, traditiſque armis omnibus in Romanam fidem Rhemorum precibus ſunt recepti.

Hinc in Bellovacos itum, qui cum ſe in oppidum munitum ac validum contuliſſent, cui [2] Bracuſpantium nomen erat, exercitu propinquante, omnes publico de conſilio majores natu, obviam egreſſi manibus tenſis ad Cæſarem alta voce ſe in fidem [3] ejus committere neque contra Romanos arma movendi animum habere teſtati ſunt. Cumque exercitus opidum propius acceſſiſſet, idem de muris faciebant clamabantque mulieres ac pueri. motum Cæſarem ſpectaculo Divitiacus Eduus in hanc ſententiam allocutus eſt: *Semper Bellovacos ſervaſſe fidem & amicitiam Heduorum, nunc falſis conſiliis agitatos à ſuis primoribus, qui dicerent Eduos turpi ſervitio oppreſſos à Cæſare digna & indigna pati, execratos patientiam amicorum, Romanumque recuſantes imperium, conſurrexiſſe cum cæteris, &* [4] *furore publico ſcripſiſſe, tandem fraude recognita, & Bellovacos ad miſericordiam Cæſaris confugere, & perfidos conſultores*

1. Lege, *Noviodunum.*

2. *Bratuſpantium* legitur in Cæſare.

3. Lege, *ſe in fidem ejus ſe committere.*

4. Forte, *furori publico conſenſiſſe* aut *ſubſcripſiſſe.*

ſultores recogitantes quid mali ſuis civibus invexerint, meritum ſupplicium metuentes in Britanniam profugiſſe. Orare non eos modo qui erraverunt, ſed ſe quoque, ſuo ſimul atque Heduorum nomine ut eis indulgeat. Id enim & ipſius Cæſaris & Eduorum ad gloriam pertinere, ſi & eum tam miti eſſe animo & apud eum Eduos tantum poſſe innotuerit. Annuit Cæſar ſeque & Divitiaci & Eduorum gratia Bellovacos recipere; eoſque ſe incolumes ſervaturum bona fide profeſſus eſt, traditis tamen armis omnibus, ac ſexcentis obſidibus, quorum tantum numerum ut peteret, urbis ſuadebat ac populi magnitudo. Inde Ambiani, fines eorum ingreſſo Cæſari, ſtatim ſe ſuaque omnia dedidere.

Nervii reſtabant; ferox genus, & mercatoribus adverſum. his præſertim qui delitias aut vina conveherent, opinione inſita, enervari rebus mollibus animos, & à belli ſtudiis elanguere ac lenteſcere. viri acres, quibus cæteros à patria virtute degenerantes, qui ſe Cæſari tam facile tradidiſſent, irridere magis & arguere quam imitari mens eſſet, aut legatos mittere, aut ullam conditionem pacis, vel ſummis auribus audire. hi quidem & cum eis Atrebates ac [1] Viromandui trans fluvium Sabin conjunctis copiis Cæſarem expectabant. [2] Aduatuci, quoque ſic enim ſcriptum invenio, ſive ut reor Aduaci, ut eis ſe conjungerent properabant. Cæſar exploratores ac deinde centuriones militiæ peritos ad locum caſtris idoneum occupandum miſerat. Erant tamen in Romano exercitu Galli quidam ex dedititiis, qui contra fidem ſacramenti mores & conſilia Romanorum Nerviis aperirent; & ſeu rerum ignorantia, [3] naturali conſuetudine mentiendi, addendique ſemper rebus aliquid; ſpem fecerant, ſi forte incompoſitos aggrederentur, facile Romanas acies poſſe turbari; & Nervii quidam intra ſilvarum latebras ſe tenebant, nunc in apertum erumpentes, nunc viciſſim

1. *Veremondi* Cæſari dicuntur.
2. *Advatici* in Cæſare dicuntur.
3. Lege, *ſeu naturali conſuetudine.*

ciſſim ſe in ſilvam retrahentes, Romanis propter imperitiam locorum inſequi non audentibus.

Jam Romani exercitus pars maxima ad metandum caſtra præceſſerat. proxima impedimenta medium de more locum occupabant. duæ legiones ad eorum cuſtodiam ſequebantur. In hos Nervii omnes, ut à proditoribus docti erant, præcipiti impetu irruerunt, atque inde præter ſpem repulſi pari velocitate converſi ad eos, qui in opere occupati erant; miram perturbationem Romanis injecerunt. ita ut Cæſar cura multiplici diſtractus variarum rerum cui primum occurreret, in tanta temporis brevitate parumper hæſitaret. uni enim ſimul hæc omnia exequenda erant. explicandum vexillum ſolemne apud Romanos indicium inchoandi prælii. ad idem quoque dandum tuba ſignum. milites ab opere caſtrorum ad opus armorum retrahendi, qui petendi valli cauſa longius [1] illum abiiſſent evocandi. ordinandæ acies. firmandi oratione ducis animi. quibus ne dum omnibus, ſed nec ſingulis quidem, hinc temporis anguſtia, hinc hoſtium inſtantia ſpatium dabat. ſed experientia militum Romanorum, quibus novi nihil accidere poterat, per ſe ipſam ſine cujuſquam quoque ducis imperio prompta erat caſibus cunctis occurrere. Præterea Cæſar ipſe cunctis legionibus ſingulos præfecerat legatos, [2] vetuerat vel minimum digredi, quorum quiſque dux magnus haberetur: niſi ſub maximo militaſſet. Horum & ducum virtus & militum egregie primum hoſtium impetum ſuſtinuit repulitque: Cæſar quoque pro tempore nulli rei deerat; & milites hortabatur, præſertim prædilectæ ſibi legionis decimæ: ſed exhortatio neceſſario brevis erat; virtutis ut priſtinæ meminiſſent, neve inſolita rerum ſpecie turbarentur. & quoniam differri res amplius non valebat; ſignum pugnæ tuba dedit: & tam nihil ſpatii fuit; ut ne dicam conſuetæ ſolemnitates prœliorum omitterentur,

 ſed

1. Lege, *illinc abiiſſent.*
2. Forte legatos, *quos vetuerat vel minimum digredi,* aut forte hæc verba delenda ſunt.

ſed vix galeas induendi licentia ſupereſſet. Nullus fuit acierum ordo, nulla ars militiæ, fortuna, quæ primas ſolet, omnes ſibi pugnæ tumultuariæ partes uſurpaverat. qui ab opere ad prœlium redibant, quæ caſu quiſque ſigna conſpexerat, illis ſe confeſtim applicabat, atque illa ſequebatur; ne ſuum proprium inquirendo confuſis omnibus tempus amitteret, omne quod in hoſtes iret ſuum ſignum extimabat. ancipiti & terribili Marte pugnatum. ſed per medias difficultates atque pericula Romana virtus erupit. Et quum per gentes diviſus erat hoſtium exercitus, nona ſimul ac decima legio feſſos labore victoſque vulneribus fregit Atrebates. Octava vero & undecima Viromanduos cum duce ſuo [1] Buduognaco quodam, qui ſummi apud eos loci erat. Cum Nerviis obſtinacius certamen fuit uſque adeo ut pene in dubio fuerit Romana fortuna. & Treviri equites opinatiſſimæ virtutis inter omnes Gallos, qui auxilio Romanis advenerant, diſperſas legiones, & referta hoſtibus caſtra atque omnia circum turbata cernentes, actum de Romanis rati, fugerent, victoſque illos ac deletos ſuæ patriæ nuntiarent. Cæſar tamen ubique ſemper magnus, tum magnis etiam periculis permaximus, ubi ſigniferos interfectos, centuriones autem cæſos aut ſaucios, interque alios Pub. Sextium Baculum fortiſſimum virum multis debilitatum vulneribus, & jam pedibus ſuis inſiſtere non valentem vidit, aliorum quoſdam ſegniter pugnantes, tela tantum hoſtium vitare; quoſdam ſenſim cedere; quoſdam prœlio excedere, hoſtes inſtare ac premere; & nihil omnino reſpiramenti ſuis dare; denique in extremo rem poſitam intellexit; nilque jam præſidii ſupereſſe quo vel perdita reſtauraret vel ruinæ occurreret: auxilium quod aliunde non poterat à ſeipſo cogitans exigendum; quod ipſe tum forte ſine clipeo eſſet, militi lentius dimicanti ſcutum abſtulit: & in primam aciem provectus magna voce centuriones proximos, ſuo quemque nomine increpans

atque

1. Boduognato Cæſari.

atque appellans, cæteros generali exhortatione ſollicitans, nec præire, ſed ſe ſequi jubens, reintegrare pugnam jam languentem; hinc amore ducis, hinc pudore compulit. Crederes unius animi robur atque ardorem in omnes ſubita inſpiratione diffuſum, tantumque vox ducis & exemplum [1] fervide omnes fortiterque pugnarent. & qui in fugam verti cœperunt, & qui vulneribus tardabantur, ſimul in hoſtes vultu atque animis verſi mutationem rerum adeo repentinam peperere, ut vix credi poſſet, exercitus illos eſſe, qui paulo ante conflixerant. Nervii modò victores victi illico deletique ſunt; non multi tamen, nec ut dictu ſic & factu facile; nempe ſuorum cadaveribus inſiſtentes, factoque ex iis [2] cumulo ut quaſi de loco altiore pugnarent, uſque ad mortem forte propoſitum tenuerunt. fregit tamen eorum pertinaciam Romana perſeverantia. ſic nutantem labentemque fortunam publicam unius viri virtus felicitaſque ſuſtinuit. Senes ac feminæ puerique quos cum fortunis ſuis omnibus Nervii in prœlium exeuntes in paludibus procul abdiderant; audita ſuorum clade, ut nihil uſquam clauſum victis, ſic victoribus nihil [3] imperium opinantes, communi omnium ſuperſtitum conſilio per legatos ſeſe Cæſari [4] dederunt. & ut publicæ profeſſione miſeriæ facilius victoris miſericordiam impetrarent; populum Nerviorum à ſexaginta milibus ad quingentos; ſenatum à ſexcentis ad tres rediſſe memorabant. Miſertus eſt Cæſar fortiſſimæ gentis, & [5] reliquas liberas ſuis uti legibus ſanxit, præcepitque finitimis ne quis eorum calamitatibus inſultaret.

Aduaci, qui ut diximus opem Nerviis ferebant, audito prœlii hujus eventu, ſuam in patriam rediere,

1. Deeſt *valuit, ut* aut ſimile quid.
2. Forte, *tumulo*.
3. Lege, *impervium*.
4. Lege, *dediderunt*.
5. Lege, *reliquias*.

ſeque omnes in [1] ferte unum ac munitum opidum abdidere. ibi eos Cæſar obſidione concluſit, qui machinas procul [2] intuitu irridebant, quærebantque de muro, quibus illas viribus moturi, quibus manibus laturi eſſent, tantillæ præſertim homines ſtaturæ. ſolent enim præ ſuorum mole corporum gentes [3] Arthoæ Romanam ſpernere mediocritatem. [4] poſt admoveri muris machinas aſpexerunt, inſueto & nunquam alias viſo ſpectaculo ſtupefacti, legatos ad Cæſarem deſtinarunt; quorum unus in hanc ſententiam verba fecit. *Credimus, ô Romani, vos non ſine cæleſti auxilio prœliari, qui hæc omnibus impoſſibilia tam [5] innumerabili facilitate perficitis; quamobrem reſiſtere vobis non eſt noſtri propoſiti. ſed in poteſtatem veſtram nos & noſtra committimus. unum hoc exposcimus, ſi tanta eſt clementia tua, Cæſar, quanta fama loquitur, ſi ſalutem nobis tribuis, ut arma non auferas. vicini enim noſtri omnes fere nos oderunt, nobiſque invident, à quibus nos amiſſis armis protegere nequeamus. alioquin optabilius eſt, quidquid libuerit à vobis talibus viris pati, quam ſuppliciis ad necem dedi ab iis, quibus imperare conſuevimus.* Ad hæc Cæſar. *Servaſſem*, inquit, *vos libentius ſi vos dediſſetis antequam muris machinas admoverem. ſed & nunc ſervabo magiſque in vobis naturam, moremque meum, quam meritum veſtrum ſequar. Ita tamen ut ſine armorum traditione deditio non procedat. Nam quod de odio vicinorum dicitis curandum mihi linquite: ego indemnitati veſtræ providebo, ut Nerviorum providi, jubendo finitimis ne vos lædant. Juſſu meo, quam veſtris armis eritis tutiores.* hoc præcepto vis armorum ingens tradita. ſed & magna pars retenta, atque abdita, ut ab iis qui metu belli, non amore pacis agebantur, traditum quoque opidum.

Et quietus ille dies fuit; nocte proxima Cæſar milites ſuos muris egredi claudique portas juſſerat, ne quid injuriæ cives à militibus paterentur. ſed huic Cæſareæ

1. Forte, *ferte unum.*
2. Forte, *intuiti.*
3. Lege, *Arctoa.*
4. Lege, *poſtquam.*
5. Forte, *mirabili.*

Cæſareæ pietati hoſtium fraus * obiectus erat. Itaque barbarica [1] lenitate mutato repente conſilio rebellarunt. neque victori opidum abſtuliſſe contenti, caſtra etiam invaſere, tanto impetu, tantoque ardore, non modo contra Romanam virtutem, ſed contra iniquitatem etiam locorum, ut facile apparet, deſperantes de ſalute pugnare. Eo congreſſu ex illis ad quatuor milia cecidere. cæteris intra opidum compulſis. ſic omni penitus ſpe abjecta ut die proxima frangentibus portas Romanis nullus obſtiterit. captum opidum, [2] venditque omnes quorum turbam quinquaginta trium milium numerum impleſſe compertum fuit. Per eoſdem dies à legato Cæſaris P. Craſſo, quem modo ad Venetos, alioſque quamplures populos, qui extremum accolunt Oceanum præmiſerat, nuntiatur, omnes illas gentes ſponte ſub Romanum imperium veniſſe. Jam ad Barbaros, qui trans Rhenum habitant, Romanæ Cæſareæque virtutis & clementiæ fama pervenerat, [3] adeo percrebuerat, ut omnes ultro ad Cæſarem legatos mitterent. qui ſe & daturos obſides & juſſa facturos [4] ſponderunt, quos ad ſe redire [5] inconſecuturæ æſtatis imperavit, cum ipſe ſcilicet ex Italia rediiſſet; [6] quæ deductis [7] in Carmites ac Turones in hiberna legionibus feſtinabat. præmiſſis Romam literis de rebus à ſe geſtis; quarum merito quindecim dierum ſupplicatio eſt indicta, quem honorem ante eum ducum nullus habuerat.

LIBER III.

DIgreſſo Cæſare ex Galliis, Sergius Galba, quem legatum in Sedunos aliaſque urbes proximas cum parte equitatus & duodecima legione dimiſerat, Sedunorum aliorumque dolentium filios ſuos obſidum

1. Lege, *levitate.*
2. Lege, *venditque.*
3. Forte, *adeoque.*
4. Lege, *ſi ſponderunt.*
5. Forte, *initio ſecuturæ.*
6. Lege, *quo.*
7. Lege, *in Carnutes.*

nomine ſibi eripi, & Romanos publicæ utilitatis [1] contentu, vere autem dominandi libidine illis in regionibus conſediſſe ægro animo ferentium, eorumque [2] contemnentium [3] inſuperatis inſidiis circumventus, adeo in anguſto fuit, ut conſilium ipſe ſuique omnes caperent erumpendi ſeque fugæ præſidio ſalvandi. quo tamen conſilio non rejecto, ſed dilato, elegerunt armis potius experiri quam fuga, ſi qua eſſet ad ſalutem via. Cum vero hoſtes caſtra invaſiſſent & multitudine freti, feſſis integros ſubmittendo; quod apud Romanos non modo feſſis, ſed ne vulneratis quidem fieri poterat; quibus ne dum requieſcere, ſed ne loco arrepto vel parumper cedere liceret; uſque adeo eos attriviſſent, ut oppugnatione ſex continuis horis ſine intermiſſione [4] portenta, res Romana jam ad deſperationem ultimam ſpectaret; nec tam pro ſalute amplius quam pro ultione reſiſterent, ne inulti perirent: P. Sextius Baculus centurio primi quem in congreſſu Nerviorum multis afflictum vulneribus memoravi; ſimulque Gajus Voluſenus tribunus militum, conſultiſſimi duo, fortiſſimique viri propere Galbam adeunt; & *una eſt*, inquiunt, *ſpes ſalutis, ſi conſilium quod primum ſumpſimus vel ultimum exequamur. Nam quid hic agimus laborantes? longe iſti nos numero antecedunt.* [5] *Cum in hos Barbaros violenter irrumpimus, & nil tale cogitantes aggredimur; aderit pio forſitan fortuna conatui. Alioquin niſi impetu vincimus pugna vincemur ordinaria.*

Acquievit fidis Galba conſiliis. & erant quibus merito [6] credentur. Mox edoctis centurionibus ac tribunis quod facto opus eſſet, militibus edicitur, ut reſpirent, neque aliud quidquam agant quam tela hoſtium ſuſtinere: intentique interim ſignum eruptionis exſpectent. vix brevi hora laborioſæ tradita quieti, dato ſigno, quod convenerat, ſubito præter ſpem caſtrorum

1. Forte, *attentu*.
2. Lege, *paucitatem contemnentium*.
3. Forte, *inſperatis*.
4. Lege, *protenta*.
5. Forte, *Quin*.
6. Forte, *crederentur*.

ſtrorum portis erumpitur tantis animis, ut ſtupentes barbari ferre impetum non poſſent & dicto citius pugnæ ſtatus mutaretur; ut qui modo invadebant, invaderentur, & qui invadebantur, invaderent; quique in caſtris clauſi oppugnatione terribili ad captivitatem & ſupplicium petebantur,in medios hoſtes invecti ferro obvia cuncta proſternerent. ita ut ex triginta milibus barbarorum, qui legionem unam [1]cum ſteterant; brevi temporis in ſpatio pluſquam decem milia cæſa eſſent. reliquos morti non virtus, ſed fuga præripuit. Sic virorum fortium prudentiumque conſilia proſperis proſequitur fortuna ſucceſſibus. his actis Romani victores ſeſe in caſtra recipiunt. ſed Galba, memor ſe illis in locis à Cæſare dimiſſum, non ut bellum gereret, ſed ut [2] inter illud ex Galliis per Alpes ad Italiam difficile, ac mercatoribus oneroſum & pene [3] obſtruſum perplexumque portoriis, periculoſumque latrunculis patefaceret, ſuaque tutum redderet præſentia; inſuper victor licet, nolens tamen rem fortunæ ſæpius committere, & rurſus extrema tentare, inde ſtatim nullo obſtante in Allobroges [4] Romanam eſt reverſus. atque ibi tranquillus hibernavit.

Alia ſubinde belli materia per ducis abſentiam orta erat. Publius Craſſus egregius [5] & adoleſcens cum ſeptima legione dimiſſus à Cæſare ſecus Oceanum hibernavit. Is frumenti [6] finitimas legatos ſingulos; ad Venetes vero geminos deſtinavit: quod gens illa eſſet omnium ejus regionis potentiſſima; cujus hodie quod ſciam, ſic tranſeunt res humanæ, ne nomen quidem aut veſtigium ullum extat. Illi autem cogitantes, hoc fortaſſis modo ſeſe obſides, quos Romanis non ſponte dederant, recuperaturos, legatos detinuerunt, ac vinculis aſtrinxerunt. hoc exemplo freti populi [7] vicia, ut quibus levia mobiliaque ſunt ingenia, legatos

1. Forte, *circum*.
2. Lege, *iter*.
3. Forte, *obſtructum*.
4. Forte, *coloniam in Romanam*.
5. Dele, *&*.
6. Cum aliquid deſit, ſic reſtitui poteſt ex Cæſare: *inopia ad finitimos*.
7. Lege, *vicini*.

gatos etiam ad ſe miſſos redire ad ſuos pari propoſito vetuere.

Dum hæc adverſus Romanos in Galliis contra fidem contraque jus Gentium agerentur, Cæſar nihil inde ſollicitus, quod pacata omnia extimaret, in Illyricum jam profectus erat. [1] & his qui terras incognitas ac remotas videndi infinita cupidine traheretur. Erat autem Illyricum provinciæ ſuæ pars, lege ſibi [2] Natuna ſuperaddita. cujus latiſſimi fines ſunt. hinc Italia ſuperiorque Germania; inde Macedonia & [3] Trachea & Epirus. hinc ſinus Adriaticus. Inde maximus noſtri orbis amnium Danubius. Sane hac rebellione Craſſi literis nuntiata remandavit Cæſar, ut in Ligeri præclaro amne Galliarum qui nomen & aquas in Oceanum fert, claſſem navium longarum quantum poteſt extruat, gubernatores ac remiges ex provincia conquirat; ut ipſe cum veniat his copiis ad hoſtes Oceanum accolentes ſecundo alveo deſcendat. Et idem ipſe illico, ut cœli Alpiumque conditio hominibus ullo modo permeabile iter fecit; dimiſſo Illyrico feſtinantiſſime remeavit in Gallias. Cum enim haud dubio cunctos honores omnium bellica virtute ſuperavit, & alios & ſeipſum ſua illa incredibili celeritate tranſcendit, quæ ſæpe multis in locis cognita effecit, ut quantolibet abſentem ſpatio; ſemper & præſentem & imminentem cervicibus cogitarent. Nemo unquam expeditior agiliorque, non dicam imperator, ſed viator fuit.

Cæſare igitur reverſo, Venetii, Gallique alii, factum ſuum reputantes, qui legatos gentis potentiſſimæ barbarica immanitate violaſſent, non ad veniam petendam ſed ad vim inferendam ſeſe apparant, viciſſimque ſe populi in bellum alter alterum [4] coartantur. neque ſolum à proximis contrahunt auxilia; ſed etiam à Britannis,

1. Forte *ut is*.
2. Lege, *Vatinia*.
3. Lege, *Thracia*; aut, ut poſteriores ſcripſerunt, *Trachia*. ſic *Trachum* pro *Thracum* in inſcriptionibus antiquis.
4. Lege, *cohortantur*.

tannis, qui Oceani æſtu [1] ſemotu non magno intervallo contra illam plagam habitant. Et hæc faciunt non tam armis, quam locis fidentes [2] inperviis atque paluſtribus, ubi nec expeditus pedum uſus eſſet, nec navium aut equorum. & ut navigari poſſet, ſentientes ſe navibus abundare, quibus egeant Romani, dabat inſuper animos æſtus ille reciprocus; qui [3] alterius littus motibus quatit, tegitque & nudat, Oceani incolis notus, exteriſque terribilis. Navium præterea ſuarum robur; & armamenta pro qualitate fluctuum & ventorum quibus agitandæ erant ac pulſandæ, [4] propterque maris hoſtiumque violentiæ perferendæ multo Romanis navibus aptiores viderentur. harum omnium difficultatum nulla Cæſarem latebat, magna tamen laceſſitus injuria verituſque, ne ſi iſta diſſimulaſſet, reliquæ nationes, ut ſunt animi in ſuperbiam ac perfidiam proni, inultæ rebellionis exempla ſequerentur. hoc ſibi nullatenus [5] negligendi extimabat, ſcienſque naturaliter hominibus inſitum libertatem amare & odiſſe ſervitutem; ante alios Gallis ingenitam levitatem, ut de facili mobiles, atque ad ſubita bella volubiles eſſent. Jam per extrema Galliarum præſagia novitatum variarum multa conceperat. itaque ne, ut fit, motus alii ſuper alios orirentur, eſſentque ubilibet qui [6] cohortis occurrerent, per diverſa terrarum diviſit exercitum. Titum Labienum cum equitatu magno miſit in Treviros. huic juſſit ut & Remis & amicis aliis in obſequio conſervandis, & Germanis Rheni tranſitu [7] cohercendis intenderet. Publium Craſſum cum parte etiam equitatus; & duodecim legionariis cohortibus miſit in Aquitaniam, cui injunxit ut curaret, ne qua inde in Venetos, aut alias Galliarum partes auxilia mitterentur. [8] Titurum Sabinum.

1. Lege, *ſemoti.*
2. *Inperviis* ſic reſcripſi, cum in codice eſſet *inſericiis.*
3. Forte, *alternis.*
4. Forte, *propterea maris æſtuumque violentia,*
5. Forte, *negligendum.*
6. Lege, *coortis.*
7. Lege, *arcendis.*
8. Lege, *Titurium,*

Sabinum cum tribus in [1] Jurellos vicinaſque gentes miſit; quibus [2] omnium ſtudio continendis ut inſiſteret imperavit. [3] Decurium Brutum adoleſcentem claſſibus [4] propoſuit; & illi, quæ ſe jubente in Ligeri facta erat; & illi, quam ſuo quoque juſſu venturam ex Pictonibus Sanctoniſque & cæteris tractus illius officioſis gentibus expectabat. huic præcepit ut ad primum [5] expectare claſſis adventum curſum agat in Venetos. Ipſe ad eos cum reliquis legionibus terreſtri præceſſit itinere, multiſque paſſim opidis expugnatis, quæ inexpugnabilia videbantur, cœptis inſtabat alacriter, ſperans pedetentim rem conficere. At Veneti virium uſu ac peritia & navium abundanti copia; impoſitis in eas fortunis ſuis conjugibuſque & filiis, cum inhiberi fuga nullo modo poſſet, & liberi & incolumes abibant in opida alia atque alia, quo Romani locorum ignorantia & navium penuria non poterant ſequi. Ibi ſe iterum atque iterum defendebant; reſque in longum ibat & in irritum deſinebat. nec belli finis ullus oſtendebatur, eoque magis quo Romanæ naves aliter fabrefactæ, Oceanique fluctibus impares tempeſtatibus inſolitis tradebantur. Ita rem Cæſar intelligens inefficaci labore prætermiſſo, claſſem expectare duxit honeſtius, [6] quam præſente res non [7] vanius nec ſe dignis ſubterfugiis, ſed uno videbatur tranſigenda certamine.

Has inter curas expectata claſſis affuit alto veniens Oceano, quam cernentes Veneti ſuis littoribus propinquantem cum ducentis viginti munitiſſimis navibus illi obviam exiere, eratque Romanæ pugnæ ratio difficillima, quod & fortiores eſſent & majores barbarorum naves & turribus [8] præminebant, unde ex alto pugnantibus illis, quaſi iniquis prœlium in locis ageretur. vela quoque & mali & antennæ immenſa mole præſtabant.

1. Lege, *Unelles.*
2. Lege, *omni.*
3. Lege, *Decimum.*
4. Lege, *præpoſuit.*
5. Forte, *expectata.*
6. Lege, *qua.*
7. Lege, *vanis.*
8. Lege, *præminebant.*

præſtabant. qui ſe Romanas naves facile oppreſſuros confidebant & feciſſent ſi naves navibus concurriſſent. Sed omnia vincit ingenium & virtus. Erant Romanis falces [1] inaudito magnitudinis. [2] artificioſo quodam impulſu rudentibus hoſtium injeciſſent, navigio remis in adverſo acto, & rudentes velut [3] culta acie conſorcii ſcindebantur, & antennæ ſimul ac ſuperba ruebant armamenta, fiebantque ſuarum impedimenta navium. Sed virorum pugna [4] in qua longe ſuperior erat acies Romana. Et virtutem inſitam ſpectator eximius expectabat. Cuncta enim in conſpectu Cæſaris agebantur, & exercitus circumfuſi qui littoribus proximos occupavit colles. in quo bellicarum rerum multi magnique erant judices; noti omnes bellantium & amici: quorum ſub oculis nec [5] vir nec ignavia eſſe poſſet occulta, & ſua parte ergo viri fortes; & his acti ſtimulis ſtrenuiſſime rem gerebant, ſic ut brevi fracta hoſtes pertinacia ſpem ſalutis fugæ ventiſque committerent. quibus cum vela credidiſſent, quaſi Romanos [6] verti ſubito ſiluerunt; & ſtagnante freto deſtitutis quas vehebant navibus, mira cœli mariſque tranquillitas conſecuta eſt, ſic ut immobiles languentibus vadis ſtarent. aſſecuti Romani, cum jam hora diei quarta eſſet, uſque ad occaſum ſolis incendere ac ferire nunquam ullo momento temporis deſtiterunt; omnibuſque fere vel exuſtis vel oppreſſis [7] pauco beneficio vicinæ noctis elapſæ ſunt.

Hoc prœlio non modo flos juvenum Venetorum, ſed provectæ etiam ætatis conſilium ac fructus intercidit. Perditis ergo viris ac navibus & omnium inſuper ſpe amiſſa, ſe ſuaque Romanorum poteſtati atque arbitrio commiſere. Hos Cæſar contra morem tractavit inimicius, ut barbaros à violandis legatis exemplo ſupplicii deterreret; ſenatum ergo morte, popu-

lum

1. Lege, *inaudita.*
2. Forte, *quas cum.*
3. Forte, *velut cultri acie tonſoris.*
4. Lege, *pugnam, in qua longe ſuperior erat acies Romana, & virtutem.*
5. Lege, *virtus*
6. Lege, *veriti.*
7. Lege, *pauca.*

lum ſervitute, pœna bonis animis graviore, multavit. ſic cum Venetis debellatum. qua victoria non ipſi tantummodo ſubacti, ſed maritima ora omnis ad obſequium redacta erat.

Ecce autem alia ex aliis bella conſurgunt. Titurius Sabinus juſſu Cæſaris Unellorum fines introierat, apud quos tunc ſummæ rerum [1] Viridonix. Multæ in circuitu civitates à Romanis defecerant, quarum aliquæ ſenatum quod neque [2] defectio neque bello conſentiebant, interfecerant. latronum quoque manus ingens, partim bello, partim præda illiciente, dimiſſo agriculturæ ſtudio, ſeſe iſtis adjunxerant; quibus omnibus magnus exercitus jam in armis erat. Sabinus locum caſtris aptiſſimum nactus, intra vallum ſuos, laceſſitus ſæpe licet ab hoſtibus, continebat, ut jam non hoſtium modo ſed ſuorum in contemptum paulatim incidiſſet. Ipſe vero non id motu alio faciebat, niſi quod abſente Cæſare tanta cum multitudine congredi, quiſquis exitus ſequeretur, ne temeritati tribui poſſet potius quam virtuti, anxius ſuſpenſuſque erat animo. ubi ſe ſperni autem intellexit, pugnare tandem, ſed inprimis contemptum hujuſcemodi quantum poſſet aggregare diſpoſuit. Itaque Gallum quendam ſibi familiarem, verſutumque hominem noctu in caſtra transfugere jubet. & quod fieri velit edocet. paret ille, & origine dictis aſtipulante fidem meritus, cœpit hoſtibus ſuadere & animis [3] crudelis facile perſuaſit. Primo quidem Venetorum in finibus Cæſarem extremis periculis circumventum. Deinde in Romanis caſtris; hinc fama ducis; hinc hoſtium præſentia tantum eſſe formidinis, ut de nocturna agitent fuga. qua & Cæſarem adeant, ducique opem ferant, & inſtantibus ſeſe malis eripiant. Id cum publice creditum eſſet, eſt etenim non vanis modo, ſed omnibus inſitum, ut quod valde cupiunt, facile etiam credant, totis paſſim caſtris una omnium vox audiri, providendum

1. Deeſt *præerat*. Dein lege, *Viridovix*.

2. Lege, *defectioni*.

3. Lege, *credulis*.

dum modis omnibus, ne tam felix occaſio per ignaviam dilabatur. Exercitus inſtantia victi duces, furori publico manus dant. diſcurritur hac illac, & conſenſu ducum ſarmentis, variaque materia ex agris collecta ad implendas foſſas, & in caſtra penetrandum onuſti, & curſu & ſarcinis defeſſi omnes redeuntes grave opus ſupraque ſuas vires, Romana caſtra ad laboris cumulum in alto poſita, invadunt: haud dubii, Romanos præter fugam aut deditionem nihil auſuros. fefellit gentem [1] crudelam una ſpes. nam Sabinus ſuis militibus valida exhortatione firmatis; & pugnam vehementer optantibus erumpendi ſignum dedit. Qui cum ſubito præter ſpem hoſtium erupiſſent, idque duabus ſimul portis, & virtute atque experientia bellandi & natura loci & laſſitudine hoſtium adjuti, integri ipſi virium, & quiete recreati fundunt illos facile proſternuntque. Quo metu non modo qui evaſerant ex prœlio; ſed vicini etiam ſe Romanis dedidere. Sunt enim Galli ineundis bellis promptiores quam adverſitatibus tolerandis. & forte ita accidit, ut una & eadem die, & Sabinus Cæſaris, & Cæſar Sabini victoriam audiret.

Per hos ipſos dies Publius Craſſus in Aquitaniam miſſus à Cæſare, quamvis adoleſcens, ſenilibus animum exercebat curis. & ſecum cogitans in his terris multa illis annis adverſa Romanis accidiſſe, multa ſibi utendum prudentia ſentiebat; aſſumpta igitur primum ſollicitudine rei frumentariæ atque equitatus comparandi, quod eæ gentes plurimum eo genere virium pollere dicebantur, multis equitibus, & fortioribus viris, expreſſim Tholoſa ac Narbona amicis urbibus accerſitis, cum jam virium ſatis eſſet Sontiatum fines ingreditur. Illi autem non contenti hoſtem expectaſſe, progreſſi obviam, [2] & Romanos, hinc eorum paucitatem, hinc ducis ætatem contemnentes, in itinere ſunt congreſſi. [3] Sæpe autem in contrarium

F verſa,

1. Lege, *credulam vana.*
2. Forte, *cum Romanis.*
3. Lege, *Spe.*

verſa, equitatus eorum, cui unice fidebant, Romano funditur equitatu; cæſiſque quamplurimis eodem impetu, Craſſus hoſtium opidum invadit, multamque poſt reſiſtentiam datis ad extremum armis & obſidibus per deditionem cepit.

Erant tunc in Gallia, (qui nunc neque ibi neque alibi uſquam ſunt) homines tantæ in amicitiis fidei tantæque conſtantiæ, ut cum iis, quorum ſe amicitiæ [1] deveniſſent, omnem ſubire fortunam, & ad ultimum etiam mori vellent, neque poſt eos vitam ullam pati poſſent, quin ſi mori aliter non daretur, mortem ſibi ipſi manu propria conſciſcerent; mirum genus, multum his modernis, amicitias utilitate [2] mentientibus, adverſum. neque quiſquam ex eo numero inventus a ſeculis ferebatur, qui hoc facere renuiſſet, vulgo Soldurios vocitabant. Ex his ſibi ſexcentos [3] Adiaterinus princeps gentis beneficiis & fide paraverat. Cum quibus inter ipſam deditionem, quæ illi utique non placebat, eruptionem in Romanos fecit, ita ut improvidos pene repentina [4] ſpem turbaverit; ſic devoti omnes morti in prœlium ruebant. [5] Reverſis ad ſe militibus Romanis, cum aliquamdiu graviter pro [6] hoſte paucitate pugnatum eſſet, ſuo cum duce victi, orantesque cum populo in deditionem dux atque Soldurii ſunt recepti.

Dehinc Craſſus in ulteriora progrediens vicinarum gentium conſpirationibus magnis excipitur. Ita ut etiam ab Hiſpanis [7] horis, quæ proximiores bello erant, per legatos auxilia peterentur, & duces eligerentur ex iis, qui ſub Quinto Sertorio rebelle quidem, ſed Romano uſu militaris ſcientiæ magiſterium adepti bella gerere prorſus Romano more didicerant, loca idonea [8] cupiendi, caſtra communiendo, commeatus hoſtium

1. Forte, devoviſſent.
2. Lege, metientibus.
3. In Cæſ. libris dicitur *Adcantuannus.*
4. Forte, *ſpecies.*
5. Forte, *Reverſis.*
6. Forte, *hoſtium.*
7. Lege, *oris.*
8. Lege, *capiendo.*

hoſtium impediendo, acies inſtruendo, præſidia diſponendo, prœlio ac receptui canendo; omnia ſuis horis & ſuis ordinibus faciendo. Quæ Craſſus cuncta conſpiciens; cogitanſque quod erat, ſe propter ſuorum paucitatem non poſſe diutius hoſtium conſiliis atque artibus obſtare, pugnæ fortunam experiri ſtatuit. Quam rem cùm ad conſilium rejeciſſet, idque ipſum omnibus viſum eſſet, mane proximo aciem eduxit, expectans ut in prœlium hoſtes egrederentur. Illi vero etſi de victoria non diffiſi, tutius tamen rati ſunt ſine prœlio vincere. quod per frumenti penuriam eventurum ſperabant. propter quam ſi Romani loco [1] brederent tergis inſtare decreverant. [2] ac ſpe caſtris ſe tenebant, neque pro victoria obſidionis infamiam [3] recubant. Romani hoſtium tarditatem non conſilio imputantes, ſed pavori, & hortante duce, & militibus pugnæ ſignum una voce poſcentibus, ſigno dato caſtra aggrediuntur. Quo in actu auxiliares, in quibus ad prœlium modicum ſpei erat, miſſilibus ſuggerendis, foſſis implendis, aggeribus [4] connectentibus multiplici opere occupati; ſpem majoris exercitus exhibebant. Addebatque error hic animos Romanis atque hoſtibus minuebat, utrinque tamen pugnabatur aſperrime. Dum ecce equites quidam Craſſo nuntiant caſtra hoſtium ab adverſa parte negligentius cuſtodiri. Is præfectos equitum [5] committit. Illi autem his cohortibus, quæ caſtrorum præſidio [6] ſubederant, à vulneribus & labore integris longè à conſpectu hoſtium circumductis, partem illam caſtrorum improviſo adeunt, & antequam ſentirentur vallo diſſecto mediis caſtris cum cæde clamor exoritur. Territi hoſtes repentinis [7] malmis omiſſa partis alterius defenſione diffugiunt. Romanus [8] ille equitatus locis conpeſtribus aſſecutus obtruncat. Ita ex quinquaginta milibus [9] è Quitania

 Canta-

1. Lege, *tollerent.*
2. Lege, *hac.*
3. Lege, *recuſabant.*
4. Lege, *convectendis.*
5. Lege, *eo mittit.*
6. Lege, *ſubſederant.*
7. Lege, *malis.*
8. Lege, *illos.*
9. Lege, *ex Aquitania & Cantabria.*

Cantaberaque collectis, vix quarta pars prœlio [1] ſupereſſet. Quo metu diffuſo pars maxima populorum circumſtantium ad deditionem venit. feciſſentque idem omnes, niſi inſtantis brumæ ſpes negotium diſtuliſſet.

Hæc Cæſar per legatos ſuos agebat. Ipſe autem à Venetis in Menapios præceſſerat, *extremoſque hominum Morinos* ut, ait Maro. quod hæ duæ gentes [2] ad ſe miſerant & in armis erant. Et quamvis [3] adventaret, ſperans tamen modici temporis opus eſſe, rem aggreditur. Erat autem longe alia quam crederetur ratio belli. Audientes etiam maximas atque creberrimas victorias Romanorum, non armis ſed latebris decreverant ſe tueri.. Itaque ſua omnia in paludibus ac ſilvis abdiderant, juxta quas dum caſtra exercitus Romanus attolleret, illi ſubito quaſi ab inferis emergentes, effuſos atque in operibus impeditos diverſis viis diſſoniſque clamoribus invadunt. Romani impigre opere intermiſſo & arreptis [4] in illos impetum fecere; eoſque in ſilvas [5] redigere, paucis inter vepres perditis, multis hoſtium interfectis. Et tunc Cæſar ſilveſtri materiæ cædendæ & in morem valli ad tutelam ſuorum circumducendæ operam dabat, ne clandeſtinis eruptionibus premerentur. ſed jam hiems aderat; ac ingentibus ac perpetuis imbribus impedita res eſt: vetitique milites ſub pellibus agere. Victor ergo hominum; ſed naturæ [6] cedent incenſis ac vaſtatis finibus hoſtium cum exercitu [7] in Aulercios Lexoniosq; in hiberna conceſſit.

His temporibus Germanorum turbæ ingentes Rhenum metu pellente [8] trajecerent, feſſæ bellis aſſiduis atque importunitatibus & injuriis Suevorum. quæ gens maxima, belloque potentiſſima omnium Germanorum & olim fuiſſe legitur & nunc eſſe dicitur.

Quorum

1. Lege, *ſuperfuit*.
2. Deeſt *minime*. *Mittere* autem eſt legatos mittere.
3. Adde, *hyems*.
4. Adde, *armis*.
5. Lege, *redegere*.
6. Lege, *cedens*.
7. Lege, *in Aulercos Lexovioſque*.
8. Lege, *trajecerunt*.

Quorum de moribus multa quidem à ſcriptoribus rerum memorata. præterea quum apud eos & apud omnes fere homines mutati ſunt mores, quæque jacturarum peſſima eſt, prope ſemper in deterius, horum, ut ſileam reliquos, illum ſaltem morem video mutatum: Nempe vinum ætate Julii Cæſaris abhorrebant, quod [1] ni fallor non abhorrerent. hi vicinitatis atque humanitatis impatientes omnes finitimos populos, aut tributarios ſibi effecerant, aut prorſus expulerant. Itaque ad unam partem finium Suevorum fuiſſe traditur ingens atque incredibilis ſolicitudo. Idque ſibi tunc magnæ gloriæ aſcribebant. Nunc etiam per eorum fines & ſuſpectæ multis in locis ſolitudines, expertus loquor, & ambiguum iter eſt. hos igitur Germanorum populos à Suevis pulſos cum in Galliis conſediſſe Cæſar audiret, Gallorum veritus levitatem, qui more frondium vento quolibet agitantur, & mercatores & curſores more proprio manu prehendunt detinentque, & unde veniant & quo pergant, & quid novi afferant percontantur, reguntur que rumoribus etiam falſis, & ſæpe his moti ea deliberant; quorum mox pœniteat. hoc inquam veritus Cæſar, ne famæ cujuſpiam flatibus moverentur, [2] & Romana fide deſiſterent; æſtate non expectata ad exercitum venit, & invenit vera ſe timuiſſe. Miſſos legatos à Gallis ad Germanos invitantes hortanteſque, ut à læva Rheni, ubi ſubſtiterant, abſcederent, ſeque inferrent in intima Galliarum, nihil eis defuturum omnium [3] petiſſent.

Motus his Cæſar, ſed diſſimulans, Gallorum principibus ad colloquium evocatis, benignis orationibus [4] leniit. Firmavit animos atque edixit [5] *equitum quem ex debito* [6] *tenerentur, ut paratum in armis haberent. Eſſe enim ſibi animum ad liberandas Gallias ab* [7] *incurſo Germanico proficiſci.* Quidquid ille præceperat adimpletum

 eſt,

1. Videtur addendum, *nunc*.
2. Forte, *& à R. f. deſiſterent*.
3. Adde, *quæ*.
4. Adde, *eos*.
5. Lege, *equitatum*.
6. Deeſt verbum *[illegible]* ſimile.
7. Lege, *in[illegible]*

eſt, non obedienter modo, ſed libenter, ea eſt facilitas animorum. Dum inſtructis ergo paratiſque omnibus iter arripuiſſet, jamque ad caſtra hoſtium paucorum dierum itinere propinquaret, legatos barbarorum obvios habuit, quorum primus in hanc ſententiam verba fecit. *Neque Germani*, inquit, O *Cæſar, bellum inferunt Romanis, neque eis, ſi Romani bellum inferant, recuſant. Mos eſt noſter à majoribus per manus nobis traditus bella moventibus obſtare, nullum haut ob cauſam precari. Suevis ſolis nos impares confitemur, quibus ne ipſi cælites pares ſint. de reliquo mortales omnes vincere poſſe confidimus. unum non ut humilior, ſed ut juſtior cauſa noſtra ſit dicimus, veniſſe nos in Gallias, non ſponte ſed coactos. profugos, domo pulſos, aliquo pergere neceſſarium fuiſſe. Si Romani velint, poſſe eis amicos eſſe non inutiles. Ad id ſane duorum altero opus eſſe, ut aut terras eis quas inhabitant largiantur, aut poſſidere quas armis quæſierint patiantur.* Ad hæc Cæſar inter multa reſpondens, *Nullam illis poſſe ſecum eſſe amicitiam*, ait, *niſi quamprimum Galliæ finibus emigrarent. neque ſatis ſe mirari poſſe, quænam eſſet iſta ratio, ut qui ſua defendere non valerent, invaderent aliena: quaſi ad injuriam inferendam, quam ad defendendam juſtitiam fortiores: cum fortioribus viris vires addere ſoleat animoſque defenſio ſuſcepta juſtitiæ; neque vero eſſe agros ullos in Gallia, qui tantæ hominum multitudini aſſignari poſſint ſine injuria poſſeſſorum. Eſſe autem apud ſe aliarum gentium legatos, inprimis* [1] *Vibiorum, amicorum populi Romani, de Suevorum violentia conquerentes, opemque poſcentes: poſſe eos cum illis habitare, donec utriſque conſultum ſit. ſe Suevis imperaturum, ut ab eorum offenſionibus abſtineant.*

Legati ſe poſt triduum redituros, reſponſumque ſuæ gentis relaturos cum dixiſſent, popoſcerunt, ne caſtra interim promoveret. Senſit fraudem Cæſar; Equitatus enim partem magnam trans Moſam amnem frumentatum ab iis miſſam, ſenſerat, quam hoc ſpatio temporis

1. Lege, *Ubiorum*, & ſic inferius *Ubiis* pro *Viliis*.

temporis expectabant. Itaque quod peterent ſe facturum negavit, proceſſitque, & cum jam niſi duodecim milia paſſuum diſtaret à barbaris, legati [1] ad ipſum poſcentes inſtantius occurrerunt, idque cum iterum negaſſet; petierunt ut ad ſuos equites, qui præibant, mandaret prœlio abſtinere, donec ipſi legatos ad eos, quos in eadem conditione cum Suevis eſſe [2] deberet, deſtinarent; ut fœdere cum eiſdem icto, ſimul Cæſaris conſilio uterentur: Adhæc exploranda & firmanda cum Vibiis triduo etiam opus eſſe.

Intellexit quoque Cæſar hanc petitionem eodem ſpectare, quo primam. Reſpondit tamen ſe, [3] de illo non amplius quam quatuor milia paſſuum progreſſurum. Illic die proximo adeſſent, cum quibus de illorum petitione differeret, equitibus nihilominus jam progreſſis mandavit ne hoſtes invaderent. Quod ſi ab illis invaderentur, uſque ad ipſius adventum [4] ipſe tamen ſuſtinerent. Equites juſſu ducis accepto. & [5] qui apud legatos hoſtium vadiſſent, tanquam in pace ſecuri ibant & incauti. fidei ſignum non prudentiæ. Id cum hoſtes advertiſſent [6] quam numero longe impares repentino impetu invecti quadringentos ſeptuaginta ex eis occiderunt. reliquos in fugam verſos inſequi non prius deſierunt quam ad conſpectum Cæſaris eſt perventum. Ibi demum perſecutionis [7] fugæ finis fuit. memorabilis inter cæſos caſus extitit Piſonis, qui vir fortis ac nobilis ex Aquitania [*] cunatom populi Romani & amicus dictus à ſenatu, cum germano proprio ab hoſtibus intercepto opem ferens, illum quidem periculo liberaſſet; vice ejus detentus inter turbam, atque equi vulnere ad terram datus aliquamdiu pedes animoſiſſime ſe defendens victus [8] cum concidit. Id cum frater jam prœlio digreſſus agnoſceret,

1. Lege, *id.*
2. Lege, *diceret.*
3. Lege, *die.*
4. Lege, *ipſi.*
5. Forte, *& qui apud Cæſarem legatos hoſtium vidiſſent.*
6. Lege, *quamquam.*
7. Forte, *ac fugæ.*
8. Lege, *tandem.*

agnoſceret, equo ſtimulis adacto medios in hoſtes rediit: ibique fortiter dimicans occubuit. Ad hunc modum duo ſimul fratres egregii mutua pietate periere.

Cæſar circumventum dolis ſeſe dolens; nullos jam legatos hoſtium audiendos, nullam conditionem pacis admittendam, neque vel modicum differendum ratus; dum copiæ hoſtium jungerentur: ſimul illud intelligens apud leves Gallorum fragileſque animos hoſtilem fraudem virtutis opinionem & virtutis nomen facile reperturam; ſtatuit omne hoſtibus conſultandi, ſimulque & Gallis falſam opinionem confovendi ſpatium celeritate præripere. Conſilio igitur advocato dum propoſitum illud ſuum aperit, ecce de tranſverſo legati hoſtium, quibus proſpere fraus prima ſucceſſerat. nec priores illi tamen; ſed principes gentis, & ſeniores omneſque in quibus ſumma erat apud illos auctoritas, ad Cæſarem in caſtra perveniunt, vel excuſaturi præteritas fraudes, vel novas ſi liceat innexuri. Quos ubi Cæſar aſpexit nulla penitus de re auditos illico capi juſſit, ſimulque inſecuto iter exercitu feſtinus arripuit. In quo ordinando nuper victos equites in extremo poſuit, ne forte reliquiæ [1] prædani metus aliquæ ſupereſſent, quibus etiam intrepidi afflarentur. Sic ad hoſtes generoſæ plenus iræ, & degeneris memor injuriæ properabat. Et octo milia paſſuum dicto citius emenſus; [2] illud apparuit quidquid de legatis ſuis eſſet, quidve de hoſtibus ſcire aliquid potuiſſent; ſubita re turbati, neque arma neque conſilia capiendi ſpatio [3] relicti, an hoſti occurrerent, an caſtra defenderent, an [4] ſatem fuga quærerent incerti, ſtupidi hærebant. Cognita trepidatione hoſtium & fluctuatione hominum ac ſignorum; Romani milites & illorum perfidia & hortatu ſui Ducis impulſi caſtra pervadunt, pauci parati armatique

1. Lege *pridiani.*

2. Forte, *quum illis apparuit, quid de legatis ſuis eſſet, quamve de hoſtibus.*

3. Lege, *relicto.*

4 Lege, *ſalutem.*

tique reſtitere; alii autem [1] in finem omnes fugam arripuere. Immiſſo poſt eos equitatu magna horum in itinere ſtrages fuit. dehinc agmine perpetuo ad confluentem Rheni ac [2] & oræ delati, cum ſe metu inſequentium in oppoſitum amnem injeciſſent & laſſitudine & pavore, & impetu alvei ſuperante demerſi ſunt. Ita pene omnes partim pugna, partim fuga, partim aqua conſumpſit, cum eſſent milia hominum [3] quadraginta ac triginta. ſua in caſtra reverſus Cæſar incolumi exercitu, mirum dictu tanto ex bello paucis tantummodo vulneratis, cum legatos reliquoſque, quos capi juſſerat, inveniſſet, abſolvi fecit, & quo vellent abeundi tribuit licentiam. Illi vero Gallorum propter [4] Attoritorum fines, iracundiam metuentes, apud Cæſarem reſidere muneris inſtar optarunt, quos ſecum ille magnanimus conceſſa libertate detinuit.

Poſt hæc Cæſar modis omnibus Rhenum tranſire diſponit. multæ eum impellebant cauſæ. Tres inprimis. nam & operæ pretium extimabat ut Germani qui cottidie in Gallias tranſire ſibi conſuetudinem fecerant; ſuarum metu rerum domi continerentur; ubi adverterent exercitum populi Romani poſſe & audere Rhenum tranſnatare. neque ſemper aſſueſcere invadere; ſed invadi etiam interdum. deinde quod pars illa Germanici equitatus; quam prædandi cauſa trans Moſam miſſam proximo prœlio non interfuiſſe memoravimus, trans Rhenum audita ſuorum clade confugerat, ſeque Sicambris adjunxerat; à quibus Cæſar cum per nuntios poſtulaſſet, ut eos qui Romanis ſimul ac Gallis bellum moverent, ſibi redderent; reſponderunt, *imperium populi Romani Rheno terminari. Si Germanos* [5] *in Gallia tranſire ad injuriam traheret, cur minus injurioſum duceret trans Rheni metas imperium extendere?*

Quamquam

1. Forte, *infamem.*
2. Forte, *Muſæ.*
3. Lege, *quadringenta.*
4. Lege, *occupatos eorum.*
5. Lege, *in Galliam.*

Quamquam barbarica iſta reſponſio coloris fortaſſe [1] aliud, ſed nil penitus rationis habuerit, non enim trans Rhenum imperium petebatur, ſed ut cis Rhenum injurioſe geſta punirentur: niſi forte ſibi [2] barbareis inſolens uſurpabat, ut qui ad eam confugiſſent, inviolabiles haberentur, [3] qui brevi non modo alios, ſed ſeipſam ſalvam facere non potuit. Certius erat, quoniam Ubii ſoli ex Tranſrhenanis Romanorum in amicitiam recepti affectuoſiſſime precabantur, ut eis Romanus imperator adverſus Suevos, aut mitteret, aut ferret auxilium. Nam ſi forſitan [4] transferre non poſſet reipublicæ negotiis occupatus, ſatis abundeque illis eſſe præſidii in ſolius exercitus fama, quæ poſt devictum [5] Ariojuſtum atque ultimum hoc prœlium confectum, tam late per extrema [6] Galliæ diffuſa eſſet, ut ſub ejus umbra nominis tutos ſe eſſe poſſe conſiderent: Navium vero ad tranſitum affatim ſibi eſſe non dubitaret. Et Cæſar iis quidem de cauſis ac fortaſſe aliis tranſitum exoptabat. ſed tranſire navibus neque ſatis tutum, neque vel ſibi vel populo Romano ſatis honorificum judicabat. animumque ideo ad ſtructuram pontis intenderat, tametſi difficultatem maximam fluminis impetus profunditaſque & latitudo prætenderent. ſed nil volentibus arduum. diſpoſuit firmavitque vel nullo modo alio, vel ponte tranſire. vicitque omnem rerum perplexitatem operoſiſſimi atque ardentiſſimi ducis induſtria atque obſequentiſſimi durus labor exercitus. Ponte igitur brevi tempore mira arte perfecto traduxit armatas legiones. Primuſque Romanorum, ſicut ſcriptum eſt, Germanos qui trans Rhenum incolunt, aggreſſus, [7] maximas effecit cladibus. ſed ſequor ordinem.

Præſidio validiſſimo ab utraque pontis parte dimiſſo; primus illi poſt Rheni tranſitum in Sicambros fuit impetus,

1. Lege, *aliquid.*
2. Lege, *barbaries.*
3. Lege, *quæ.*
4. Forte, *transferre ſe.*
5. Lege, *Arioviſtum.*
6. Lege, *Germaniæ.*
7. Forte, *maximis affecit.*

us, qui ſuperbe Romani fines imperii Rheno amne
ſcripſerant. Et pergenti multarum urbium legio-
occurrerunt amicitiam pacemque petentium, qui-
omnibus benigne reſpondens Cæſar obſides impe-
it. Sicambri autem, ut eſt magna pars hominum
bis quam factis animoſior, mox incepti fama pon-
audita, quorundam qui apud eos verſabantur, qui-
Romana notior virtus erat, conſilio atque hortatu,
ſertis urbibus cum fortunis ſuis omnibus in ſolitudi-
s ac ſilvarum interiora confugerant. Cæſar hoc
idem tardum & difficile belli genus expertus, & plus
lii [1] iis quam periculi, tempus inutiliter non [2] te-
ndam ſtatuit. Pervaſtatis ergo vicis rebuſque ho-
um, quo vel ferrum potuit vel flamma pertingere,
Ubios, hoc eſt, ab hoſtibus ad amicos tranſiit ex-
ctatus atque optatus. [3] ad eos vero moram trahens,
opoſitum & conſilia Suevorum didicit. ea erant
juſcemodi. Accepto enim tranſitu Romanorum, quo-
m fama virtutis jam cuncta compleverat, nuntios ad
nes ſuæ gentis circumquaque [4] diu rexerant. unum
mnibus præceptum, ut urbibus atque opidis [5] dee-
ctis conjuges filioſque & quicquid eis carum eſſet in
vis, quæ immenſæ illis erant, reconderent. viri om-
s [6] armipotantes certo loco [7] Suevæ in medio ex
nni undique regione confluerent. ibi Cæſarem ex-
ctarent, acieque confligerent. Cæſar autem, [8] quam
men neſcio, ſed opinioni tantum virum nil ſine
rta voluiſſe, contentus in præſens [9] ad ſuo Vibios
bſidione liberaſſe: ac reipſa oſtendiſſe Germanis,
heni tranſitu Romanos, neque metu neque difficul-
ite prohiberi, quominus & amicis ferant opem & ho-
ibus ultionem; non niſi decem octo diebus actis in
Ger-

1. Forte, *eſſe.*
2. Lege, *terendum.*
3. Lege, *apud.*
4. Forte, *direxerant.*
5. Forte, *relictis.*
6. Lege, *arma portantes.*
7. Lege, *Suevia.*
8. Forte, *quam tamen neſcio ob cauſam, ſed opinor tantum virum nil ſine certa ratione.*
9. Forte, *adventu ſuo.*

Germania, rediit in Gallias; pontemque poſt tergum fregit ne ab hoſtibus frangeretur.

Creſcentibus indies bellis atque periculis; creſcebat ſimul ducis animus, & [1] à tritu velut aurum ſplendidior fiebat, quove plus difficultatum eo & plus ſpei erat. In omnibus quidem bellis, quæ per eum in Galliis ad id tempus geſta erant, miſſa hoſtibus auxilia à Britannis agnoverat. Id indignans ad eos ire diſpoſuit. Et quamvis extremum jam tempus eſſet æſtatis, quæ illis in regionibus propter [2] vicinam Septentrionis eſt brevior; ne quid tamen otioſi temporis ageret, inſulæ ſtatum moreſque hominum explorare ſtatuit. Quod cum neque per [3] communes Gallos, quibus loca illa nondum [4] plena erant; neque per mercatores ipſos, qui non niſi [5] lictoreas terras, eaſque non omnes, ſed tantum Galliæ oppoſitas, adibant, non fieri poſſet, Gajum Voluſenum una cum longa navi * [6] eo quid agere velit illum ad momentum ire jubet. & cognitis illis qui [7] cognoſci poſſent, maturum illi reditum imperat. Is ad eum quinto rediit non auſus, ut dicebat, in terram egredi, neque ſe fidei barbarorum credere & tantum exterius viſa renuntians. Hæc ita communis quidem habet hiſtoria. habeo tamen non ignobiles auctores qui Cæſarem per ſeipſum portus & navigationem, & acceſſum ad inſulam exploraſſe confirment. quod ut credi poſſet ipſe ducis animus facit & ſimilis aliis in rebus audacia. Cæterum ſeu per alium ſeu per ſe cognitis, quæ cognoſci poterant, ipſe in extremum Galliæ angulum, unde brevior in Britanniam eſt tranſitus, quo jam ſe cum exercitu contulerat, claſſem omnem contrahi imperat: Et qua Veneto in bello uſus erat anno altero; & quæ amicis ex regionibus interim redacta ingentem navium numerum expleverat.

Et jam fama Romanorum à Germanis tranſiverat ad Britannos. & præſens inſuper apparatus late metum ſparſerat.

1. Lege, *attritu*,
2. Lege, *viciniam*.
3. Lege, *homines*.
4. Forte, *cognita*.
5. Lege, *littoreas*.
6. Locus corruptus. Vid. Cæſ. lib. iv. cap. 21.
7. Lege, *qua*.

ſparſerat. Itaque multarum inſulæ civitatum nuntii Cæſarem adeunt, & obſides & obedientiam promittentes. hos benigne ſuſcipiens, & ſereno vultu & miti oratione proſequitur, hortatus ut in propoſito perſeverent, domum remittit & cum eiſdem [1] communi conſilii magni virum; inque oris illis omnibus auctoritatis eximiæ ac ſpectatæ [2] ſibi non fidiſſimum, ut rebatur. Quo merito Attrebatibus victis regem illum impoſuerat: per quem urbibus Britannicis perſuadere [3] mittitur ut ratione fidei ſe committant, ſuumque illis nuntiet adventum. Venerunt & magnæ partis Morinorum nuntii excuſantes ſuæ gentis errorem, quod adverſus populum Romanum propter ſuam. [4] imparatam ac turbidam barbariem rebellaſſent [5] mox vitio, non odio animorum, & petentes veniam & pœnitentiam offerentes. id pergratum Cæſari fuit, quod in Britanniam tranſiturus bellum invitus poſt terga dimitteret, neque curæ Britannicæ præferendum aliud extimaret. Impoſitis igitur multis obſidibus, petita concedit, claſſe autem ſicut diximus collecta, dum ad tranſitum ſe præparat, curam portus ac cuſtodiam Publio Sulpitio Ruffo committit, cum eo quod ſufficere viſum eſt præſidio. Reſiduum copiarum in Menapios mittit, atque in eam partem Morinorum, unde (quod rebellionis indicium apparebat) nulli ad eum nuntii veniſſent. his Titurium Sabinum & Lucium Arunculejum Cottam præfecit. Dies interea navigationi aptus affuit. cumque de littore Gallico profunda nocte ſolviſſet, proximæ lucis hora quarta Britannicum littus attigerat. plenumque illud armatis hoſtibus conſpicatus, præruptaſque rupes pelago impendentes, unde teli jactus aut lapidis uſque ad naves facile perventurus eſſet, ſubſtitit parumper, expectans ſuos qui lentius veniebant. ſic in anchoris uſque ad horam diei nonam ſtetit. tunc aſſecutis omnibus, legatiſque

1. Lege, *Commium.*
2. Forte, *ſibique*, vel, *ſibi autem.*
3. Forte, *nititur, ut Romana.*
4. Lege, *imperitam.*
5. Lege, *mirum.*

gatiſque & tribunis militum, ac magiſtris navium [1] vehementis admonitis, ne qua eſſet aut bellicis aut maritimis rebus mora; ſed ad nutum omnia [2] dicto explorentur. Vento & æſtu fretus idoneo, convulſis anchoris, ad ſeptem milia paſſuum procul inde plano in littore tota cum claſſe conſtitit.

At Britanni, intellecto conſilio, præmiſſis equitibus atque eſſedis, quibus in bello uti conſueverant, pari velocitate locum occupant; conſequuntur equitatum turbæ, ita omnes copiæ egreſſuris ſe Romanis objiciunt. Erat plane deſcenſus in terram difficillimus propter aquæ altitudinem, ſine qua magnæ naves eſſe regique non poterant. Et ſi qui è navibus exiviſſent [3] & ſicco de litore, aut ex vadis humilioribus excipiebantur hoſtium occurſu. & ubi ſtare difficile erat, cogebantur iniquo Marte certare, unde non immerito Romani territi ac turbati & locorum inſcii & ejuſmodi prœlii inexperti ſolito ſegnius pugnabant. Quod ut Cæſar vidit; longas naves ab [4] alta claſſe ſecerni & remis ad litus applicare imperat, atque inde omnium genere miſſilium hoſtem pelli; quem ipſe navium aſpectus & magnitudine & remorum ſtrepitu inſuetum talibus exterruit. Ubi autem ſagittarum [5] imbris ac tonitrua tormentorum in hoſtilem aciem incidere: parumper referre pedem hoſtes inceperunt. necdum tamen Romani ſeſe undis credere auſi, ipſis è puppibus prœliabantur, donec aquilifer decimæ legionis, quam amabat Cæſar, alta deos orans voce, ut feliciter legioni ſuccederet quod parabat, verſus ad comites: *Deſilite*, inquit, *in fluctus, & ſequimini me, commilitones mei, quicunque non vultis hanc aquilam hoſtibus illudendam tradere. Si viri eſtis, proſpera cuncta provenient, ſi minus, ego ſaltem debitum meum reipublicæ* [6] *à Romano imperio bona perſolvero.* Hæc exclamans

1 Forte, *vehementer.*
2. Forte, *dicto citius.*
3. Lege, *ii.*
4. Lege, *alia.*
5. Lege, *imbres.*
6. Forte, *ac Romano imperio munus.*

mans medios in fluctus mira cum alacritate [1] diſſiluit. [2] Attigit ut primum terram pedibus attigit, greſſu rapido ferre aquilam in hoſtes cœpit. virtutis exemplo & nobiles incitati omnes, non ſolum qui in illa, ſed qui in cunctis erant navibus in undas atque inde in hoſtes ruunt. pugna atrox exoritur, duraque, anceps, & Romanis adverſa, propter locorum iniquitatem. Poſtquam vero terram omnes [3] attingerent: collecti in unum & reducti ad ſolitum pugnæ genus, alio impetu invecti fuderunt adverſarios; fuiſſet clarior victoria ſi ad inſequendum profugos equitatus in tempore affuiſſet; tanta fuit tamen, ut Britanni hoſtium ſuoq; caſu territi, legatos ad Cæſarem mitterent & deditionem & obſides & quidquid victoribus victi debent offerentes, cum iis & Comius rediit, quem ad eos, ut diximus, præmiſſum & commiſſa edere incipientem vinculis aſtrinxerunt: nunc ſolutum remittentes, violati culpam in multitudinem reflexerunt, & errori publico veniam petierunt. Quibus Cæſar acriter increpitis, quod pace per legatos ultro expetita & obtenta, bellum intuliſſent, hoſtilia in amicos auſi, veniam tamen ſupplicibus non negavit, quam negare nec noverat nec ſolebat. partim datis, partim promiſſis obſidibus pax conventa eſt. principes Britannorum turbas ad agriculturam reverti juſſerunt, ipſi ſeque ſuaſque urbes [4] Cæſar inſinuare omni ſtudio ſatagentes.

Paulominus feſtinatio unum mihi virum abſtulit, quem in medium virtus ejus & fama reſtituent. is eſt Marcus Cæſius [5] Scena miles Cæſaris, qui hoc ipſo, quem præmiſimus, ad inſulam appulſu, ſcopulum littori proximum plenum turbis hoſtium contuens cum quatuor tantum [6] commilitonique cimbam eo transvectus, egregia paucitate barbaricam multitudinem eſt aggreſſus. cumque inter pugnandum, æſtus æquorei refluxu, interſtitium illud quod ſcopulum ab in-

 ſula

1. Lege, *deſiluit.*
2. Lege, *Atque.*
3. Lege, *attigerunt.*
4. Lege, *Cæſari.*
5. Lege, *Scæva.*
6. Lege, *commilitonibus ci*[illegible]

ſula dirimebat aquis [1] exornatum, tranſitum non negaret; atque ideo barbarorum ingens copia ſuis auxilio adveniſſet; [2] relās quatuor juſto pavore perterritus, & abjectis, vel oranti forſitan ſocio dimiſſis pilis, ſolus [3] Scena contra hoſtium aciem ſtetit immobilis, & ſua & comitum unus quinque militum pila in hoſtium membra, nullo incaſſum eunte jaculatus, tandem omnibus [4] aſſumptus, ſtricto obvios mucrone, unumquemque ut ſe primus obtulerat; nunc ſcuto nunc gladio excipiens ac proſternens; diu utrique partium admirabile præbuit ſpectaculum: & tot milium in littore dimicantium ad ſe unum intuendum oculos atque ora convertit. Cum jam denique, non ut in armatum virum, ſed ut turrim munitam omnis niſus, ira, pudorque hoſtium in furorem verſus incumberet; jamque femur ingenti transfixus telo & [5] multum ſaxo concuſſus gravi; clipeoque & galea ictuum vi disjectis, gladio ad extremum fracto, piliſque ut eſt dictum omnibus non perditis, ſed impenſis egregie, pene jam exarmatus, tamen lorica gravis duplici, ſe in undas, ſua opera hoſtium ſanguine rubicundas injecit, ac reverſus ad ſuos, unde gloriam merebatur, veniam poſtulavit: nempe cum Cæſarem conſpexiſſet: *Parce* (inquit) *optime Imperator, arma perdidi:* [6] & ille ſummus extimator meritorum, cujus ſub oculis geſta res erat, & facta viri fortia & verba magnifica centurionatus honore [7] reincidit per hos dies res parva quidem dictu, ſed eventu magna ac periculoſa.

Naves in Galliis dimiſſæ quibus inerat equitatus, paucis poſt Cæſarem diebus ſecundo [8] funem vento ſuderant. cumque Britannicis jam littoribus propinquitates in conſpectu ſuorum eſſent; tantis repente tempeſtatibus conquaſſatæ ſunt, ut omnes undique ſparge-

1. Forte, *exoneratum.*
2. Lege, *reliquis.*
3. Lege, *Scæva.*
4. Forte *conſumptis.* vel *abſumptis.*
5. Puto, *vultum ſaxo contuſum.*
6. Forte, *at.*
7. Lege, *remuneravit. Incidit.*
8. Forſitan idem eſt quod Virg. ait, 1. Georg *convellere funem à terra.* infra ait: *funem ſolvit.* unde dubito, an hic legi debeat, *ſolverant.*

ſpargerentur, & aliqui unde venerant violentia pelagi verterentur; aliæ ad aliam partem inſulæ ſummo cum diſcrimine [1] cogerentur. Quin etiam naves aliæ & longæ [2] & ornariæ in quibus exercitus erat, quamvis littori hærentes, ſic procellis tumeſcentibus avulſæ atque oppreſſæ ſunt, ut [3] Romani audaciam mundi finibus non contentam extraque orbem bella quærentem, terræ limes ultimus caſtigare videretur Oceanus. Denique ſic disjectæ omnes; ſic perditis armamentis aut fractæ aut inutiles redditæ videbantur, ut merito hæc inter adverſitates Cæſareas numerentur. Qua de re conſternatio ingens, ac mœſtitia totius exercitus conſecuta [4]. nam neque alia claſſis qua redirent erat, neque ad hanc ipſam reparandam vel materia vel facultas: & in Gallia hibernandum eſſe; [5] & Britannia hibernari propter frumenti inopiam non poſſe conſtabat. & præterquam quod res per ſeipſam triſtis erat, accedebat & altera dolendi cauſa ac timendi. Siquidem *Britanniæ principes* quos in fidem Romanorum, non amor ſed pavor attraxerat, omnia illis deeſſe cum cernerent, naves, equites, frumentum, nec ſtare illos poſſe diutius, nec abire; eorum quoq; paucitatem caſtrorum ex anguſtiis metientes, quod neque equitatus neque impedimenta, ſed ſolæ ibi erant legiones: conceperunt ſpem ut ſit ex alienis malis, ac rejectis adulationibus quibus Cæſarem cœperant promereri, cogitantes quod ſi eum ſuperarent, aut opprimerent, nemo amplius bellator in Britanniam trajiceret; habito de his rebus inter ſe colloquio, rebellarunt.

Cæſar nondum conjuratione patefacta, ex [6] adulatione tamen obſidum, qui promiſſi erant, ex adverſitate [7] prætereaque ſibi acciderat, mutatam cum fortuna fidem barbaricam cogitabat. Sed nulla re decipi poterat

1. Lege, *agerentur.*
2. Lege, *oneraria.*
3. Lege, Romanorum.
4. Adde, *eſt.*
5. Lege, *nam in.*
6. Lege, *dilatione.*
7. Lege, *præterea qua.*

terat ſupra humanum modum altus animus & invictus. frumenta igitur ex agris vicisque omnibus in caſtra quotidie [1] & navibus, quæ irreparabiliter quaſſæ erant, diſſolutis, ex ea materia alias refici ; & quod deerat ex Galliis convehi faciebat. idq; tanta ducis ſollicitudine, tanto ſtudio militum geſtum eſt, ut ex omnibus non amplius quam duodecim in totum perditis reliquæ ad navigandi uſum reparatæ in anchoris ſtarent. Sic quaſi [2] reddita advia animos militum providentia ſui ducis erexerat. [3] Illuc aſſidue frumentatum pars exercitus. contigitque die quodam, ut legione ſeptima ad id ipſum de more profecta ; barbari,qui eo venturam ex ordine cogitarent, quod jam aliis in partibus inventa frumenta præcedentibus diebus abſtuliſſent, nocturnis eam præſtolarentur inſidiis : cum tamen nulla ſuſpicacio belli eſſet, ſed ruricolæ paſſim & in agris vagarentur, & Romanis in caſtris libere verſarentur ; legione autem conſpecta è ſilvis eruperant, eamque equis & eſſedariis circumdederant. quibus eo tempore ſic utebantur, ut & levitatem equitum præſtarent & peditum firmitatem. Et jam legio impetum numerumque hoſtium ſuſtinere vix poterat ; [4] dum caſtrorum cuſtodes Cæſarem certiorem faciunt pulverem ſolito majorem ab ea, quo legio profecta erat parte conſurgere. ſtatim quod erat augurio animi apprehendit, arreptiſque armis illic properans cum parte exercitus invenit legionem in ultimis laborantem. non fuit opus prœlio. ſola Cæſaris præſentia ſuis metum, hoſtibus victoriam eripuit. Sive autem hora ſerior diei, ſive [5] alia eum cauſa tenuerunt, ſuos liberaſſe periculo contentus intactis hoſtibus caſtra repetiit. proximis diebus tantæ fuerunt tempeſtates ut Romanos [6] ſubtentorii Britannis in opidis detinerent.

Poſt

1. Deeſt *convehi*.
2. Forte, *reddita vita*.
3. Lege, *Ibat*.
4. Lege, *cum*.
5. Lege, *alia eum cauſa*.
6. Lege, *ſub tentoriis*, *Britannos*.

Poſt hæc non [1] deſtituerunt hoſtes per legatos ad bellum totam inſulam concitare, & Romanorum paucitatem & prædæ magnitudinem divulgare: Inſuper & oblatam cœlitus, & minime reſpuendam perpetuæ libertatis occaſionem. quorum cum fidem publicam inveniſſet [2] Aſſercio, equitum & peditum turba ingens ad Romana caſtra confluxit. contra quos Cæſar in aciem legiones eduxit & prœlio victor profugos inſecutus, omnes fudit, plurimos interfecit, incenſiſq; late finibus in caſtra remeavit. Secutæ ſunt legiones hoſtium pacem veniamque petentium. quibus Cæſar propter perfidiam obſides duplicavit, eoſque in Gallias duci juſſit. quo ipſe navigatione proſpera eſt reverſus. Duæ ex omnibus, à reliquis vento abſtractæ & ad littus aliud delatæ erant. è quibus cum trecenti egreſſi in terram ad Romana caſtra properarent, Morini [3] quidam quos placatos Cæſar arbitrabatur, non tam odio quam ſpe prædæ in itinere hos invadunt; edicuntque ut ſi mori nolint arma deponant. Romanis in orbem collectis reſiſtentiamque parantibus, clamor ortus ad ſex milia hominum contraxerat. quos omnes quatuor horis & eo amplius paucitas Romana ſuſtinuit, proque paucis [4] pulveribus multas mortes reddidit. Ac cum Cæſar qui non longe aberat rem ſenſiſſet, auxilium ſuis ferens advolavit. Quo conſpecto ad fugam reverſi hoſtes, & ad magnum numerum cæſi ſunt. Die inſequenti Cæſar Labienum cum legionibus ſecum [5] eſt Britannia reverſus in Morinos rebellantes miſit. qui cum propter temporis ſiccitatem ſolitum paludum receptaculum amiſiſſent, ferme omnes ad obedientiam rediere. Titurius autem Sabinus & Arunculejus Cotta legati alii in Menapios miſſi, [6] hos non inventis quos ſilvæ protexerant, incenſis ædificiis ac vaſtatis ad Cæſarem ſunt reverſi. Ipſe autem in Belgis exercitus totius hiberna diſpoſuit. eo duarum

1. Lege, *non deſtiterunt.*
2. Lege, *aſſertio.*
3. Lege, *quidem.*
4. Lege, *vulneribus.*
5. Lege, *ex Brit. reverſis.*
6. Forte, *his.*

duarum non amplius urbium Britanniæ venerunt obſides, aliæ omnes & Romani ducis imperium & propriam fidem ac præmiſſa contempſerant. [1] Romæ ut erant Romæ cognitis, ſenatuſconſulto viginti dierum ſupplicatio inſtituta eſt, res à ſeculis inaudita.

Annuo de more Cæſar ex hibernis in Italiam [2] venit. Peractis conventibus Ciſalpinæ Galliæ, quod anno altero in animo habuerat ad Illiricum perrexit, ubi compoſitis quarundam motibus civitatum, parvo temporis lapſu magnum viæ ſpatium [3] emerſus, per Italiam in ulteriorem Galliam ad exercitum rediit. id quod diſcedens juſſerat, claſſem amplius quam ſexcentarum navium invenit inſtructam. collaudata militum induſtria & operibus præfectorum fide, claſſem ipſam ad portum, Icium tunc nomine, triginta tantum paſſuum milibus [4] ad inſula ſemotum, quo nullus eſt aptior deduci imperat. Ipſe autem [5] omnia in Treviros proficiſci ſtatuit. quod eos nec [6] conſilia frequentare notaverat, nec imperia excipere. Ad hæc Germanos ab eis ſollicitari fama erat, quum ea civitas proxima Rheno eſt; omnium tamen Galliæ civitatum equitatu præſertim, potentiſſima.

Erant in ea urbe, ut aſſolet, duo de potentia & prioritate certantes. horum nomina erant Indiciomarus & Cingetorix. Primus audito Romani ducis adventu, equitum, peditum, quam maximas poteſt copias, atque omnia bello apta ſummo ſtudio parabat. reliquam turbam, ſexu vel ætate fragilem intra Arduenam ſilvam denſiſſimam atque ingentem cum rebus fortuniſque [7] omnium abdidit, ut curis aliis expeditior bello operam daret. Alter vero, contrario ut in talibus fieri amat conſilio, ſtatim Cæſari fines ingredienti ſeſe obvium & obſequio promptum tulit. quem cum multi & ipſius amore, erat enim carus populo, & Romani exercitus timore ſequerentur, cognovit Inducio-marus

1. Forte, *His rebus.*
2. Lege, *veniens.*
3. Lege, *emenſus.*
4. Lege, *ab.*
5. Forte, *omnino*, vel potius, *antea.*
6. Lege, *concilia.*
7. Forte, *omnibus.*

marus ſe deluſum & ab omnibus facile ſe poſſe deſtitui. Non animo ergo, ſed conſilio mutato ſeſe Cæſari per nuntios excuſavit, quod ad eum ab initio non veniſſet, ne principibus ſimul digreſſis, plebs per [1] juſtitiam falli poſſet, & à Romana fide pravis fortaſſe conſiliis impulſa diſcedere. Cæterum ſe & civitatem ipſam in arbitrio ſuo eſſe, ſeque ad eum ſi præceperit, venire prono animo paratum. Cæſar quanquam non ignarus unde hæc dicta procederent, ne tamen tempus in Treviris tereret, venire illum ad ſe juſſit cum ducentis obſidibus, in quibus & filius ejus fuit & propinqui aliquot, quem venientem [2] levi oratione complexus ad Romanæ amicitiæ perſeverantiam cohortatur; cum primum eſſet ad amicitiam exhortandus. Trevirorum tamen primoribus nominatim Cingetorigem commendavit, non modo quia ille ſit meritus; ſed quia & ſibi expediens videbatur amicum ſuum & populi Romani ſua in patria multum poſſe, optimiſque omnibus carum eſſe. Enimvero Indiciomarus eam rem tulit ægerrime; tantum ſibi populariter gratiæ demi ſentiens, quantum adverſario acceſſiſſet; quique animo inimicus erat, hanc ob cauſam multo etiam inimicior factus eſt.

Cæſar ex Treviris ad illum quem dixi portum Icium venit cum exercitu. illic claſſem totam præparatam reperit, præter ſexaginta naves quæ in Meldis factæ erant, quaſque à reliquis procellæ maris averterant, atque ad littus unde ſolverant refeciſſe [3] fareban-tur. florem quoque totius Gallici exercitus invenit quatuor milia. erant omnes fere principes Galliarum. quorum partem illam, quam ſibi fidam rebus ſenſerat, dimittere in animo habebat, reliquos omnes ſecum loco obſidum in Britanniam trajicere. hujus conſilii cauſa erat, quoniam verebatur ne qui motus ſe digreſſo in Galliis [4] oriretur. quos præſentia fidelium &

1. Forte, *inſcitiam*.
2. Lege, *leni*.
3. Forte, *ferebantur*.
4. Lege, *orirentur*.

& abſentia perfidorum reprimi poſſe [1] arbabatur. Erat inter alios Domnorix Æduus frater Divitiaci. hunc Cæſar ante alios ſecum ducere inſtituerat, quod & [2] cum magnæ apud ſuos opinionis eſſe noverat, & in Romanos peſſimæ voluntatis: Sic ut interdum ſicut ſupra diximus de ejus ſupplicio cogitaſſet. adhæc illum in conſilio ſuorum jactaſſe conſtabat, delatum ſibi à Cæſare patriæ ſuæ regnum, quam [3] per ſuperbiam ſui cives iniquis tulere animis, ſed potentiæ ſuæ metu queri apud Cæſarem non audebant. his ex cauſis inſtabilem virum & natura novis ſemper rebus intentum, & hoſtilis animi poſt ſe dimittere expediens minime judicabat. Contra ille ut dimitteretur inſtabat, atque obnixus orabat, frivolas prætendens precibus rationes: hinc metum maritimi faſtidii; quod tam parvo maris ſpatio utique magnum eſſe non poterat; hinc religionem neſcio quam ſuam, qua ſe navigare prohibitum aſſerebat. Cæſar qui non minus animum quam vultum loquentis aſpiceret, petitionem injuſtam conſtantiſſime repulit. Ille indignans circuire principes, ac terrere, & ne qua ratione Cæſarem ſequerentur[4] hortari enim *callido conſilio id agi, ut Gallia ſuis principibus ſpoliata facilius jugum Romanæ ſervitutis exciperet; ducere illos ſecum velle, non quod illis egeat; ſed ut quod in Galliis non auderet; trans mare deductos interficiat.* movebant hæ voces infirmorum animos. ita ut aliquos juramento aſtringeret, quæ communi patriæ utilia eſſent, ut communi conſilio gererentur. neque in omnibus Romanorum imperio ut Deorum pareretur.

Nihil horum Cæſarem latebat. Verum adeo Divitiacum [5] diligebat; ut in illius fratre atque illorum cive, non juſtitiam ſed clementiam exerceret neque ſuppliciis; ſed nunc minis, nunc blanditiis niteretur illum ab iniquiſſima intentione retrahere. Id cum fruſtra

1 Lege, *arbitrabatur.*
2. Lege, *eum.*
3. *per* videtur delendum.
4. Lege, *hortari: callido enim.*
5. Videtur addendum, *Æduiſque.*

fruſtra eſſet; ad eam curam vertit animum; ut omnia ſibi illius conſilia nota eſſent. proinde cum jam prope menſem ventis navigatione dilata, votiva demum tranquillitas affulſiſſet; exercitum naves conſcendere Cæſar imperavit. multiſque dolentibus, unus omnium Domnorix imperium detrectare auſus cum equitibus Æduis [1] claſſem caſtris egreditur; & patriam verſus iter arripuit. Quod cum Cæſar audiſſet, navigatione rebuſque omnibus poſthabitis, equitatus partem illum ſequi [2] reducere; ſin autem reſiſtat, occidere præcipit. Ille cum equitibus aſſecutis redire ad Cæſarem juberetur, contumaciter obſtare & fidem comitum implorare, ſeque & liberum & libera ortum in patria proclamare. equites Romani; ut juſſi erant vociferantem ſeque manu protegentem circumeunt & obtruncant. Equites autem Ædui duce amiſſo ad Cæſarem an volentes an inviti redeunt.

Poſt Domnorigis æquo amplius dilatam cædem, ad navigationem intermiſſam Cæſar animum reflexit. Et relicto in Galliis Labieno cum tribus legionibus & duobus milibus militum, qui & [3] portis defenderent, & exercitui oportuna tranſmitteret. & ſi quod [4] non illis in terris emergeret, conſilium tempori ac rebus idoneum non [5] deeſſe. Ipſe occidente ſole funem ſolvit; & proſpero uſque ad mediam noctem vento uſus; & tunc tandem deſtitutus æſtu impellente deſtinatum iter prætermiſerat; die demum proximo ad illud ipſum littus ubi anno ſuperiore deſcenderat ſub meridiem eſt perventum, neque ullus hoſtis ibi inventus. multi quidem fuerant, ſed ut ex captivis eſt cognitum, tam numeroſa tamque inſtructa claſſe conſpecta, ſtupore ac metu præurgente diffugerant, atque in montana conſcenderant. Quod Cæſar intelligens, edoctuſque ubi eſſent, caſtra metatus in littore, & præſidio caſtris ac navibus impoſito, ad quærendum hoſtes

1. Lege, *clam*.
2. Addendum, *ac*.
3. Lege, *portus*.
4. Lege, *novi*.
5. Lege, *deeſſet*.

ſtes rapit exercitum, quibus per noctem appropinquans, mane illos in conſpectu habuit. Illi viciſſim hoſtibus occurrentes & ad ripam amnis altiore de loco impetum facientes, ab equitatu Cæſareo fuſi ſunt, in ſilvaſque refugerunt. Ibi locum natura validum truncis ac tranſverſis arboribus validiſſimum effecerant. eo tamen ſeptima legio penetravit & quaſi feras luſtris ferro expulit. At dum profugos longius ſequi vellet, propter locorum imperitiam à duce prohibita eſt. Hic quoque tempeſtas altera Romanam claſſem vexavit, ut ſe contemptum à gente mediterranea, penitus indignari atque iraſci videretur Oceanus; & cœleſtis ira [1] terreſcere rurſus pervicaciam coërceret. Non enim tantummodo [2] animi alterius æquavit incommodum ſed tranſcendit. Quod ubi [3] Cæſar à Quinto Atrio, quem claſſi præfecerat, nuntiatum eſt, illico legiones quas ad inſequendum quærendumque hoſtem miſerat, ex itinere [4] provocavit. omiſſiſque curis aliis ad inſtaurandam claſſem totum animum adjecit; ut nocturno pariter ac diurno militum labore [5] accepta calamitati ſua jugis cura ſubveniat. Et primo quidem in ſubducendis navibus & cum caſtris uno ambitu concludendis decem dierum tempus expendit; ne quod vel à mari interim vel ab hoſtibus paterentur. Dehinc in eiſdem reparandis, quantum fieri poſſet, non fabros tantum, qui exercitum ſequebantur, ſed accerſitos ex Galliis fatigavit. Neque aut cura ducis, aut opera miniſtrorum fieri potuit, quin quadraginta naves irreparabiliter [6] periiſſent. Sic victorem hominum natura vincebat. ſcripſit præterea Labieno quem cis mare dimiſerat, ut legiones ſibi commiſſas extruendis claſſibus exerceret.

Rebus

1. Lege, *terreſtrem*.
2. Lege, *anni*.
3. Lege, *Cæſari*.
4. Lege, *revocavit*.
5. Lege, *accepta*.
6. Forte, *perierint*.

Rebus adverſis utcunque compoſitis dux quietis impatiens ad ſolitas curas rediit, & munitis caſtris & ſubductis intra vallum navibus, relictoque illis ut prius præſidio, ad hoſtes ire contendit. ſed eos [1] ad miris auctos modis comperit, unum in locum confluentibus omnibus illorum copiis & duce electo; cui Caſmellanio nomen fuit; hic bellicoſus erat vir. ſemperque cum proximis debellare ſolitus. ſed nunc majori externo bello territi Britanni, [2] ſeu diſcordes canes, viſo lupo concordaverant. Omiſſiſque domeſticis bellis in Romanos verſi, omnes huic uni viro velut omnium fortiſſimo, & inſulæ totius imperium & ducatum belli unanimi deliberatione contulerant. Multa quidem apud ſcriptores de Britannorum moribus locus hæc continet, quæ ſciens eadem ratione prætereo; qua præterii Suevorum. mutata ſunt omnia. Ecce enim exempli gratia, ita de iis ſcriptum eſt. leporem, gallinam atque anſerem guſtare fas non putant, quorum certe hodie non guſtum modo, ſed nec uſum reſpuunt. [3] Omittit illa ſtultiora de moribus. ad res geſtas redeo. Eſt Tameſis Britanniæ fluviorum primus, qui Trinoventum olim; nunc Londoneas inſulæ illius urbem regiam [4] aluit. amnis eſt autem uno tantum ut ajunt loco, pedibus cum difficultate vadabilis. eo cum Caſmellanus magnas copias contraxiſſet, ſupervenit ad locum Cæſar, hoſtibuſque conſpectis in adverſa ripa præmiſſo equitatu & legionibus ſequi juſſis; vix credibili fervore amnem tranſiit; cum ex [5] aliquis non niſi capita peditum extarent, ut qui aquis madebant, ſanguine ſiccos madefacerent, atque in fugam verterent. Et ut multa paucis expediam, circa hæc loca, plurima per id tempus variis quidem caſibus geſta ſunt prœlia, uno tantum ſemper eventu. ubique Romani victores [6] non ſine periculis licet multis ac gravibus, quod ſe hoſtes ſilvarum præſidio

H

1. Forte, *jam.*
2. Lege, *seu.*
3. Lege, *Omitto alia.*
4. Lege, *alluit.*
5. Lege, *aquis.* (*multis.*
6. Forte, *licet non ſine periculis*

ſidio tuerentur, & arrepta occaſione è latebris erumpentes ſæpe Romanas invaderent legiones, ſeque illæſos unde venerant armorum levitate reciperent.

Caſmellannus ipſe Britannici belli dux, aperti prœlii ſpe amiſſa, omnem in ſilvis atque inſidiis ſpem [1] locaret. & dimiſſis equitibus atque peditibus, ſolis eſſedariis utrorumque officia præſtantibus utebantur. Nunquam tamen ille patentibus ſed perplexis ac difficilibus ſeſe locis credere auſus, ex abdito Romanorum actus atque itinera obſervabat, cum in aciem elici nullo poſſet ingenio, [2] adjuratque eum natura ipſa locorum uſquequaque ſilveſtrium. Hac Caſmellanni diffidentia mutari ſtatus animorum cœperat, cogitantium aliquid magnum eſſe quod eorum fortiſſimus ſic timeret. Itaque Trinovantes; quorum urbs totius inſulæ ea etiam tempeſtate firmiſſima ferebatur, ſeſe Cæſari ſpontanea deditione commiſerant. hi regem habuerant, quem Caſmellannus occiderat. hanc deditionem acceptavit Cæſar alacriter, obſidibus imperatis ac frumento, quæ illi late & celeriter complevere: nihil aliud [3] petens quam ut occiſi regis filium ab occiſoris crudelitate protegeret. Qua in re Cæſar precibus non egebat, quum adoleſcens ille jam inde ſibi ab initio carus erat; nempe qui ut manus ſui hoſtis evaderet, ad eum adhuc in Gallia exiſtentem ſupplex acceſſerat, ſuſceptuſque erat in gratiam. Trinoventium exemplum ſecutæ quinque urbes aliæ ſe conſimiliter dediderunt. Ab his edoctus Cæſar qua in ſilva Caſmellannus locum munitiſſimum, & [4] obicam cæſarum arborum ac paludum pene inacceſſibilem haberet; atque ubi ſe tutiorem quam ullis in urbibus extimaret, his ipſis ducibus ad eum pergit. quem cum aliquantulum defendiſſent qui ad cuſtodiam deputati erant; fuga [5] tamen præcipiti [6] relinquere; in qua multi hoſtium comprehenſi occiſique ſunt. multumque

1. Lege, *locarat.*
2. Forte, *adjuveratque.*
3. Lege, *potentes.*
4. Lege, *obicem:*
5. Lege, *tandem.*
6. Lege, *reliquere.*

que ibi pecoris inventum ; locus expugnatus effractuſque.

Caſmellanus his permotus rebus, quatuor Britanniæ regulos, qui partes extremas inſulæ regebant, per legatos ad ſoli natalis auxilium invitat. jubet ut Romanam claſſem & [1] caſtris per ducis abſentiam indefenſa quantis poſſint viribus invadant ; parent illi, ſeu patriæ caritas, ſeu juſſus ſuperioris urgeret. cumque ad caſtra veniſſent, erumpentes Romani, multis occiſis, & uno regum capto, cui Legotorix nomen erat, intra vallum ſoſpites rediere. quo eventu & præſertim deditione urbium [2] magni ac magis Caſimellannus animo concuſſus, ac [3] diffuſus bello, pacem petiit, deditionem obtulit, & per Comium Atrabatem, quem ille in amicis, Cæſar inter fidos, numerabat, veniam impetravit. Cum enim Cæſaris eſſet intentio in Gallia hibernare, & jam finis prope eſſet æſtatis, quæ multo ibi eſt brevior, quam in noſtro orbe, mentionem pacis non invitus audivit, ne per hiemem intra inſulam teneretur. Contentus reges viciſſe ac cepiſſe, ac tributariam feciſſe Britanniam, tributum annuum impoſuit, obſides imperavit. Nam ut elegantiſſime ait Florus : *non provinciæ, ſed nomini ſtudebatur.* In cunctis obtemperatum. illud expreſſum dedito
[4] imparatum, ne qua in re Trinovantibus, aliiſque
[5] deditionis Romanorum, ante alios Mandubracio
[6] occiſo regis filio noceatur. His explicitis, ad littus & ad claſſem rediit, naveſque ut juſſerat reparatas inveniens, conſcendit cum exercitu & ingenti captivorum turba proximis prœliis intercepta. Cumque Britannico de littore ſecunda vigilia moviſſet, ad Gallicum littus omnibus cum ſuis incolumis die proximo illucente, pervenit navigatione proſperrima, quaſi vel diſceſſu gauderet Oceanus, qui doluerat de adventu ; vel ut Florus idem ait, *ſe imparem fateretur, ſuo blandiens domitori.*

 Hic

1. Lege, *caſtra.*
2. Forte, *magis ac magis.*
3. Lege, *diffiſus.*
4. Lege, *imperatum.*
5. Lege, *dedititiis.*
6. Lege, *occiſi.*

Hic vero parumper hæſit proſperitatis impetus Cæſareæ. Erat eo forte anno propter cœli ariditatem frumenti præter ſolitum inopia. Ea res Cæſari perſuaſit ut legiones per hiberna diſtraheret, ne conjunctæ urbem unam aut alteram prægravarent. Quæ diſtractio reipublicæ pene totius in perniciem vertit. Sic fortuna interdum ſapientiſſimorum [1] quorum hominum conſilia verſat ac diſſipat. Erant quidem legiones præter unam, quamvis ab invicem ſejunctæ, omnes tamen infra centum milia paſſuum, ut ſi neceſſitas ingrueret altera alteri opem ferre haud ſane difficile viderentur; & præerant ſimul legionibus ſinguli legati. unam ex omnibus Tranſpadanam legionem in Eburones mittens cum quinque cohortibus, duos illi, quorum in præcedentibus mentio eſt habita, Quintum Titurium Sabinum, & Lucium Arunculejum Cottam legatos attribuit: forte ideo, quod aut minus [2] novo fideret legioni, aut ſuſpicationem haberet [3] fide gentium illarum, Rhenum inter [4] Moſam degentium: quibus tunc in locis Ambiorix, vir [5] quidem callidiſſimus ac peſſimus, ſimulque Cavalcus vir ſimplicior [6] inſperabant. ſed Ambiorix otioſo (ut ſæpe accidit) collega negotia publica ventilabat. ambo tamen venientibus legatis obvii proceſſerunt, & frumenta & quæ uſui eſſent legioni convehi curaverunt. Sed ut ſunt mobilia quorundam hominum ingenia, [7] mex acceptis [8] nuntios Induciomari Trevirenſis, qui Cæſarem & Romanos oderat; ab obſequio ad rebellionem animos converterant. Itaque popularibus inſtigatis & ſuum in propoſitum adductis, jam aperte inimicitias exercere auſi, Romanis [9] colonibus circumventis, quaſi magno prœlio victores protinus ad caſtra prodeunt oppugnanda. quibus egregie non defenſis modo;

1. Forte, *quoque*.
2. Lege, *nova*.
3. Lege, *fidei*.
4. Forte, *Moſamque*.
5. Lege, *quidam*.
6. Forte, *imperabant*.
7. Lege, *mox*.
8. Lege, *nuntiis*.
9. Lege, *Colonibus*.

modo; ſed emiſſu equitum victis hoſtibus ac repulſis, Ambiorix vincendi ſpe privatus, ad fallendi ſpem converſus, exclamat ut ſibi aliqui ad colloquium mitterentur; eſſe enim qui de rebus communibus loqui velit; poſſe litem colloquio diffiniri.

Mittuntur duo, Romanus unus, alter Hiſpanus à Cæſare ad ipſum Ambiorigem mitti ſolitus. Hos Ambiorix ſic alloquitur. *Ego* (inquit) *Cæſari pro ſuis in me meritis multum debere profiteor. Ipſe nam memini, omni eo, quod vicinis meis pendere* [1] *ſoleo, tributo me annuo liberavit. Ipſe mihi filium ac nepotem, quos illi obſidum ſub nomine habebant in vinculis, remiſit. Nunc ego quod hic de oppugnatione caſtrorum accidit non meo conſilio, ſed patriæ imperio geſtum eſt. Quicquid feci contra Cæſarem coactus feci. ita enim ſum dominus, ut non plus ego in populo, quam in me populus meus poſſit. Neque vero ipſa hoc civitas ex ſe facit, ſed coacta ſimiliter. quo cogente, ſi quæritur: conſilio certe omnium Galliarum quum obſtare non poſſit invita conſentiat. Eſt enim (ne quid ignotum vobis patiar, quod vos tangat) conſilium publicum, hac in re tanto omnium conſenſu, ut ne unus quidem diſcrepet. ſumma eſt ut hiberna omnia Romanorum uno tempore oppugnentur, ut ſuis quiſque periculis occupatus aliis opem ferre non poſſit. hic oppugnationis præſtitutus erat dies. non potui ego, nec patria potuit mea, conſilio omnium, tam honeſto præſertim, ut eſt conſilium libertatis, obſtare. Idque perfacile fuerit cogitanti, me Cæſari neque nocendi cauſam ſi poſſim, neque ſi velim potentiam habuiſſe. ut enim fingar ingratus, non tam demens, tamque inſcius rerum ſum, ut tantulis viribus expugnari poſſe credam P. Romanum. Nunc quoniam publicum debitum patriæ exſolvi, volo privatim quod debeo perſolvere. Moneo igitur & obteſtor omnes, nominatim Titurium Sabinum pro jure hoſpitii, quod illi eſt mecum, ut indemnitati ſuæ ſuorumque provideat abeundo. magna enim Germanorum manus pretio conducta tranſiit. biduo aderit. unum bona fide polliceor,* [2] *utroque, tutum per meos fines iter fore. Ita & patriæ pro naturali jure conſuluero,*

1. Lege, *ſolebant.* | 2. Lege, *jureque.*

conſuluero, eamque hibernorum gravi faſce levavero ; & Cæſari pro ſuis beneficiis vicem reddidero, legionemque ſervavero in conſilio modo ſtet, haud dubie perituram.

His dictis ille abiit, nuntii ad legatos redeunt & audita renuntiant. ſubita re [1] periculoſius ea quamvis ab dicerentur haudquaquam ſpernenda videbantur, eo maxime, quod Eburonum civitas tam parva, niſi aliæ conſpirarent, nunquam tam magna contra Cæſarem auſura crederetur, res ad conſilium defertur. Ubi diu adverſis ſententiis [2] altricatum eſt. Aruncuiejus Cotta & tribuni militum & centuriones plurimi ſecum ſentientes, *neutiquam diſcedendum ex hibernis, abſque ejus qui illos ibi locaſſet imperio, conſulebant. Caſtra enim valida & munita, &* [3] *frumentariam abunde ſuppetere. Quibus ita ſe habentibus & Eburones & Germanos ſi acceſſerint facile ſuſtineri poſſe. interim vel à Cæſare vel à proximioribus hibernis auxilia ventura. Poſtremo nihil ſtultius quam in dubio de ſua ſalute ab antiquo hoſte conſilium accipere.* Contra iſta Titurius Sabinus metum verbis augere & multa dicere, *non conſilii auctorem ; ſed conſilium extimandum, & non quis, ſed quod quiſque dicat attendendum. Credere ſe Cæſarem in Italiam profectum, quo præſente neque Eburones hoc auſuros, neque Carantes principem ſuum* [4] *quam diebus illis occiſuros. Galliam profecto odiis ingentibus inflammatam & contumeliis irritatam, nec videri ſibi eam eſſe Galliam quæ ſolebat, ſed aliam neſcio quam externo ſubditam imperio, atque inopem gloriæ militaris. Germaniam Rheni tranſitu & Arioviſti fuga ; ac morte victoriiſque tam multis Romanorum pudorem inexpiabilem concepiſſe. neutri jugum ferre propoſitum eſſe. Denique videri ſibi non poſſe ſine magna cauſa Ambiorigem iſta conſulere. Cæterum quæcunque illi ſit mens ; conſilium ipſum undique tutum eſſe poſſe: in mora aliquid expugnationis aut obſidionis ; in diſceſſu autem nullum prorſus eſſe periculum.*

1. Forte, *percuſſi, quod ea, quamvis ab hoſte dicerentur.*
2. Lege, *altercatum.*
3. Adde, *rem.*
4. Forte, *in.*

periculum. nam ſi nihil ambigui ſit, eos ad proximam legionem tuto calle venturos; nullum paſſuros niſi unicum viæ brevis incommodum. Sin ut ſua ferret opinio, metuendum aliquid inſtaret, nullum eſſe aliud quam in velocitate remedium. ſic vel non inutilem certe, vel utiliſſimam eſſe profectionem: moram vel præſenti diſcrimini obnoxiam vel futuro. his Cotta forteſque viri alii acerrime reſiſtebant. Itaque creſcente litigio Titurius in collegam indignabundus exclamat; ſic ut ab omnibus audiretur, &, *Vincite,* ait, *ſi omnino ſic eſt animus. non ſum ego qui magis quam vos omnes mortem timeam. ſed* [1] (& oſtendit milites) *ſi quid advenit adverſi, à te exigent rationem. quod ſi tu permiſeris, cras ſuis commilitonibus conjuncti & ſe periculo exemerint & ſuo illos adventu effecerint tutiores. alioquin diſgregati à ſuis, aut famis aut ferri ſubituri ſunt.* Rapitur interea conſilium. milites utrumque circumſtant, obſecrant, *ne ſua diſſenſione periculum faciant, ubi periculum non eſt. ſeu abeant ſeu ſtent tuta eſſe omnia, modo ſui duces unum ſentiant. contra ſi diſſentiant tutum eſſe nihil.* Quid multa? ad mediam noctem vigilando & diſceptando res trahitur. In qua quidem curioſior fuerim fortaſſe quam debui, & potui, fateor, vel rem totam prætermittere, vel multo paucioribus perſtringere. ſed deum teſtor miſeris hominibus de futuro conſultantibus, & magno in ambiguo conſtitutis, ego qui exitum rei ſcio, non aliter ſcribendo compaſſus ſum, quam ſi futura nunc etiam res ipſa & notus mihi miſerabilis finis eſſet, cui occcurrere nec conſilio poſſem ne auxilio. ea me compaſſio diutius quam volebam in hac narratione detinuit. quam tibi ô lector ſic expedio. Tandem ergo non ratione [2] collega pertinacia victus Cotta conſentit. & quod crebrum in conſiliis, pars deterior meliorem vincit: ediciturque militibus diluculo profecturos. neque tamen noctis quod ſupererat ſomno datum, ſed ad auroram uſque vigilatum eſt, occupatis omnibus quod efferre ſecum poſſent quid relinquere cogerentur.

Ubi

1. Adde, *hi*. | 2. Forte, *ſed* *collega*.

Ubi primum illuxit caſtris egrediuntur ſecuri, quaſi conſilium abeundi non ab hoſte perfido ac verſuto, ſed à prudente & fido amico aliquo datum eſſet. Securi autem Sabinus & qui ſuæ ſententiæ fuerant. Cotta autem & qui ſecum ſenſerant fraudis [1] aliud ſubeſſe taciti cogitabant. hoſtis proditor, qui nocturnis vigiliis, & confuſo caſtrorum murmure ituros mane præſagiebat, nec quod ituri eſſent dubitabat ad proximam ſcilicet legionem, oportuno eos in loco expectabat. Erat viæ medio procul à caſtris ad duo milia paſſuum vallis nemoroſa ac difficilis. illic locarat inſidias, cum in eam vallem Romana acies deſcendiſſet, hoſtes ante retroque ex inſidiis erumpunt, ut nec primis excedere, nec ultimis retrocedere licitum [2] eſſe. iniquiſſimis pugna locis inſtituitur. & quoniam natura comparatum eſt improviſa pericula magis animos dejicere, Titurius, qui ſecura ſibi omnia finxerat. pavere cœpit, atque omni bellica arte deſtitui. Contra autem collega ejus, qui hoc eventurum præviderat, atque ideo iter illud diſſuaſerat, quolibet boni ſimul & [3] multis & ducis officio functus, pugnando pariter & hortando nihil omnium prætermiſit, quæ ad ſalutem ſuorum militum pertinerent. hoſtis qui expertus agnoſceret, ſuos Romanis in [4] auguſto impares, edicit ut telis eminus hoſtem petant, propius non accedant neque manum conſerant, ſed inſtantibus parum recedant, inſtentque cedentibus. Et locus ipſe ducis conſilium adjuvabat. pugnatum eſt à primo mane ad horam diei octavam. cum Romani milites multis licet vulneribus affecti, & à fortuna & ab alterius ducis auxilio [5] deſtitui acriter tamen adhuc [6] ad ſuo, hoc eſt Romano more certarent: tum demum fortiſſimis viris è legione, partim ſauciis, partim cæſis; cum & ipſe jam legatus Cotta, in quo ſpei ſumma erat, gravi ictu funda

1. Forte, *aliquid.*
2. Lege, *eſſet.*
3. Lege, *militis.*
4. Lege, *anguſto.*
5. Forte, *deſtituti acriter tamen.*
6. Lege, *ac.*

da jacti lapidis os contuſus, ſolitis muneribus obeundis invalidus redderetur; inclinare res cœpit ac ruere.

Titurius tunc primum intelligere incipiens ſui pertinacis conſilii vanitatem, omni ſpe defenſionis omiſſa, Romanæ vir fortaſſis originis, non Romanæ virtutis, Ambiorigem ab adverſo ſuos inſtigantem proſpiciens, interpretem quendam ad illum hoſpitem ſuum miſit oratum ut ſibi ſuiſque militibus parceretur. omni indignum vita virum, qui ſuppliciter adeo vitam poſcat, hoſtis ab hoſte, Romanus à barbaro. At ille hoſpes egregius non contentus fidem publicam fregiſſe, niſi privatum jus hoſpitii, illa ætate religioſiſſimum, violaret; reſpondit interpreti, poſſe Titurium ſi libeat ad colloquium pervenire, non ſe deſperare Romanorum militum ſalutem à ſuis militibus impetrari poſſe: ſibi vero ſi veniat, nihil eſſe periculi, inque hoc ſuam ſe fidem illi obligare. Credidit verbis miſer & illi fidem habuit à quo tunc maxime prodebatur. O ſeu error ingens ſeu vitæ cæca cupiditas! ante [1] tantum quam ad hoſtium pergat, propoſitum ſuum collegæ aperit, velle ſe ad Ambiorigem proficiſci, ſpem ſibi ſalutis oſtendi, poſſe eum quoque ſi velit ſecum ire. negat Cotta, & ut fracto ore loqui poterat: *Non ibo* (inquit) *ad armatum hoſtem*. Cumque hac fixus in ſententia permaneret, nec divelli poſſet, Titurius, & tribunis militum & centurionibus ſequi juſſis, ivit ipſe quo deſtinaverat, & quo ſua illum ſors trahebat. Cumque ad Ambiorigem propinquaret, juſſit ille ſibi imprimis ut arma deponeret, & (ô pejus morte, ô Cæſareis armis inſuetum dedecus) paruit hac in re barbari imperio Romanus, & parere comites præcepit. tum demum cum inermi de pacis conditionibus agi cœptum. cumque de induſtria proditor tempus trahit, circumfuſi ſenſim barbari Titurium obtruncant. qui ſecum exierant quanta poſſunt ad ſuos celeritate confugiunt. hoſtes barbarico ululatu victoriam conclamantes in Romanos ruunt, una vallis parte condenſos, jamque vix

1. Forte, *tamen, quam ad hoſtem*.

vix impetum ſuſtinentes, ibi Arunculejus Cotta fortiſſime dimicans occiditur. vir haud dignus qui alienæ ſtultitiæ pœnas daret. Multi alii præterea, inter quos fuit Lucidius Petroſidius vexillifer turba circumventus ingenti, aquilam, [1] neque ſibi extorquerent, cum in caſtra jactaſſet, ipſe generoſo impetu mediis ſeſe hoſtibus inferens occubuit. milites ducibus ſpoliati multo labore ac virtute uſque ad noctem locum ubi conſtiterant defenderunt. Nocte autem deſperata undique ſalute, ne vivi in manus hoſtium pervenirent, indomiti ſpiritus ſeſe [2] omnibus manibus propriis peremerunt, præter paucos qui per diem prœlio dilapſi, incertis hinc inde tramitibus ad legatum alium Titum Labienum triſtes nuntii præceſſerant. Et hic quidem infauſtæ legionis interitus fuit, inter tres belli externi adverſitates Cæſareas numeratus. ubi admonuiſſe lectorem velim; quod Suetonius Tranquillus auctor certiſſimus, Germanorum hoc in finibus accidiſſe ait: Julius autem Celſus comes & qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum refert. Non eſt autem magna diſſenſio cum & tunc conterminæ nationes eſſent, omneſque hodie ſint Germani.

Poſthæc Ambiorix iniquiſſimi voti compos ad graviora ſe præparat. perque vicinas gentes odio raptante diſcurrit, legatos duos & magnam partem Romani exercitus periſſe dictitans monet, orat, obſecrat, ne vindictæ & recuperandæ in perpetuum Gallicæ libertatis [3] labi per ignaviam patiantur. ardentes inflammare perfacile eſt. [4] Conjuravit igitur concurruntque, & unius hortatu multi inſaniunt, factoque agmine ad alia Romanorum caſtra perveniunt, ad ea ſcilicet quibus Quintus Cicero magni Ciceronis frater præerat. [5] Nec vir ingentis animi, ſed nullarum virium. Eo itaque cum veniſſent, quo acceptæ cladis nondum fama pervenerat, aliquot lignatores nil tale metuentes in

1. Lege, *ne ſibi.*
2. Lege, *omnes.*
3. Videtur deeſſe, *occaſionem.*
4. Lege, *conjurant.*
5. Lege, *Hic.*

in ſilvis, quo munitionis caſtrorum cauſa perrexerant, adventu hoſtium ſubito capti ſunt, hanc velut arrham victoriæ tenentes magno impetu caſtra invadunt. Romani uſque ad veſperam circa defenſionem occupati, per noctem ex confecta jam ante materia, centum viginti turres in caſtrorum ambitu attollunt, [1] tunc mira velocitate, ut mane hoſtes attoniti non humanum opus, ſed monſtrum aliquod ſibi cernere viderentur. Multis deinde continuis diebus, hinc ad defenſionem, illinc ad oppugnationem caſtrorum multa utrimque pertinacia animorum atque obſtinatione certatum eſt. Dum Galli perpetuæ victoriæ hic repoſitam ſpem putarent: Romani autem periculum cognoſcentes, nihil omitterent, & quod luci defuiſſet, nocte ſupplerent, ut vix ullum ſopori tempus indulgeretur. non ab aliis modo, ſed ab ipſo duce, cujus imbecillitatem milites miſerati nonnunquam recuſantem illum ad requiem compellebant. Ipſe vero jampridem primo ab obſidionis die, de ſtatu rerum ſuarum Cæſarem facere certiorem niſus erat, ſed præcluſis itineribus & comprehenſis nuntiis fruſtra fuerat.

Tentatum in his etiam hibernis fuit, quod in aliis paulo ante ſucceſſerat, ut Romani & conjuratæ Galliæ & Germanici auxilii metu incuſſo, & comitum recentis caſus memoria admoniti, abeant quocunque libuerit intacti. Non ſe enim Romanos odiſſe, nec Ciceronem, neque omnino quidquam aliud Romani imperii recuſare præter importunam hanc conſuetudinem hibernorum; qua ſublata, cætera omnia facile conventura, proinde paratam illis eſſe ſecuritatem ac licentiam abeundi. Ad hoc Cicero longe aliter ac Titurius; *non eſſe Romanis morem*, ait, *ut conditiones pacis ab armato hoſte ſuſcipiant. Quod ſi arma poſuerint & legatos ad Cæſarem miſerint, ſe illis, ut petita obtineant, apud ſuum ducem precibus aſſuturum*, [2] *ne diffidere illos juſtis* [3] *cum petitionibus facilem reperturos.* Amiſſa ergo ſpe fallendi, in vim ſtudium omne tranſlatum eſt. & ad legionem

1. Lege, *tam.* | 2. Lege, *nec.* | 3. Lege, *eum.*

legionem unam oppugnandam quanta hoſtium turba confluxerit, vel hinc liquet, quod munitiones quindecim milia paſſuum in circuitu, horis tribus non integris, & explevere, & ſuis locis vires additæ, munitæque obſidionalibus inſtrumentis. quibus in rebus ab ipſis Romanis præcedentibus annis edocti erant, & nunc captivorum quorundam Romanorum conſilio atque opera juvabantur. Multis diebus duravit oppugnatio. & diebus quibuſdam, ventis forte vehementibus, igne arida in caſtra jactato, cunctiſque intus ardentibus, res in ultimum eſt adducta diſcrimen. Tanta autem Romanorum militum virtus fuit, ut cum & telorum procellis urgerentur, & flammis afflati ac ſemiuſti eſſent, & fortunæ eorum incendio omnes abſumerentur; nunquam aliquis aut ad illas oculum reflecterent, aut momento temporis à defenſione ceſſarent. Et quamquam Romanis dies ille duriſſimus, nihilo tamen levior Gallis fuit, eorum plurimis vulneratis atque occiſis; ita ut intrinſeci, deſerta ſtatione quam defendebant, hoſtes nutu frontis ac [1] veber ad introitum invitarent; neque omnino qui introire præſumeret inventus eſt aliquis.

Erat in Romana legione par virorum fortium, quorum minime mihi quidem prætereunda [2] videretur hiſtoria. alteri Titus Pullo, Lucius Vorenus alteri nomen fuit. his perpetuum inter ſe de virtute erat ac ſuperioritate certamen. unoquoque ad ſummum [3] tota nitente, neque ſponte alteri ceſſuro. dum ad munitiones igitur res [4] ververet Pullo exclamans: *Quid agis, Vorene* (inquit) *ſeu quid cogitas? noſtrarum litium dies iſte ſententiam ferat.* hæc dicens caſtris egreditur, communitionemque hoſtium, qua denſiſſima erat irrumpit. nec Vorenus ſegnior, ſeu virtutis ſtimulis adactus, ſeu metu infamiæ æmulum conſequitur. Pullo cum ad jactum teli perveniſſet, unum hoſtium, qui ſe

1. Lege, *vocibus*.
2. Lege, *videtur*.
3. Pro *tota* videtur legendum, *locum*.
4. Forte, *ferveret*.

ſe ante alios ferebat, pili emiſſione transfigit. Currunt contra unum [1] milia & cadaver ſuum clipeis protegentes, hoſtem telis omnes premunt, reditumque ejus impediunt. Jam ſcutum ſagittarum una trajecerat, balteoque hæſerat, dexteramque ad capulum reflectenti obſtabat. ſic implicitum hoſtes premunt. æmulus adjuvat, fertque illi quem odiſſe conſueverat auxilium. in hunc, primo omiſſo, tota acies ruit. ipſe ſtricto gladio ſeque & illum protegens, uno hoſtium occiſo, parumper alios ſubmoverat. ſed dum ardentius invehitur, è loco altiore excidit. cui confeſtim Pullo affuit, & ſimiliter circumventum è manibus hoſtium expeditus & nudato jam gladio metuendus eripuit. ſic illæſi ambo ad ſuos multis hoſtium cæſis, & adhuc ambigua lite virtutis evaſere.

Cæterum quanto indies durior obſidio, & vulneribus interiore militia afflicta decreſcebat numerus defenſorum, atque hoſtium augebatur : tanto Cicero attentius cogitabat, de ſtatu rerum nuntios ad Cæſarem deſtinare, quorum aliqui in hoſtium manus lapſi, & ſub oculis ſuorum crudelibus [2] ſupplicibus interfecti, reliquos merito terrore compleverant. Inventus eſt tandem ſervus unus è Gallia, qui libertate & magnis præmiis promiſſis, literas jaculo inſertas, Gallus non ſuſpectus Gallis, ad Cæſarem detulit. Qui ut erant rebus cognitis, legiones ſibi omnes expectandas non exiſtimans, ne mora periculum allatura eſſet, evocatis proximis, ſatius [3]dixit cito cum paucis, quam tarde cum multis proficiſci. Convenerunt qui vocati erant omnes. Labieno ſcripſerat, ut ſi reipublicæ commodo poſſet ad ſe veniret. Ille reſcripſit, legionis & legatorum cæde ſublatos animos hoſtium, & omnem poteſtatem Trevirorum ad tria milia paſſuum in armis eſſe : ſi diſcedat hoc in ſtatu, non profectionem, ſed fugam potius viſum iri; nec præterea ſuum iter vacare periculo.

1. Lege, *mille*.
2. Lege, *ſuppliciis*.
3. Lege, *duxit*.

Cæſar quamvis ad paucos redactus, legati [1] tum conſilium approbavit. dumque ad hoſtes properat, in itinere audivit, quanto apud Ciceronem in diſcrimine res eſſent. Illius ergo ſollicitus, Gallum equitem quendam promiſſis ingentibus impellit ut [2] lites ſuas ad Ciceronem ferat, & ſi caſtra ingredi nequeat alligatas jaculo intra vallum jaciat. paret ille; & ad caſtra cum veniſſet, accedere metuens, ut juſſus erat literas jaculatur. Illæ caſu quandam in turrim inciderunt; neque à quoquam ante diem tertium viſæ ſunt; tunc conſpectæ à quodam milite detrahuntur, & ad ipſum cui inſcriptæ erant Ciceronem perlatæ, atque in concilio militum recitatæ magna omnes fiducia & gaudio replevere. Erat autem perbrevis epiſtola, ne à barbaris poſſet intelligi, ſcripta literis Græcis hac ſententia. *Ego jam cum legionibus iter arripui. confeſtimque adero. tu virtutem tuam ut priſtinam retineas quæſo.* Acceſſit ad ſpem fumus ex ea parte proſpectus, qua venturus erat Cæſar, [3] ut villarum incendia, ſigna propinquantium legionum.

Galli de adventu hoſtium ab exploratoribus edocti, omiſſa obſidione caſtrorum, venientibus obviam eunt. Quod ut Cicero intellexit, eum ipſum qui primas tulerat, cum literis aliis mittit ad Cæſarem, monens ut iter ſuum caute peragat: hoſtes enim omnes ſe dimiſſo contra eum properare. Erant autem armatorum ſexaginta milia. Cæſar literis nocte perceptis, exercitum de contentis in eiſdem admonet. Jubet fortibus eſſe animis, & ad prœlium paratis. primo mane caſtra movet, & ad quatuor milia paſſuum progreſſus hoſtem videt, quem repente aggredi loco iniquiſſimo periculoſum, & Cicerone liberato dilationem tutam ratus, ſubſtitit, & locis idoneis caſtra metatus eſt quantis quivit anguſtiis, id agens, ut ſic hoſtibus contemptum ſuæ paucitatis objiceret. Erant enim vere pauci, vix ſeptem milia, ſed virorum & impedimentis

mentis

1. Lege, *tamen.*
2. Forte, *literas.*
3. Lege, *&*,

mentis dimiſſis, videbantur etiam pauciores, & arte ducis effectum erat ut pauciſſimi viderentur. Tantus denique contemptus fuit, ut mane proximo ad caſtra hoſtes [1] occiderent: Cæſar vero equitatum parumper prælio expertus, quaſi [2] trepidantis in caſtra retraheret, & portas claudi & [3] portas undique communiri multa cum ſimulatione metus imperaret. Tanto enim [4] tantoque invicto erat animo; ut de tanta hoſtium multitudine nil timeret, niſi ne prœlium detrectarent. Denique quod omnes cupiunt, iſte unicus metuebat fugam inimicorum. Illi vero conſpicientes quæ apud Romanos gerebantur, & formidinem [5] arbitrari, è loco ubi conſtiterant altiore deſcendunt, & tranſmiſſo rivo quo ab invicem ſeparabantur, urgente impetu animorum iniquis aciem locis inſtruunt, & caſtra primum telis, mox & manibus invadunt; & eouſque contemptus excreverat, ut præcones circum caſtra dimitterent, qui & Gallis & Romanis edicerent æque licitum utriſque ad ſe ſi velint ante horam tertiam ſine periculo tranſire. poſt eam horam non licere.

Cæſar ubi animadvertit ſic eſſe omnia apud hoſtes ut optaverat, ſigno dato ſubito caſtris erumpens, ſua cum contemptibili paucitate multitudinem illam inſolentem & confidentia obſtupentem [6] numeraculo eruptionis aggreditur. omnes in fugam vertit, occiditque quamplurimos atque exarmavit: multo plures occiſurus niſi profugos inſequi ſilvis de more terrarum ac paludibus vetaretur. Cœpto itaque progreſſus itinere eodem die ſalvis ſuis omnibus ad Ciceronis hiberna pervenit. Turres quas in circuitu erexerant, atq; opera hoſtium miratus, inveniensque è militibus legionis illius vix decimum quemque ſine vulnere; quanta ibi cum virtute res geſta eſſet agnovit, & Ciceronem & legionem ergo dignis laudibus celebrans,

I 2 centuriones

1. Lege, *accederent.*
2. Lege, *trepidantes.*
3. Forte, *omnia undique.*
4. Lege, *tamque.*
5. Lege, *arbitrati.*
6. Lege, *miraculo.*

centuriones nominatim & tribunos militum, ut cujuſque virtus atque operatio merebantur. [1] Poſtremo die concione advocata, confirmavit ſuorum animos, ſolaturque ſuper damno, fraude hoſtis, & legati temeritate ſuſcepta, oſtendens cœlitum favore & virtute militum, illius malis artibus quæſitæ victoriæ haud longævam fuiſſe lætitiam: conſequens eſſe, ut nec eis diuturnior dolor ſit.

Hujus fama victoriæ ad Labienum tanta velocitate perlata eſt, quod cum hora diei nona pugnatum eſſet, ante mediam noctem Rhemi ad caſtrorum portas quæ ſexaginta paſſuum milibus aberant, jubilantes viciſſe Cæſarem nuntiarent. Qua re latius vulgata, Induciomarus, omnia [2] caſtra Labieni in craſtinum adoriri propoſitum erat, cum omnibus ſuis noctu abiit, Trevirimque repetiit. Cæſar in hiberna conceſſit, nullum in eis otioſum diem agens, quin quotidie legatos & exploratores undique deſtinaret, per quos ſtatum ac propoſitum civitatum noſceret: tanti & tam crebri motus Galliarum omnium ferebantur, & clandeſtina ſæpe concilia, & nocturna etiam in ſilvis [3] habere colloquia, & ad ſummam pacati nihil audiebatur. Inter cætera Lucius Roſcius qui tertiædecimæ præerat legioni nuntiavit copias ingentes Gallorum ad oppugnanda ejus caſtra venientes accepta victoriæ ſuæ fama ſubito fugientibus ſimiles abiiſſe. Quibus indiciis unum contra ſe animum Galliarum luce clarius intelligens, non tamen deſtitit. Evocatis ad ſe principibus, hos blanditiis, & hos minis quanta quivit diligentia in obſequio ſtuduit retinere. [*] Idque ad continuum hic male ſtudium fuit Senones, quorum inter omnes & fama & auctoritas magna erat, Cavarium quendam, alibi Cavarinum invenio, ſtirpis regiæ, quem Cæſar illis regem dederat, publico de conſenſu occidere voluerunt. Cumque is fugæ præſidio mortis periculum evaſiſſet, perſecutis ſuis [4] cum finibus expulerunt.

Cum

1. Lege, *Poſtero.*
2. Forte, *cui.*
3. Lege, *haberi.*
4. Lege, *eum.*

Cum autem ſuper his excuſatum legatos ad Cæſarem miſiſſent, atque ipſe ſenatum civitatis ad ſe venire præcepiſſet, minime paruerunt. Tanta omnibus cupiditas novandarum rerum erat, ut nihil eis ad [1] debellandum præter ducem defuiſſe videretur. qui ubi affuit mox emerſit occultata rebellio. Sic opinio inveterata prævaluerat, qua in rebus bellicis Galli omnibus ſe gentibus præferebant [2] præferendi eſſe ab aliis credebantur; ut Romanorum imperio ſubeſſe pudendum ſibi ac miſerum judicarent, & omnes penitus aut rebelles, Cæſari fierent aut ſuſpecti, præter Rhemos duntaxat atq; Æduos, quos ille ſummo ſemper habuerat in honore.

Principes rebellionum multi erant, inter quos Induciomarus. Treviri magnum ſibi locum quadam animoſitate præſumpſerant, legatos trans Rhenum mittendo, pecunias promittendo, magnam partem Romani exercitus interfectam, & ſuperſtites metu ſemianimes aſſerendo. neque tamen aut mendaciis aut promiſſis movere animos potuerunt, memores Arioviſti & bellorum cum Romanis infeliciter expertorum. Deſtitutus Induciomarus à Germanis, ad Gallica ſe convertit auxilia, & tantum valuit audacia, ut nomen atque opinionem magnanimitatis arriperet, atque ideo ad eum legati omnium gentium hinc inde concurrerent, & ipſe fretus hac fiducia [3] conſilium indiceret, quod armatum appellabant, ad quod armati omnes puberes convenirent. & veniſſe noviſſimum capitale erat. In eo conſilio inter multa Cingetorigem adverſarium, licet generum, ſuis publicatis bonis, publicum [4] denuntiat, quod Cæſarem ſequeretur. Hinc edicit, iturum ſe ad Senones & Carnutes, urbeſque alias, à quibus [5] repetitus atque expectatus ſit. tranſiturum vero per Rhemorum fines, eoſque populaturum. ante omnia tamen oppugnaturum caſtra Labieni, quæ vicina eſſent; & quid in his exe-

1. Lege, *rebellandum.*
2. Adde, *ac.*
3. Lege, *conſilium.*
4. Videtur addendum, *hoſtem.*
5. Lege, *expetitus.*

quendis facto opus ſit exponit. Sic [1] conſilio celebrato, & auxiliis hominum atque equorum à finitimis collectis, Galliæque omnis exulibus atque damnatis ad ſe blanda prece allectis, & ſpe uberi præmiorum ad invadenda Labieni caſtra progreditur. Ille autem, ut horum nihil ignorabat, ſic nil penitus omnino metuebat, ſitu & munimine loci [2] viſus: quærebat tamen, ardentiſſimo hoſti ſi qua nocendi ſe offerret occaſio. In hoc unum intentus, Cingetorigem & amicos alios nuntiis ſollicitat, ut ad certum diem ſibi quanto valeant equitatu adſint. parere parant omnes.

Interea Induciomarus nunc inexpugnabilem loco ſitum intuens: nunc [3] minus & nunc tela jaciens indies, propinquis caſtris obequitat, & Labienus in caſtra ſeſe continens, majorem quotidie metum fingit. magiſq; & magis hoſtium creſcit audacia, donec [4] intermiſſis clanculum equitibus intempeſta nocte, & re ſummo ſtudio ſuppreſſa, ut nec ſciri, nec ullis indiciis poſſet intelligi: reverſa luce ipſe etiam Induciomarus ex more revertitur & inſultat caſtris, intraque [5] vallem tela jaciuntur à ſuis, & contemtiſſime Romani milites altis vocibus ad prœlium advocantur. Obſtinato illi ſilentio ſeſe tenent. [6] Galli loco militum nihil hoſtium tribuentes, tandem ad veſperam ut ſolebant [7] ſcandio feſſi ſparſim abeunt. quos ubi late effuſos Labienus vidit, ſubito patefactis caſtrorum portis erumpere equitatum jubet, præſagienſque quod accidit; *Nemo*, inquit, *aliquem feriat, donec Induciomarus interfectus ſit, ne forte alios feriendo ille ſpatium habeat evadendi*, tamen præmia interficientibus proponit ingentia. mox egreſſis equitibus, electorum peditum ſubmittit auxilia, ut juſſi erant faciunt. [8] Inopiam repercuſſis ac fugientibus hoſtibus, ex adverſo autem in unum intentis omnibus, in medio fluminis alveo Induciomarus circumventus occiditur,

1. Lege, *concilio.*
2. Lege, *ſitus.*
3. Lege, *minas.*
4. Lege, *intromiſſis.*
5. Lege, *vallum.*
6. Forte, *Galli loco multum, nihil hoſtibus tribuentes.*
7 Forte, *tædio.*
8. Forte, *Inopina re perculſis.*

ciditur, caput truncum Labieno reportatum eſt. hinc in cæteros factus eſt impetus ac plurimis interfectis, ſero reditum in caſtra. re ut erat in vulgus effuſa, Eburones populi alii qui Indiciomari hortatu coierant, & in armis erant, territi dilabuntur. & ex illo aliquamdiu pacatior Gallia Romanis ducibus fuit.

Neque his tamen fiſus Cæſar & Gallorum mores animoſque experimento agnoſcens majoreſque undique rerum motus expectans detrimenta militum per eos dies [1] recepta reficere cogitabat. Itaque & dilectus novos per legatos habuit, & ope Cneji Pompeji Magni proconſulis, cujus ea tempeſtate potentia Romæ ingens erat; tunc quidem generi & amici ſui, tanti mox futuri hoſtis, obtinuit ut tres ſibi legiones ante hiemis exitum adderentur, & cohortes qui cum Titurio perierant duplicarentur, dicens quod veriſſimum erat, non in præſens modo, ſed in omne tempus expedire reipublicæ, perſuaſum [2] & Galliæ & mundo, tantas eſſe vires Italiæ, ut non ſolùm damna bellis accepta cito reſtaurari, ſed copiæ etiam duplicari poſſent; quod ipſe tunc & brevitate temporis, & magnitudine copiarum liquido notum fecit. Et Induciomari quidem morte Galliarum rebellio non quievit. propinqui ejus ut imperii & propoſiti ſucceſſores, omnes quos poterant concitantes, Ambiorigem jam Romanis ſcelere ſuo inviſum ſibi ſociant. Sentiens Cæſar Senones cum Caruntibus conjuraſſe, Germanos in bellum à Treviris excitari; multos jam populos eſſe in armis, & fervere cuncta tumultibus; nihil [3] deferendum exiſtimans, ante hiemis finem & ante omnium opinionem fines hoſtium improviſus aggreditur, & nullum eis deliberandi aut conveniendi ſpatium relinquens, late omnia populatur, & præda militibus permiſſa; multos hoſtium datos in deditionem recepit; tum quaſi nihil egiſſet in hiberna revertitur.

Inde veris initio, Galliæ concilium [4] indicat. Convenerunt

1. Lege, *a cepta.*
2. Adde, *eſſe.*
3. Lege, *differendum.*
4. Lege, *indicit.*

venerunt omnes præter Treviros & Senones & Carnutes. horum ille contumacium quaſi quandam belli arrham accipiens; ne hanc rem negligere videretur; concilium ad Lutetiam Pariſeorum rurſus indicit. hi Senonibus proximi ſunt. Inde igitur profectus in Senones, tam repente, ut nec fugæ illis nec defenſionis copiam daret, reſipiſcentes & per legatos veniam poſtulantes Eduorum precibus motus admiſit; centum datis obſidibus, quos ſervandos Eduis dedit. ſecuti Caruntes deditionis exemplum, & obſides miſerunt, & Rhemorum precibus veniam meruerunt. *Sic in animis* tunc Gallorum odium metuſque certabant, ut primo pacem ſervare [1] incipere ſe, ſecundo bellum gerere vetiti, perpetuis atque incertis motibus [2] fluctuarunt. His incidenter exactis ad concilium Cæſar redit, & fœderatis civitatibus equitatu indicto, & parte Galliæ pacata, toto animo converſus in Treviros perfidumq; Ambiorigem eo proficiſci inſtituit. Et cum Senonum equitibus Cavarinum regem gentis ſecum duxit, ne ſi eum domi relinqueret, vel ex odio populi in eum, vel ex ira ejus in populum, aliquis in urbe motus oriretur.

Erant ſane Menapii confines Eburonum, Ambiorigis hoſpites, amici etiam Germanorum. Cæſar Ambiorigem ſe prœlio committere non auſurum pro comperto habens, hos auxiliares ſibi præripere cenſebat utilius, quam ipſum illum bello aggredi. ne ſic eum in fugam atque in latebras cogeret; quod nolebat. duabus igitur legionibus, cum omnibus impedimentis exercitus miſſis ad Labienum, Trevirorum tunc in finibus ut diximus hibernantem; ipſe cum reliquis (erant autem quinque expeditiſſimæ legiones) in Menapios pergit. atque illis pugnam detrectantibus ſilvarum obicibus ac paludum, omnia populatus, nihil ferro flammiſque liquit intactum. donec [3] male coacti, datis obſidibus pacem precibus impetrarent. hoc præcepto; ne vel Ambiorigem vel ejus nuntios intra ſuos fines admitterent. alioquin pacem præſtitam nullam fore.

Interea

1. Lege, *incipientes* | 2. Lege, *fluctuarent.* | 3. Lege, *mala.*

Interea Treviri quietem peroſi, Labienum invadere decreverant magno equitum ac peditum apparatu: turpe ſibi pudendumque cenſentes unicam legionem eis invitis caſtra ſuis in finibus habere. ſed dum eunt, viæ medio duas legiones ſuperveniſſe ſentientes, ſubſiſtere & expectare Germanorum auxilia decrevere. Labienus de temeritate hoſtium ſperans; dimiſſo præſidio hibernis; illis obviam procedit & prope eos mille paſſuum ſpatio conſedit; flumen erat in medio rapidum, ripis exſtantibus, quod nec ſibi tranſire propoſitum, nec tranſitum iri ab hoſtibus ſpes erat. Creſcebat interim indies auxilii fama Germanici; hinc nactus occaſionem, conſilium advocat & clara voce coram omnibus: *Audio*, inquit, *ingentes Germanorum copias adventare: non eſt animus; neque & exercitum in diſcrimen mittere. cras prima luce movere & hinc abire diſpoſui. eſtote igitur ad officium parati.* Erant Galli in exercitu, qui quanquam ſub Romanis ſignis militarent, naturali tamen patriæ amore tenebantur. neque certe aliter fieri poterat, quin ex tam multis aliqui ſic affecti eſſent, ut magis originis quam militiæ meminiſſent. per hos ſtatim hoſtibus innotuit. neque Labienus aliud eventurum arbitratus fuerat; neque alium ad effectum verba illa [1] mihi conſilio dixerat. mox igitur clam accitis tribunis militum & primis exercitus, ſui conſilii rationem pandit, quod ne inefficax ſit, ſimulari pavorem & omnia tumultuoſius fieri jubet. paretur, fiunt ſingula ante tempus, trepidatione ac fremitu inſolito; & ipſe fragor abeuntium & exploratorum dicta conveniebant, Romanos fugere, non abire. Conclamant hoſtes, *lentam eſſe Germanorum expectationem; nec priſcæ Gallicæ virtutis, tantis hominum armatorum milibus, paucos Romanos fugientes inſequi non audere.* hoc inter, magno impetu caſtris erumpunt, flumen tranſeunt, & iniquo copias exponunt loco. Labienus ut prævideratrem ſuccedere intelligens; per inceptam ſimulationem, lento tamen procedebat greſſu, donec inſe-

1. Lege, *in*.

inſequentes quo deſtinaverat produxiſſet. Tum converſus, *oblata*, inquit, *ô milites, facultate pugnæ proſperioris utimini. habetis hoſtem, & iniquitate loci, & ſuo errore ſuaque dementia circumventum; præſtate mihi ſemel, quod imperatori noſtro totiens præſtitiſtis; Agite ut ſoletis; & adeſſe illum credite, & videre quæ geruntur omnia; cujus ſub oculis tam multa ſæpe geſſiſtis egregie.*

Hæc dicens, celſiore loco ſepoſitis parumper impedimentis, appoſitiſque præſidiis, totam aciem in hoſtes obvertit, & horrendo horruit clamore. Illi quos ut profugos ſequebantur, ad ſe tanta redire conſtantia admirantes & attoniti, vix primum tulere impetum, ſeque effuſa fuga proximis occuluere ſilvis. Inſtant Romani acriter; & victis principibus conjurationis, multis in acie, multis in fuga cæſis, multis etiam captis; Germanis inſuper, qui etſi primum negaſſent, expugnati donis ac precibus tandem eis auxilio veniebant, ad rei famam reverſis ad propria: civitatem omnium jam ſpe & præſidio deſtitutam recipit. & Indiciomari neceſſariis fuga elapſis; Cingetorigi, qui Romanis fidus ab initio in finem fuerat, [2] libertate patriæ regnum datur.

Ad hunc modum Cæſar, non per ſe tantum, ſed per legatos etiam, qui ſub eo virtutem militiamque didicerant, & ejus exempla ſequebantur, maximas res agendo per diverſa terrarum, ſui Romanique famam nominis attollebat. Quem cum veniſſet in Treviros voluntas cepit Rhenum iterum tranſeundi. Duplex huc animum urgebat cauſa, & quod hoſtibus auxilia, licet ſera tranſmiſerant, & ne hoſti alteri Ambiorigi auxiliari poſſent, aut ad ſe profugum receptare. pontem ergo pari celeritate, parique militum fervore, & paulo ſupra eum locum ubi primum fecerat refecit. & in Treviris & ad pontem firmiſſimo præſidio dimiſſo reliquum traducit exercitum.

Tranſgreſſum Ubii gens Germana per legatos adeunt; exponuntque, *ex quo in poteſtate ſe Romanorum dederint,*

2. Forte, *cum libertate patria.*

dederint, neque auxilia Treviris, neque ullis hoſtibus populi Romani miſiſſe, neque ulla in re fidem fregiſſe. Orant, ne commune odium Germanorum. [1] *veritate diſcuſſa comperit, non ab eis miſſa cis Rhenum, ſed à Suevis auxilia.* Excuſatione igitur Ubiorum admiſſa, in Suevos accingitur. nec ita multo poſt ab eiſdem Ubiis cognoſcit, Suevos bellum parare; & late ſparſis edictis, omnes ſuos ad arma contrahere. Itaque ne quod temere agat, apto & tuto loco caſtra communit, frumentariæque rei curam exhibet. Ubios jubet pecora omnia campis abducere; ſi forte barbaros coactos inedia (cujus impatientiſſimum genus eſt) ad iniquum certamen poſſet inducere, præcipit inſuper, ut ſummo ſtudio actus & conſilia hoſtium explorent, eumque de ſingulis crebris nuntiis [2] certius faciant. Illi obnixe juſſa peragunt. paucoſque poſt dies nuntiant, Suevos [3] ſuis omnibus, ac ſuorum viribus in extremo finium conſediſſe, ad ſilvam maximam quæ illos à Cerußis vicina gente diſcriminat. [4] ubi Romanum exercitum expectare. Id pergratum Cæſari bellorum cupidiſſimo fuerat, ſicut illud permoleſtum, quod eiſdem nuntiantibus, Suevos ſe in ſilvas intimas recepiſſe cognovit. ut enim prœlium exoptabat, ſic tædium formidabat & jacturam temporis, ac perplexam horrebat indaginem: ſæpe expertus quam difficile eſſet hoſtes ſilvis incognitis venari. nec ceſſavit tamen. ſed id fruſtra fuit. ac ne pluribus agam quam oportet: non de hoc tantum, ſed de primo quoque Rheni tranſitu, deque alia hoſtium in ſilvas fuga, elegans ac ſuccincta Flori brevitas huic ſe loco inſerat hiſtoriæ; te, ô lector, non ſolum patiente ſed plaudente. [5] *Archanis*, inquit, *hoſtem quaſivit in ſilvis. ſed in ſaltus ac paludes genus omne diffugerat; tantum pavoris incuſſit intra ripam ſubito Romana vis. nec ſemel Rhenus; iterum quoque, & quidem*

1. Deſunt nonnulla. Cæſar autem hoc loco ait: *ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus pœnas pendant.*
2. Lege, *certiorem.*
3. Forte, *cum ſuis.*
4. Lege, *ibi.*
5. Apud Florum legitur: *Hircinia.*

quidem ponte facto penetratus eſt. Sed major aliquanto trepidatio. quippe cum Rhenum [1] *ſic parte quaſi jugo captum viderent, fuga rurſus in ſilvas & paludes. ſed quod acerbiſſimum Cæſari fuit, non* [2] *fucere quæ vincerentur.* Hæc ut legis, ad literam Flori ſunt: quibus innuit primum Rheni tranſitum non ponte factum eſſe ſed navibus. primo vero non hoc innuit ſed affirmat. Sic enim ante hæc ſcriptum invenies.

Jam Cæſar ultro in [3] Offellam (amnis eſt Trevirorum) navali ponte tranſgreditur, ipſumque Rhenum. Sed is qui præſens erat dum hæc fierent, utrumque tranſitum ſtabili ponte deſcribit, quem in hac narratione ſecutus ſum. procedo autem. Videns ergo Cæſar rem temporis indigam, longeque difficilem, præcipue præ frumenti inopia; quod eo tempore, Germanis agriculturæ ſtudium non erat, magna pars venatu & latrocinio utebantur; quorum ſit modo facultas, libenter nunc etiam utuntur; lacte, carne, caſeo victitabant: omiſſo incœpto rurſus in Galliam reverti ſtatuit: ſed ut metu ſui reditus barbarorum impetum frænaret, non pontem fregit ut prius, niſi ab ea parte qua Germaniam contingebat. Illa quidem parte extrema in dexteram Rheni ripam deſinente, ducentorum pedum ſpatio reſciſſa, turri lignea ſuperimpoſita, & multimodis circumvallata munitionibus, duodecim cohortes ad tutelam pontis impoſuit, & Vulcatium Tullum his præpoſuit & pontis & cohortium curam dedit. Ipſe vero adverſus Ambiorigem proficiſcens per Arduennam ſilvam maximam omnium Galliarum, quæ inter Treviros, Nervioſque & Rhemos quingentis & eo amplius paſſuum milibus in longum, ita enim proditum à ſcriptoribus rerum, in latum vero unius aut circiter æſtivæ lucis itinere, quod ego ipſe ſum emenſus, extenditur. Lucium [4] Baſilium cum toto præire jubet equitatu, & cavere ne ignes in caſtris fieri

1. Lege, *ſic ponte.*
2. Lege, *fuere qui.*
3. Lege, *Moſellam.*
4. Lege, *Baſilum*, & ſic poſt *Baſilus.*

fieri ſinat, ne quod indicium ſui detur adventus, neu ſtrepitus aut tumultus incedentium audiatur; ſi forte velocitate vel ſilentio proficeret ad iniquiſſimum hominem opprimendum. quod pene ſucceſſit. Nam Baſilius propere ſupraque [1] longum iter [2] peragat. cumque indiciis comperiſſet, haud procul Ambiorigem inter ſilvas, comitatum pauciſſimis equitibus ſe tenere; improviſus ac ſubito [3] pervenit. ita ut currus, equos & arma ejus, & omne bellicum inſtrumentum Romani equites, antequam ab eo viderentur, arriperent. De quo ipſo actum erat, niſi [4] quidem è ſuis locis anguſtias defendiſſent, [5] ut ipſe interim unius manus inermis equo impoſitus, & poſtico nemoroſæ domus emiſſus, per ſilvarum devia & calles abditos erupiſſet.

Sic utramque in partem erga unum hominem una hora vim ſuam exercuit fortuna, ut incautus opprimeretur, oppreſſus evaderet. nec ſatis ſcio quis nocentium unquam tam indignus evaſerit. niſi quod ſupplicii genus fuit vicinæ mortis metus, qui ut mihi quidem videtur ipſa pejor eſt morte. Et quid ſcimus, an ſibi fuiſſet utilius ad irati licet Cæſaris poteſtatem pervenire? nam ut erat inexhauſtæ clementiæ, [6] confiteri crimen & oranti forſitan veniam non negaſſet. Nunc per ſilvas Tranſrhenanas vagus ſemper ac profugus perpetuis vitam egit in latebris [7] conſcientiam illum, ſiqua erat, & jugi pavore plectentibus. Illud plane odioſum, quod de rege nefario nulla unquam aut Cæſari aut populo Romano vindictæ occaſio data eſt. Et ipſe latitans, atque inviſus, & inultum ſcelus in finem fuit. Cæterum quo die è manibus Romanorum vix evaſit ut diximus, vita retenta contentus, ſpe projecta, ſuis, quos à tergo liquerat,

K per

1. Videtur ex Cæſare reponendum: *ſupraque omnium opinionem*
2. Lege, *peragit*
3. Forte, *ſupervenit.*
4 Forte, *quidam è ſuis loci.*
5. Forte, *ut ipſe interim unius manu inermis.*
6 Lege *confitenti.*
7. Lege, *conſcientia.*

per nuntios fugiens mandavit, ut qua poſſet ſibi quiſque conſuleret. Qui per diverſa effuſi multumque vexati, pars ſe paludibus condiderunt, pars in alienas manus non ſine ſuis miſeriis inciderunt. [1] Cathovoltus vero qui ſecum ſuper Eburones pari regnarat imperio, ejuſdem conſilium ſecutus Romanis ſeſe bellis immiſcuerat; quonam res veniſſet intelligens, jam grandævus & laboris impatiens, nec fugere valens nec pugnare auſus, ſuarum auctoris ærumnarum Ambiorigis caput multis imprecationibus execratus mortem ſibi conſcivit. vicinæ gentes hoc eventu regum territæ, per legatos pacem à Cæſare petierunt. quam eis hac lege conceſſit, ut ſi qui Eburonum ex fuga in illorum fines deveniſſent, ad ſe captivos adducerent; ſe, ſi hoc facerent, temperaturum ab offenſis ait.

His actis omnes copias trifariam diviſit, neve eum curæ aliæ diſtraherent, impedimenta omnia unum contulit in locum. Advatica opido nomen. locus ubi Titurius Sabinus & Arunculejus Cotta hibernaverant, unde, ut memoravimus, imprudenter infeliciterque diſceſſerant. hic locus eligitur, & quod aptus ad cætera, & quod munitiones anni alterius adhuc integras habebat, ut labori militum parceretur. legionem quartam decimam præſidio dimittit, legioni præfecit Quintum Tullium Ciceronem. tamen populatum in Menapios tribus cum legionibus Labienum & Cajum Trebonium, totidem in Advaticos adjacentem regionem dirigit. Ipſe cum totidem Arduennam & fluvium [2] Scaldam qui Eburonum in finibus Moſæ illabitur pergit, quod eo Ambiorigem, qui nondum Rhenum tranſierat, confugiſſe audiebat, & digrediens ſe ad diem ſeptimum rediturum ſpondet. [3] Inde legati duo quos mittebat [4] ut faciant, ſi liceat monet. Ciceroni præcipit ut caſtrorum cuſtodiæ intentus, nullum portis egredi ſinat. & tunc quidem acies hoſtium

1. Cæſari eſt *Cativulcus.*
2. Lege, *Scaldim.*
3. Lege, *idem.*

hoſtium quæ timeri poſſet in circuitu nulla erat. ſparſim ſe ſilvis ac paludibus continebant, quos perſequi & latebris eruere operoſum erat ac difficile. Nam ſi ſimul exercitus duceretur, loca erant legionibus ac ſignis impervia. ſin autem ſpargeretur, erat paucis ab omni parte periculum; hoſtes [1] nullæ locis incognitis delitebant. hinc magna duci orta erat ambiguitas, quid conſilii caperet. tandem illud elegerat, ut potius aliquid de juſtiſſima atque [2] exoptiſſima hoſtium ultione remitteret, quam [3] de edicta per proximas civitates ut qui lucrari cuperent convenirent. Multos vetus odium, inter vicinos maxime vigere ſolitum, neque pauciores cupiditas attraxit. ſic utilius fieri dux prudentiſſimus extimabat, ut Gallorum opera Galli diriperentur, quam periculo Romanorum: præſertim cum locorum notitiam, quæ Romanis deforet, Galli haberent. Simul Eburonum urbem ita meritam, [4] cum funditus optaret everti. his ſeptimus aderat reditui Cæſareo præfixus, nec ipſe redierat, nec legati.

Accidit præterea inopinus caſus, quo ſuam fortunam [5] ponam in bellis præcipuam demonſtraret. Jam prædæ in partem omnes acciri trans Rhenum quoque fama vulgaverat. mox Sicambri, gens Germana prædæ avida, collectis duobus milibus equitum, Rhenum navigio tranſeunt, [6] Eburones fines invadunt, prædam non tantum cum impunitate, ſed etiam Romanorum cum gratia relaturi. Jam hominum pecudumque magnam vim collegerant. & urgente lucri dulcedine procedebant, nec eundi nec prædandi finem ſibi cupiditas faciebat. Sic euntes captivorum unus avertit. *Et quid*, inquit, *huic præda laborioſa atque inopi tanto ſtudio inhiatis; cum perveniendi ad ſummas opes tanto facilior breviorque ſit via; triam ſpatium horarum*

K 2 *Advaticam*

1. Lege, *autem.*
2. Forte, *exoptatiſſima.*
3. Hic aliqua deſunt, quæ ex Cæſare ſuppleri poſſunt.
4. Forte, *ut.*
5. Lege, *bonam.*
6. Lege, *Eburonum.*

Advaticam vos perducet. ibi Romanus exercitus opes ſuas fortunaſque repoſuit. perexiguum præſidium loco eſt. Cæſar longe abeſt. hæc dies, ni [1] *reſpuiſtis opulentos nullo* [2] *faciet negotio.* Præceps hominum genus & conſilii inops, & plane proni ſunt omnes acquieſcere conſiliis quæ delectant: mutato repente propoſito prædaque [3] omnium quam ceperant recondita, eodem ipſo conſultore & duce Advaticam brevi calle perveniunt.

Cicero cui legionis locique cuſtodia commiſſa erat, totis ſeptem diebus Cæſarei memor imperii ſuos omnes intra vallum ſic tenuerat, ut nec militum nec calonum quidem quiſquam caſtris eſſet egreſſus. cogitans demum neque Cæſarem promiſſo venturum tempore, quem proceſſiſſe [4] utilius fama erat: inſuper & ſuorum increpationibus impulſus, qui illius obedientiam tam exactam deſperationi atque obſidioni non abſimilem numerabant. Non [5] abeſſe enim timendi cauſam ullam, propinquo Cæſare, ſalvis legionibus, integro equitatu; victiſque ubique hoſtibus ac diſſipatis & præ timore latentibus, parumper & præceptum ducis inflexerat; & [6] appetui militum fræna laxaverat. & quinque cohortes in vicinas ſegetes frumentatum non tam miſerat quam ire permiſerat. ſecuta erat ingens vis calonum, & hujuſcemodi generis hominum. & Sicambri interim (quis tunc eos expectaſſet? ſed parere ſuperioribus tutum eſt:) improviſi & tecti ſilvis ad caſtra perveniunt; eaque non oppugnare, ſed recta via eodemque quo venerant impetu intrare moliuntur. tantamque formidinem inopini hoſtis incurſus totis caſtris infuderat, ut vix portæ defenderentur, & frequentare illa ſoliti mercatores, qui tum forte portis exceſſerant, ſubita re territi & oppreſſi, nec fugiendi, nec ſe intra vallum referendi ſpatium haberent, ſemper quidem mœſtiſſimus vates timor omnia ſibi triſtia & periculoſa fingebat. Quidam fuſis copiis ac

1. Lege, *reſpuitis.*
2. Addendum, *vos.*
3. Lege, *omni.*
4. Forte, *ulterius.*
5. Forte, *adeſſe.*
6. Forte, *appetitui.*

ac deletis, & imperatore peſſumdato, venire barbaros ad reliquias conſumendas: nunquam aliter hoc auſuros. Alii infauſtum Romanis legionibus locum eſſe, ubi paulo ante legio altera legatique perierint. alii hoſtes intra vallum eſſe & capta jam caſtra vociferari. nemo ullam ſolitæ virtutis imaginem aut actu forti aut animo, aut animoſa voce prætendere. huc illuc ſine ordine ſine ratione diſcurritur.

Qua trepidatione Sicambri ſui ducis dicto [1] magiſque fidei habere cœperant, nullum intus eſſe præſidium, ſeque mutuo incitantes, eo acrius inſultabant. actum erat, ni vir unus, iſque æger, affuiſſet; quem ſupra nominavimus, Publius Sextius Baculus, tanta tunc preſſus ægritudine, ut jam quinque diebus ſine cibo ageret, & morbo ſimul & inedia jam vicinus morti. ſed generoſum animum nulla res dejecit. is ut videt deſeri tutelam caſtrorum & de fuga non de virtute cogitari; remque in anguſto poſitam nutare, & ſuæ & publicæ metuens ſaluti, ſurgit è [2] grabaculo, ira vires dante, & acceptis ab obvio quodam armis, gradu tremulo portam occupat caſtrorum ſeque ſemianimem hoſtibus [3] abjecit. ſequuntur centuriones viri fortes aliquot, hinc metu, hinc pudore exciti. hoſq; alii ſequuntur. ita ſenſim pugna reſtituitur. ipſe poſt paulum [4] audiendi inceptor & dux Sextius, morbo additis vulneribus jam fatiſcens, manibus prœlio ſubtractus in tabernaculo reponitur. non tamen omittitur reſumpta defenſio. frumentatores interea revertuntur, re conſpecta territi, & quid agant neſcii. [5] fortes adventu illorum ſubito permoti, & legiones reduces opinati, ſubſtitere. mox [6] re cognita paucitate, quos timuere deſpiciunt atque invadunt. ibi & conſilia diverſa, & res varie geſta eſt. pars incolumis Caji Trebonii cujuſdam alterius ducatu, ipſos per hoſtes in caſtra penetravit: eumque his equites & calones multi

1. Puto, *magis magiſque.*
2. Lege, *grabatulo.*
3. Lege, *objicit.*
4. Lege, *audiendi.*
5. Lege, *hoſtes.*
6. Forte, *recognita.*

pari impetu [1] & tutum evaſere. pars egregie pugnans periit. pars eorum qui in collem proximum confugerant [2] vita comitum virtute, per eorum veſtigia in caſtra feſtinans ſalva pervenit. pars præventa & circumventa procubuit.

Barbari deſperantes caſtra ut crediderant capi poſſe, ad prædas quas in ſilvis occultaverant, atque inde ad patriam ſunt reverſi. Neque tamen hoſtibus digreſſis abiit pavor; ſic affixus animus; ut nocte quæ hunc caſum inſecuta eſt, præmiſſus à Cæſare Cajus Voluſenus, qui equitatu adveniens, & imperatorem cum exercitu adventare nuntians fidem non invenerit. Sic [3] cum omnibus perſuaſum erat, deleto exercitu fugiſſe equites, neque [4] omnino aliter caſtra aggredi auſuros, ut dictum eſt. Denique boni nihil penitus cogitare audebant, in deterius inclinati animi. mirum valde, unde venit ea conſternatio in tam fortes viros: niſi opinari libeat, cum humana omnia inſtabilia ſunt, eſſe aliquas horas, quæ conſtantes quoque animos ſui oblitos emolliant, ac perturbent. neque vero hic metus altiſſime radicatus ulla re alia extirpari quivit, quam ipſius Cæſaris cum exercitu redeuntis aſpectu, in quo uno omnis ſecuritas habitabat.

Cæſar ergo rediens, & fortunæ vim caſuumque varietatem [5] ab aperto ſibi notiſſimam recognovit, in eo maxime, & quod eo præter omnem opinionem barbaros adduxiſſet, [6] ut inde eos pene jam voti compotes abſtraxiſſet. hæc ut communia non admirans, unum non poterat non mirari; unde hæc barbaris conſilii tanta mutatio [7] ut in gratiam Romanorum ad populandos Eburonum fines & Ambiorigem perſequendum venerant, ad oppugnanda Romana [8] converſi, Ambiorigi

1. Lege, *in*.
2. Lege, *viſi*.
3. Lege, *enim*.
4. Lege, *Germanos*.
5. Forte, *olim*, aut ſimile quid.
6. Forte, *& inde*.
7. Forte, *ut qui in*.
8. Adde, *caſtra*.

Ambiorigi atque [1] Eburonis gratiſſimam rem feciſſent. De reliquo quod contra ſuum præceptum cohortes in prædam emiſſæ caſtra deſeruiſſent; legati inobedientiam leviter arguit. ut qui & mitiſſimus natura; & legati hujus eſſet amantiſſimus, quod ex familiaribus ad eum factis epiſtolis evidenter elicitur. hæc cum ſuis Cæſar. at adverſus hoſtes iratior, in omnes partes diffundit exercitum: abiguntur pecora, convectantur prædæ, conſumuntur frumenta, exuruntur ædificia, omnia denique [2] pernaſcantur. tantoque impetu hinc inde diſcurſum eſt, ut Ambiorigem à ſe viſum multi dicerent, atque ad eum comprehendendum incredibili celeritate contenderent, omni labore peti dignum extimantes, quo immenſam Cæſaris gratiam mererentur. & canis in morem leporem captantis ſæpe ab effectu ſuæ intentionis minimum abfuiſſe, tantumque non manibus illum arripuiſſe ſe [3] concederent. dum ille interim nuſquam tutus, die noctuque latebras mutaret nonniſi quatuor comitibus, cum ſalutem ſuam pluribus committere non auderet. Sic inultum ſemper Ambiorigi crimen fuit, quamvis fuga jugis & perpetuus pavor & latebræ longum ſupplicii genus eſſe potuerit.

Tandem Cæſar fugitivum unum ſequi & difficile ſibi videns & [4] in gloriam, omnibus in circuitu vaſtatis, in Rhemorum fines rediit. Ibi [5] conſilium Galliæ indixit. & de conjuratione rebellium Senonum ante alios & Caruntum quæſtionem habuit. de [6] Acthone autem principe conjurationis Romano more ſupplicium exegit. cujus quidem ſibi [7] mole conſcii effugere. aqua & igni contumacibus interdictum eſt.; ſic compoſitis rebus eis, decem legiones ita partitus eſt, ut duæ Trevirorum, totidem Lingonum; ſex aliæ

1. Lege, *Eburonibus*.
2. Lege, *pervaſtantur*.
3. Lege, *contenderent*.
4. Lege, *inglorium*.
5. Lege, *concilium*.
6. Accone eſt in Cæſare.
7. Forte, *male conſcii*.

aliæ Senonum in finibus hibernarent, proviſiſque neceſſariis, ad Italiam eſt profectus.

Cæſar ut ex Gallia diſceſſit, ecce novi undique motus, novæ rebelliones; ubique conventus, ubique conſilia; non in urbibus modo, ſed in ſilvis lociſque abditis. multos odium antiquum incitabat, multos pavor [1] novis Acchonis morte concuſſerat. [2] rectiſſimum ſuum in caput illius ſupplicium cogitabat. Accedebat commiſeratio communis patriæ, & indignatio glorioſæ olim Galliæ, tunc Romano jugo ſubditæ, & Romano imperio ſervientis. Multæ cauſæ ad unum finem animos urgebant. Cæſar Ciſalpinam in Galliam cum veniſſet, mox ad eum rumor de Clodii cæde perlatus eſt. hunc amicum Cæſaris Milo amicus Marci Ciceronis occiderat. De quo preclara ejus extat oratio quæ [3] Miliona dicitur. Ejus rei cauſa magni Romæ motus fuerant. nec fama finibus Italis contineri potuit, Alpeſque tranſcenderat. hinc rebellantibus occaſio data erat hiſtorias novas in Cæſarem fingendi. dicebant, vulgoque percrebuerat, urbanis detentum ſimultatibus non poſſe deinceps in provinciam reverti. Tanto illi acrius inſtare; tanto alacrius Gallia omnis conſpirare. nihil [4] è contingentibus omiſſum; preces pollicitis cumulantur. & qui ſe rebellionis in [5] Romanis ac Gallicæ libertatis auctores profiteri auſi eſſent; his ingentia premia proponuntur. Illud primum maximumque deliberant; qualiter Cæſar, ſi [6] ſors redeat, à ſuis legionibus ſegregetur. illud tamen haud difficile factu eſſe confirmant, quod neque abſente duce loco ſe movere audeant legiones, neque ad eas dux incomitatus accedere: modo ſit aliquis, qui illius rei facultatem impediat, nec unius hominis nomen [7] totius orbis exhorreat. Poſtremo quiſque rem caſus exceperit; ſatius eſſe multo ſub-

1. Lege, *novus*.
2. Senſus poſtulat legi, *unuſquiſque enim*.
3. Lege, *Miloniana*.
4. Forte, *nihil à cunctis gentib.*
5. Lege, *in Romanos*.
6. Forte, *forſan*.
7. Lege, *totus*.

ſub propriis armis mori, quam ſub externo jugo vivere, multoque tolerabilius, hanc præſentem vitam brevem & caducam, quam antiquam gloriam & [1] avidam perdere libertatem.

His ac conſimilibus conſiliis agitatis, [2] Caruntes ſeſe ingenti negotio duces offerunt. Et quum ſilveſtribus in locis, ubi hæc fiebant, copia obſidum non ſit, neque acciri queant, quin res in apertum exeat; quam religioſiſſimo ſe viciſſim ſacramento obligant, ne quis Gallus belli duces metu, aut ſpe, aut quacumque cauſa deſerat. ſic firmatis rebus multis cum laudibus ingentes gratiæ Caruntibus actæ ſunt: atque ita demum quaſi majori parte negotii confecta ad ſua quiſque digreditur, dies aderat claro præfixa facinori. Caruntes tantæ rei duces; perditiſſimis ſibi ducibus comparatis, Genabin opidum invadunt, civeſque Romanos ibi negotiantes & prorſus incautos, nominatim Cajum [3] *Suffium illic à Cæſare rei frumentariæ præfectum, honeſtum virum* Romanumque equitem obtruncant, ac bona omnia tanquam bello parta diripiunt. [4] Illic rei fama diffunditur; ut ſunt Galli rumorum ferendorum ante alios ſtudioſi; ut cum lucis initio belli principium conveniret, ante primam noctis proximæ vigiliam rei notitia ad Alvernos per centum ſexaginta milia paſſuum deveniret. Ibi vero laudatores atque improbatores, ut variæ ſunt hominum ſententiæ, res invenit. Erat tunc Alvernis *ille*, ut Flori verbo utar, *corpore, armis, ſpirituque terribilis, nomine etiam quaſi terrore compoſito, Vercingetorix* [5] *quidem*, potentiſſimus ac factioſiſſimus adoleſcens, olim filius [6]Cebali, qui principatum omnis Galliæ cum teneret ad regnum aſpirans à populo fuerat interemptus. hic ut erat & potentiæ ingentis, & ardentis ingenii, clientelis amicitiiſque collectis, quod vult facile perſuadet.

arma

1. Lege, *avitam*.
2. Lege, *Carnutes*, & ſic in ſequentibus corrige.
3. Lege, *Fuſium*.
4. Lege, *Ilico*.
5. Lege, *quidam*.
6. Lege ex Cæſare *Celtelli*.

arma omnes capiunt atque ad bella ſe præparant. Erat illi patruus [1] Gobocio, vir provectioris ætatis, & conſilii ſanioris. & ſicut hunc ſtulti juvenes, ſic ſenes illum providi ſequebantur. Quibus ergo juvenile conſilium non placebat; quique ſtultam & inutilem hanc fortunæ experientiam judicabant; Vercingetorigem ab incepto prohibent: reluctantem [2] Gergoniæ oppido [3] perturbant. loco ille mutato animum non mutavit: quin etiam multo enixius urgebat inceptum. Et ſicut fere accidit ut male agentes [4] comitationes ſint: inopes perditique omnes, quorum [5] immutabilis turba eſt, ad hunc talem ducem confluunt. Quibus fretus & injuriæ memor, Gergoniam rediit; patruumque & reliquos à quibus pulſus erat expellit. Et creſcente vano favore multitudinis, quod optaſſe pater morte emerat, rex dicitur. Jamque inſaniæ auctoritate addita, legatos per diverſa tranſmittit, & reverentius auditur, & promptius exauditur. tantumque brevi profecerat, ut ſecum Senones, Pariſii, Pictones, Cadurci, Turones, Aulerci, [6] Lemonices, Andes, & cæteri qui ad Oceanum vergunt, unanimiter conjurarent: neque id ſatis, omnium conſenſu regnum ei atque imperium defertur.

Sic ea tempeſtate Gallorum animi & conſilia volvebantur. Sic Romani nominis odium alte animis inſederat, ut quiſquis ſe illis opponere auſus eſſet, regno digniſſimus [7] habetur. Jam non Alverniæ rex igitur, ſed Galliæ, contraque Romanos belli dux, non [8] erat neque conſulit ut ſolebat: ſed obſides, ſed arma, ſed milites imperat & paretur; imperiumque ipſum ſeveritate terribile efficit. Gravioris noxæ reos flammis exurit, tormentis excruciat. leviores auſos effoſſis oculis

1. In Cæſare ſcribitur *Gabanitio*.

2. Lege, *Gergovia*, & ſic in ſequentibus ſcribendum.

3. Forte, *præturbant*.

4. Forte, *malis comitationes*.

5. Puto, *innumerabilis*.

6. Lege, *Lemovices*.

7. Lege, *haberetur*.

8. Lege, *erat*.

culis aut auribus [1] reſectis vitæ relinquit ad ludibrium [2] ad exemplum. jam potens atque horrendus, & natura ferox, & regio tumidus faſtigio; Lutherio Cadurco audaciſſimo viro cum parte exercitus [3] in urbe Ruthenos miſſo; petit ipſe Bituriges. Illi adventu ſubito permoti ab amicis Romanorum Æduis auxilium per legatos [4] petit. Ædui rem ad legatos Cæſaris rejiciunt, eorumque conſilio equitum illis & peditum dirigunt auxilia; qui cum ad Ligerim amicorum Æduorum tunc & Biturigum imperii limitem perveniſſent, aliquot [5] ſibi dierum mora exacta redierunt; hanc cauſam reditus prætendentes, quoniam ſi tranſiſſent, hinc ab Alvernis, hinc à Biturigibus opprimendi eſſent. id enim ambabus gentibus fuiſſe propoſitum. An id ſane tali metu egerit, an fraude, ne dicam hodie, ſed tum quoque dubium fuit. tamen hinc Æduorum ſecuta defectio; hinc quod ſtatim [6] reverſus auxiliis Æduorum, ſe Alvernis Bituriges adjunxere, rem ſuſpectam faciunt.

Cæſar hoc audiens & urbanis motibus Pompeji Magni virtute compoſitis, non ſe tunc amplius Italiæ neceſſarium ratus, in Galliam redit. ingens illum exercebat cura, qualiter ſuis ſeſe jungeret. Nam ſive ille proficiſci ad illos vellet, non ſat tuto fieri poſſe cogitabat, ut in tanta rebellione regionum omnium, inter eos etiam qui amici credebantur, cum paucis ſecurius incederet; tam modicum undique fidei videbat; ſive ad ſe illos evocare mallet, hæſitabat ne itinere in ipſo ſuperventu hoſtium ſe abſente, quod nolebat, pugnare cogerentur. has inter curas Lutherius Cadurcus à Vercingethorige miſſus, Ruthenos Alvernis attraxerat. nec mandatum impleſſe contentus, alias quoque urbes acceptis obſidibus in poteſtatem redegerat, & rebus proſperis [7] evectus in [8] Nerbonenſem provinciam properabat. Cæſar

1. Lege, *reſectis.*
2. Adde, *&.*
3. Forte, *in urbem Rhutenorum.*
4. Lege, *petunt.*
5. Lege, *ibi.*
6. Lege, *reverſa.*
7. Lege, *erectus.*
8. Lege, *Narbonenſem.*

Cæſar conſilium hoſtis intelligens præcurrit; & præventos metu animos confirmans, præſidia oportunis locis per extrema provinciæ hoſtibus objecta diſtribuit. & parte ſupplementi nuper ex Italia adducti in Æduos præmiſſa ſubſequitur; Ædui ab Alvernis Cebenna monte aſperrimo ac nivoſiſſimo diſtinguuntur, quo ſe Alverni quaſi muro valido circumſeptos arbitrantur, ea maxima parte anni, qua non dicam exercitui, ſed ne viatori quidem permeabilis fuiſſe unquam diceretur. Et erant ab ea parte eo tempore plane tuti, ſi cum alio res fuiſſet. At Cæſar ut quem nulla res morari poſſet aut deflectere, nive [1] multitudinis pedum ſex dimota, & adverſum per jugum itinere [2] multito labore peditum expedito, Alvernos fines inexpectatus aggreditur. Juvat aliter hanc rem ipſam Flori verbis exponere; *Per invios*, inquit, *ad id tempus montium tumulos, per intactas vias & nives expedita manu emerſus occupat Galliam.* Mox vero ut Alverniam attigit equitatu in omnes effuſo, tantum ſubiti terroris incuſſerat, ut trepidi omnes Vercingetorigem ad ferendam opem patriæ ſuis conſiliis laboran ti nuntiis ac precibus excitarent. Quibus motus i patriam redibat. [3] Cæſar interim dimiſſoque ſine i termiſſione agros hoſtium populari. Ipſe ne ſu cantibus quid ſuis quam celerrime poteſt, Vienn proficiſcitur. inde equitatu quem ille præmiſerat cepto, per Æduos pergit in Lingones; tanta ub velocitate, ut non tantum hoſtes pavore, ſed an ſtupore perfunderet, ſic inopinantibus aderat. duæ legiones in hibernis erant. illis eductis octo quas hinc inde diſperſas evocat, priuſque qua ſtes quo iviſſet, aut quid [4] agere noſſent, o exercitum congregavit: atque ut Florus ide *Ex diſtantibus hibernis caſtra contraxit & ante dia Gallia fuit, quam ab ultima timeretur.*

1. Forte *in altitudinem*.
2. Lege, *multo*.
3. Nonnulla hic deſunt, quæ ex Cæſare ſuppleri poſſunt
4. Lege, *ageret*.

Vercingetorix audito Cæſaris digreſſu, retro in Bituriges reverſo, atque hinc profectus in Bojos Tranſalpinos, opidum illorum ſub Helveticæ victoriæ tempus ædificatum à Cæſare, Æduiſque [1] contradictum oppugnare diſpoſuit. opido nomen Gorgobia. glorioſum ſibi exiſtimans, ſi Æduorum receptaculum ſimulque Cæſareum opus everteret. Cæſaris animum hæc res valde ſollicitum habebat, ne aut neglecta amici defenſio defectionem ſociorum & contemptum ſibi; aut ſuſcepta anni tempore adverſo, difficultatem rei frumentariæ legionibus importaret. Satius tamen duxit pati omnia quam contemni, & contemptu ſuo alienare ſibi animos amicorum. Itaque dimiſſis impedimentis omnibus & duabus ad cuſtodiam legionibus; & proviſa cum Æduis quam potuit ſubventione commeatuum, in Bojos ducit. Erat viæ medio [2] Vellendinum Scenonum opidum. illud ne quid hoſtile poſt terga dimitteret, aggredi conſilium fuit; opidum bidui oppugnatione tollerata, die tertio legatos ad Cæſarem de pace ac deditione tranſmittunt. juſſi arma & jumenta & obſides dare, nihil recuſarunt. ne quid autem temporis amitteret, G. Trebonio legato ad peragenda omnia dimiſſo, ipſe iter interceptum ſolita celeritate proſequitur.

Genabum erat opidum Caruntum, ubi Romanos negotiatores initio conjurationis occiderant. id opidum amnis præterlabitur. ipſum in ripa ſitum ripæ alteri medio ponte conjungitur. ad loci hujus defenſionem Caruntes conſilia conquirebant: eo tamen lentius, quo diutius bellandum crederent [3] rem hæſuram, & ſimillimum viri eſſet morem impigerrimi ducis ignorantibus. huc ergo cum biduo perveniſſet, oppugnationem quod diei illius ſero erat, in diem proximum edicit. quid fieri velit milites edocet. veritusque, ne Genabenſes nocte diffugerent; [4] hinc rei excubi-

L

1. Forte, *attributum*.
2. *Vellaunodunum Senonum* Cæſ.
3. Hæc ſunt corrupta.
4. Lege, *huic*.

excubitrices duas armatas legiones adhibuit, intentiſque animis ac auribus pernoctare juſſit. atque ut præſagierat accidit. [1] oppidum intempeſta nocte per pontem taciti abibant. Cæſar eorum abitu per exploratores cognito, legiones quæ paratæ erant muris admovet, & portis ſubito effractis, indefenſum capit opidum; captum diripit, direptum incendit, præda militibus conceſſa; ſimul exitus obſerari omnes jubet, mittitque qui profugos [2] prænominant atque ſequantur. itaq; pauciſſimi evaſere. viarum & [3] ponti anguſtiis capti omnes.

Cæſar hinc trans Ligerim ducto exercitu in *Bituriges* tendit. quo cum veniſſet, Vercingetorix ubi id ſenſit, Gorgobinæ obſidione derelicta, contra eum pergit. Cæſar interea [4] Noviodinum aggreſſus oppugnat. quem confeſtim opidani per legatos orant, ne in eos præter ſuum morem ſæviat, neve pro tam levi cauſa de ſua celeritate [5] aliud intermittat, quæ tot illi victorias peperiſſet, ſed eis *vitæ* dimiſſis feliciter progrediatur ad reliqua. piæ preces videbantur. flectitur itaque; & iis arma, equos, obſideſque imperat. & jam pars obſidum data erat, & centuriones áliquot cum paucis militibus opidum introgreſſi cætera conquirebant; [6] dum repente de longinquo equitatus à Vercingetorige [7] promiſſus apparuit, opidanos ſpe tempeſtivæ opis erectos deditionis cœperat pœnitere. Velut igitur ex condicto clamorem tollunt, arma corripiunt, muros ſcandunt, portas obſtruere properant. Sed Romani illi pauci qui in opido erant, animorum mutatione [8] perpenſa; ſtrictis ſubito gladiis portas præoccupant & incolumem exercitum intromittunt.

Capto ad hunc modum opido Cæſar ſtatim equites ſuos contra equitatum hoſtium adventantem educit, & illos equeſtri prœlio conſerto multa cum eorum ſtrage

1. Forte, *oppido enim.*
2. Lege, *præveniant.*
3. Forte, *pontis.*
4. Lege, *Noviodunum.*
5. Forte, *aliquid.*
6. Lege, *cum.*
7. Lege, *præmiſſus.*
8. Lege, *perſpectâ.*

ſtrage vicit, & in fugam vertit. in qua victoria (ne privemus ſua laude barbariem) quadringentorum equitum Germanorum qui ſub Cæſare militabant, atque ab ipſo principio ſecum erant, opera fuit egregia. ab eo enim immiſſi, laborantibus aliis in tempore ſubvenerunt; fregeruntque Gallos repentino impetu. hoc videntes è mœnibus opidani, ſpe auxilii amiſſa, iram Cæſaris metuentes, eos qui tumultum excitaverant vinctos ad eum deduxerunt, [1] captam deditionem peregerunt. Ipſe autem his peractis Avaricum maximum optimumque opidum Biturigum, & uberrima finium in parte ſitum oppugnare conſtituit, quod eo capto civitatem ipſam captum iri non diffideret.

Vercingetorix tot adverſis nondum animo collapſus; ſuis ad conſilium vocatis in hanc ſententiam diſſeruit. *Quotidie*, inquit, *experiendo & diſcendo fiunt homines doctiores; quod cum in rebus omnibus; tum præcipue in re bellica verum eſſe deprehenditur.* [2] *magis animis bellum grave ſuſcepimus, ſed gerendi modum belli non ſat ſollerter advertimus; alia nobis itaque bellandi ratio ineunda eſt. non ſponte cum Romanis concurrendum: ſed omni ingenio providendum ut pabulo hoſtes, ut commeatibus arceantur. Id nobis haud difficile videri debet, cum & equitatu præſtemus & anni parte adjuvemur. Illud quoque nobis acriter cogitandum, hoſtes nobiſcum in finibus noſtris pugnant, & contra nos noſtris frugibus ſuſtentantur. ubi Romani pabulantur, vicos domoſque omnes frugeſque comburi damnoſum fortaſſe videatur, utiliſſimum eſt, ne ſub noſtris tectis noſtri hoſtes habitent, noſtris alantur frugibus; inopiam aut non* [3] *fere, aut non tuto longius pabulatum ibunt. nihil ad victoriam interſit, an hoſtes occidamus, an bello neceſſariis ſpoliemus. gravius aliquanto videtur quod dicturus ſum, ſed virtuti nihil præter culpam atque infamiam grave eſt. Opida quoque quæ non penitus valida ac munita ſunt exurenda cenſeo, ne aut noſtris inertiæ, aut hoſtibus offen-*

1. Lege, *coeptam*. | 2. Lege, *magnis*. | 3. Forte, *forent*.

offenſæ diverticula ſint. Si quis eſt cui hæc acria videantur, cogitet quanto acrius [1] *liberos atque uxores in ſervitutem trahi cernere, exarmatum hoſti jugulum præbere, & alia multa pati, quæ bellorum jure victi à victoribus patiantur.*

Perſuaſit his verbis, viginti & eo amplius opida una luce combuſta ſunt. neque ſolum in finibus Biturigum, ſed in reliquis hac illac quocunque oculos flecteres, incendia cernebantur, non ſine omnium dolore. quem ea ſpes lenibat, quod parta victoria cito omnes perdita reſtaurarent. De Avarico in conſilio agitatum eſt, an incendi illud, an intactum linqui melius foret. Enimvero ad hoc verbum ad Vercingetorigis pedes Gallorumque omnium qui conſilio intererant affuſi Bituriges, obteſtantur, *ne pulcherrimum Galliarum opidum* [2] *de cujus provinciæ Biturigenſis ac præſidium flammis immeritis deleatur. cum defendi poſſet locus pene inexpugnabilis natura, cui ſi defenſio militaris acceſſerit, maledici poſſit non noceri.* Movebant hæ preces animos cunctorum, unus Vercingetorix cunctis obſtabat, qui & ipſe tandem victus miſericordia in ſententiam cæterorum tranſiit. Sic defenſoribus rebuſque aliis ad cuſtodiam oportunis eo tranſmiſſis, ſervatur Avaricum à Gallorum flammis, ſed non ab obſidione Romanorum. in qua quidem obſidentium fortis & animoſa tolerantia emicuit.

Cum enim hic Vercingetorix caſtra propius admoviſſet, & ab exploratoribus per ſingulas horas quid in Romanis caſtris ageretur, edoctus, omne iter eorum obſervaret; & Romanos circum omnibus exuſtis urgente neceſſitate longius pabulantes, crebris incommodis ac damnis afficeret. Illinc vero Ædui ac Boji quibus ea cura mandata erat: illi quidem quod mutato erga Romanos animo non curabant, hi quoque parum poterant, rem Romanam maligne commeatibus adjuvarent: ad tantam penuriam

1. Addendum *ſit*. | 2. Forte, *decus*.

riam [1] devenire, ut diebus plurimis frumento carentes tenui pecore vix proferrent imbecillem ſpiritum; nunquam tamen ob oppugnatione ceſſarent; nunquam vel irata vel mollis cujuſquam ex ore vox erumperet; aut Romanæ non conveniens majeſtati. Imò vero cum Cæſar laborem militum miſeratus inter exhortandum ſæpe diceret: *ſi nimis aſpera ſunt iſta progreſſu, nulla per me mora eſt, oppugnatiønem omittere ſum paratus*; unanimiter reſponderent. *Non hæc quæſumus, optime imperator. ſic multos annos te duce militavimus, ut nullus metus, difficultas nulla nos fregerit: nullus hoſtium nobis hanc ignominiam* [2] *arrogant ut cæpta deſeramus. ne tu ergo dux noſter hanc æternam maculam nobis* [3] *immiſeris; ſine modo omnia pati* [4] *malimus, quam ne noſtra mollitie manibus Romanorum civium apud Genabim Gallica nequitia peremptorum, Gallico ſanguine ſatis fiat.* hæc Cæſari hæc eadem & tribunis militum & centurionibus repetebant, ut per eos imperatori familiarius diceretur.

Cæſar dum hac nobili perſeverantia in oppugnatione proceditur. jam turribus muro admotis diſcit ex captivis, Vercingetorigem caſtra propter defectum pabuli promoviſſe, & cum equitatu expeditiſque peditibus inſidiatum ſero ad ea profectum loca, quo Romanos [5] populatores luce proxima venturos opinaretur. Quo cognito, nocte media digreſſus primo mane caſtra hoſtium attigit duce carentia. Illi adventu præcognito impedimenta ſilvis intruſerant, aciem altiuſculo in colle, quem difficilis palus, ſed anguſta cingebat, erexerant: pars præciſis pontibus, quaſi clipeo quodam ſe palude protexerant, ubique [6] conſtituerant in Romanos verſi. eratque res facilis, & pene æqua proſpectui: ſin ad experientiam veniretur, iniquiſſima,

 plena

1. Lege, *devenere.*
2. Lege, *irroger.*
3. Forte, *injuſſeris.*
4. Lege, *malumus.*
5. Lege, *pabulatores.*
6. Forte, *conſtiterant.*

plena difficultatis ac periculi. Itaque milites rem non niſi oculorum judicio metientes nobili indignatione permoti, Cæſarem circumſiſtunt: & *quid hic*, inquiunt, *rei eſt? quis hic pudor? quænam hæc indignitas, imperator? ergo hoſtes conſpectum noſtrum à tam proximo pati* [1] *poſſint? quin tu nos pugnare jube & ſignum prælii propone, ut jam ex iis quibus fidunt locis hos barbaros detrahamus.* Fide militum lætus fuit Cæſar. *Ego*, inquit, *ſic affectos cum vos videam, ut nullum diſcrimen pro mea gloria recuſetis, impius* [2] *ſum niſi veſtram vitam meæ præferam ſaluti. Proinde* [3] *cum tempus ſolita virtute dexteriſque victricibus uſuri nunc quieſcente, & electionem temporis & conſilii capiendi curam linquite. Nempe hæc victoria quam tam facilem judicatis, loci ſitu, non hoſtium vigore difficilis, multorum mihi credite virorum fortium morte conſtaret, quod adverſus penitus propoſito atque animo meo eſt; etſi enim vincendi avidum me nec negem nec diſſimulem, nunquam tamen mihi placuit multo ſanguine meorum empta victoria.* Quieverunt tanti ducis auctoritate repreſſi, quos ille in eo ipſo die nulla alia re geſta reduxit in caſtra; atque ad incœptam oppugnationem ſtudium omne convertit.

Vercingetorix interea irritis reverſus inſidiis ([4] à tremula ſemper & fragilis potentia humana) cum ad ſuos perveniſſet, accuſatus ab eis eſt, *quod ſine præſidio & ſine duce de induſtria derelictis caſtris, equitatu & omni flore militiæ abducto Romanis Galliam prodere voluiſſet; quodque in ſe fuerat prodidiſſet. Nempe regnum conſenſu populi collatum ſibi ſordere, & illud à Romano duce conſequi ſibi glorioſius extimare. proinde Galliam ſui regis fraude proditam, loci oportunitate, & cæleſti favore liberatam. neque enim caſu aliquo, ſed certo conſilio eveniſſe, ut & caſtra tutis locis abduceret, Ro-*

manis

1. Lege, *poſſunt.*
2. Lege, *ſim.*
3. Forte, *cum tempus erit ſolita virtute dexteriſque victricibus uſurus ſum: nunc quieſcite, mihique electionem.*
4. Forte, *ab.*

manis propius admota deſereret, imo etiam ſpoliaret omni robore; vixque eo digreſſo hoſtes velut nuntio moniti advolaſſent. Accuſationis hæc ſumma, hic ſuſpicionum color fuit: quibus apparebat tanti modo regis in dubio ſalutem verti; niſi reus his objectis conſtantiſſime reſpondiſſet. *Nam quod caſtra moverem*, inquit, *pabuli coëgit inopia, & hortatus veſter. ut propius Romanis accederem, ipſius ſitus loci attraxit per ſe ipſum tuti. equites abduxi, quos paluſtribus locis inutiles ſciebam, utiles autem quo pergebam. ducem certum abiens non dimiſi, veritus ne fortaſſis acquieſceret vocibus atque conſiliis inſanorum, pugnam intolerantia non virtute poſcentium. Romanos ſi me abſente caſus attulit, fortunæ non alteri imputandum. at ſi aliquo ſuadente contigiſſet, habenda illi gratia eſſet, à quo nobis præſtitum ut eorum & paucitatem videretis, & ignaviam noſceretis, qui ſtulto adventu, turpe reditu, & conſilii & virtutis inopiam detexere. à Cæſare ego non regnum per proditionem, ſed de eo victoriam per virtutem ſpero; quæ jam proxima jam pene nobis in manibus eſt. quin hoc ipſum regnum quod conſenſu omnium jure poſſideo ſponte dimittere paratus ſum, ſi forſitan vos honorem mihi potius contuliſſe creditis quam à me beneficium accepiſſe. Cæſar Romanuſque exercitus ultima laborat inopia, jam ad pugnam atque ad opus & animi & corporeæ vires deſunt. & niſi confeſtim aliud inſperatæ felicitatis affulſerit, abitum moliuntur. horum ut à me fictum nihil ſuſpicemini, Romanos milites audite.* Erant ſervi aliqui inter pabulandum capti & in carcere torti multipliciter & afflicti, juſſique quod per eos dici vellet: & producti in medium, legionarios ſe

[1] ✝ *ſtultum eſſe in bellis proſpera omnia ſperare. temperanda dulcibus amara, lætis triſtia; nunquam ſui conſilii fuiſſe ut defenderetur: feciſſe hoc Biturigum improvidam pietatem & facilem nimis indulgentiam cæterorum;*

1. Hic multa deſunt, ut videre licet in Cæſare. & ſequentia pertinent ad orationem, quam Vercingetorix habuit ſuis militibus poſt Avaricum captum. attamen tranſpoſita fuerunt, & ſequitur eadem narratio infra 131. ubi eſt hoc ſignum ✝.

rum; permittendum fortunæ ſuo jure uti, quod illi cum ubique magnum tum in bello maximum atque inexſuperabile ſit. Quod ad ſe attineret ſummo ſtudio eniſurum ut incommodum nunc illatum multis & magnis commodis reſarciat & compenſet. atque in primis civitates quæ à conſenſu publico diſceſſiſſent in cæterorum ſententiam traducturum, ut unum ſit omnis Galliæ conſilium, unum corpus, una mens. cui terrarum orbis impar haud dubie ſit futurus. id ſe non facturum tantummodo ſed pene jam effectum reputare. Quod neceſſitas præſens poſcat caſtra ſaluti omnium [1] *pro futuro, labore omnium ac ſtudio munienda eſſe, quibus ſubiti hoſtium incurſus arceantur.* Grata omnibus hæc fuit oratio, quod non animo defeciſſet; ſed, ubi duces alii magnis cladibus acceptis ſeſe abdere ſoleant, vultuſque militum refugere, hic in publicum prodiit, & novum ſalutis iter oſtendit, eoque plus fidei illi erat, quo Avaricum incendendum deſerendumque conſuluerat, clarum providentiæ ejus indicium. ſic cum cæterorum minui ſoleat, adverſis creverat ducis hujus auctoritas. Neque aut in caſtris communiendis, quæ primo Romano more in Gallia communita ſunt, quicquam à militibus eſt omiſſum, quamvis impatientiſſima gens laborum ſit, aut à duce in conciliandis reliquis ut promiſerat urbibus ulla in parte ceſſatum. Cogitabat æſtuabatque animo, diebus ac noctibus laborabat, ſollicitabat univerſas, ad res novas omnem Galliam excitabat. Inque hoc opus quos mitteret viros elegerat, qui vel noti in populis acceptique, vel blanda oratione atque ingenio, vel principum familiaritate pollentes, ac gratia idonei viſi erant; eos vero qui ad eum ſeminudi & inermes capto opido confugerant, veſtibus atque armis inſtruxit, inque gradum militiæ priſtinum reſtituit. Ad hæc diverſis ex urbibus ſagittarios & omnis generis contraxit auxilia, quibus acceptum

Avarici

1. Forte, *pro futura.*

Avarici detrimentum ſuppleretur. Acceſſit [1] Oloruconis filius Theotomotus, Nichioborgum rex, cujus patrem Romanus ſenatus amicum appellaverat. ſed ut ſæpe filii derelictis parentum ſemitis, novas quærunt; iſte contra Romanos ad Vercingetorigem cum multo ſe contulit equitatu.

Cæſar ad Avaricum compluſculos dies egit & frumenti larga ibi copia atque omnium commeatuum inventa, feſſum atque eſurientem exercitum recreavit. Inde quod vernum bellis aptum tempus inſtaret, ad hoſtem ire tota mente diſpoſitus, ut inventum, vel tædio in apertum eliceret & in pugnam cogeret, vel obſidione conficeret. Dum ad hoc iter accingitur, legationibus Eduorum exoratus ad componendas eorum lites & controverſias inteſtinas, quæ inter duos primores populi de ſummo magiſtratu ortæ, totam urbem alterius ſuffragiis agitabant, ante omnia eo proficiſci ſtatuit, non ignarus quidem quanta præſertim in bello jactura ſit temporis, quantum in dilatione periculum. ſed amicam urbem deſtituere, populo Romano ſeque indignum arbitrabatur, quam jam in armis eſſe hanc ob cauſam & pene jam confligere fama erat. neque inhoneſtum modo ſed periculoſum providebat eam rem negligere; ne auxilium fortaſſis ab hoſtibus pars inferior poſtularet, neque [2] vere legi amicorum ulla in parte derogare fas ducebat, qua ulla ratione [3] qui ſibi gradum pars utraque vindicaret rebus omnibus regno parem; niſi ætate. erat enim animus ingratus. Quamobrem [4] ne ad ſe patres evocare ſuſtinuit; neque indignum cenſuit negotium, ad quod componendum ipſe proficiſceretur. In Æduos igitur cum veniſſet Decetiam opidum & partes & ſenatum omnem convenire juſſit, & præſens de jure partium cognovit, motuſque omnes ſua auctoritate com-

1. *Ollvviconis, Theutomatus Nitobrigum rex.* Sic Cæſar.
2. Forte, *veteri.*
3. Mendoſus locus & mutilus.
4. Forte, *nec ad ſe partes.*

compeſcuit. Cotum enim virum nobiliſſimum, & totius gentis potentiſſimum, cum creatum contra leges certis teſtimoniis deprehendiſſet [1] credere: Convictolitanem vero rite per ſacerdotes more patrio inſtitutum præeſſe [2] magiſtratu imperavit, obtemperatumque præcepto eſt, ſine ullo murmure aut querela. hortatus dehinc Æduos ut civilibus diſcordiis abſtinerent, quæ peſtiferæ ſemper magnis urbibus ac funeſtæ [3] ſunt; uſque in præſens bellum auxilia quæ poſſent mitterent, devicta Gallia digna à ſe præmia percepturi, equitatus ab his omnes & decem milia peditum ut ſibi mitterentur obtinuit. Tunc exercitum duas diſtribuit in partes. quatuor legiones & partem non exiguam equitatus ſub Labieno in Senones atque [4] Periſeos direxit. Ipſe cum ſex legionibus & reliquo equitatu in Alvernos rediit, perrexitque Gergoniam.

Vercingetorix adventu Cæſaris præcognito, qua tranſeundum illi noverat omnes fluvii pontes fregit, cui [5] Laber, alicubi Claver nomen invenio. Itaque perveniens & præcluſos aditus, & adverſa in ripa obambulantem hoſtem reperit. hoc in ſtatu premebant variæ duces curæ. Vercingetorix, ne quem Cæſar è pontibus reficeret metuebat. Cæſar vero ne fluminis alveo præpeditus, quod vadari ante autumnum non ſoleat, otioſam agere cogeretur æſtatem. omne tamen incommodum [6] vicis ducit ingenium. ſiquidem præmiſſis è regione omnibus impedimentis & quatuor legionibus, additiſque cohortibus aliquot, ut conſtare numerus videretur omnium legionum, & ſpeciem præberet exercitus alibi aditum quærentis; ipſe locis abditis cum duabus tantum quæ ſupererant legionibus ſe tenuit: ſuiſque ut quam longiſſime procederent, atque ita à ſe hoſtem diſtraherent imperavit.

Tunc

1. Lege, *cedere.*
2. Lege, *pro magiſtratu.*
3. Lege, *ſint.*
4. Lege, *Pariſios.*
5. *Elaver*, Cæſari dicitur.
6. Lege, *vicit ducis.*

Tunc hoſte digreſſo & Romani exercitus iter obſervante, ut ubicunque tranſire volentibus obviaret; locum vacuum relictum Cæſar occupat, atque è pontibus unum, cujus pars una viſa eſt intactior minoriſque egens operæ, confeſtim reficit, & traductis legionibus caſtra communit, præmiſſaſque legiones ad ſe è veſtigio remitti jubet. Intelligens ſe deluſum Vercingetorix, [1] amato obice, quo ab hoſte ſeparabatur; ne invitus ad pugnam cogi poſſet, ex eo ipſo loco ubi erat dum reditum legionum & proprium vidit errorem, magnis [2] † curſibus

[3] † milites dixerunt extrema fame victos è caſtris clanculum effugiſſe; pari omnem exercitum fame confectum eſſe. Cætera dehinc omnia dicto regis conſona perſecuti ſunt. tum Vercingetorix exclamavit; *Et per me*, inquit, *quem proditionis accuſatis, hæc vobis cuncta proveniunt. atque illud extremum, ut ſine veſtro periculo victus Cæſar ac fugiens, nullis agris ac urbibus receptetur. id enim inter multa meo conſilio conſtitutum eſt.* His dictis [4] uſi repente animi variæ gentis & credulæ, uſque adeo ut læto plauſu, & armorum crepitu; quod ſignum erat dicta concionantis aſtantibus placuiſſe, acclamarent; & una voce Vercingetorix ſummus ducum ac fideliſſimus hominum duceretur.

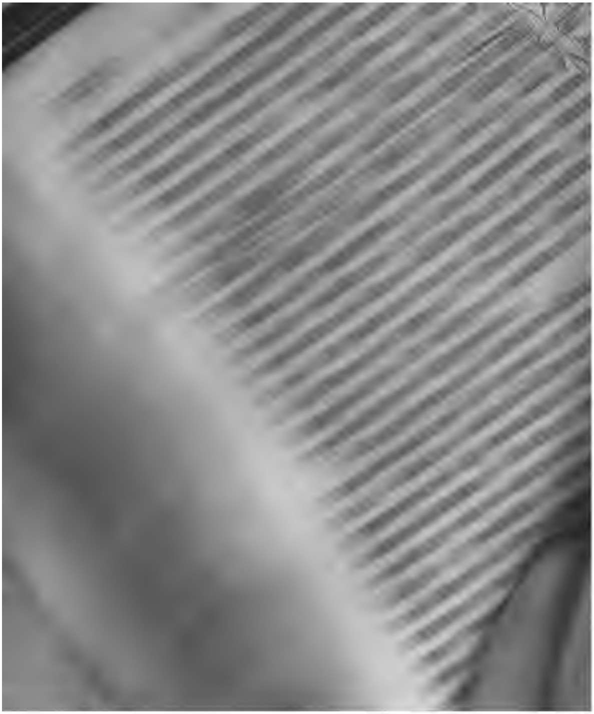
Cæſar Avarici cœptam obſidionem, cœptamque defenſionem hoſtes peragunt, inque dies obnixius utrique. nam & Romani aggerem immenſi operis gelu ingenti ac imbre perpetuo præpediti, virtute tamen ac perſeverantia difficultates ſuperante, viginti quinque diebus extruxerant, & muris admoverant. Et Galli decem milia ex omni Gallia delectorum hominum opido intruſerant, eo conſilio, ne vel ſolis Biturigibus ſalus publica crederetur, vel ſervati oppidi

1. Lege, *amota.*

2. † *magnis curſibus in anteriora contendit.* ſequitur infra 134. lin. 20.

3. † Reponenda ſuprà 172. lin 30. poſt *legionarios ſe.*

4. Forte, *verſi.*

pidi gloria ſolorum eſſet Biturigum, ſed Gallorum omnium; & actis ſub terram cuniculis incenſoque per noctem aggere; & ſimul factis eruptionibus Romana caſtra in magno diſcrimine poſuiſſent; niſi ſumma ducis providentia eſſet occurſum, quod duas aſſidue legiones excubare pro caſtris faciebat: harum interventum & eorum qui ejuſdem juſſu totis noctibus in opere vigilabant, & flammæ extinctæ, & inſultus hoſtium ſunt repulſi; & excitati omnes totis è caſtris ad auxilium convenerunt. nec Romana virtute Gallica ideo pertinacia lenteſcebat. Obſtinati in mortem non tantum reſiſtebant, ſed erumpere audebant, nec vel hoſtes invadere, vel jactare incendia deſinebant; & defeſſis integri, & vivi mortuis ſuccedebant; ut quæ in eo ipſo temporis momento ſitum patriæ ſtatum & ſalutem totius Galliæ cogitarent. Qua in parte prætereundum non videtur illud memorabile, quod nec ſcriptor à quo ante alios iſta decerpimus ſibi prætereundum exiſtimavit ſub oculis ſuis geſtum. Gallus quidam ante portam opidi traditas [1] eis ab intrinſecis picis ac ſevi glebas in ignem jactabat: ſcorpione transfixus exanimatuſque procubuit. unus è proximis tranſgreſſus hunc jacentem & periculi oblitus eodem officio fungi cœpit. illo quoque pari ictu ſcorpionis occiſo, mox ſucceſſit tertius, & tertio quartus. nec ante ſucceſſionum talium finis fuit, quam extincto igne, depulſiſque hoſtibus in opidum; pugnæ etiam finis eſſet.

Vercingetorix tandem, opidanorum animis atque corporibus fatigatis, ut quorum conatus omnes in nihilum recidiſſent, fugæ illis auctor eſſe cœpit; quam tutam fore caſtrorum ſuorum vicinitas dabat ſpem, & inſequi volentibus objecta palus. ad id nocturnum tempus idoneum viſum erat; fugæ conſilium caſus mirabilis impedivit. Nox aderat, & [2] tanti per tenebras ituros ſe ſperabant. tum matronæ aliæ parvulos

1. Lege, *ei*. | 2. Lege, *tutos*.

los ſuos ſtringentes ad ubera, aliæ humi ſtratæ flebiliter obſecrabant, ne ſe, neve communes filios hoſtibus ad ludibrium & ad pœnam darent. ſe quidem ad proſequendam ſuorum fugam ſexu, ætate illos invalidos. ubi ſuos nec pietate nec precibus flecti & in propoſito fixos vident & pudorem & amorem ſuperante metu, è muris [1] ex clamore & Romanis ut poterant dare inſtantis fugæ ſenſum inceperunt. Quo metu opidani, ne re ab hoſtibus intellecta præcluſis itineribus caperentur, [2] Cæſar die proximo cum muro oppidi turres & machinas admoviſſet, repente tantus imber nimbis affluxit, ut perfacile eſſet alium territurus. at ipſe qui ſæpe fœdis tempeſtatibus ad victoriarum uti ſoleret occaſionem; ſibi illud iter ad id quod intendebat apparuiſſe extimans, quod & ſuos ad opus ſolito pigriores cerneret; & hoſtes ad tutelam opidi lentos & incautos ex rarioribus per muros cuſtodiis animadverteret: hortatus milites, ut fructum tandem longi laboris [3] arriperent. & primis in [4] muris aſcenſuris præmia conſueta pollicitus, tuba prœlii ſignum dedit. Ira igitur & ſpe præmii ſtimulante, & unoquoque certatim adnitente primum gradum laudis apprehendere: Muri undique ad [5] faſtidia non tam aſcenderunt quam evolaverunt. Stupefacti cives [6] in ſpera hoſtium corona; ſeſe locis patentioribus liberius defenſuri, ne viarum premerentur anguſtiis, in plateam confugerunt. poſtquam vero animadverterunt, haudquaquam Romanos in plana deſcendere; ſed uno alium attollente magis ac magis mœnia complere, metuentes undique circumcludi; fugamque eripi; trepide armis abjectis extrema opidi curſu rapido petiere. ibi pars portarum in exitu ſe coartans, pars flumen tranſvecta, ab equitibus ad hæc miſſis cæſi omnes. Nullum prædæ ſtudium ſed vindictæ fuit. omnibus

M ante

1. Forte, *exclamare.*
2. Supple ex Cæſare: *conſilio deſtiterunt.*
3. Lege, *acciperent.*
4. Lege, *murum.*
5. Lege, *faſtigia.*
6. Forte, *inſperata.*

ante oculos mors erat mercatorum Romanorum qui ad Genabum, immeriti illi quidem, ſola Gallonorum crudelitate perierant. ejus cædis recordatio ſupra Romanorum morem acerbabat animos, ut nec ætati nec ſexui parceretur. Ex omnibus itaque qui in oppido ſunt inventi, quorum numerus ad quadraginta milia capitum aſcendit; vix octingenti qui ad primum capti opidi clamorem ſeſe portis muriſque [1] præripuerant, evaſere. & Avarici quidem longa ac difficilis obſidio hunc habuit finem.

Vercingetorix vero Avaricenſes reliquias nocturna fuga in ſua caſtra delatas clementer excepit, ac veritus ne qua ex eorum permixtione tumultuandi occaſio præberetur, ſegregandos curavit; ut cum caſtra eſſent ſecundum numerum diſtributa, ad ſuos quiſque duceretur. Ipſe vero neque hoc fractus [2] ut dejectus eventu, ita conſolatus eſt ſuos, ut diceret, *Non virtute ſed arte quadam muros oppugnandi, victoriam hanc Romanis obtigiſſe* [3] †

in [4] anteriora contendit. quem non ſegnius ſua per veſtigia Cæſar inſequitur, quintoque die in Gergoniam pervenit. & primo ſtatim adventu leve prœlium equeſtre commiſſum. ſed nil in eo memorabile geſtum eſt. Cæſar urbem altiſſimo in monte ſitam & acceſſu ab omni parte difficilem ſpeculatus, & agnoſcens, non exigui temporis opus eſſe; oppugnationem differendam ſtatuit, donec curam rei frumentariæ & commeatibus impendiſſet. Ipſe Vercingetorix ſingulos populos in ſingulis collibus Gergoniæ explicuerat; circumfuſis oſtentatione terrifica, quæ hoſtes facile ſolo ſpectaculo conſternaſſet, niſi & Romani fuiſſent, & ducem Cæſarem habuiſſent. Erat ex plurimis collis unus, quem ſi Romani occupaſſent, poterant hoſtes & aquatione & pabulo impediri. is collis quod cæteris omnibus difficilior erat atque præruptior, negligentius

1. Lege, *proripuerant*.
2. Lege, *nec*.
3. † *ſtultum eſſe*, &c. repete ſupra fol. 127.
4. Lege, *ulteriora*, vel *interiora*.

gentiùs ſervabatur. ſed virtuti nil uſquam difficile nil præruptum. loci hujus opportunitatem conſpicatus Cæſar non miſit qui eum caperent: ſed per ſe ipſum noctę intempeſta profectus ex caſtris, aſcenſum vix acceſſibilem ſuperavit & repentinus adveniens, depulſo inde præſidio hoſtili occupavit collem, & caſtra ibi minora conſtituit, quibus duas legiones aſſignavit. Tum duplicem foſſam duodenos pedes ſeu altitudinis ſeu latitudinis habentem à minoribus caſtris ad majora perpetuam duxit, quo nulla vis hoſtium vetare poſſet, quin inter ſe libere [1] commigrarent. Sic ad victoriam prona omnia videbantur.

Nulla eſt autem in terris inconcuſſa felicitas. neſcio quo in procurſu rerum ad vota fluentium proſperis adverſa ſe inſerunt. Cæſare ad Gergoniam res agente, nilque niſi de hoſtibus [2] ſolito periculoſa defectio, unde minime timebatur erupit. Civitas Æduorum prima amica populi Romani, & ſui ducis & ſenatus ſæpe decretis honeſtata, interque omnes, imo præ omnibus Gallicis urbibus ſummo ſemper in honore habita, de rebellione (quis hoc unquam crederet?) [3] cognovit. Initium rebellionis à Convittolitane illo, quem Cæſar ante paucos dies in civilium ſeditionem [4] direptione prætulerat. O quam facile ingratis animis magnorum licet atque recentium [5] ſubrepit oblivio. ille ſiquidem beneficio obſtrictum Cæſaris faſſus, quod ſibi juſtiſſima tamen faviſſet in cauſa; omiſſa mentione pecuniæ, quam ut Romanis fidem frangeret ab Alvernis acceperat, cum nulla ſit perfidia turpior, quam cui avaritia cauſam dedit, fœdoque propoſito velum [6] caræ honeſtioris obtendens, & plus ſe libertati, patriæque aſſerens debere quam Cæſari; nonnullis adoleſcentibus nobilibus ac ſuperbis facile perſuaſit, *ut Romanæ amicitiæ vinculum leve diſcuterent; ſeque non ſolum libertati natos; ſed imperio meminiſſent. uni-*

 cam

1. Lege, *commearent.*
2. Lege, *ſolicito.*
3. Lege, *cogitavit.*
4. Lege, *diremtione.*
5. Videtur deeſſe, *beneficiorum.*
6. Lege, *cauſæ.*

cam eſſe urbem Æduorum, quæ totius Galliæ victoriam remoretur: ejus exemplum ſequi alias. hac ad commune bonum redeunte, cæteras [1] *ſecuritas. nec Romanis ubi deinceps pedem ponant in Gallia ſupereſſe. Neque vero præter ignaviam Æduorum quicquam cauſæ eſſe, cur Romanos magis Ædui, quam Romani Æduos de ſuis quæſtionibus adeant. Non hæc amplius toleranda eſſe: ſed Cæſari ac Romanis oſtendendum, & liberos ſe, & viros, & Gallicos.* Et eorum quidem adoleſcentium principes erat Litavictus quidam, ejuſque germani. qui cito omnes non conſilium [2] auctorem conſilii extimantes ſenioris atque potentioris & magiſtratu ſummo præditi in ſententiam tranſierunt. ſed civitatem beneficiorum Cæſaris oblivivſci poſſe [3] ſperabant, nec credibile videbatur. alii ad id via fraudulentior inventa eſt: ſtulta tamen inventio, & inventoribus ſuis digna. ea vero fuit hujuſmodi.

Auxilia quæ ab Æduis mittenda monſtravimus, ut Litavicto ducenda committerentur; id quidem nullo negotio [4] imperatum eſt. is ergo præmiſſis ad Cæſarem fratribus, qui de reliquo ſint acturi cum eiſdem ordinat. Cum ergo Romanis caſtris cum exercitu propinquaret, neque jam amplius quam triginta milibus paſſuum abeſſet, ſubſtitit, & repente quaſi triſti nuntio accepto verſus ad ſuos & illacrymans: *Quo pergimus,* inquit, *& quid agimus amici; omnis noſtra nobilitas, omnis noſter equitatus, qui cum Romanis erat,* [5] *aſſumptus eſt. Eporedorix & Vindomarus* [6] *princeps gentis noſtræ falſo proditionis crimine circumventi, quod cum Alvernis clandeſtina colloquia habuiſſent, prærepta facultate defenſionis occiſi ſunt. de fratribus meis ac propinquis loqui lacrymis impedior, omnium ſimilis eſt fortuna. ſi mihi non creditis, hos audite, quos ex ea cæde non Romanorum miſericordia, ſed ipſorum fuga ſubtraxit.* Ad faciendam verbis fidem ſubornati teſtes prodeunt, de conficta

1. Lege, *ſecuturas.*
2. Adde, *ſed.*
3. Lege, *deſperabant.*
4. Lege, *impetratum.*
5. Lege, *abſumtus.*
6. Lege, *principes.*

ficta hiſtoria nil mutantes. His auditis territi omnes exclamant, Litavictum orant ut ſaluti omnium conſulat. *quaſi non facti*, inquit, *ſed conſilii tempus ſit. non eſt de rebus certiſſimis conſultandum. quin imus igitur in Gergoniam, & Alvernorum ſignis noſtra ſigna conjungimus. cui enim dubium eſſe poteſt quin Romani tanto ſcelere polluti non hunc peccandi finem facturi, ſed in noſtram necem illico cum nos viderint ruituri ſint? Mortem itaque fugiamus. & qua datur in præſens ulciſcamur occiſos.* Erant in comitatu Romani cives, magnam vim frumenti & commeatuum reliquorum ad caſtra Cæſaris deferentes; qui ut tutius proficiſcerentur (ô mens hominum cœca & futuri inſcia) ſeſe illis adjunxerant. eos [1] Litavictus oſtendens digito: *Occidamus*, inquit, *hos latrones*. paretur ſtatim impiis præceptis. vix dum verba finierat concurſuque militum crudeliter interfecti ſunt, & direpta quæ ferebant omnia. neque hoc contentus flagitio Litavictus per omnes Æduorum fines hunc rumorem ſpargit, ſuadetque omnibus idem facere quod ipſe fecit, ut ſcelere, vel errore impio à Romana disjungat amicitia.

Erant cum Cæſare duo Ædui adoleſcentes egregii quorum ſupra mentio eſt habita, Eporedorix, proſapia ortus illuſtri, magnæque inter ſuos potentiæ, & Viridomarus, par gratia atque ætate; ſed genere longe impar; hunc Cæſar ſibi à Divitiaco commendatum, ex imo in altum valde provexerat, ita ut cum Eporedorige ipſo de prioritate contenderet; de quorum cæde Litavictus apud exercitum mentitus erat ut diximus. ad hunc Epodorigem circa medium noctis hujuſcemodi rei fama pervenerat, & quid Litavictus dixiſſet, quid egiſſet audivit, & quid animo volveret cogitavit. Statim ergo nulla mora interpoſita Cæſarem adit, & proditionem aperit, futurus ipſe mox proditor. re ut erat expoſita, ducem orat, ſua ſapientia temerariis & iniquis juvenum conſiliis ut occurrat, nec permittat ſibi populoque Romano amiciſſimam

 civitatem,

1. Lege, *Litavicus*.

civitatem, paucorum, immo unius hominis mendacio alienam fieri; prævidere enim ſe animo futurum, ſi tot milia Æduorum civium ſe ad hoſtes ducis licet fraude contulerint, ut vix civitas rem contemnat.;

Abſceſſit hoc nuntio ſomnus Cæſari. cura autem gravis acceſſit, quod Æduorum res ſemper ei cordi fuerat, & periculum providebat. Et quoniam celeritatem eximiam res poſcere viſa eſt, ſtatim cum toto equitatu & quatuor expeditiſſimis legionibus caſtris egreditur, quæ temporis [1] excluſis anguſtiis non artaverat ut decuit; ſed ingenti ſpatio præſidium exiguum nonniſi duarum ſcilicet legionum ſub [2] legatos Fabio dimiſit. ante omnia tamen Litavicti fratres capi juſſerat. Illi autem ut cum fratre convenerant, ad hoſtes paulo ante profugerant. Ita fraudem omni ex parte conſtantem Cæſar intelligens, tanto intentius [3] capto procedit itinere. inque ipſo caſtrorum exitu hortatur ſuos; ne nocturno labore turbentur; eſſe enim, ut ineptum tempus [4] adeundum ſit, neceſſarium piumque iter; & debere pietate viæ duritiem ſuperare; omnibuſque alacritatem multam, atque eundi cupiditatem geſtu ac voce [5] ſignantibus proficiſcitur. Et vigintiquinque milibus paſſuum exactis videt ab adverſo venientem aciem Æduorum. præmittitque illis obviam equitatum, qui illos impediat ac retardet, gravi omnibus inhibitione propoſita; ne quem prorſus occiderent. non ſeveri judicis, ſed pii more patris, caſtigare volens, non perimere. nominatim Eporidorigem & Viridomarum ire jubet & ſuos alloqui, ut videant eos cæſos non eſſe, ſicut proditor ille confinxerat. Qui ubi ad Æduos venere, amicoſque & notos compellare cœperunt, (nemo autem illos è toto agmine non & noverat & amabat) percuſſit animos illico vera conſideratio. ſenſerunt ſe præcipitem in locum ſui ducis fraude perductos. Projectis itaque ſtatim armis & protentis ad Cæſarem manibus, cœperunt

alta

1. Lege, excluſus.
2. Forte, legatis C. Fabio.
3. Lege, cœpto.
4. Forte, ad eundum.
5. Forte, ſignificantibus.

alta voce erroris veniam implorare. Litavictus vero intelligens inefficax ſuum eſſe commentum, dimiſſo exercitu amplius non ſuo, cum clientibus ſuis qui eum more Gallico in nulla deſerere poterat fortuna, equo ſtimulis adacto clam dilabitur, pervenitq; Gorgomam.

Cæſar nuntiis [1] Æduum miſſis, qui proditionem Litavicti, ſuamque clementiam nuntiarent, ſervatricem ſuorum civium, quos occidere belli jure licuit, non amplius quam tres horas noctis ad requiem ſuis dedit, veritus credo, ne nimio ſopore marceſcerent. Inde Gorgomam[2]. duo interim pericula contigerant.nam & Alverni eo digreſſo caſtra ejus [3]evaſerant,& caſtrorum latitudo & paucitas defenſorum & vis hoſtium rem in ſummum diſcrimen adduxerat. Id ſe primo die paſſum, proximoq; paſſurum, atq; ad id ſe præparare Cæſari Fabius nuntiavit,is qui legatus ad caſtra remanſerat. & hic [4] ille nuntius, noctis & viæ medio, occurrit. [5] Propter greſſu addito accelerans, ad caſtra nondum orto ſole pervenit. [6] Et Ædui, Litavicti de ſuorum cæde nuntiis auditis, in furorem verſi omnes, nihil amplius expectantes, nilque aliud requirentes, an falſa eſſe poſſent quæ veri utique faciem non haberent. ſed more gentis audita quælibet pro compertis accipere ſolitæ: Romanos cives qui apud eos ceu fidiſſimos amicos ſecuri agebant, aut morte aut ſervitute depravaverant, bona diripuerant, nil impietatis omiſerant. agitabant animos latenti odio accenſos avaritia, ira, temeritas, familiares peſtes gentium illarum, & addebat ſtimulos furori Convictolitanis, Cæſaris munere ſummus Æduorum magiſtratus, ſummus Romanorum hoſtis ac [7] Cæſar, horum conſiliorum auctor & princeps. Is ſua ſponte concitatum populum verbis urgebat, ut eo illos adduceret, unde reditus nullus eſſet ad ſaniora conſilia. Itaque & tribunum militum Marcum Ariſcium & negotiatores Romanos fide data Cabillone opido

1. Sic infra 146 *Æduum verſus.* ac etiam 150. *Æduum accedat.*
2. Deeſt *proficiſcitur.*
3. Lege, *invaſerant.*
4. Lege, *illi.*
5. Forte *propterea.*
6. Forte, *At.*
7. Lege, *Cæſaris.*

do eductos in itinere contra fidem aggreſſi ſpoliant, ſeq; in locum eminentem defenſionis gratia receptantes, die noctuque circumſiſtunt. ac multis ultro citroque occiſis, in diem poſterum vim majorem parant. Sed hæc agentibus atque parentibus nuntius ſupervenit, decem milia illa ſuorum in poteſtate Cæſaris eſſe, vix Litavictum fuga ereptum evaſiſſe. Tum ſubito [1] dejecto metu ad tribunum quem obſidebant vultibus mutatis ſed non animis feſtinant: factum temere ſine conſenſu populi excuſant: de bonorum direptione judicium inſtituunt: Litavictum fratreſque ejus exilio condemnant, bona publicant.

Super his ad Cæſarem legatos mittunt, qui factum purgent, veniam petant. & hæc omnia non fide ſed metu agentes; ſolita interim in ſecreto belli conſilia agitabant, urbeſque finitimas ad arma per nuntios hortabantur. mille beneficiorum atque honorum memoria exciderat. ſolius Cæſareæ meminerant clementiæ. quæ cum omnes ad amorem atque obſequium excitaſſe debuerit, multos (indignum quidem) ad injurias excitavit. poſtremo hoc eum ad mortem uſque perduxit, de quo ſuo dicetur loco. Nunc cœpta proſequimur.

Itaque Cæſar etſi animos Æduorum noverat; legatis tamen eorum ad ſe venientibus benigniſſimum reſponſum dedit: propter aliquot dementium vanitatem, non ſe minus urbem ſibi chariſſimam amare: nec ſibi poſſe in animum venire, ut quos ipſe tantopere diligat, ſemperque dilexerat, ab iis parcius diligatur. Hæc legatis.

Ad ſe autem curis cor urentibus verſus, multa circumſpiciens, magnos undiq; conſurgentes [2] montes Galliæ prævidebat. [3] Dum interea quædam ſibi præter ſpem proſperioris eventus occaſio ſe oſtendit. forte enim in eum collem, quem captum & communitum, caſtris minoribus deputatum, foſſaque majoribus caſtris adjunctum memoravimus, ſpectandi

1. Forte, & *dejecti.* | 2. Forte, *motus.* | 3. Forte, *Cum.*

ſpectandi gratia conſcendenti; collis alter ab hoſtibus poſſeſſus, apparuit vacuus cuſtodiis, quibus confertiſſimus eſſe conſueverat. Tum parumper gradum fixit admirans, reique cauſam quæſivit ex profugis, qui in dies ad eum multi veniebant, audit ex iis, quod ab exploratoribus ſuis jam prius audierat, omnes inde evocatos ad muniendos aditus loci alterius, cui maxime metuebant; quod inde planum iter eſſet ad opidum. quem aditum ſi Romani caperent, qui collem alterum jam haberent; tum ſibi prorſus obſeſſi & ſecluſi à ſuis, & excluſi ab omni libero diſcurſu atque à pabulo videbantur.

Hoc audito recens cogitatio percuſſit repente animum, locum illum occupandi. Erat autem natura & manu hominum aggeſtis perplexum iter ſaxis. & ſuper duplicem difficultatem, tria ibi hoſtium caſtra munitiones inſederant. ſed difficilia cuncta perrumpere virtus amat. Oſtentatis legionibus quaſi aliud eſſet acturus, & hac illac per tenebras noctis magno ſtrepitu diſcurrere juſſis equitibus, & immixtis turbæ mulionibus galeatis, quo major ac ſtrepentior motus eſſet, omniumque animos errore ac pavore vario, atque incerta expectatione ſuſpenderet; ipſe hoſtibus in ſuſpicionem trepidam adductis, legatis legionum quid paret aperit, quantumque periculi[1]: adverſus quam occaſione non prœlio ſit utendum. Ut milites ergo ſuos contineant monet, atque imperat ne vel pugnæ vel prædæ dulcedine rapiantur quo non expedit. Sic ſuos affatus, Æduos aſcenſu alio ad portas opidi proficiſci jubet. Inde ſuis militibus ſignum[2] quo accepto, rapidiſſime, unde unus aſcenſus videretur, ad munitiones obvias perveniunt. quibus dicto citius tranſmiſſis, trina hoſtium caſtra corripiunt, tanta celeritate, ut[3] Votimarus unius è regulis Gallorum dum meridiaretur

1. Videtur omiſſum, *in iniquitate loci ſit oſtendit.* Vide Cæſar. VII. 47.

2. Adde, *dedit.*

3. Lege, *Theutomarus* ex Cæſare.

tur in lectulo deprehenſus, vix manus militum ſemiſopitus & ſeminudus evaſerit.

Cæſar ubi quod animo decreverat actum videt, receptui cani imperat. ſubſtitit legio quæ propinqua erat. altera vero remotior, [1] ceu ſigno per diſtantiam non audito, ſeu fervore Martio impellente animos; quamvis retinentibus legatis quibus hoc ab imperatore mandatum erat; & virtuti [2] tanti propriæ, & fugæ hoſtium confiſa, & victoriarum ſuarum memoria nil judicans difficile; non prius inſequi deſtitit quam ad portas opidi perveniret. Tantuſque undique ſublatus eſt clamor & clamori etiam mixtus rumor, Romanos opido potiri: ut qui altera ex [3] ipſo ſeſe opido præcipitanter eriperent; matronæ autem flentes veniam orarent, [4] nec, ſicut Avarici geſtum erat, fœminæ etiam atque infantes occiderentur. utque id facilius impetrarent è muris veſtem argentumque projicerent; quædam quoque per murum demiſſæ ſeſe traderent in fidem & brachia Romanorum militum.

Lucius Sabinus octavæ centurio legionis, multis audientibus die illo dixerat, ſe præmiis Avaricenſibus, quibus Cæſar muri illius aſcenſorem primum donaverat, excitatum; non paſſurum ut quiſquam Gorgomæ murum ante ſe ſcanderet. Is cum primus ad murum veniſſet, trium ſuorum ope manipularium in illum ſublevatus, atque ipſe eos [5] capti opidi ſpeciem præbuerat. Sed temeritas ut ſæpe læta principia, ſic mœſtos habet eventus. Alverni enim qui adverſa in parte erant, audito capti opidi rumore, glomerati advolant, eligentes credo in defenſione patriæ mori potius honeſte, quam turpiter in exilio [6] ſuſtinere. & præcurrente equitatu nullo ordine cætera turba conſequitur, ſeque

1. Forte, *ſeu*.
2. Lege, *tantum*.
3. Supple, ex *parte* erat.
4. Forte, *ne*.
5. *Excipiens in murum extuliſſet*, ex Cæſare ſupple.
6. Puto deeſſe, *vitam*.

que pro muris objicit. hinc animus creſcit obſeſſis, ut matronæ, quæ modo Romanos ſicut diximus orabant, jam ſparſis more patrio capillis &c. [1] prætenti pignoribus, orare ſuos inciperent. Inſtauratur pugna locis omnibus, ſed iniquo partium concurſu. nam ex alto dimicant Alverni; ex inferiore loco autem Romani, & pugna præcedenti & aſcenſu feſſi.

Quod Cæſar procul aſpiciens, exitumque qualis futurus erat intelligens, legatum Titum Sextium cum expeditis cohortibus ad radicem collis miſit, ut ſi ſuos terga dare contingeret, hoſtes ab inſequendo repelleret. Ipſe autem quoniam locus pugnandi juſta acie non erat, rei exitum anxius expectabat. Galli quidem loco & numero, Romani ſola virtute præſtabant; quæ tamen ad ultimum mole hoſtium victa ſuccubuit. Itaque Lucius Sabinus è muro, in quem primus aſcenderat, cum comitibus interfectus abjicitur, ſperatique [2] loco præmii ſupplicii occupavit. Memorandum præterea in hanc ipſam horam facinus incidit. Marcus nempe Petronius legionis ejuſdem centurio, dum portas frangere nititur, multitudine hoſtium circumventus, & plagis multis afflictus, [3] ac verſus ad ſocios; *quando*, inquit, *me vobiſcum ſervare prohibeor, vos ſervabo, quos mecum gloriæ ſtudio in diſcrimen traxi: ite incolumes, dum parumper hos barbaros detineo.* hæc dicens quaſi adhuc integer in adverſos invehitur; & duobus uno cæſis impetu, reliquos à portæ cuſtodia interim avertit. dumque ſui comites, qui inviti & mœſti eum deſerebant, opem ſibi nunc etiam ferre niterentur, ille ut loqui poterat: *fruſtra*, ait, *jam me enim ſanguis & vita diſtituunt. Quin me linquite igitur, &* [4] *nos moti dum licet eripite.* ſic vociferatus inſultanſque hoſtibus ruit & moriens ſuis profuit.

His

1. Lege, *prætentis.*
2. Forte, *locum præmii ſupplicium.*
3. Forte, *converſus.*
4. Forte, *vos morti.*

His ac talibus ſuorum caſibus Romani tandem prægravati, cæſis quadraginta ſex centurionibus ac militibus ſeptingentibus, iniquo colle rejiciuntur. Fuiſſet fuga longior & largior cædes, ni prudentiſſimi ducis ex ſententia, Romanæ ſe cohortes Gallis inſequentibus objeciſſent. cumque ad plana fugiendo, inſequendo, atque obſtando perventum eſſet; legiones ipſæ inſtructa acie ſtabant, quibus animadverſis Vercingetorix, antequam ſe æquis locis crederet, ſuos in caſtra revocavit. hæc eſt legio ad Gorgomam fuſa, cujus meminit Tranquillus in primo inter tres belli Gallici adverſitates Cæſareas numerata. Et diei quidem illius reliquiæ ſauciis curandis aut humandis mortuis & feris querimoniis ſunt abſumptæ. ubi dies proximus illuxit convocato ad concionem exercitu Cæſar ita diſſeruit. *Habetis temeritatis, ô milites, & cupiditatis veſtræ fructum, animo mæſtum meo, veſtra tamen audacia atque inſolentia non indignum. qui vobis ipſis quid agendum linquendumve, quo eundum, unde abſtinendum, hoc eſt, totum veſtri ducis officium uſurpaſtis. Atqui ego veſtræ militiæ ubi poſſum faveo: vos mihi quod in vobis eſt meum imperium abrogaſtis; qui ſignum receptui à me datum, qui legatorum, imo meos ex illorum ore utiles monitus contempſiſtis, atque urgente neſcio quonam animorum impetu iviſtis. unde nec redirent omnes, neque qui redirent, aut ſalutem ſuam, aut Romanum decus integrum* [1] *reporarent. an ignorabitis ut magni ſæpe exercitus à paucis, ſola locorum iniquitate ſuperati ſunt? an ſi alias neſciretis hiſtorias, obliti eratis, ut nudius tertius ego ipſe ad Avaricum, dum hoſtes equitatu ac duce nudatos, & per ſe vinci faciles ante oculos haberemus, quia tamen illis loci favebat iniquitas* [2] *noſtram nobilem indignationem ab eorum aggreſſione continui? nunquam victoriam deſperarem; ſed ne ſecum magni aliquid afferret incommodi. vos & veterum & recentium obliti, hoſtes ſimul & naturam vincere voluiſtis. metite igitur quod ſeviſtis.* [3] *& cui plus miſereor, metet*

1. Lege, *repertarent.*
2. Forte, *veſtram.*
3. Forte, *ſed, cujus plus miſereor, metet.*

metet ipſa reſpublica, tot viris fortibus amiſſis, quanti nec Gergoma nec tota erat [1] *Alverni. Ego quidem fortitudinem veſtram miror ; qua nec arduus mons nec muri, nec caſtra hoſtium* [2] *circuerunt. ſed non minus & ſuperbiam & contumaciam veſtram damno, qui plus vobis* [3] *inventuri praſagio tribuitis, quam imperatori veſtro ; cui non jubere ſed parere tenemini. quiq; fruſtra datur exercitui, ſi ad nutum quiſque ſuum ire poſſit in prælium ac redire. rarum donum* [4]*animi bonum providentia eſt : ideo pauci ſunt boni duces, cum multi ſunt milites animoſi. Quæ quidem virtus ſi omnibus data eſſet, quid in bellis opus eſt imperatore ; veſtra nunc in acie quiſque ſibi fuit imperator. ego triſtium ſpectator eventuum, & ſtultitiæ caſtigator irritus fui ; qui profecto ſemper in militibus meis & modeſtiam & obedientiam, non minus quam fortitudinem requiro. nolim tamen vos hoc errore dejici, non terrere ſed arguere, & caſtigare propoſitum eſt, reparare & firmare animos. errando diſcitur. Eritis ad alia in poſterum cautiores. Neque enim quid iniquitas loci & veſtra* [5] *ſtat audacia, virtuti hoſtium imputandum eſt. heſternum diem fortuna ſuo egerit arbitrio : In reliquis veſtræ fortitudini ut ſpero veſtræque prudentiæ morem* [6] *gerat.* His dictis conſolatus milites ac pudore & [7] in errore concuſſos oratione firmaverat.

Ipſe vero bellis undique orientibus, propoſitum abeundi ex his dudum locis ceperat. ſed ne [8] aditus fugam ſaperet, inſtructa acie è caſtris in apertum exiit, ut ſiquid hoſtes auderent, ſe paratum invenirent. Vercingetorix cui multum animi & plus erat virium, contemplatus abeuntem ; ipſe etiam in plana deſcendit, concurſumque eſt equeſtri tantum levi prœlio, quo ſuperior Cæſar in caſtra ſe retulit. par ſequenti die prœlium, parque eventus. quibus & Gallicam jactantiam ſat compreſſam, & ſuorum ſpes erectas ratus,

1. Lege, *Alvernia.*
2. Forte, *arcuerunt.*
3. Forte, *de futuri*, aut *inani.*
4. Videtur *donum* expungendum eſſe.
5. Forte, *tulerat.*
6. Lege, *geret.*
7. Forte, *mærore.*
8, Lege, *abitus.*

ne vel hoſtes fugæ arguerent digreſſos; vel ſui non tam duci ad alia, quam ſubduci præſentibus periculis ſe crederent atque abduci; caſtra movit, *nulloque* hoſtium inſequente, Æduum verſus, ubi *maxime* metuebat, inſtitutum iter arripuit. Erant in exercitu Eporedorix & Viridomarus Ædui, quorum ſupra mentionem fecimus. hi magnis beneficiis præventi & præſertim ſecundus, in multis ſæpe diſcordes, in hoc uno tunc [1] imperio & ingrati animo concordarunt, ut dominum & benefactorem ſuum non ſolum in neceſſitate deſererent, ſed contra eum quoque nefarie conjurarent. Tertio ergo profectionis die ſimul cum adeunt, narrant Litavicum concivem ſuum magno cum equitatu ad alienandas mentes popularium à Romanis in patriam profectum, & neceſſarium eſſe ipſos prævenire, ut conſiliis atque conatibus ejus occurrerent.

Non fefellit circumſpectiſſimi ducis acumen fucata adoleſcentium oratio. ſenſerat jampridem erga ſe mutantes Æduorum animos, & horum juvenum levitatem certis indiciis jam ante notaverat. neque in dubium revocabat; quin horum profectio alimenta perfidiæ eſſet allatura, eſſetque iis præſentibus latens adhuc proditio eruptura maturius. ne tamen & liberum commeatum liberis hominibus denegando, videretur injurius, aut invitos detinendo pavidus crederetur, licentiam dedit abeundi. digredientes vero ſic alloquitur. *Et ite*, ait, *amici, quando ſic libet, memento autem, & veſtris civibus memorate, ſi forſan obliti eſſent, mea in illos & populi Romani beneficia. Ego enim (non antiqua res eſt) ante paucos annos cum vos Ædui humiles & concluſos in opidis, agris fortuniſque omnibus amiſſis, per vim obſides aliis ac ſtipendia pendentes, veſtris finitimis ludibrium, accepiſſem, non modo ſtipendio atque obſidibus liberavi, ſed ſupra omnium memoriam* [2] *glorioſus feci. ita ut ex miſera ſeu miſerabili fortuna, invidioſos toti Galliæ reddiderim. Ite, inquam, mei & horum quæ vobis dico memores:*

1. Forte, *impii & ingrati.* 2. Lege, *glorioſos.*

res : humanis etiam in rebus nihil[1] *eſt fide nobilius penitus*. illi autem quibus eſſet imis præcordiis affixa [2] præſidia abiere illico, & verborum & rerum omnium & tanti ducis immemores.

Itaque ſtatim ut Noviodunum attigerunt, ubi Cæſar Æduorum fidei credens obſides ex omni Gallia & frumentum & pecuniam reipublicæ, & ſua & exercitus magna ex parte impedimenta depoſuerat, equorum numerum ingentem in uſus belli, ex Italia atque Hiſpania deductorum : Comperto quod Litavictus ab Æduis cum honore ſuſceptus eſſet, & magiſtratuum ac ſenatus occurſu, miſſique de amicitia publice ad Vercingetorigem legati ; & tempus ſibi audendi aliquid adveniſſe rati ; nec contenti præda niſi cruenta crudelitate reſperſa eſſet, opidi cuſtodibus & Romanis negotiatoribus ad unum cæſis, quæcunque ibi reperta ſunt, tanquam bello vel hæreditate quæſita, æquis inter ſe portionibus diviſerunt ; præter obſides, quos ad magiſtratus ab illis libertati reddendos deduxerunt. opidum vero ipſum ſat validum exiſtimantes, ne quando Romanis utile eſſe poſſet, flammis immiſſis exuſſerunt, & frumenti parte [3] manibus quantum paucis horis licuit (erat enim in ripa Ligeris opidum) [4] annecta, parte aut [5] flammis injecta, ne quid penitus Romanis tanto ex opidoupereſſet. neque his contenti duo illi egregii Cæſaris amici, colligere omni ex parte præſidia quibus Cæſari obſtarent, ripas fluminis cuſtodire, quo [6] cum tranſitum prohiberent. frumentaque omnia corrumpere aut aſportare, ut eum ſi non aliter, ſaltem fame repellerent ; qua in ſpe valde illos Liger amnis erigebat ; liquefactis auctus nivibus, ut vadari nuſquam poſſe crederetur.

Cæſar hæc ita fieri audiens, credo cognoſcere cœpit ſe clementiorem eſſe ; non quam ſibi, ſed quam

reipublicæ

1. Forte, *eſſe fide nobilius putalis*.
2. Lege, *perfidia*.
3. Forte, *navibus*.
4. Lege, *avecta*.
5. Suppleo ex Cæſare, *flumine aut*.
6. Lege, *eum tranſitu*.

reípublicæ expediret. nihil tamen animo dejectus, ſed perfidiam in auctores vertere [1]cogitatis, celerandum ſtatuit; ut ſi fieri poſſet cum hoſtibus ante congrederetur, quam eorum copiæ ex omni Galliarum angulo convenirent, quæ ante retroque innumerabiles & immenſæ erant. Cogitabat autem Ligerim facto raptim ponte tranſire. Ad quem cum die noctuque nunquam intermiſſis itineribus perveniſſet, melius ſibi quam putabat accidit. Expeditiſſimi quidam equitum ſuorum vadum in flumine reperiere, altum quidem ac difficile, ſed pro qualitate temporis oportunum. Itaque quod perſæpe & fecerat & facturus erat, tranſverſis in flumine equis majoribus qui undarum primum impetum ſuſtinerent, ſalvum quidem licet uſq; ad humeros madefactum traduxit exercitum. Et quum præter omnium opinionem ac ſpem venerat, ſolo hoſtibus ſtupefactis aſpectu, ingentem vim frumenti ac pecoris late effuſi adeptus, egentes rerum copia recreavit.

7. Dum hæc ab imperatore tam celeriter quam feliciter gererentur legatus vir fortiſſimus Labienus in perplexitatibus multis erat; profectus nempe cum quatuor legionibus Lutetiam Pariſiorum quæ in inſula Secanæ ſita erat, ubi nunc eſt totius tranſalpinæ Galliæ famoſior civitas fundata Pariſius, magna ibi [2] multitudo hoſtium exceptus, & nequidquam tentato tranſitu repulſus erat. ſed nocturno inde ſilentio digreſſus Melodunum venit, opidum tunc Senonum. & navibus inventis in flumine, introgreſſus, ac pene vacuum nactus locum; quod pars maxima accolarum Lutetiam ad bellum juſſa perrexerat, ſine contradictione au ulla repugnantia eum cepit. Inde ſuper amnem re fecto ponte, copias transfert, atque illis terreſtre it agentibus, ipſe ſecundo fluminis alveo Lutetiam r petit. quo præcognito hoſtes opidum incenderu pontesque opidi, quorum alter dexteram ripam c cumflui amnis, [3] levem alter attingebat reſcideru

1. Forte, *cogitans*. 2. Lege, *multitudine*. 3. Lege, *levam*.

Ibi vero non Pariſiorum ſolæ, ſed finitimarum omnes gentium copiæ conſtiterant, præpoſito omnibus [1] Camulogeno, quo de cognomine Aurelio, alibi Aureliſum invenio. hic vir ſenio gravis, ſed rei bellicæ periſſimus habebatur. propter quod hunc laborem conſenſu omnium coactus extrema in ætate ſuſceperat.

Sic ſe rebus habentibus rumores varii jactabantur: Cæſarem [2] Gergoma digreſſum ac Ligeri interclusum, demum frumenti inopia ultima compulſum, in provinciam Romanam cis Rhodanum conceſſiſſe: Æduos rebellaſſe: Galliam omnem in motu eſſe. Quibus rebus Labienus ipſe permotus, non pugnare decreverat. idque unum animo volvebat, qualiter [2] Agidvicum, id opido nomen erat, unde diſceſſerat, atque ubi præſidio impoſito impedimenta dimiſerat, ſalvas reduceret legiones. Interim tamen & Bellovaci inter Gallos famoſi, motibus tantis acceſſerant, & rebellione Æduorum exciti odium diu celatum aperuerant; jamque aperti hoſtes in armis erant. itaque [3] Pariſiis inde Bellovacis, & varia belli mole preſſus & circumventus, conſilium [4] invitavit ex tempore, ſtatuitque fortunam prœlii tentare; & nocturna tempeſtate horrida adjutus, exploratoribus hoſtium nil tale cogitantibus interfectis, tota nocte tumultu vario & trepidatione multiplici fugam ſimulans; cum ſollicitos ac ſuſpenſos hoſtes uſque ad lucem tenuiſſet, ſubito conſtitit, & inſtructa acie magnifice ſuos hortatus eſt, illud inprimis obſecrans *ut & ſuæ priſtinæ atque expertæ totiens virtutis, ac Cæſaris meminiſſent, eumque ſibi fingerent præſentem, quo duce tot tamque claras victorias habuiſſent. Siquidem illius auſpiciis etiam nunc pugnari, & vel ſolam ſui memoriam, fiduciam ſuis, terrorem hoſtibus, allaturam.* His dictis ſignum pugnæ dedit; pugnatum eſt magnis hinc inde animis, uſque adeo ut Galli primo impetu una ſuorum parte pro-

 pulſa,

1. Forte *Camulogeno, cognomine Aulerco.* Sic Cæſar.
2. *Agendicum* Cæſari.
3. Adde, *hinc.*
4. Forte, *mutavit.*

pulſa, cæteri tamen quamquam multis vulneribus afflicti neque vultus averterent, & cum ſeptima legio clam immiſſa à tergo illos invaderet, terga quidem hoſtium vidit, ſed minime fugientium. cæſi omnes, & ipſe quoque Camulogenus ſuorum uſque in finem hortator egregius, nullo boni ducis officio prætermiſſo. ſed ita ſibi ſtatutum erat, ut vel decrepitus in prœlio moreretur. pars hoſtium quæ præſidio caſtris relicta erat audito prœlio accurrit. ſed & hæc in Romanos incidens, victorum impetum non tulit, eandem cum ſuis ſortem habuit: niſi quod illi fere omnes in prœlio, ex his perplurimi in fuga periere.

Cum hac magna victoria Labienus Agediacum redit, inde ad Cæſarem cum incolumi profectus exercitu. nec minus ideo Gallorum populi conjurant; Æduis (quis credat) [1] actoriſatibus legati undique deſtinantur. ſi qui autem viſi erant ad conſenſum lenti: Novioduni inventi erant omnium fere obſides populorum, quos ibidem Cæſar ut diximus ſub Æduorum fide reliquerat, hique eorum in poteſtate erant omnes; horum ergo ſuppliciis hæſitantes terrebant; & nunc precando nunc minando [2] ſuam ſententiam protrahebant. Mittunt denique ad ipſum Vercingetorigem legatos: petunt ut Æduum accedat, ibique de rationibus belli conſilium ineatur. Paret ille [3] aut gravatim & illorum defectione lætus & belli cupidus gerendi. Cumque eo perventum eſſet petere eos in conſilio non puduit (ô præſens impudentia) ut eis adverſus amicum ſuum Cæſarem belli adminiſtratio crederetur: quam ultro oblatam, etſi non virtute animi, ac ſaltem verecundia ſiqua eſſet, recuſare debuerunt. id enimvero cum negatum, reſque in controverſia verſa eſſet, Bibracto ampliſſimo tunc Æduorum opido conſilium Galliæ totius inſtituitur, ad quod populi omnes convenire præter [4] Romanos & Lingones Treveroſque, & illos quidem duos amicitia continuit

1. Forte, *autoribus*.
2. Adde, *in*.
3. Forte, *haut*.
4. Forte, *Rhemos*.

tinuit Romanorum, hos tertios locorum diſtantia, & ſuus labor, [1] quam patiebatur eo tempore ab incurſibus Germanorum. quæ res toto illos bello medios tenuit, ut in neutram partem inclinarent.

In eo ſane conſilio commiſſa quæſtione ſuffragiis; conſenſu omnium populorum Vercingetorix belli dux decernitur. cujus decreti pudore ſimul ac mœrore conſternati Ædui, & è ſpe improba dejecti, tum primum & cognoſcere Cæſarem cœperunt & fortunam ſuam. non tamen ab incœpto reſilire auſi, hinc Cæſaris, hinc Gallorum metu: tum primum quoque tumidi adoleſcentes Eporedorix & Viridomarus indignantes agnoſcere potuerunt, quanto eſſet honeſtius ſub Cæſare tali viro, & de eis ita merito quam ſub Vercingetorige adverſus Cæſarem militare.

Ipſe autem pridem factus, nunc refectus, quodque eſt fortius, [2] contentione reformatus imperator Vercingetorix; ſuo jam certior de ſtatu, agit jam cuncta fidentius. edicitque omnibus ut equitum certum numerum conficiant, obtemperatumque illico eſt. quindecim milia equitum fuiſſe ſatis convenit. peditatu ſane non alio quam quem habuiſſet opus eſſe profeſſus eſt, qui octuaginta milium erat. non ſe tamen prœlii fortunam totis his copiis experturum, neque rem juſtæ commiſſurum aciei Vercingetorix ajebat: ſed quum abundaret equitatu, Romanos pabulo excluſurum, atque ita viros armis invictos, inedia ac fame victurum. neque arcere hoſtem à frumentis tantum, ſed frumenta ipſa corrumpere ſuis perſuaſerat. [3] Sic privatis temporalibus incommodis perpetuam publicam libertatem quæri dictitans. & erat tumultuarius imperator ordinariis curis intentiſſimus, quaſi legitimis bene moratæ cujuſpiam reipublicæ ſuffragiis ad imperium [4] accidiſſent. Inter alia quidem Allobrigibus bellum, quod cum Romanis ſentire eos opinabatur, indicavit, unaque cum bello, animos eorum ſecretioribus

1. Lege, *quod premebantur*.
2. Forte, *conſenſione*.
3. Forte, *His*.
4. Lege, *acceſſiſſet*.

cretioribus nuntiis ac promiſſis tentat ingentibus, [1] princeps perviam, civitatem imperio provinciæ; ut quod una non poſſit, [2] alter conſequatur viam. Hoc adverſus Allobrogas bellum Æduis committit. qui congreſſi, multis ſuorum obtruncatis, amicitiam Romanam utilem fuiſſe ſenſerunt, ſub qua dudum honorati quietique vixerant.

Cæſar interea in Sequanos proficiſcitur. cujus iter Vercingetorix fugam ratus, ad conſilium ſuos vocat: Et fugere quidem hoſtes ait, ac Gallicis finibus abire. id in præſens [3] tis eſſe, ut Galli ſua antiqua in libertate remaneant; in futurum minime: nam quis dubitet majore illos [4] viſu atque impetu reverſuros; occurrendum profugis igitur, ut vel fugere nequeant, vel amiſſis impedimentis nudi & inglorii fugiant, exemploque alios ſimili terreant ab incœpto. Conſenſum eſt magnis potius animis, quam conſiliis, & religioſiſſimum jusjurandum more gentis interponitur: *ne cui equitum ad filios, ad parentes, ad conjugem ſit reditus, qui non Romanam aciem penetraſſet.*

Tres acies Gallorum equitum fuere: totidem his Romanas Cæſar oppoſuit. tribuſque ſimul eſt certatum locis, quo certamine, in ſubmittendis auxiliis ubicunque ſuos urgeri ſenſerat, Romani ducis diligentia ingens fuit. Germanorum quoque equitum quos è Transrhenanis urbibus Cæſar acciverat, inſignis opera [5]. Fuſo equitatu raptiſque & Cæſari præſentatis aliquot nobiliſſimis Æduorum, qui hoſtium in acie contra eum fuerant. Vercingetorix qui [6] illa nube peditum ſeorſum ſtabat, cum eiſdem pugnæ exitum prævidens abſceſſit: ductis ſecum quos ducere licuit, ſequi juſſis cæteris, Alexiam opidum quod non longe aberat gradu feſtinante [7] ſe contulit. Caſtra præ portis opidi metatus Cæſar impedimentis tuto loco poſitis,

1. Forte, *principes pecunia.*
2. Lege, *altera conſequatur via.*
3. Lege, *ſatis.*
4. Lege, *niſu.*
5. Adde, *fuit.*
6. Adde, *cum.*
7. Forte, *ſe contulit, caſtra pro portis opidi metatus. Cæſar,*

poſitis, abeuntem reliquo conſecutus exercitu, ultimam ſemper aciem carpendo, ſic inter eundum [1] decem milibus hoſtium obtruncatis; Alexiam cum veniſſet ad veſperam, nocte illa ſubſtitit. ubi illuxit, quamvis altiſſimo ſita in colle, & duobus prope [2] cuncta fluminibus pene inexpugnabilis appareret; ſuos tamen cunctis difficultatibus aſſuetos exhortatus, vallo illam atque obſidione circumdat, cujus ambitus decem milia paſſuum tenebat. [3] III ac XXIII caſtellis in circuitu erectis, [4] præſidiaque ad unumquodque adhibitis, maximeque nocturnis. quibus nondum peractis & obſeſſis adhuc nonnihil audentibus, equeſtre prœlium ante urbem plana in valle conſeritur. ubi cum victoria Romanorum; & multa hoſtium cædes eſſet; & quidam ex hoſtibus intra muros refugiendo caſtra deſererent: priuſquam fuga omnium nudarentur, claudi portas Vercingetorix jubet. Ante quoque quam vallum & munitiones Cæſareæ complerentur, omneſque præcluderentur ad egreſſum viæ; quod in caſtris atque in urbe rerum omnium penuria ingens erat, à ſe equitatum omnem obſidioni gravem & inutilem abdicare diſpoſuit.

Quibus tandem ſilentio noctis abeuntibus, anxia atque ſollicita cura imperat, *ut urbes ſuas adeant, & pro ſe quiſque ſuos hortetur, ut univerſos ferendis armis idoneos in bellum mittant. neu ſe de libertate & gloria Gallicana: deque omnibus ſic meritum, inter manus hoſtium ludibrio deſerendum putent; ſed obſeſſis opem ferre feſtinent. opus enim eſſe celeritate, quoniam omni parcimonia quantumlibet exacta, paulo amplius quam triginta diebus tollerari poſſet obſidio. properent ergo* [5] *in ſegnitie impia octuaginta milia electorum hominum ſuorum perdita atque hoſtibus prodita pati poſſunt.* Sic admonitis & emiſſis equitibus, ipſe cum reliquis intra urbem ſe recipiens; ac pecus frumentumque omne ad ſe relatum, parce nimium

1. Cæſar ponit, *tribus millibus*, quod magis veriſimile videtur.
2. Lege, *cincta*.
3. Puto legendum, III *ac* XX.
4. Lege, *præſidiiſque*.
5. Lege, *ni*.

nimirum ac maligne diſperientes, veri ſpeciem præbebat obſeſſi; non eruptione; non armis; ſed expectatione ac nunciis bellum gerens, auxilia undique poſtulans & expectans.

Cæſar ex profugis & captivis de ſtatu certior obſeſſorum, munimenta & turres ac machinas, nec non frumenti & pabuli uberioris abundantiam, & quicquid in talibus humano ingenio cogitari poteſt, quo [1] non à parentibus tantum, ſed quæcunque fingi poſſent, periculis obviaret: tanto ſtudio maturabat; ut legere ea vel audire difficile ſit, quæ ſibi factu quoque cuncta facilia victoriæ appetitus vel gloriæ faciebat. At Gallorum populi, ſuorum reditu admoniti, [2] quem in arcto ad Alexiam res eſſent, conciliis celebratis, & auditis principum ſententiis, nullo pacto negligendum ſibi tantum Galliæ periculum [3] cenſuerunt, neque tantum quod obſeſſus petierat imperator, cogere in bellum omnes qui arma poſſent portare ne in ſubitum [4] cederent. ſed ſingulis civitatibus certum numerum decreverunt. longum eſt ſingula proſequi, & quamquam notitiæ certum [5] aliquid foret, non minus tamen interdum tædii habiturum, quadraginta vel circiter nomina urbium ſunt. bellatorumque ex his equitum octo, peditum vero ducenta quadraginta millia redacta reperio.

Cum hac tanta multitudine recenti atque integra, decem Romanis jam vincendo feſſis legionibus ipſo hoſtium in finibus decertandum erat. & hæc tanta armatorum moles hoſtium non alibi quam in campis Æduorum, [6] nunc Cæſar in Æduos tollerantia, præfectiſque Æduis Eporedorige ſcilicet ac Viridomaro, addito Comio Attrebatenſi; qui omnes Cæſaris familiariſſimi fuerant; explicita memoratur. Sed excuſant factum. quia [7] videt tantum ſtudium recuperande

1. Forte, *non præſentibus.*
2. Lege, *quam.*
3. Forte, *cenſuerunt. neq; tamen.*
4. Forte, *creſcerent.*
5. Forte, *utile.*
6. Videntur delenda hæc verba *nunc Cæſar in Æduos tollerantia.*
7. Forte, *omnes.*

dæ bellicæ gloriæ, & avitæ libertatis inceſſerat; ut neque familiaritatis atque amicitiæ fræno, neque ulla [1] beneficio ab aliquo perceptorum obligatione atque memoria cohiberi poſſent. Eratque ſpecies impietatis atque perfidiæ amicum noſſe, niſi quod qui amicus & patriæ ſuæ eſſet. huic libertatis & gloriæ ſtudio tanta inerat alacritas, tanta ſpes, quaſi jam præſentis victoriæ anticipatio animorum, ut nullius eſſet opinio, Romanos tanti exercitus clamorem atque conſpectum, ne dicam vim atque arma paſſuros. præſertim cum obſeſſi eos rebus cognitis quotidie eruptionibus exercerent; Jam inclinatis & defeſſis tamen ſubito novum pondus accederet. Denique Vercaſſivellaunus Alvernus Vercingetorigis conſobrinus, omnium dux eligitur, datis è qualibet urbe viris prudentiſſimis, quorum conſilio regeretur. his ille conſiliis, atque his armis, plenuſque fiduciæ ingentis Alexiam petit. Et hi quidem feſtinabant, obſeſſi autem conſultabant: neque vero facile magnæ res parvo in tempore expediri poſſunt. Hæc igitur tanta de tam diſtantibus locis hominum [2] coacto in tam paucis diebus fieri nequiviſſet, niſi incredibilis quidem conſenſus omnium affuiſſet. neq; tamen omnibus animorum ſtimulis feſtinari adeo tanta res potuit, quin dies trigeſima à Vercingetorige prædicta tranſiſſet, totq; dies alii, ut res ægre amplius trahi poſſet. Tum vero qui miſerorum mos communis, ad conſilia concurritur. dicuntur [3] finem pro animorum varietate diſſimiles. his deditio. his placet eruptio. his vita pacifica. his honeſta mors.

Erat inter conſiliarios vir unus, magnæ inter ſuos opinionis. origo illi Alverna, clarum genus, durus animus, inflexibile propoſitum, nomen viro Tricognatus. propter quæ non ab re fortaſſe fuerit, auditis aliorum ſententiis, quid iſte ſuaſerat audire. quamvis autem oratio ejus longiuſcula, [4] in hæc omnium ſumma fuit.

dixit,

1. Forte, *beneficiorum*.
2. Forte, *coactio*.
3. Forte, *ſententia*.
4. Forte, *tamen hæc omnium*.

dixit, *Eos qui deditionem ſuaderent* [1] *nec audiendi quidem, quoniam nomine deditionis fœdam & miſeram ſuadeant ſervitutem. eos vero qui eruptionem, viriliter quidem loqui, quod bene mori viris fortibus exoptandum ſit: non tamen utiliter nec conſulte ſatis quod eorum mors, non ipſos modo, ſed illos quoque qui* [2] *eos auxilia veniant dejectura ſit, inter ſuorum tot cadavera non æquis animis pugnaturos. qui ſi neque ipſi ad diem venire, neque eorum nuntii per circumfuſas hoſtium cuſtodias pervenire poterant, nequaquam tamen de illorum fide dubitandum. appropinquare enim illos haud dubie: idque ſi aliunde non poſſit intelligi, ex ipſa Romanorum trepidatione caſtrorum poſſe perpendi, qui non tam anxie die noctuque operibus incumberent, niſi vim hoſtium adeſſe ſentirent. harum* [3] *erga ſententiarum altera reprehenſa, altera laudata quidem in parte, ſed rejecta: ipſe ſententiam ſuam dixit ut corporibus eorum qui inutiles bello eſſent viri fortes vitam ſuſtentarent, donec præventi auxilio juvarentur. idque & factum docuit bello altero longe impari, quo Cimbri ſcilicet Gallias ante vexaverant. & nunc eo promptius* [4] *fiendum eſſe, quo Cimbri tranſeuntes, prædam non aliud quærebant: Romani autem* [5] *confidentes, imperium quærunt. idque ex finitimis poſſe cognoſci, qui victi ab eis, amiſſis* [6] *legionibus patriis, & perdita libertate, gravi jugo preſſi ſub immortali ſervitio vitam agunt. & ſi factum non fuiſſet, eſſet tamen faciendum; quod exempla virtutis ut à majoribus accipienda,* [7] *ſit poſteris ſunt tradenda, & fortitudinis opera viris fortibus inchoanda; multo magis igitur imitanda.*

Hæc ſententia Tritognati fuit, ferox quidem, & ferocis [8] judex animi, atque ideo ne recepta quidem, ſed dilata in tempus ultimæ neceſſitatis. adhuc enim in utrumque eſuriendo licet & parcendo aliquot diebus

1. Lege, *ne audiendos.*
2. Lege, *eis auxilio.*
3. Lege, *ergo.*
4. Lege, *faciendum.*
5. Lege, *confidentes.*
6. Forte, *legibus.*
7. Forte, *accepta, ſic.*
8. Lege, *index.*

bus [1] vinci poterat. deliberatum tamen in præſens. [2] & inepti ad bellum vel ſexu vel valetudine vel ætate pellantur; pulſi imprimis Mandubii, quorum erat opidum, quique eos amice ſuis muris exceperant: documentum evidens, nequis armatos [3] ſoſpites intra ſuum limen ſponte recipiat, [4] cedant enim jura armis. hi vero cum conjugibus ac natis & annoſis parentibus per ſuos pulſi patria, dum ad Romanas cuſtodias veniſſent, gemitu atque obſecrationibus inſtant in ſervitutem recipi, cibo refici. negat Cæſar, eoſque unde venerant mox reverti jubet.

Dum talia obſeſſi agunt expectata aderant auxilia. quæ caſtris juxta Romana caſtra diſpoſitis, die proximo omnem quæ ante Alexiam erat [5] complere planitiem. horrendum hoſtibus ſpectaculum, ni Romani; obſeſſis vero lætiſſimum. itaque conſpectu ipſo gaudium & gratulatio ingens fieri, quo aſſumpta fiducia portis egreſſi eruptioni ac prœlio præparantur.

Cæſar ad omnia præſentiſſimo animo ſuas copias partitus, hos unis, hos aliis objicit. duobus magnis prœliis ea in valle certatum eſt, tertio etiam ancipiti: eratque eo hoſtium incurſus ardentior, quo ſuorum ſub oculis pugnabatur, nec latere cujuſquam virtus nec ignavia poterat. & pugnantes geſtu & clamoribus ac Gallico juvabatur ululatu, tertio vero quo pugnatum diximus congreſſu, adeo in extremo Romana res ſtetit, quod niſi Cæſar Labienum cum cohortibus, & inde [6] alioſque in tempore ſubmiſiſſet, & ipſe demum mediam ſeſe in aciem terrifico impetu conjeciſſet, labentemque rem firmaſſet, atque ita permiſcuiſſet, ut nullus miſſilibus locus eſſet, ſed gladiis omnia gererentur: denique ſub quocunque duce alio [7] alibi & ruere omnia potuiſſent. magna eſt unius virtus hominis, magna fortuna. omnibus tandem prœliis victor Cæſar

1. Forte, *duci.*
2. Forte, *ut.*
3. Lege, *hoſpites.*
4. Lege, *cedunt.*
5. Lege, *complevere.*
6. Lege *alios quoque.*
7. Lege, *labi.*

ſignis multis militaribus ad ſe relatis, ingenti ſtrage hominum facta & ducibus multis cæſis, Vercaſmellannum Alvernum auxiliorum ducem omnium vivum cepit. plurimi interfecti. pauci fuga elapſi. Et niſi milites Romani tanto & tam vario labore haud immerito fatigati inſequi nequiviſſent; vix aliquis evaſiſſet. miſſus tamen equitatus à Cæſare nocte media ad inſequendum profugos, tum ultimos attigiſſet, multos capit, multos interficit. cæteri hac illac incertis fugæ veſtigiis in patriam quiſque ſuam abeunt, nunciantque quæ viderant.

At obſeſſi omni ſpe conſumpta, & quid agant, quid conſilii capiant ignari, tali tandem Vercingetorigis oratione firmantur. *Ego*, inquit, *Deos omnes teſtor, bellum hoc non meæ, ſed publicæ utilitatis conſideratione ſuſcepi, egique fideliter dum potui. fatis adverſantibus rem* [1] *egreſſus expertuſque omnia, ad ultimum victus ſum. neque in me quidquam amplius; neque in alio quod videam ſpei eſt. cedendum jam fortunæ cenſeo. cui libentius fateor non cederem. ſed ineluctabilis & invicta eſt. Id unum cogitandum reſtat Romanis victoribus qualiter ſatis fiat. idque ego non aliter quam mei ipſius captivitate ſeu morte fieri ſentio. Ad utrumque ego etiam æquo animo paratus ſum, ſeu vivus ſeu occiſus in manus hoſtium venire. Placemus Cæſarem, quem ſuperare non poſſumus, ad quem de hac re legatos* [2] *mittendo cenſeo.* facile approbat unuſquiſque quod ſine periculo ſuo fit.

Ita publico de conſilio cum hac optione mittuntur ad Cæſarem legati. Ille [3] unum Vercingetorigem quam mortuum prælegit. Ipſum ergo qui tot motus exciverat, & reliquos principes hoſtium, ſolio ante caſtra reſidens ſuſcepit. Illud in rege memorabile, quod cum ad Cæſarem perveniſſet, projectis inſignibus [4] regibus armiſque & phaleris ante genua victoris, notiſſimam illam vocem edidit: [5] *Et habe*, inquit, *fortem*

1. Lege, *aggreſſus.*
2. Lege, *mittendos.*
3. Forte, *vivum.*
4. Lege, *regiis.*
5. Lege, *En habe.*

tem virum vir fortiſſime viciſti ! & hoc quidem dictum hancque deditionem Florus brevis & comptus hiſtoricus ad Gergomam factam dicit: ubi nil proſperum fuiſſe, his credendum qui rebus interfuere. Arma præterea & captivos ſimul Cæſar accepit, quos omnes per exercitum, ſingula capita ſingulis diviſit in prædam, præter Æduos atque Alvernos. hos [1] ſi retinuit, ſi fortaſſis eorum pretio recuperare populos illos poſſet, ſucceſſitque quod intenderat. Nam profectus in Æduos urbem ſine prœlio recepit. eo quoque ab Alvernis placata legatio ſub idem tempus venit, ſuos in illius poteſtate futuros dicens. ipſe magno numero obſidum [2] impetrato; quo eos fræno in fide atque obedientia contineret, utrique genti captivos ſuos ultro reſtituit. [3] multa erant circiter viginti.

His geſtis, exercitum ne uni provinciæ gravis eſſet, utque omnibus [4] ſequi emergerent caſibus promptius, & proximo ſubveniret, per idonea loca diſperſit. duas ſcilicet legiones in Sequanos, his præfecit Labienum, cui Marcum Sempronium Rutilium dat collegam. totidem legiones in Rhemos ne à Bellovacis [5] moleſtantur. his [*] Gajum Fabium & Minutium Baſilium legatos præfecit. unam legionem in [6] Ambibaricos ſub [7] Gajo Antiſtio. unam in Bituriges ſub Tito Sextio. unam in Ruthenos ſub [*] Gajo Caninio Rebibo. reliquas Cabillone ac [8] Matiſtone ſub Quinto Tullio Cicerone magni Ciceronis fratre, Publioque Sulpicio ſecus [9] Ararum aprenem ad rei ſcilicet frumentariæ curam. [10] Ipſi autem Bibracte de quo diximus [11] Hybernorum opido hibernavit. hiſque per litteras ſenatui nuntiatis dierum viginti ſupplicatio Romæ fuit.

1. Lege, *enim.*
2. Lege, *imperato.*
3. Forte, *milia.*
4. Lege, *qui.*
5. Lege, *moleſtarentur.*
6. Apud Cæſ. legitur, *Ambivaretos.*
7. *Cajum*, & ſtatim: *Cajo Antiſtio*, & poſt *Cajo Caninio Rebilo.*
8. Lege, *Matiſcone.*
9. Forte, *Ararim amnem.*
10. Lege, *Ipſe.*
11. Forte, *Rhemorum.*

Hic incipit octavus Commentariorum liber quem fecit Julius Celſus. ſeptem autem primos & uſque ad hunc paſſum fecit ipſe Cæſar, quamvis hic auctor aliquot in locis contradicit & male Cicerone teſte & ipſo Celſo in prologo ſuo. &c.

VIctor Cæſar non tam ipſe per hiemem quieſcebat, quam honeſto labore feſſus militibus quietem dabat; nunquam animo otioſus; ſemper in futurum providens, & ventura præteritis conferens, adverſuſque omnia quæ caſu aliquo evenire poſſent, quaſi præſentia conſilio jam intuitus, ut vix unquam ſibi impedimentum [1] aliud accideret. quod etiam de morte ejus quidam opinati ſunt, de quo ſuo dicemus loco. Et hæc quidem ipſe victor. victi autem Galli nec quieſcere poterant, & impoſitum jugum neque ſuſtinere volebant, neque excutere valebant, indomitorum tamen ac fragilium more boum excutere nitebantur. hinc per urbes ac populos & [2] tractatus varii & conjurationes, novarumque rerum ſtudia undique reſurgebant; ac velut incipientium tempeſtatum murmura longinquis è littoribus reſonabant. horum cauſa [3] mortuum erat, quod Galli potentiam ſolam, quæ utique magna erat, non virtutem aut fortunam ſuam metientes, dicebant, proque comperto habebant; vel ſi ſuas copias effudiſſent, non poſſe Romanos tot locis occurrere; vel ſi eas in unum contraxiſſent, tantam ſimul coactam ſarcinam tollerare. Quod ultimum præcipue quam prudenter opinarentur, prœlia iſta noviſſima docuiſſe debuerant. Sed ſunt multi qui nihil eventurum cogitare didicerint, niſi quod cupiunt evenire. ſic indomitum fortunæ caput ſuo ſubſternunt deſiderio, ſæpiſſimeque falluntur. ex eodem fonte ſunt, qui ſua inter multos agitata conſilia nunquam in hoſtium notitiam ventura; & quod ea vulgari

1. Forte, *aliquod.*
2. Lege, *tractus varius.*
3. Lege, *metuum.*

gari nolunt, nec vulgari quidem poſſe confidunt. hæc in præſens Bituriges paſſi ſunt.

Siquidem Cæſar rebus apud Æduos rite compoſitis, pridie Kalendas Januarii, tempore [1] aut ſane exercitum ad iter oportuno, Bibracte digreditur. edicitque militibus, ut villarum incendiis abſtineant, ne [2] ut exercitum pabulum deſit, aut hoſtes territi ſpectaculo ſeſe [3] intutum eripiant. Ita raptim in Biturigum fines, unde hoſtilia nuntiantur, erumpit, ut præmiſſi equites prius in agris otioſos ſecuroſque ruricolas deprehenderunt, quam aut fugere aut à quibus caperentur advertere potuiſſent. Sic multis hominum milibus captis, reliqui Bituriges per vicinas urbes ſalutem ſibi, hoſpitum indulgentia, & privata fide, aut publica conſiliorum participatione, quærebant. ſed nequidquam: celeritate enim illa ſua ubique Cæſar erat, quæ & amicos ſervabat, & dubios in fide firmabat,& hoſtes terrebat atq; turbabat, neque ulli populo vacuum ſinebat de aliena prius,quam de ſua ſalute curam gerere. Excluſi undique Bituriges [4] at ſemper promptam ac patentem omnibus miſericordiam Cæſaris rediere; datiſque obſidibus ſunt recepti, non ad impunitatem modo ſed ad gratiam, ita ut cum jam digreſſus legatos eorum recepiſſet, opem poſcentes adverſus Caruntes, qui eos prœliis laceſſiſſe dicebant, non tantum miſerit auxilium, ſed tulerit, eoque cum copiarum parte perrexerit. quæ ditata prædis ingentibus, cum Caruntes difficultatum ad extrema redegiſſet, pro parte [5] animi adverſa ſatis actum ratus, hoſtium diſtraxiſſe contentus, ne quid ex hiberni conſilii ſeminibus bellum gravius vere naſceretur, abſceſſit. Dum ecce Rhemorum legatio querentium, Bellovacos inter omnes Gallos bello claros, exercitum comparare ut Sueſſionem ſuam urbem invaderent. duces eſſe Comium Atreba-

 tem

1. Forte, *haud ſane exercitui.*
2. Forte, *aut exercitui.*
3. Lege, *in tutum.*
4. Lege, *ad.*
5. Forte, *an ii.*

tem amicum quondam Cæſaris, Corbeumque [1] Bellovacum, cui maxime ab omnibus pareatur, quod ei ante omnes Romanum nomen odio eſſet ingenti.

Non cenſuit Cæſar expediens neque honeſtum ſocios bene meritos in tanta neceſſitate deſerere. itaque hyeme media, nec ſibi parcens nec militibus, cum quatuor legionibus eo profectus, poſitis caſtris, cognitiſque hoſtium conſiliis, comperit nullum fere præter ruſticos in ædificiis inveniri. demigraſſe omnes Bellovacos armis idoneos, & cum eis aliarum quinque populos civitatum. alto uno omnes in loco & paludibus [2] cepto caſtrum metatos conſediſſe, Cæſaris expectantes adventum; ut ſi cum paucis, hoc eſt cum tribus, ut fama erat, legionibus veniret, prœlio decernerent; ſi cum multis, loci ſe difficultate defenderent, & inopia pabuli ac frumenti, & aſperrima parte anni, quæ pro eis omnia contra Cæſarem militarent. Quæ ille audiens, ſat matura & minime barbarica conſilia judicavit: in id maxime intentus, ut manus hoſtes, ſpreta ſuorum paucitate, confererent; fidens ſecum paucos quidem numero, ſed expertos bellis ſpectatæque virtutis viros eſſe, quos nulla multitudo hoſtium, nulla vis frangeret. Itaque convocatis militibus, & patefacto hoſtium conſilio, hortatur ſuos, ut & more ſolito fortiter ſe habeant, & globatim prodeant, quo paucitatis opinio hoſtibus augeatur.

Ipſe tres in fronte legiones quanto quivit arctius, impedimenta in medio, legionem unam in fine conſtituit. neque tamen hoc commento hoſtes elicuit. Etſi enim illos ad prœlium paucitas hortaretur; ſubitus tamen dehortabatur adventus, qui (ut erat) ingentis plenus fiduciæ videbatur; loco ſeſe altiore continuerunt. Cæſar caſtra hoſtibus [3] potuit viciniora committunt. vallo ſupra communem modum ac turribus crebris & validis. id duplici fiebat ex cauſa, ut & hoſtibus fiducia, opinioque Romanorum metus accreſceret:

1. *Correumque.* ſic Cæſar.
2. Forte, *ſepto caſtra.*
3. Forte, *poſuit viciniora: communit vallo.*

creſceret: & cum legiones pabulatum longius proficiſcerentur, pauci poſſent de ſe fortia clauſtra defendere. in medio [1] utrumque caſtrorum his atque illis urgentibus ſæpe levibus prœliis certabatur. & ſæpe Romani pabulatores locis longe lateque diſtantibus, quo eos ſua quemque neceſſitas urgebat, unus alterque deprehendebantur. quod etſi nonnullius damni eſſet, æquo tamen id animo ferebat Cæſar, Barbarorum ſpes [2] manes parviſque ſucceſſibus [3] ineſtandas ſperans. Accedebat auxilium Germanorum equitum per eos dies à Comio Atrebate deductorum, qui etſi pauci eſſent, nempe non plures quingentis, auxerant tamen ſpes Gallorum. his etiam illud additum: Nam Rhemorum equites, dum avidius hoſtibus [4] ſuſultant, in inſidias lapſi, præfectum equitatus & principem civitatis amiſerant; Vertiſtum nomine, virum grandævum, ſed peritum belli; qui Gallorum more,laborioſo [5] deletus officio ne uti quidem juſta ætatis excuſatione [6] conſenſerat.

Creverant hoſtibus animi hoc eventu. ſed quæ facile creſcunt cito occidunt. Paulo poſt Germanorum, qui ſub Cæſare erant, aliquot equitum incurſu primum quidem loci moti, mox in fugam verſi, [7] reſiſtendo conſtantiam amiſere; nil deinceps auſi niſi per inſidias. hiſque ipſis infeliciter uſi, & eorum fraude Romana virtute ſuperata, equitum peditumque multis milibus amiſſis, ipſo cum duce, implacabili illo Romanorum hoſte Corbeo, qui nullo periculo moveri quivit ut fugeret; [8] nullus victorum hortatibus, nulla ſpe veniæ oblata flecti quivit, ut ſe dederet, pugnans mori maluit; fracti ac dejecti animis cum adeſſe Cæſarem audirent; clangore tubarum velut ad conſilium congregati, unanimi clamore diffiniunt mittendos ad eum obſides

1. Lege, *utrorumque*.
2. Forte, *magnis*.
3. Lege, *ineſcandas*.
4. Lege, *ſubſiliunt*, vel *inſultant*.
5. Lege, *delectus*.
6. Forte, *potuerit*.
7. Lege, *reſiſtendi*.
8. Lege, *nullis*.

ſides ac legatos, notamque ad miſericordiæ
volandum. Nullus ab hoc conſilio diſſenſi
unum Comium, qui metu digni ſupplicii :
ditionem declinavit, atque ad Germanos ſe
unde [1] equitum nuper adduxerat.

Legati cum ad Cæſarem veniſſent ad genu
luti verba in hanc [2] fixere ſententiam. *Parce
parce, non propter degeneres actus noſtros tuam nob
corrumpe naturam. niſi peccarent homines, ſegnis
otioſa clementia, quæ non minus tuum nomen qua
bellicæ laudes omneſque victoriæ clarum fecit. De
erroribus noſtris, eoque ſupplicio contentus eſto, quod
bis intulimus, quod tu nunquam, ſi bene te novimus
liſſes. peccavimus, non negamus : ſed peccati noſtri
ſimas pœnas damus. amiſimus opes noſtras & vetuſ
riam, & matres & viros amiſimus. nihil nobis e
præter tuam miſericordiam. de illo ſolo ſperamus qu
dimus. hoc tantis in malis boni eſt, quod ſimul &
omnis mali auctor occubuit, quo ſoſpite [3] unquam
ſipiſcere licuiſſet. ille plebem miſeram quocumque
concitabat. Plus ille unus quam ſenatus noſter, qua
ceps, poſtremo quam tota civitas poterat. gaudemu
dum ille perierit.* Et Cæſar ad hæc : *Et anno a
mi furentium, ultimi reſipiſcentium fuiſtis, & nunc
ſtra culpa bellum nobis intuliſtis. ſed enim fecit hæ
ſolus ; nullum in aliis crimen eſt ; libet id quidem
ſcio tamen quam accuſare mortuos nec reſponſuros
ſed nunquam tantum unus in populo poteſt, quin
univerſa nobilitas, ſi ad ſalutem publicam bona fi
det. Ego autem non omittam morem meum in vob
cam vel indignis ; non quid vos deceat aſpiciens,
me. vos peccaſtis, & vos vobis pœnam irrogaſtis
tentus aliam non imponam.* Datis obſidibus pax
nit, ſecutæ exemplum urbes reliquæ quæ c
conjuraverunt, & petentes ſimilem clementia
nerunt.

1. Forte, *equitatum*.
2. Lege, *fecere*.
3. Lege, *nunquam*.
4. Lege, *principes*.

Jam quod ad publicos attinebat motus compreſſa & pacata omnia videbantur præter Treveros, nunquam niſi per vim imperata facturos, eo Labienum cum duabus legionibus dirigendum ſtatuit. [1] Superant tamen, ut ex magnis ægritudinibus ſolent dolores aliqui membrorum, ſic ex gravibus bellis privatorum hominum ſingulares motus ex hac aut illa urbe migrantium ſedeſque mutantium, nullam aliam ob cauſam, quam ut Romanum imperium detrectarent, cui nec obſtare poterant, nec ſubjici [2] dignantur. Fugæ remedium inter difficultates elegerant. Hos motus neque comprimi magno opus apparatu, neque omnino negligi conſilium erat, quamobrem dividere legiones ſub legatis per extrema Galliarum ſtatuit, quibus & fugam rebellium, & injurias fidelium inhiberet.

Quo facto ipſe quidem ad vaſtandos ſui antiqui hoſtis Ambiorigis Eburonum regis fines proficiſcitur. quem neque armis vincere ſemper prœlio abſtinentem, neque curſu aſſequi ſæpe fuga præcipiti ſibi elapſum ſperans, extimabat vaſtitate finium ac [3] damnum ſic inviſum patriæ ſuæ facere, ut conſenſu civium belli auctor perpetuo plecteretur exilio, & ipſe interim vel amicis opem, vel hoſtibus peſtem aliquam importaret. copiis [4] uſquam diffuſis, utrumque votive accidit. nam & fines Ambiorigis multis captis cæſiſque mortalibus ferro atque igne vaſtavit, & per legatos interea amicis ſubvenit egentibus, nominatim Pictonum in finibus [5] Andio Duracio populi Romani amico ſtabili ſemper ac fido, qui tunc temporis ad Limonem obſidebatur ab [6] Addimaco : qui ad famam adventantis auxilii Romani in fugam verſus atque inter fugiendum prœlio victus, ac ſarcinis omnibus ſpoliatus vix evaſit. Duracius obſidione liberatus ; multæ per id tempus urbes in poteſtatem populi Romani redactæ & in fidem receptæ

1. Lege, *ſupererant.*
2. Forte, *dignabantur.*
3. Lege; *damno eum.*
4. Forte, *itaque.*
5. Dele, *Andio.*
6. Lege, *Andio Dumnaco.* Sic apud Cæſarem legitur.

receptæ ſunt. in quibus fuere Caruntes qui fere ſemper eatenus obſtinati in rebellione permanſerant. quorum exemplo motæ urbes aliæ Galliarum Oceanum accolentes, quæ dicebantur Armoricæ, ſponte Romano jugo colla ſubjiciunt; quæ omnia per Gajum Fabium geſta ſunt.

At Gajus Caninus Drappentem [1] Senonem & Lucterium Cadurcum audaciſſimos nocentiſſimoſque homines; qui adunata ſervorum [2] exiliumque ac latronum manu, & Romanos commeatus turbare, & late latrocinari ſoliti erant; ſic in finibus Cadurcorum obſedit primum, dehinc autem [3] Verſelledunum [4] *id o*pido, obſidebantur, erat nomen, comportandis intentos aggreſſus, Lucterium ſeorſum ita acie contudit, ut vix eo cum pauciſſimis fugiente, ſui ad unum omnes cæderentur. neque enim quemquam ſceleſtorum furum Romani milites vivum capere dignarentur. tanta denique ſtrages fuit ut ne unus quidem ſupereſſet, qui rei nuntius ad Drapentem iret, qui ut puto rerum neſcius in caſtris agens, & fortaſſe ſocium expectans, ſubito hoſtium incurſu pari ſtrage deletus eſt. *hoc in*terfüit, quod alter ſuis pereuntibus abierat. hic in manus hoſtium vivus venit. paucisque poſt diebus ſeu dolore captivitatis & fortunæ, ſeu [5] odio, ſeu metu ſupplicii gravioris, ſpontanea cibi inedia vitam finivit.

His feliciter fortiterque per legatos geſtis, Cæſar relicto in Bellovacis Marco Antonio cum præſidio, ne quid novi tumultus oriretur, per ſe ipſum urbes alias inviſit. evocatiſque ad concionem populis, oratione miti ac magnifica, qua in re principes omnium ſeculorum vicit, & præſtantiſſimos oratores æquavit; multa undique perturbata compoſuit. nam & amicos [6] illa ravit, & hoſtes placavit, & dubios firmavit, dejectos [7] eripit, & mœſtos ac pavidos conſolatus eſt.

Inter

1. *Drapetem & Luterium* eſt in Cæſaris libris.
2. Lege, *exulumque*.
3. Lege, *Uxellodunum*.
4. Lege, (*id oppido, quo obſidebantur erat nomen*) *comportandis frumentis intentos*.
5. Lege, *tedio*.
6. Lege, *bilaravit*.
7. Forte, *erexit*.

Inter cæteros populos cum Caruntes adiiſſet, unde ut diximus multa rebellio orta erat, cogitans eos plus cæteris omnibus propter offenſæ conſcientiam formidare, mox ut urbem attigit, conjurationis auctorem [1] Gutturarium depopoſcit. is vulgato more hominum, qui libenter commune omnium periculum unius in caput vertunt, quæſitus à populo diligenter & inventus cum ad eum adductus eſſet, vim naturæ ſuæ Cæſar attulit; utque unius ſupplicio metu omnes abſolveret, illum à quo damna & mala omnia exercitui illata omnium una voce conſtabat, militum odio permiſit, & ſecuri percuti paſſus eſt.

Cæſari apud Caruntes agenti litteræ redduntur à Cannio legato, de ſtrage hoſtium, Lucteriique fuga & captivitate Drappetis, inſuper & de opidanorum immutabili propoſito, qui nec ducum eventu, nec exercitus flecterentur. quæ res, etſi admodum parva, animum ducis movit; ne ſcilicet unum opidum multis urbibus argumentum eſſet, non ſibi ſuperioribus bellis ad defenſionem libertatis, tam potentiam quam conſtantiam defuiſſe: & potuiſſe urbes teneri, cum opida tenerentur. hanc opinionem extirpandam. ne qua forte novandarum rerum eſſe poſſet occaſio; & obſeſſorum pertinaciam penitus confringendam cenſuit. [2] **.

Itaque cum ſic opidum ab omni parte circumdatum eſſet, ut nil operibus addi poſſet, & obſeſſis rerum copiam omnium eſſe ſentiret, aquam eis auferre tentavit, & flumen quod præterfluit ad radicem montis avertere. cumque id natura rerum obſtante nequiviſſet, at hoſtes uſu ſaltem fluminis prohibere niſus erat. poſitiſque ad unam ripam ſagittariis, alterius aditum præcluſerat. Erat autem fons vivus & abundans haud procul à muris opidi, is auferri nullo modo poſſe videbatur, quum præter loci iniquitatem, periculoſa eſſet pugna Romanis. labore tamen ingenti & indeſinenti certamine effecit, ut ad fontem telis venientibus,

1. *Gutturavum* eſt in Cæſare.

2. Nonnulla hic deeſſe ſuſpicor, cum de adventu Cæſaris Uxellodunum nihil dicat.

tibus, periculoſa hoſtibus & difficilis eſſet aquatio: unde non tantum pecora ſed homines plurimos ſitis extinxerat. neque tamen vel minimum propoſito movebantur. ſed ut periculum periculo pulſaretur, ſevo & pice ardentibus & apte inſtructis, ignem in opera Romana jactabant. atque ita multis exuſtis ſitim ſuam alieno incendio vindicabant. Ibi vero & contra flammas & contra tela & contra ipſam loci difficultatem à Romanis acerrime decertatum eſt, eoque ardentius, quo altiore in loco dimicabatur, ut cujuſque virtus & ignavia ab imperatore totoque conſpiceretur exercitu. quod tamen difficilima res erat, & multi ex Romanis aſſidue vulnerabantur; excogitavit aliam viam Cæſar, & omiſſo certamine impari ac damnoſo, cuniculis ſub terram actis, ad ipſius jam fontis venas penetrando [1] perveniat. quibus præciſis aeque aliorſum derivatis, ſubito fons ſiccatus eſt. quæ res intrinſecis tantum doloris attulit ac ſtuporis, ut non humanum opus crederetur, ſed divinum, & quaſi Romani in bello diis auxiliaribus uterentur, territi deſiſterent ab incœpto, atque ultima vi cogente, ſe traderent ad omne victoris arbitrium.

Senſerat pridem Cæſar, ad res gerendas ſuam ſibi obſtare clementiam, quo animo nullum finem rerum fore ſi omnibus æque pius omnes ad rebellandum ſpe miſericordiæ incitaret. ſed invitus contra ſuam [2] contraque ſuum morem quidquam durius cogitabat. ex diverſo autem ſuam manſuetudinem ſic notam omnibus confidebat, ut minime vereretur ſi quid aſperius [3] ne quid ſeveritate actum & non potius neceſſitate [4] judicaret. hac fiducia & exempli cauſa inductus, in omnes qui illo in opido contra eum arma geſtaverant inſuetum ſibi ſupplicii genus exercuit, quibus ad terrorem cæterorum præciſis manibus vitam dedit.

Per hos ipſos dies Labienus equeſtri prœlio Treveros vicit, multoſque eorum ac Germanorum qui eis tulerant

1. Lege, *pervenit.*
2. Adde, *naturam.*
3. Adde, *feciſſet, ne id.*
4. Forte, *judicaretur.*

tulerant tuliſſentque omnibus contra Romanos auxilium, interfecit. multos ex principibus vivos cepit; & Lucterius Cadurcus quem victum à Cannio profugiſſe memoravi, cum creberrime mutaret hoſpitia, ut qui ſibi male conſcius nuſquam tutum ſe putaret: & ſic vagus forte in manus veniſſet Erpaſnacti Alverni, qui inter tot patriæ ſuæ motus ſemper amicitiam populi Romani uno fidei tenore ſervaverat, per eum vinctus ad Cæſarem eſt perductus. Rebus itaque ad votum fluentibus, Cæſar omni Gallia perdomita ſuum credidit, Aquitaniam licet per legatos victam per ſe adire, ibidemque agere quid ſupereſſet æſtatis. Eo igitur profectus, omnes illas terras, incertum, utrum majori felicitate an celeritate compoſuit: cum certatim omnes primo ejus adventu & obſides ad eum mitterent, & legatos, eligentes benivolentiam in tanti viri potius quam potentiam experiri.

Inde Narbonam adiit, diviſiſque legionibus per hyberna, ſic ut nulla pars Galliæ præſidiis vacua eſſet, ipſe cognitis inter eundum cauſis populorum, ad quod nemo aptior, nemo fuit facilior, cognitis & meritis ſingulorum, & pro varietate meritorum pœnis aut præmiis aſſignatis; iter flexit in Belgas. ibi proximam hyemem egit. corpore forſan otioſior, quam ætate, ſed non animo. & quamquam præteritas per hyemes ad ſequentium ſemper æſtatum bella ſollicitus fuiſſet, nunc una illi cura erat omne belli ſemen extinguere, nihil armis, ſed omnia mitibus actis, dulcibus verbis agere, amicos veteres ſervare, novos quærere, nulli malum facere, bona omnibus, nil novi [1] operis imponere multis [2] veteris vel minuere vel auferre. denique modis omnibus curare, ut diſcedens pacatam relinqueret regionem; & ceſſante bello ad triumphum rediens, victorem exercitum reduceret, quod ſibi contingere bello durante non poterat. effecitque ſperato quoque facilius quod optabat. nam & ipſe ad talia ſemper omnium

P efficaciſ-

1. Lege, *oneris.* | 2. Lege, *vetera.*

efficaciſſimus: nec bello quam affabilitate; nec metu quam conciliatu hominum major. & feſſa bellis Gallia appetentiſſima pacis erat. eo quoque magis, quo & dux ſemper natura mitis, nunc mitiſſimus: & parendi melioribus conditio ſemper tolerabilis, nunc optabilis ac libertate [1] anxia videbatur. Ipſe quidem hybernis exactis apud Belgas, jam præſagiens civile bellum, in Italiam venit, ut omnes urbes & famoſa opida ciſalpinæ Galliæ circumeundo, populorum gratiam ſibi conciliaret. à quibus omnibus plus quam humano cultu ac veneratione ſuſceptus, rurſus tranſalpinam in Galliam remeavit ad exercitum, ſuſpenſus animo atque expectans quid de ſe Senatus & reſpublica decreviſſet.

Hi ſunt quidem multorum annorum Cæſaris labores in Gallia, hæ difficultates, hæc pericula; uni magno imperio nedum uni viro multa ſatis & gravia. quorum ſummam complexus eſt Suetonius Tranquillus his verbis, quæ inſerere juvat propter eximiam brevitatem. Geſſit, [2] inquam, *novem annis,* quibus in imperio fuit, hæc fere. omnem Galliam quæ à ſaltu Pireno Alpibuſque & monte Gebenna fluminibus Rheno ac Rodano continetur, patetqu circuitu ad bis & trecies centum milia paſſuum, præ ter ſocias ac benemeritas civitates, in provinciæ fo mam redegit, eique in ſingulos annos [3] ſtipen nomen impoſuit. Germanos qui trans Rhenum i colunt primus [4] Romano ponte fabricato aggreſſ maximis affecit cladibus. Aggreſſus & Britan ignotos antea, ſuperatiſque pecunias & obſides peravit. Et hæc ille, quæ nos latius in hiſtoriæ mam noſtro more digeſſimus.

Et arma quidem Julii Cæſaris clara hactenus, rioſa, magnifica. etſi enim in nonnullis actibus dus fortaſſis excederetur, quem in multitudi

E

1. Forte, *potior.*
2. Lege, *inquit.*
3. Lege, *ſtipendii nomine quadringenties.*
4. Forte, *Romanorum.*

ctuum, præcipue bellicorum, ad unguem ſervare difficile: Etſi Suetonii, quem proximo nominavi, de ipſo loquentis plane iſta ſententia ſit: *Siquidem nec* [1] *dictum*, ait, *belli ulla* [2] *actione injuſti ac periculoſi abſtinuit, tam fœderatis quam infeſtis ac feris gentibus ultro laceſſitis.* Ac conſtat utique glorioſum nihil eſſe quod [3] multum ſit. Quamvis hæc inquam ita ſint, & poſſit forſan unus alterque actus argui: ſumma tamen irrreprehenſibilis videri poteſt. * Pugnare, propriam & ſuum & imperii ſui nomen crebris ac maximis ornare victoriis, & Romana virtute furorem compeſcuiſſe barbaricum. itaque generoſis conatibus affuit fortuna, & rebus ſupra ſpem ſupraque fidem proſpere ſuccedentibus, idem ille ſenatus qui legatos ad explorandum ſtatum Galliarum mittendos aliquando decreverat, & illi ipſi qui dedendum hoſtibus cenſuerant (gravi prorſus & odioſa ſententia) admiratione rerum, gloriæ tandem ſuæ faverunt, eique plures & plurium dierum ſupplicationes, quam ulli unquam decrevere, ut & hiſtoricus idem ait, & ex præmiſſis [4] aperuit.

Deinceps eadem arma impia & injuſta & in viſcera patriæ miſerabili alternatione converſa: Quamvis enim & his magna non deſit excuſatio, vere tamen nulla ſufficiens cauſa eſt contra patriam arma moventibus. de [5] quibuſdam jam hinc agere aggrediar. Dictum eſt multis in locis & dicendum pluribus: *Nulla unquam magna gloria ſine magna fuit invidia.* ut memorabile ſit quod fertur Socratis conſilium, qui quærenti Alcibiadi qualiter invidiam vitaret: *vive*, inquit, *ut Terſites.* ſic eſt hercle. Si vixiſſet domi Cæſar otioſus, voluptati & ſomno incubuiſſet, haud dubie hoſtibus & invidia caruiſſet. ſed cum Galliam domuiſſet, Romanumque illam jugum ferre coegiſſet, vectigalia populi Romani immenſum auxiſſet, Germanos ut eſt di-

 ctum

1 Forte, *deinde*.
2 Lege, *occaſione*, *ne injuſti quidem*.
3 Forte, *injuſtum*.
4 Lege, *apparuit*.
5 Forte, *quibus*.

ctum cladibus affeciſſet maximis, quos tamen vinc
do ac vaſtando, ita ſibi virtutis admiratione devic
rit, ut uſque in præſentem diem gubernatores imp
(quod ad eos ideo vereor deſcendit, ut rueret) a
alio quam Cæſaris nomine vocitent vulgari in ſ
mone: cum & Britannos ſimiliter ſubjugaſſet R
numque, ne amplius limes eſſet, atque ipſum eti
[1] docuiſſet Oceanum; multa & magna agendo atc
audendo, multorum & magnorum in invidiam in
dit. O mortalium ſemper laborioſa conditio, ſe
per diſpoſita vel contemptui, vel invidiæ ſubjacere

Erant Romæ multi viri ingentes, quorum quiſq
ſibi primum locum gloriæ vendicaret. Inter imo ar
alios Magnus nomine, re autem maximus Pompeji
cui Cæſar ut amicum illum ſibi faceret, filiam Julia
optimam & viri amantiſſimam collocavit. ſed ad o
um pronas mentes ad amicitiam detorquere diffici
valere tamen poterat ad publicam pacem, ſi aut ip
vixiſſet, aut conceptum ſubita conſternatione n
effudiſſet abortum. Junxit & alio nixu ſibi Pomp
jum Cæſar, priuſquam iret in Gallias. & ut glutin
ſtabiliore conſiſterent, Marcum Craſſum ipſi Pompej
à quo veteri odio diffidebat, reconciliavit. ut trib
potentiſſimis, nullo contrario auſo Romana Reſpul
lica, & per conſequens totus orbis obſequeretur. [2] a
ſane commentum rude vel [3] inſulſiſſimum: ſed fo
tuna more ſuo rotans res humanas, omnia ad unu
devolvebat. & Pompeji quidem auxilio primum Ga
liam atque Illiricum provinciam adeptus, mox cu
L. Domitius conſularis candidatus minaretur, ſi a
conſulatum perveniret, & inquiſiturum contra eun
& ſibi exercitus ademptúrum: ipſius quoque Pon
peji, ſimul & Marci Craſſi opera, & adverſarium
conſulatu repulit, & obtinuit ſibi imperium in quin
quennium prorogari. quibus obtentis eo fiduciæ e
evectus, ut jam nihil ſibi credens impoſſibile & legio

ne

1. Lege, *domuiſſet*.
2. Lege, *inand.*
3. Forte, *inſulſum fuit*.

nes novas auctoritate ſua ſcriberet, & nihil quod ei in animum veniſſet, aggredi vereretur.

Quibus rebus ego culpa Cæſarem non abſolvo, fecit quidem, non inficior, quibus liberam immo dominam gentium civitatem in ſtuporem primo, poſt in iram verteret. forum [1] per maxime impenſe cœpit extruere è manubiis, quæ non [2] ſui erant ſed populi Romani. diſciplinam militarem, publice ſolitam doceri, ad ſe reduxit, ut privatim ſuo doceretur arbitrio: quod & fortaſſis ſibi ſuo jure licuerit, ut qui parem in ejus rei peritia non haberet, fuit tamen contra mores atque inſtituta majorum, quorum ſemper obſervantiſſimi fuerant Romani. legionibus in omne tempus ſtipendium duplicavit. quod quidem etſi exercitui gratiſſimum fuerit, eumque militibus chariſſimum fecerit, ſic ut charior nemo unquam alius; ſumptuoſiſſimum tamen reipublicæ fuiſſe non ambigitur. & hæc quidem inter ſuos. Apud exteros vero reges genteſque præter licentiam Senatus ac populi miras exercuit libertates, non ut dux populi Romani, ſed ut dominus aut rex. neque ſolum in Italia, Galliiſque & Hiſpanis, ſed in Aſia etiam & Græcia, & dona [3] indigentia & auxilia eis miſit, & eorum urbes præclaris operibus adornavit. [4] quem omnia etſi contra conſuetudinem Romanorum ducum, aliterque ac mos patrius exigebat, facta non negaverim, poſſet tamen excuſator inveniri, ſolent enim qui majora aliis agunt, & majora præſumere, &, quo melius ſibi ſunt conſcii, plus audere. Erit fortaſſe qui dicat, tolerabile in Cæſare, quod in alio quolibet non fuiſſet. erit ex diverſo qui hoc favorabiliter potius, quam civiliter dictum dicat. excellentia enim [5] cujus & viri boni non licentiam debet augere, ſed modeſtiam.

His tandem horumque ſimilibus ex cauſis [6] tandem

 latens

1. Lege, *permaxime impenſa.*
2. Lege, *ſua.*
3. Lege, *ingentia.*
4. Lege, *qua.*
5. Forte, *civis.*
6. Delendum, *tandem.*

latens erupit invidia. & primo quidem tentatum ab æmulis Labienum legimus, cujus crebra mentio in ſuperioribus eſt habita, quem tunc Cæſar ciſalpinæ Galliæ præfecerat. quod eo ſpectabat, ut eo alienato, Cæſar parte exercitus privaretur. de quo Cæſar ipſe multa audiens nil credebat, conſtantiam alienam ſua metiens conſtantia. cujus factum pro varietate [1] ſententiam & excuſare licet & reprehendere. Nam ſi Cæſar injuſte contra patriam arma vertebat, juſte deſeri potuit, & reipublicæ charitas privatis affectibus anteponi. Alioquin ingrati infamia non carebit, qui tam caro duci alium prætulerit, eique ſine cauſa acerrimus hoſtis evaſerit. Et profecto ſi ingratitudo fuit, ſat digno ſupplicio punita fuit, ut qui ſub Cæſare victorioſiſſimus vir fuiſſet, ſub Pompejo fugaciſſimus factus ſit, mutata cum duce, non fortuna tantum hominis, ſed virtute. quod in eum aliquando Cæſar mordaciter exprobrando dixiſſe traditur. Sane qualiter aut quando diſceſſerit [2] ſeque vocantium hortatibus acquierit, non invenio. niſi quod libro VII. Epiſtolarum Ciceronis ad Atticum; eo tempore, quo hæc in republica fiebant, ita ſcriptum eſt: *Labienus diſceſſit à Cæſare*, & in alia ſtatim Epiſtola: *Labienum ab eo diſceſſiſſe propemodum conſtat.* Et poſt pauca de eodem ſimulque de Cæſare loquens: *facinus*, inquit, *quo jam diu nullum civile præclarius: qui ut aliud nihil, hoc tamen profecit: dedit illi dolorem: ſed etiam ad ſummam profectum aliquid puto.* nec longe poſt: *Labienus*, inquit, *vir mea ſententia magnus Theanum venit: ibi Pompejum conſulesque convenit. qui ſermo fuerit, & quid actum ſit, ſcribam ad te eum certum ſciam.* Et rurſum: *Aliquantum nobis animi videtur attuliſſe Labienus.* Denique de Pompejo agens: *Labienum*, inquit, *ſecum habet, non dubitantem de imbecilitate Cæſaris copiarum. in quo quidem tam de indubitato judicio longe (ut res docuit) fallebatur.*

Quamvis

1. Lege, *ſententiarum.* | 2. Lege, *atque.*

Quamvis vero modus tranſeundi non penitus [1] motus ſit, illud plane compertum eſt, durum per hoc ex amico hoſtem Cæſari quæſitum, ſed innoxium: ſibi autem communem fere omnibus transfugis contemptum. ſiquidem Cicero ipſe qui eum ſua ſententia magnum [2] unum dixerat, confeſtim libro proximo: *In Labieno*, inquit, *parum eſt dignitatis.* unde à principio arbitrari ſe ait, illum jam tunc ſui transfugii pœnitere; quod Pompejum ſcilicet & conſules vireſque omnes reipublicæ, urbe deſerta, ſparſas per Italiam, longeque alium rerum ſtatum quam ſperaverat inveniſſet. Commune malum inſtabilium, ac vagarum mentium. Sciunt homines, quæ relinquunt qualia ſint. at quæ petunt neſciunt. unde fit, ut ſæpe ſe inveniant minores, & relicta ſuſpirent, & inventa faſtidiant. hæc tam multa de Labieno, quia res apud hiſtoricos videtur occultior, & curioſitas legentium nihil etiam minimum reſpuit, quod cognitu ſit dignum.

Et hæc clam per nuntios, illa palam in Senatu dicta contra Cæſarem ac decreta. novæ etiam viæ excogitatæ, quibus ejus poteſtas, quæ multis formidabilis eſſe cœperat, tolleretur aut certe minueretur. Siquidem cunctis jam magnificentia, & liberalitate Cæſarea ſtupefactis, & quid his rebus tantis, & tam late effuſis ſibi vellet ſecum tacitis meditantibus, nec loqui aliquid [3] audientibus; Marcus Claudius Marcellus conſul, cui an amore publico, an privato odio dignitas Cæſaris ac poteſtas inviſa erat; frequenti ſenatu teſtatus de ſalute reipublicæ ſe acturum, definivit, ut cum bellum in Gallia finitum eſſet, dimitteretur victor exercitus. & quamquam ante tempus, ſucceſſor Cæſari mitteretur, qui in pace provinciam gubernaret, ipſe vero ſine imperio rediret. addidit ne abſentis ratio comitiis conſularibus haberetur, quod licet communi

1. Lege, *motus.*
2. Forte, *virum.*
3. Lege, *audentibus.*

muni lege de omnibus [1] tantum eſſet, legi tamen Cæſar exceptus erat. ita ergo ſublata erat exceptio. & non contentus conſul injuria Cæſaris in perſonam illata; his quoque [2] Cæſar civitate donaverat, adimendam judicavit, ambitioſam conceſſionem & immodicam aſſeverans.

His turbatus Cæſar, nec immerito, cogitanſque quod ſæpe [3] debere ſolitus fuit, operoſius multoque difficilius principem virum à ſummo dignitatis gradu ad media dejici, quam à mediis ad extrema: non cedendum, ut Africanus major fecerat, ſed obſtare ſtatuit invidiæ, & turbare prius omnia, quam exemplo illius, quamvis laudatiſſimo, invictus ab hoſtibus vinci à civibus, & in exilio mori [4] vellet. Nondum tamen ad arma prorupit. ſed donec jure agendi ſpes ſemper fuit, quieſcendum ſtatuens, patienter quidem, dicam melius, diſſimulanter cuncta ſuſtinuit, & quum nonniſi verbis offenderetur; adhuc verborum quoque defenſionem parans; & conſulem alterum & animoſiſſimum atque eloquentiſſimum è collegio tribunorum Cajum Ciceronem, multa ſibi ac profuſa largitione quæſivit. ne quando vel in ſenatu, vel ad populum deeſſent ſuæ cauſæ defenſores.

Cum vero jam multis Cæſaris [5] nec alii Pompeji formidarent potentiam, ſæpe Curio ipſe Senatui obtulerat, ut uterque ſimul ab armis abſcederet, atque ad æquam civilitatem pariter remearent. ita demum ſecuram liberamque rempublicam fore; idque non ſolum pollicitus ſed contentioſe viſus eſt efficere, certus de Cæſaris voluntate, qui id ipſum à Senatu litteris petiit, ut ſcilicet aut ſibi populi Romani beneficium integrum ſervaretur, hoc eſt imperium cum legionibus; aut cæteri ſaltem duces in [6] ea conditione eſſent, exercituſque dimitterent. quod eo fidentius

1. Forte, *cautum*.
2. Adde, *quos*.
3. Lege, *videre*.
4. Lege, *velle*.
5. Forte, *nec non*.
6. Forte, *eadem*.

tius poſtulabat, ut quidam opinabantur: quia ſe, cum vellet, aliquanto facilius veteranorum, quam Pompejum tyronum, exercitum ad obſequia reducturum non ambigeret, tantam cum veteranis amicitiam Cæſar longo uſu, tantamque familiaritatem contraxiſſe videbatur, utque erat affabilis & animorum rapax, ſine ulla dubitatione contraxerat. ſed neque per ſe neque per tribunos quod petebat obtinuit, obſtantibus fautoribus partis adverſæ, qui nullum Pompejo parem pati poterant.

[1] Indicit in hoc tempus ſenatus conſultum, prima æquum fronte, vere autem iniquum, ut duæ quidem, una ſcilicet ex Pompeji, altera ex Cæſaris legionibus ad bellum Parthicum mitterentur. en in verbis æqualitas. ecce autem in rebus iniquitas. ſiquidem cum Pompejus unam è ſuis quibus ipſe præerat, amicitiæ jure [2] Cæſaris conceſſiſſet, illam bello Parthico deſtinavit verbo non animo, eamque repetiit. eam Cæſar remiſit, & è ſuis miſit unam. ita Pompejum nulla, Cæſarem vero duabus legionibus minutum, nemo fuit qui non intelligeret; tulit tamen, quin etiam cum adverſariis paciſci voluit, ut tranſalpina Gallia & Illiricum cum duabus tantum legionibus, & nomen imperii [3] remaneret. Denique eouſque ſubmiſit excelſum animum, ut qui Cæſarem non noſſet, ſuſpicari eum poſſet belli metu ad iſta deſcendere. quo nihil erat ab illius viri moribus ac mente remotius. ſed tantum illi ſtudium fuit, vel exercendæ vel ſimulandæ modeſtiæ; ut [4] quid jus vider potius eligeret, quam publicæ tranquillitatis everſor. At cum obſtinatos ad negandum [5] cernere, ſenatum ſibi adverſum, & è ſuis inimicis deſignatos jam conſules audiret; tribunos qui ſibi aderant nihil poſſe, imo quidem propter ſe periculo atque odio expoſitos: non amplius

1. Lege, *Indicitur.*
2. Lege, *Cæſari.*
3. Adde, *ſibi.*
4. Lege, *quidvis videri.*
5. Lege, *cerneret.*

amplius differendum ratus, ne aut ſui periclitarentur, aut ipſe cunctatione vileſceret; diſpoſitis more ſolito per hiberna legionibus, ultimo tranſitu ex Galliis in Italiam rediit. quo cum veniſſet invenit duas illas legiones ſub obtentu belli Parthici ſibi ereptas, neque ad bellum profectas, in Italia detentas; quin & Pompejo aſſignatas. quod ad evidentem Cæſaris injuriam pertinere non ſolum ipſe vir talis, ſed quicumque de populo perpendebat. adhuc tamen tacitus proceſſit. Conventibuſque peractis ut ſolebat, Ravennam venit. urbem ſuæ provinciæ ab ea parte noviſſimam: ut nec terminos ſuos excederet & proximus eſſet adverſariis, ac [1] peractis ulciſci, ſi quid forte ſui odio in tribunos inimicius decreviſſent.

Et hoc quidem belli civilis initium, hæ fuerunt cauſæ, aliquam & fortaſſe non parvam juſtitiæ faciem habentes, ſi qua uſquam eſſe poteſt juſta cauſa patriam oppugnandi, quamvis ab aliis minus juſtæ quidem afferantur: ſed odium manifeſtum teſtimonii fidem levat. Cnæus Pompejus gener atque hoſtis Cæſaris, ajebat, eum ideo quod non poſſet opera incœpta perficere, neque de ſe populi expectationem adimplere, turbare omnia voluiſſe, ne in turbando veritas appareret. fuere qui timuiſſe illum dicerent, ne eorum, qui [2] primo conſulatu contra leges geſſerat, rationem reddere gravi ſuo periculo cogeretur: cum Marcus Cato, iſte ultimus, cujus virtus ac gravitas comminationem ejus non minus terribilem quam cujuſcunque conſulis faciebat, palam diceret ac juraret, ſe Cæſaris nomen, mox, ut privatus eſſe inciperet, inter reos delaturum. publicæ ille juſtitiæ ſtudioſus, ſeu propriæ memor injuriæ. unde jam in vulgus effuſum erat, idem Cæſari eventurum quod Miloni, ut circumſeptus armatis apud judices ſeu ex vinculis cauſam dicat. Et hanc veriſimilem belli cauſam videri poſſe, una vox ejus facit, de qua ſuo loco dicam.

1. Forte, *paratus*. 2. Lege, *quæ*.

cam. aliis viſum eſt, eum ſpatio plurimorum annorum imperio aſſuefactum, [1] didiciſſe privatum modum; & ſola [2] cupidinandi dominandi in bella civilia conſenſiſſe. hæc videtur fuiſſe Ciceronis opinio, ſibi interdum amiciſſimi, ſed in fine hoſtis. qui in libris Officiorum ſemper Cæſarem in ore habuiſſe ait verſus illos Euripidis, quos ipſe ſic in Latinum vertit: *nam ſi violandum eſt jus, regnandi gratia violandum eſt; aliis rebus pietatem colas.*

Poſui ecce opiniones hominum varias una eademque de re, & hominum idem volentium Cæſarem ſcilicet infamare. mihi autem ſat, ne dicam valde, rerum talium [3] curioſè venere ad manus aliquot Cæſaris ipſius epiſtolæ. Nota ſunt etiam ejus dicta ac reſponſa quam plurima, in quibus omnibus avidum ſe pacis oſtendit, quibuſque fortaſſe non minus fidei ſit habendum quam ſuſpicionibus æmulorum. illi enim oderant & veritatem ignorabant & mentiri poterant, Cæſar autem etſi mentiri poſſet, veritatem ignorare non poterat. legi & ſuorum comitum epiſtolas, idem pacis ſtudium expreſſius continentes.

Quid refert igitur quid de illo ſentiat Pompejus & Cicero, cum perraro quiſquam de hoſte bene ſentiat. illud potius pertinet ad rem audire, qualia de Pompejo ſuo ſcribat Cicero, quem tantum dilexit in finem; ut vir, ſicut de eo ſcriptum eſt, nihil minus quam ad bellum natus, & jam ſenior, illum in civilia, ſuo totiens damnata judicio, & infelicia bella ſequeretur, magis eligeret ſecum ruere, quam ſine illo conſiſtere: quorum partem, quod non omnibus nota [4] erant, & notitiæ ſtudio & novitate rerum delectandi gratia, huic parti hiſtoriæ inſerendam cenſui. Is ergo epiſtolarum ad Atticum libro octavo. *Ut enim*, inquit, *gubernatori curſus ſecundus, medico ſalus, imperatori victoria: ſic huic moderatori reipublicæ beata civium vita propoſita*

1. Lege, *dedidiciſſe.*
2. Lege, *cupidine.*
3. Lege, *curioſo.*
4. Lege, *erunt.*

poſita eſt, ut opibus [1] *copiis locuples, gloria ampla, virtute honeſta ſit. hujus enim operis maximi inter homines atque optimi illum eſſe* [2] *perfectorem volo. hoc* [3] *C. N. noſter, cum antea nunquam, tamen in hac cauſa minime cogitavit. dominatio quæſita ab utroque eſt. non illud actum, beata & honeſta civitas ut eſſet. nec vero ille urbem reliquit, quod eam tueri non poſſet, nec Italiam quod ea pelleretur, ſed hoc à primo cogitavit, omnes terras, omnia maria movere; reges barbaros incitare, gentes* [4] *in Italiam armatas adducere, exercitus conficere maximos. Genus illius Sillani regni jam pridem* [5] *appetit, multis qui una ſunt cupientibus. An cenſes nihil inter eos convenire? nullam pactionem fieri potuiſſe? nec hodie poteſt, ſed neutri* [6] *ckoreot eſt ille, ut nos beati ſimus, uterque regnare vult. hæc à te invitatus breviter expoſui. voluiſti enim* [7] *quid de his malis ſentirem oſtendere.* Quid tu lector ex his verbis judicas? quantoque juſtiorem Pompeji cauſam [8] rerum eſſe quam Cæſaris? Item in ejuſdem libri fine: *Qua ſpe proficiſcor*, inquit, *video, conjungoque me cum homine magis ad vaſtandam Italiam, quam ad vincendum parato.* & ſentiens ſe poſſe reprehendi, quod talem ſequi vellet; ut oſtenderet non ſe hominis virtute, ſed erga ſe merito [9] & metu infamiæ, ne ingratus ſcilicet diceretur. Audi quid eadem dicit epiſtola: *Non me igitur is ducit, ſed ſermo hominum.* Et rurſus in IX. cum dixiſſet: *Mirandum in modum Cneus noſter Sillani regni ſimilitudinem concupivit.* addidit: *Cum hoc ne inquies eſſe vis?* & reſpondens: *Beneficium*, inquit, *ſequor, mihi crede, non cauſam.* Et alibi de eodem: *Si vincit*, inquit, *Sillano more exemploque* [10] *vincit.* & ſtatim: *Mea autem cauſa alia eſt, qui beneficio* [11] *victus ingratus eſſe non poſſum.* Multa

1. Adde, *firma.*
2. Lege, *effectorem.*
3. Id eſt, *Cneus.*
4. Adde, *feras.*
5. Forte, *appetitur.*
6. Σκοπὸς, id eſt, *intentio.*
7. Adde, *me.*
8. Lege, *veris.*
9. Videtur deeſſe *moveri*, vel *duci*, niſi pendeat ex verbo *ſequi.*
10. Lege, *vincet.*
11. Lege, *vinctus.*

Multa [1] ſicut id genus in illius epiſtolis ab homine non ſolum doctiſſimo ſed amiciſſimo, in Pompejum dicta, ut ſcilicet undique fides conſtet.

Sed ego hæc pauca & ad rem de qua agitur ſpectantia & è locis ſecretioribus [2] erupta libenter appoſui, ut utriuſque partis merita non uſque adeo ut putantur imparia, & utrumque, ſicut dictum eſt, regnare voluiſſe magno ac fide digno teſte conſtaret. Ad hiſtoriæ ſeriem revertor.

Dum Ravennæ ergo ſubſtitiſſet Cæſar, ne provinciæ ſuæ terminos tranſgrediendo aperte agere contra Rempublicam videretur, audiens tribunos, qui pro eo erant, contemptui habitos, & vel vi urbe depulſos, vel ſua ſponte digreſſos; Romæ omnes unanimiter contra ſe ſentire, omnia ſui odio divina atque humana miſceri ac perverti; ſe quoque per patientiam contemptum iri cogitans; neque jam amplius ferendum, diſſimulandumque aliquid exiſtimans: evocatis legionibus ubicumque [3] eſſet, præmiſſiſque clam, quæ tunc aderant, cohortibus; ne quam novi motus opinionem turbido habitu præberet, die illa & convivio & ſpectaculis [4] otioſis interfuit. ſero autem clandeſtino egreſſu ſecretum iter paucis comitatus arripuit. in quo cum tota nocte deerraſſet, vix ad auroram viæ ducem caſus obtulit. quo prævio, ad rectum iter perplexo ac difficili calle reverſus, inventiſque cohortibus, quas præmiſerat, ad Rubiconem venit, amnem exiguum, ſed magnarum tunc limitem regionum, ubi parumper cogitabundus ſubſtitit, ſecum tacitus examinans quantum opus aggrederetur. tandem verſus ad comites: *Adhuc*, inquit, *cæptis abſiſtere, ac reverti licet. at ſi rivum hunc tranſgredimur, ferro gerenda nobis erunt omnia.* Ibi hærens dubiuſque animi, hujuſcemodi viſione firmatus eſt: Quidam ſibi & ſtatura & ſpecie corporis ſupra humanum

1. Forte, *ſunt.*
2. Lege, *eruta.*
3. Lege, *eſſent.*
4. Lege, *otioſus.*

manum modum ſubito viſus eſt, qui amnis ad ripam ſedens, paſtoria modulabatur arundine. ad quem ut animal non viſum cum & paſtores locorum & quidam quoque militum concurriſſent, ille ſubito unius è manu tubicinum arrepta tuba, vehementi flatu increpuit, [1] gurgentemque pertranſiit. motus Cæſar ſpectaculo: [2] *Eat ergo*, ait, *quo deorum prodigia atque hoſtium vocat iniquitas, ut cœpta res eſt.*

Hæc dicens tranſiit ac traduxit exercitum, Ariminumque urbem proximam [3] longe pace tranquillam attigit. & patentibus portis introgreſſus: tribunis plebis, qui propter ejus odium pulſi ſibi obviam veniebant, aſtantibus, concionem habuit ad exercitum. lapis me puero oſtentabatur, fori medio, ubi Cæſar concionatus ferebatur. fuit autem concio efficaciſſima. ſciſſa ferunt veſte veriſque ſeu [4] victis cum lachrymis, ad ſuam dignitatem contra invidiam hoſtium conſervandam fidem militum implorantis, & ingentia promittentis.

Cæſarem Arimini agentem, Lucius Cæſar adoleſcens adiit, qui patrem habebat Cæſaris legatum. iis explicitis pro quibus adveniſſet, commiſſa ſibi à Pompejo quædam ait ad Cæſarem, jure illius quæ inter eos eſſet amicitiæ. Ea vero hujuſcemodi fuere: *Excuſare ſe Pompejum Cæſari, & poſcere ne ea quæ pro reipublicæ ſtudio atque amore geſſerit, ad injuriam ſuam trahat. charum enim eſſe ſibi Cæſarem, ſed rempublicam rebus omnibus chariorem & eſſe & ſemper fuiſſe, ſimiliter & Cæſari caram eſſe debere ut privatas ſuas inimicitias reipublicæ remittat. neque tam graviter iraſcatur, ut dum hoſtibus vult nocere* [5] *patri noceat immeritæ, idque ita facere ad ſuum decus eximium pertinere.* Ad ea Cæſaris reſponſio paulo longior fuit. *Commemoravit injurias pro multis in rempublicam meritis ſibi illatas, paratum ſe tamen omnia reipublicæ condonare. ita tamen*

1. Lege, *gurgitemque.*
2. Lege, *Eatur ergo.*
3. Lege, *longa.*
4. Lege, *fictis.*
5. Forte, *patriæ.*

men ut diſcedant omnes ab armis, & ad civilitatem ſolitam revertantur. dilectus enim per Italiam ſerventes & retentas ſub prætextu belli Parthici legiones, & civitatem eſſe armatam, quid niſi ad ſuam perniciem ſpectare? Proficiſcatur ergo Pompejus in provinciam ſuam, [1] *dimittitur exercitus, omnes per Italiam arma deponant, ceſſent motus & metus publici, ſit togata civitas non armata: ſe quoque æquiſſimo animo quieturum, injuriaſque omnes & contumelias obliturum. Ad hæc tamen ſancienda & jurejurando confirmanda, petiit ut Pompejus propius accederet vel ſe accedere pateretur: ſperare enim ſe colloquio & conſpectu mutuo omnes controverſias finiendas.* Ad hæc reſponſio in ſcriptis [2] redita, *ut Cæſar quamprimum in Galliam revertatur, exercitumque dimittat. quo facto iturum in Hiſpaniam Pompejum. alioquin nihil de dilectibus omiſſuros conſules Pompejumque.*

Iniqua reſponſio viſa eſt Cæſari, quod ſe facere juberet; cum ipſe nihil niſi promittere ſe facturum vellet, nec diem promiſſis apponeret, neque colloquio tempus daret, nec promitteret acceſſum, nec permitteret. hinc [3] paucis deſperatio & belli præludium.

M. Antonius cum quinque cohortibus Auximium præmiſſus. Erat Auximii [4] civitas ad cuſtodiam [5] Actius Varus, quem decuriones Auximiani ſummo adeunt conſenſu. dicunt, *notum ſibi Cæſaris adventum, neque vero propoſiti ſui eſſe ſuorumque civium, neque Romanum* [6] *conſonum videri, imperatorem populi Romani, talem virum ſic de imperio meritum, tot victoriis inſignem, mœnibus urbis amicæ arceri; orant ut* [7] *fame, ut ſuo ſuorumque diſcrimini dum tempus eſt conſulat.* His permotus Varus & perniciem timens, fugam arripit; & inſequentibus Cæſaris militibus prœlio decernere coactus ac deſertus à ſuis, ſolus abit, [8] quibuſque eorum

1. Lege, *dimittantur.*
2. Lege, *reddita.*
3. Lege, *pacis.*
4. Lege, *civitatis.*
5. Cæſari, *Attius.*
6. *Conſonum* videtur delendum eſſe.
7. Lege, *famæ.*
8. Forte, *aliquibuſque.*

tum domum, aliis ad Cæſarem ſe conferentibus. quos ipſe collaudatus benigne ſuſcepit, & L. Puppium centurionem partis adverſæ ad ſe adductum illico relaxari ac dimitti jubet. Auximium ingreſſus civibus gratias agit, atque illorum erga eum charitatis haud immemorem ſe futurum ſpondet. Quibus Romæ cognitis, [1] tantum pavor omnium mentes invaſit, ut urbe fere omnes excederent; ipſique conſules, atque ipſe Pompejus; actum ſuis de rebus opinantes, & ex unius opidi eventu omnia metientes. mirum valde, unde in tam parvis animis tam magna ſuperbia, ut ejus viri meritos honores ac gloriam tam pertinaciter detrectarent, cujus nec conſpectum certe ne [2] viciniam pati poſſent, & patriam, & talem patriam, ſolum ad illius nomen univerſali animorum conſternatione deſererent. ſed urgebat hinc invidia; inde autem terrebat fama viri, quæ eouſque creverat, ut clementiſſimus omnium, præ omnibus atque ab omnibus timeretur.

His ad Auxinum geſtis: Picenum omne, cujus olim Eſculum, hodie Ancon eſt caput, nullo uſquam contradicente pervagatur. Sed cunctis ſibi urbibus atque opidis obviam mittentibus; Cingulo quoque, quod opidum ſuo ſumptu Labienus extruxerat, legati, auctoris immemores, Cæſarem adeuntes, ſe imperata facturos obtulerunt, atque imperanti milites alacriter paruerunt. diffuſo metu ſimul & fama virtutis, & vulgato horum de quibus diximus exitu; cæteræ omnes ſequebantur undique deditiones. & ſi quis præfectorum contradiceret capiebatur aut pellebatur. Ita pulſus ex Etruria Libo, Thermus ex Umbria, Eſculo Lentulus, captus Cneus Magius [3] præfecti ambo. & cum Magius ad Cæſarem ductus eſſet, ac fortaſſe ſupplicium formidaret, Cæſar eum placido animo dimiſit. *Et vade*, inquit, *ad Pompejum, eique meis verbis nuntia: quoniam ad hunc diem fuerit nobis oportunitas colloquendi*,

1. Lege, *tantus*.
2. Forte, *nec viciniam*.
3. Forte, *præfectus fabrum*.

quendi, atque ego Brunduſium, quo iviſſe illum audio, profecturus ſum; credo, ut colloquamur expediens publicæ ſaluti, cujus curam gerere maxime noſtrum eſt. Non eſt autem par effectus per nuntios de longinquo, atque inter præſentes iſta tractari, quod conſpecti vultus & vivæ voces ad movendos animos multum poſſint.

Occupato ſine ictu gladii Piceno, Corfinium progreditur opidum Pelignorum. XII [1] paſſuum diſtans à Sulmone. quod idcirco dixerim, quod vulgares quidam opidum putant eſſe [2] Tuſtorum. ibi contentionis pluſculum fuit. pendente tamen obſidione, Lentulus Spinter muris egreſſus, & finem metuens ad Cæſarem venit, ſibi atque intrinſecis veniam petens, ad quem Cæſaris reſponſio fuit: *Non ſe ut cuiquam maleſaceret veniſſe, ſed ut ſe ab inimicorum malis atque injuriis tueretur, ac tribunos plebis ſui odio in exilium actos, in ſuam reponeret dignitatem. denique ut ſeipſum ac populum Romanum ſervitio & paucorum tyrannide conculcatum, antiquæ redderet libertati.* Opido tunc præerat L. Domitius vir magni animi, ſed exiguæ fortunæ, & bello promptus, ſed infauſtus. is defenſionem parans, ſed ab opidanis ad deditionem coactus, cum mori mallet, à ſuo medico venenum popoſcit, quod ille nec dare volens nec negare auſus, ut qui domini mores noſſet, poculum ſomniferum pro veneno obtulit. quo ille hauſto, gravi ſopore reſolutus conquievit. experrectus poſtmodum & deluſum intelligens ſe, vixque à ſuo [3] manus abſtinens, cum multis nobilibus qui ſecum ſentiebant, vinctus ad Cæſarem eſt perductus mori appetens, & peroſus vitam. quem Cæſar illico ſolvi juſſit; neve quis eorum à militibus re vel verbis offenderetur inhibuit. queſtus perbreviter quod pro ſuis ingentibus & in illos & in rempublicam [4] referre meritis ſibi debitam gratiam neglexiſſent, & injurias & contumelias indebitas retuliſſent:

 cunctos

1. Adde, *millia*.
2. Lege, *Vſtorum*.
3. Credo deeſſe, *medico*.
4. Lege, *meritis referre*.

cunctos dimiſit incolumes, quin & pecuniæ pondus ingens Domitii depoſitum, & ab opidanis ſibi oblatum; quamvis & pecunia publica eſſet, & in ſtipendium numerata, Domitio reſtituit, ne ſanguinis, quam pecuniæ abſtinentior videretur. nihil poſtremo ex ea victoria vel prædæ cujuſpiam vel ultionis accepit, niſi quod Domitii milites ſacramento adegit, non invitos ut arbitror, ſed eo libentius jurantes, quo felicius eſt ſub ſequaci, quam ſub fugaci duce [1] militari, vulgatis ſane quæ ad Corfinium acta erant, multum metus omnibus demptum, multumque ſpei additum, cognoſcentibus Cæſarem nihil bello niſi victoriam petere. unde ut diximus & [2] Tuſtorum populi & omnis Umbria, pulſis inde præſidiis ad Cæſarem tranſiere. atque ita rebus ſuo more velociter geſtis ac proſpere, cum jam ſecum Gallia omnis ciſalpina ſentiret, magnas partes Italiæ primo occcupavit adventu.

Sed cum ſpes cæteris omnibus, ſoli Pompejo atque Senatui additus timor, qui in Domitio multum momenti repoſuerant, & ſæpe eum per literas evocatum expectabant: Itaque confeſtim Pompejus Luceria digreſſus, ubi belli ſedem ſtatuiſſe videbatur, Brundusium petiit, ut Italiæ litore in extremo promptior eſſet ad tranſitum. ita enim animo decreverat, relicta Italia, tranſmarina tentare: ſive id metu ſolo pellente, ſive intentione illa, quam paulo ante ex epiſtola Ciceronis elicui atque expoſui. Cæſar autem ſemper propinquus atque contiguus hoſtibus eſſe feſtinans, non niſi ſeptem dierum mora Corfinium exacta, eo ipſo die quo Domitium [3] captivos dimiſerat, motis caſtris in Apuliam perrexit.

Operæ pretium niſi fallor fuerit, quid de his [4] quomodo memoravimus, & ipſe Cæſar & alii ſenſerint. cum enim clementiæ ejus quam Domitio acerrimo hoſti, & qui tumultu in illo reipublicæ ſucceſſor ſibi

1. Lege, *militare.*
2. Lege, *Tuſcorum.*
3. Vid. legend. *captivoſque alios*
4. Lege, *quo modo.*

ſibi deſtinatus, & ad conſulatum aſpirans ſicut diximus ſibi minabatur, exhibuerat, fama ut ad hoſtes, ſic ad amicos etiam perveniſſet; duoque ſibi familiariſſimi, Cornelius Balbus atque Oppius, factum ejus per literas vehementer laudaſſent, reſponſionis Cæſareæ extat epiſtola, quæ mihi nunc, & propter ſcribentis auctoritatem, & propter ipſius eipſtolæ gravitatem ac brevitatem, digna his inſeri viſa eſt. ea vero eſt hujuſmodi:

Cæſar Oppio Cornelioque ſalutem. Gaudeo mehercle vos ſignificare literis quam valde probetis ea quæ apud Corfinium ſunt geſta. conſilio veſtro utar libenter. & hoc libentius quod mea ſponte facere conſtitueram, ut quam leniſſimum me præberem, & Pompejum darem operam ut reconciliarem. tentemus hoc modo, ſi poſſumus, omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria uti. quum reliqui crudelitate odium effugere non poterunt, neque victoriam diutius tenere. præter unum L. Sillam, quem imitaturus non ſum. hæc nova [1] *ratio vincendi, ut miſericordia & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri poſſet, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri poſſunt. de his rebus rogo vos ut cogitationem ſuſcipiatis.* [2] *N. magni Pompeji præfectum deprehendi, ſcilicet meo inſtituto uſus ſum & cum ſtatim miſſum feci. jam duo præfecti* [3] *partium Pompeji in meam poteſtatem pervenerunt, & à me miſſi ſunt.* [4] *ſed volent grati eſſe debebunt Pompejum hortari, ut malit mihi eſſe amicus, quam iis qui illi & mihi ſemper fuerunt inimiciſſimi, quorum artificiis effectum eſt, ut reſpublica in hunc ſtatum perveniret.* Eidem cum de hoc ſcripſiſſet factumque laudaſſet Cicero, qui ſe [5] ad medium, [6] intermagna licet animum fluctuatione, & multa conſiliorum varietate, tenuerat, reſcripſit his verbis: *Cæſar imperator Ciceroni imperatori ſalutem dicit. Recte auguraris de me, bene enim tibi cognitus ſum, nihil à me abeſſe longius*

Q

1. Adde, *ſit*.
2. Lege. *Cn Magium*.
3. Adde, *fabrum*.
4. Forte, *ſi*.
5. Forte, *adhuc*.
6. Lege, *in magna*.

gius crudelitate. atque ego cum ex ipſa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te triumpho & gaudeo. neque illud me movet, quod hi qui à me dimiſſi [1] diſceſſiſſe dicı.ntur, ut mihi rurſus bellum inferrent. nihil enim malo, quam & me mei ſimilem eſſe & illos ſui. Quo dicto vix aliquid unquam dici glorioſius ac magnificentius audivi, & hæc quidem extra, ſed non ut arbitror contra ſeriem hiſtoriæ, pro delectatione lectoris interpoſui. Ad rem redeo.

Cum Cæſar Apuliam attigiſſet; mox Brunduſium adiit. Pompejumque jam prægreſſum valida obſidione circumdedit. de quo iiſdem quibus ſupra ſcribit, nam & hæc animi ejus index epiſtola videtur. *Cæſar Oppio Cornelioque ſalutem. Ad* VII. *Idus Martias Brunduſium veni. ad murum caſtra poſui. Pompejus eſt Brunduſii. miſit ad me [2] N. Magium de pace. quæ viſa ſunt reſpondi. hæc vos ſtatim ſcire volui. cum in ſpem venero de compoſitione aliquid me conficere, ſtatim vos certiores faciam.* & qponiam propter navium penuriam mari eum obſidere non poterat: timens id quod omnes cupiunt hoſtes, fugam: famoſiſſimum maximumque illum portum ſaxorum molibus injectis obſtruere niſus eſt. opus non tantum homini ſed naturæ improbum atque inextricabile, quod ipſe cognoſcens, uni ex amicis Q. Pedio ſcribit his verbis: *Pompejus ſe opido tenet. nos ad portas caſtra habemus. conamur opus magnum; & multorum dierum propcer altitudinem maris. ſed tamen nihil eſt quod potius faciamus. ab utroque portus cornu moles jacimus; ut aut illum quamprimum trajicere quod hab.t Brunduſii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.* Cum vero exitu prohibere, imo natura ipſum [3] prohibente non poſſet, catenis eos portus præcluſit. ſed neque ſic detinere valuit Pompejum quin mari Adriatico Durachium navigaret.

Cæſar hoſte digreſſo, cum ſequi illum non poſſet, Brunduſium ingreſſus concionem habuit, qua juſtitiam

am

1. Adde, *ſunt.* | 2. Lege, *Cn.* | 3. Lege, *prohibes.*

am [1] carne ſuæ, injuriaſque hoſtium omnibus aperiret. quo facto cum ſua illis in locis inutilis mora eſſet, nequid ſibi otioſum tempus [2] afflueret, urbem Romam verſus iter arripuit, toto belli Gallici decennio non viſam. cujus adventus fama cognita quantus Romæ terror fuerit haud facile dictum eſt, multo quidem major quam neceſſe eſſet. Iratus quidem multis erat, & fortaſſe non immerito, ſed iracundiorem extimabant. non enim naturaliter, neque niſi magnis ex cauſis ad iracundiam pronus fuit.

Venit ergo Romam, ſenatumque habuit ex iis principibus qui domi ſubſtiterant. ibi perpetuam dictaturam ipſe ſibi ſua authoritate arripuit: unde Cæſaris dictatoris nomen. multa quoque conſtituit, in quibus pro lege voluntas fuit. Illud inter cuncta memorabile. nam ærarium populi Romani quod tot victoriæ, tot ſecula compleverant, uno die exhauſit. interque alia ut ſcriptum, protulit [3] ex eo latorum aureliorum XXVI. non theſaurizandi cupiditate ſed largiendi. nam ut alter ait, nemo liberalius victoria uſus eſt. nihil ſibi retinuit præter diſpenſandi poteſtatem.

Compoſitis rebus urbanis, ut viſum eſt, animum ad externa convertit, atque inprimis Ciciliam ac Sardiniam duo illa horrea populi Romani per legatos adminiſtrare diſpoſuit, de Gallia nihil ſollicitus, quam in ſumma pace reliquerat. ſolam reſpexit Hiſpaniam cogitanſque cumprimum claſſis opportunitas affluxiſſet, veſtigiis Pompejum aſſequi: ne quid à tergo formidabile linqueret, decrevit ad Occidentem proficiſci ubi Pompeji copiæ ingentes erant, quarum præſidio ille terrarum tractus tenebatur, ſub legatis tribus, M. Petrejo, L. Afranio, & M. Varrone. de quibus tam contemptim ſentiebat ut, moturus inter ſuos diceret; *Vado ad exercitum ſine duce, mox revertar ad ducem ſine exercitu.*

1. Forte, *cauſæ.*
2. Lege, *effluxeret.*
3. Lege, *laterum aureorum nimirum* XXXVI *millia.* vid. Plin. XXXIII, 3.

exercitu. eo vero pergenti, Maſſilia fœderata civitas, & ab ipſo principio Romanis amiciſſima; non ſui odio, ſed ingenti ſtudio R.P. portas clauſit. quam ille cum obſidione cinxiſſet, Decimo Bruto cum parte copiarum oppugnandam linquit. ipſe cœptum iter peragens, ad Hiſpanias venit. ibi à Petrejo & Afranio qui primi occurrerant, bellum incipiens: cum nullo temporum diſcrimine æque die ac nocte hoſtes aggrederetur, conſilium ducum fuit, ne nocturnis horis aliquando pugnarent, quod tunc pavor ad ignaviam impellat: nec ſit, qui ſubmotis teſtibus concitatos revocet atque contineat; luce pudorem obſtare, & ducum imperio, & potentia tribunorum atque centurionum frænari, & ad virtutem & ad fidem retrahi, ut contra metum mortemque conſiſterent. Cæterum fato res bellicas volvente, ad Ilerdam compulſi hoſtes.

Cæſar vero maximis imbribus, & diluvio aquarum ingenti quidem rei frumentariæ inopia circumventus; perſeveravit tamen in incœpto, & omnes difficultates ſola & ſolita virtute ſuperavit, donec tandem abeuntes [1] ſceleri atque arido in monte deprehenſos obſedit, atque ita circumdedit, ut nullus ad fugam exitus pateret; qua deſperatione pulſi, cum fame & ſiti ultima premerentur, ſæpe erumpere & mori voluerunt. Quibus Cæſar contra ſuum morem pugnæ copiam non fecit, ſed intra munitiones ſeque ſuoſque continuit. cujus facti certa erat ratio. ſperabat enim eos ad extrema perductos ſine prœlio vinci poſſe. cur igitur aut ſuos optime de ſe meritos ſibi chariſſimos periculis atque vulneribus exponeret, ſine quibus, ut ſecunda ſint prœlia, victoria vix contigit, & fortunæ committeret, quod expectatione quamquam ſerius, tutius tamen poſſet, cum ſit ducis officium non minus conſilio quam ferro ad victoriam aſpirare. ex diverſo autem cur non eos vincere mallet quam occidere,

1. Lege, *Ilerda, atque arduo.*

cidere, qui licet eſſent adverſarii, cives erant. hoc ducis optimi conſilium aſſueti cædibus milites non laudabant, ſed invicem murmurabant, quod dux cum poſſet vincere recuſaret, ſe quoque ducis imperio in prœlium non ituros.

Ille autem quem non facile res moverent, verbis immotus, in ſententia perſiſtebat, victoriam incruentam ſperans. nec fefellit opinio. unum hoc [1] inter mores accidit memoratu dignum & [2] exiguum Cæſareæ [3] levitatis indicium. dum enim inter partes deditio tractaretur, atque hac fiducia milites hinc illinc [4] atque colloquerentur, & paulatim è caſtris [5] in caſtris diſcurrerent, poſitoque ad tempus civili odio ſine ſuſpicione atque ullo metu ſimul ut in pace agerent; Afranius atque Petrejus repentina ac peſſima mutatione propoſiti, omnes Cæſaris milites intra vallum ſuum deprehenſos inermes ſcilicet & incautos occiderunt. Quo audito Cæſar, ſævitiam noluit imitari, ſed illorum milites ſuis in caſtris inventos, ut ducum perfidiæ inſcios & [6] expertos dimiſit incolumes.

Tandem vero duces impii rerum inopes omnium, & inprimis viris atque equis IV. jam dierum jejunio affectis, colloquium petiere. hoc addito, *ut ſi Cæſari placeret, ſecum ſubmotis militibus loquerentur.* negavit hoc Cæſar, & ſi loqui vellent cunctis audientibus loqui juſſit. dato obſide filio Afranii in locum à Cæſare aſſignatum veniunt, & coram duobus exercitibus verba fecit Afranius humilia admodum ac demiſſa. *Si,* inquit, *ab alio victus eſſem, non mihi ad arceſſendam mortem, aut manus aut animus defuiſſet. ſed cogitans te dignum cui* [7] *vigilatam debeam, ad clementiæ tuæ potius quam mortis auxilium confugio. nec nobis Cæſar nec militi-*

1. Lege, *inter moras.*
2. Lege, *eximium.*
3. Lege, *lenitatis.*
4. Videtur delendum, *atque.*
5. Lege, *in caſtra.*
6. Lege, *expertes.*
7. Forte, *vitam.*

militibus his iraſci debeas, quod erga imperatorem noſtrum Pompejum quoad licuit obſequioſi fuimus & conſtantes. neque enim tui odio, ſed ſervandæ fidei ſtudio id egimus. ſed jam fidei ſatis ac ſupplicii eſt. & fides & patientia victa eſt. multa gravia & animis & corporibus paſſi ſumus, & pati amplius non valentes victique & ſupplices oramus ne ad ultima progrediare ſupplicia. Quæ cum ille dixiſſet, Cæſar ſemper pronus ad veniam: *Nulli*, inquit, *ex omnibus quos bellum armavit, minorem quam vos habent aut commiſcrationis materiam aut querelæ. cæteri enim omnes ad hunc diem cum pugnare meliori conditione licuiſſet, ſeſe prælio congreſſuque volentes* [1] *abſtinere, ne fuſo ſanguine civium iter pacis obſtrueretur. ſoli vos ultro mihi armati occurriſtis, meas, ſi contra ſors eſſet, victorias moraturi. ſed evenit vobis quod quibuſdam pertinacibus ac ſuperbis, ut ad illud quod inſolenter recuſaverint, mox humiliter revertantur. vobis ergo libenter* [2] *venientes veniam dediſſem: renuiſtis veniam & paraſtis bellum. ſed & nunc petentibus veniam do. ſupplicium remitto. ite igitur in pace. ſed exercitus dimittiſe: non ut mei ſint, ſed ne contra me.*

Nihil lætius milites audire potuiſſent, quod voce geſtuque indicabant, nempe qui pœnam timuerant, gratiſſimam atque optatiſſimam miſſionem ſibi obtigiſſe lætabantur. Cum igitur de tempore ac de loco [3] juſſionis agi cœptum eſſet, milites Pompejani omnes manibus ac clamoribus obteſtari cœperunt, ut ibidem ſtatimque dimitterentur. nempe ſi dilata res eſſet, promiſſionibus nihil actum iri. jure [4] periculum & infauſtum bellum oderant. omne in eo mali genus experti pacem optabant & quietem, quæ tunc plane cognoſcitur dum perditur. finis fuit ut qui in Hiſpania poſſeſſiones aut domicilium haberent, ſtatim; reliqui omnes ad Varum amnem Italiæ in ingreſſu dimitterentur. Cæſar ex liberali-

tate

1. Lege, *abſtinuere.*
2. Forte, *veniens.*
3. Forte, *miſſionis.*
4. Lege, *periculoſum.*

tate inſita ex illo [1] uſque ad Varum frumentum eis pollicetur. addit inſuper, ut quiſquis eo [2] bellum aliquid amiſiſſet, quod penes milites ſuos eſſet, ei reſtitueretur; militibus extimatione facta pretium rerum ipſarum de ſua pecunia reſtituit. his victis & in deditionem acceptis, ſic citeriore Hiſpania in poteſtatem redacta; ulterior nullo negotio conſecuta eſt, quæ ſub Marco Varrone tenebatur. ille comitum ſecutus exemplum, ceſſit ultro; nec diſtulit commiſſa [3] ſi provincia Gades, & uſque Oceanum fortunam Cæſaris ſequi, & ſubmiſſa cervice jugum pati.

Sic compoſitis rebus cum [4] victoria & manſuetudinis inſigni laude, ex Hiſpania diſceſſum, reditumque Romam eſt. Maſſilia interim à legato Cæſaris, æquoreo victa certamine, & ut quidam aſſerunt everſa, ſive ut alii, idque eſt verius, capta per deditionem ac direpta, nulla ſuarum rerum civibus relicta, præter inopem, ſed chariorem cunctis opibus libertatem. & [5] ſeditionem militum terribili, quæ ut quidam volunt Placentiæ [6] certæ itinere medio exarſerat, mira & vix credibili tunc inermis ducis virtute compreſſa. Dum ſic Cæſari obſequitur fortuna, & ut ſic dixerim adulatur, quaſi eum timeat & negare potenti nihil audeat: aliquid tamen adverſus abeuntem ut Flori verbo utar auſa eſt; *forte ut immixtis adverſitatibus, proſperitates ejus efficeret cariores.*

Siquidem præmiſſi Antonius, & P. Dolabella ad mare Adriaticum occupandum, ab Octavio Libone legato Pompeji [7] in præpollentis pelago circumventus Antonius, ad deditionem fame compulſus eſt. ubi illud memorandum facinus evenit: quod cum ad ejus auxilium aliquot naves miſſæ ab Aſilo altero

R legato

1. Adde, *die.*
2. Lege, *bello.*
3. Forte, *ſibi.*
4. Lege, *victoria.*
5. Lege, *ſeditio militum terribilis.*
6. Lege. *Placentiæ, certe.*
7. Aliquid deeſt.

legato Cæſaris veniſſent, & arte [1] Celitum qui Pompejana claſſe navigabant, funibus illaqueatæ eſſent, reliquis adjuvante æſtu maris evadentibus, una *ſola*, Opiturgnis nautis acta, exitum non invenit, ſed circumfuſi totius hoſtium exercitus uſque ad veſperam impetum, atque omne miſſilium genus invicta virtute pertulit. Cumque nec fuga pateret, nec ullus ſe ſuperior rei finis oſtenderet, ſuadente per noctem tribuno militum Vulteio, ne in poteſtatem hoſtium venirent; mane proximo victoribus ipſis ſpectaculo attonitis, ſeſe omnes vulneribus mutuis peremerunt. Et Dolabella in eodem æquore claſſem perdidit, & Curio [2] R. pleb. audaciſſimus vir, cum miſſus à Cæſare in Africam veniſſet, primoque adventu Varum, qui pro Pompejo illi [3] erat provinciæ, victum prœlio effugaſſet, adoleſcentia atque animi magnitudine inſita, nunc vero victoria ac fiducia elatus & incautus, à Juba rege oppreſſus exercitum amiſit. cumque fugere poſſet, mori maluit ſponte [4] ſua quos ad mortem ſecutus.

Hactenus quaſi quibuſdam præludiis gerebatur bellum: crebræ hinc victoriæ, illinc fugæ atque deditiones, prœlia autem rara. ſed jam tandem tantorum [5] colliſionum motuum differre amplius fortuna non poterat. Jam Pompejus Epirum occupaverat, idoneam bello ſedem ratus, eo Cæſar inſequendum hoſtem ſtatuit. & quamvis adhuc inops navium, quamvis adverſa hyeme, tantus erat ardor animi, tanta [6] cupidinis bellandi, per medias pelagi procellas [7] belli tumultuaria claſſe transfretavit, neque vero proſperis neque adverſis ſic vel inflari potuit vel iraſci, ut à propoſito pacis animum diverteret; quin bellando pacem cogitaret, eamque omni quo poſſet ſtudio procuraret. quod curioſius propter illos dico, qui

1. Lege, *Cilicum, qui in*
2. Forte, *tribunus plebis.*
3. Forte, *præerat.*
4. Forte, *ſuos uſque.*
5. Lege, *colliſionem.*
6. Lege, *cupido.*
7. Forte, *bellum.*

qui ignari rerum opinione quadam , neſcio, ne ipſi quidem ſciunt unde orta, Cæſarem belli, Pompejum pacis amicum ſibi pertinaciter fixerunt.

Erat inter præfectos Pompeji [1] L. Bibulus Rufus bis dimiſſus, ſemel ad Corfinium inter illos nobiles de quibus diximus, & rurſus in Hiſpania. hunc quod & ſibi beneficio obſtrictus & Pompejo carus eſſet, pacis idoneum ſequeſtrum ratus, cum his mandatis ad Pompejum miſit : *Satis jam malorum reipublicæ* [2] *bellum invectum. indeque ſufficere poſſe ad providentiam futuri, ne plura nunc etiam invehantur. decere utrumque pertinacia omiſſa ab armis abſcedere, neque fortunam ſæpius experiri, ſi rempublicam, ſi ſeipſos ament. unum illud tractatibus pacis idoneum tempus arripiant, dum ſcilicet partium ſtatus anceps, æquis prope lancibus* [3] *pandet. ubi præponderare cœpit pars altera, eum qui ſuperior evaſerit, æqui conditionibus non ſtaturum. nam quis in proſperitate uti ſoleat æquitate ? & quum de conditionibus pacis ambigeretur, eas à ſenatu & populo Romano peti oportere.* [4] *Si enim ex ipſis civilem animum & reipublicæ majeſtatem priſtinam reſtitutam eſſe, viſum iri. Interim principium pacis eſſe, ſi uterque confeſtim in concione juraverit, ſe eodem ipſo triduo exercitum dimiſſurum. & hæc ut bona fide agi Pompejus noverit, ſe priorem omnes copias dimittere paratum. quod cum fecerit uterque, neceſſario ſenatus ac populi judicio ſtandum fore.*

Hæc cum Vibulo ad [5] Corciicam, ubi eum forte compererat, cum egiſſet, & Vibulus ad Pompejum ivit. & Cæſar tractatore pacis præmiſſo, paratus ad bellum è veſtigio ſubſecutus poſitis ad Oricum caſtris contra hoſtem conſtitit. magnus in exercitu Pompeji inopino Cæſaris adventu tumultus exarſerat, quo compreſſo, ubi primum animi conquievere, Vibulus adhibitis aliquot ex iis, quos Pompejo caros fidoſque

 cognoverat

1. Lege, *L Vibullius.*
2. Lege, *bello.*
3. Lege, *pendet.*
4. Forte, *Sic enim ipſis civilem.*
5. Forte, *Corciram, ubi forte eum repererat.*

cognoverat, de mandatis Cæſaris loqui cœpit. vixque dum incipientem Pompejus interrupit exclamans. *Et quid*, inquit, *mihi vel vita vel civitas profutura eſt, quam beneficio Cæſaris aſſecutus videar? cujus contrarium videri* [1] *nequit, niſi bello peracto in Italiam, unde diſceſſerim, ſim reverſus*. Reſponſum hoc Cæſari, per eos ipſos qui audierant illud, notum fuit. potuiſſet mediocris etiam vir fortiſſime ſubiraſci, indignari, omnem pacis omittere mentionem. Ipſe vero non deſtitit, ſed aliud iter pacis ingreſſus retentare voluit, an quod ſecreto non potuerat palam poſſet.

Erat inter caſtra ducum amnis unus exiguus [2] Tapſus nomine; ibi milites [3] ereptis inter ſe quotidiana colloquia ſerere ſoliti erant, ſine ullo telorum periculo: [4] quum inter partes conveniſſet; colloquendi credo deſiderio tantiſper iras cohibente. illic Cæſar P. Vatinium ex legatis ſuis ire jubet, & quæcumque magis extimaret ad pacem motura animos, cum civibus eiſdemque hoſtibus agere, & ſæpe alta voce quærere, liceretne civibus, quod fugitivis interdum ac prædonibus licuiſſet, legatos de pace mittere, ne cives inter ſe funeſto Marte concurrerent, & ſuorum manibus Romanum everterent imperium. multa quoque humilia verba, & quæ, ut dixi, timentis videri poſſent niſi à Cæſare dicerentur. Paret ille & ad ripam amnis profectus mandata ſui ducis exequitur, & ab utraque partium ingenti ſilentio auditus eſt. reſponſumque ab adverſo, quod Aulus Varro die proxima ad colloquium veniret. legati autem tuto & venire poſſent & quæ vellent loqui. Vatinio quoque dies eadem ad reditum præfixa. qui cum veniſſet, & ille ad eundem [5] rediiſſet, turba ingens utrinque convenerat, intentis ut videbatur ad pacem animis dum res ad bonum exitum prona eſſet. Labienus prodiit, & cum Vatinio colloqui cœpit atque contendere, ut qui ingenti

1. Forte, *nequeat*.
2. Lege, *Apſus*.
3. Forte, *crebro*.
4. Forte, *quaſi inter partes*.
5. Adde, *locum*.

ıgenti odio Cæſarem odiſſet. tela utrimque miſſa ſer- ıonem dirimere. Vàtinium armis milites protexe- ınt, multi autem vulnerati, nominatim Cornelius albus & centuriones militeſque alii. hunc effectum .ter Pompejanos habuit per Cæſarem tam humiliter ax delata. Labienus vero quaſi facinoris compos gregii. *Deſinite*, inquit, *jam de pace agere. pax enim ſi trunco & oblato nobis capite Cæſaris nunquam erit.* .ctum peſſimum & neſcio iniqui magis hominis, an nentis.

Venerat in Epirum Cæſar, rebus in Italia pro tem- ɔre diſpoſitis, propter feſtinationem quidem ſine non ːpectato, ſed relicto ad Brunduſium Antonio cum ırte exercitus, quam trajeciſſe nequiverat: ut con- ɹiſitis ſcilicet ac refectis navibus, ille eam arrepta ɔportunitate trajiceret, quod cum cupienti non ſatis ːpediretur, tanta erat impatientia expectandi: ad ʳocandos viva voce, quos ſæpe nequidquam literis ʳocaſſet, tumidum ventis mare ingredi piſcatoria mba ſolus intempeſta nocte non timuit. ſed rejectus . terram fluctu valido, iter temerarium, non metu, d neceſſitate deſtituit. nota eſt vox ejus ad exterri- ım nocturno æquore [1] eoque periculo gubernato- m: *Quid tu metuis? Cæſarem vehis.* conſecuto cum nnibus copiis paucis diebus Antonio, & admotis l hoſtem caſtris, indies magis ac magis inſtabat, ınc aciem explicando, nunc hoſtes ad prœlium irri- ɑdo, nunc Durachium oppugnando. & peroſus mo- s, & celeritatis avidiſſimus; cupienſque vehemen- r, ut quicunque futurus eſſet belli exitus, ſtatim ſet. omnia fruſtra. nam & Durachium inexpugna- le, & Pompejus immutabilis, ut qui contrario con- io niteretur [2] ſuperans dilatione victoriam, per in- ɪiam rei frumentariæ, quæ valde Cæſareum preme- t exercitum, neque diutius tolerari poſſe videba- r. inſuper & quod ſimillimum veri erat, ut virtus imoſiſſimi ducis, tædio atque expectatione ſeneſce-

 ret,

1. Forte, *atque*. | 2. Lege, *ſperans*.

ret, impetuſque lenteſceret. hac ſpe pugnam recuſabar, neque * Romanis partes credere volebat. ſic cum illi cunctatio, huic celeritas grata erat, quæ quum ſibi pertinaciter negabatur, ſtatuit quos non poterat prœlio vincere, obſidione cingere; mirum dictu. [1] XVI paſſuum foſſam circumduxit ac vallum, impoſitiſque caſtellis ac turribus cum paucioribus obſedit plures, ſi obſideri rite poſſint dici, quibus maria patent, [2] caſſes parent, rerumque omnium copia ſuppetit, quibusve intra ipſum obſidionis ambitum & mutare caſtra licitum & vagari. Ibi vero crebræ obſeſſorum eruptiones, & ſæpe erumpentibus funeſtæ. ut cum Cæſar profecturus, P. Sillam caſtris præfeciſſet & ille audiſſet cohortem unam ab hoſtibus urgeri, duarum legionum auxilium tulit laborantibus. quarum accurſu in fugam Pompejani [3] & ſi inſequi profugos victoribus licuiſſet, creditum fuit [4] de illo confici bellum potuiſſe. Sic neſcio an vecordia, an fortuna, penitus inclinata res erat, ſed [5] illa ſuorum impetum continuit cecinitque receptui. cujus conſilium à ſcriptoribus excuſatum lego. Aliud eſt enim legati, aliud imperatoris officium. [6] Imperatori rei totius exitum ſpectat & conſilio metitur: at legatus ſolum imperatoris ſui juſſum aſpicit & mandati finibus ſe continet. Sillæ caſtrorum cuſtodia commiſſa erat à Cæſare. cuſtodiſſe contentus, & ſuos periculo liberaſſe, ulterius progredi noluit; in quo ut vincendi ſpes, ſic perdendi periculum inerat; ne omiſſo ſuo, officium ſibi ducis arrogaret. Multæ præterea eruptiones aliæ, & ad Durachium & ad caſtra, uſque adeo ut uno die ſex in locis pugnaretur, quibus in prœliis de Cæſarianis viginti duntaxat, Pompejanorum vero duo milia periere, inter quos multi centuriones & inſignes viri. iis congreſſibus inſignis virtus apparuit

Volcatii

1. XV. *millia.* ſic Cæſar.
2. Lege, *claſſes.*
3. Videtur deeſt, *verſi ſunt.*
4. Forte, *dir.*
5. Lege, *ille.*
6. Lege, *Imperator enim.*

Volcatii [1] Tulii, qui cum tribus cohortibus Pompeja-
ıam legionem pertulit repulitque : nec non & quo-
undam Germanorum, qui munitionibus erumpentes
nultis hoſtium cæſis ſoſpites rediere. in caſtello autem
quodam quod Pompejus invaſerat, tantus fuit imber
ſagittarum, ut ſine vulnere defenſorum nullus eva-
deret, quin & centuriones quatuor oculis capti eſſent,
& tamen ſero diurni laboris ac periculi ſummam
[2] imperationis non tam auribus quam oculis ſubjicere
ıc repræſentare decreviſſent, triginta ſagittarum milia
ıumeraverunt. Inter cuncta [3] Ceſii Scevæ centurio-
ıis admirabilis virtus fuit, cujus ſcutum relatum Cæ-
ſari perfoſſum [4] centum viginti foraminibus eſt inven-
tum. de quo quidem varia eſt fama. Quidem tra-
dunt Cæſarem viri & de ſe & de republica ut ajunt
ita meriti eximia virtute permotum, qua caſtellum
prope ſola ſervatum eſſet pecuniariis eum donis in-
gentibus & magnis honoribus cumulaſſe, & inter cæ-
tera ab [5] occanis ordinibus ad primipilum provexiſſe:
cohortem vero totam duplici ſtipendio & donis mili-
taribus proſecutum. Apud alios Scæva idem, duce
abſente, cedentibuſque comitibus, contra omnem
Pompeji exercitum ſolus ſtetit, & clypeo cxx. telorum
ictibus transfixo miriſque & incredibilibus rebus geſtis
occubuit ; jacens quoque victoribus terribilis ac ſtu-
pendus, qui tot eximias pugnas in Gallia Britannia-
que fecerat, contra omnes hoſtes ſemper invictus, à
civibus ſuis tandem interfectus eſt. Felix à ſcriptoribus
[6] dictis ſi pro libertate omnium feciſſet, quod pro do-
mino ſuo fecit.

Sic ſe rebus habentibus, Cæſar nec proſperitate tu-
midior, nec adverſitate contractior, quotidie in aciem
[7] reducebat, & pugnæ copiam faciebat. ſæpe etiam
legiones

1. Lege, *Tulli.*
2. Lege, *imperatori.*
3. Lege, *Caſſii Scævæ.* (*ginta.*
4. Apud Cæſarem, *ducis tri-*
5. *Octavis.* ſic Cæſar.
6. Lege, *dictus.*
7. Ex Cæſar. appone. *exerci-
tum.* & lege : *educebat.*

legiones prope caſtra hoſtium ſubibant, ita t
telis etiam peti poſſent. Pompejus contra ne
omnino videretur, famæ potius ſtudio quam
caſtris [1] explicabat: ſed ita ut caſtra voviſſin
rent, utque omnes intra telorum è vallo ve
jactum ſtarent.

Nihilominus Cæſar interea quamvis bello i
tamen propoſiti ſui memor de pace cogitab
tiens fruſtra tentatam aliis atque aliis viis re
non pro Cæſare cui nihil debeo, ſed pro ve
quor: nuſquam legi [2] homines, cui cum tam
bella ſuccederent, tantum ſtudium [3] tamqu
nuum pacis eſſet. Itaque cum audiſſet M
Scipionem Pompeji ſocerum in Macedonia
proximam veniſſe, Clodium quendam è ſuis
miſit. hic perfamiliaris Scipioni fuerat, &
commendatus Cæſaris in familiaritatem [4] per
hunc igitur ut utrique carum cum literis ac n
eo dirigit. ſumma omnium hæc [5] erant: *Se
omnia probaſſe, nilque ad eum diem profeciſſe. cre
tem ſe, non Pompeji vitio ſed nuntiorum accidiſſe,
neſcierint vel timuerint commiſſa peragere, atque
tam rem idoneum tempus eligere. illum vero & au
apud generum & potentia tanta eſſe in republica,
pter hoc exercitui non [6] legati ſed imperator præſiden
fretus, & quid velit alloqui Pompejum poſſit, e
tem non modo reprehendere ſed quodammodo etia
illum poſſit, ut [7] æque paci animum adhibeat. id
rebus cum feſſis, & majus in malum pronis quietem
perio & Italiæ pacem, & provinciis allaturum,
illam [8] eum acceptam habituros.*

1. Adde, *exercitum* vel *ſuos*.
2. Lege, *homini*.
3. Lege, *tamque continuum fa cis eſſe*.
4. Forte, *pervenerat*.
5. Lege, *erat*.
6. Lege, *legatus*.
7. Lege, *aqua*.
8. Forte, *ei uni*.

Cum his Clodius mandatis ad Scipionem proficiſcitur. primum quidem [1] lætus viſus audituſque, poſtmodum à colloquio ſecluſus, Favonio quodam mali conſilii fautore à pacificis Scipionem & mundo utilibus tractatibus revocante, ſic infecto negotio Clodius ad Cæſarem eſt reverſus. Quotidie interim congreſſus & prœlia, & utrimque cædes atque inſignium virorum caſus mirabiles, paciſque conſiliis [2] male repudiatus locus iræ atque odio datus erat. Fuit unus dies Cæſari nimis adverſus, quo eruptio violentiſſima ab hoſtibus facta eſt, fuitque illo die inter alia aquiliferi illius inſignis [3] virtutis ac ſpectata dies. qui cum lethali vulnere transfixus morti proximum ſe ſentiret, verſus ad comites, porrigenſque aquilam quam jam ægre ſuſtentabat: *Hanc*, ait, *ô commilitiones mei vivens multis annis & multa cura ſervavi, & nunc moriens eandem Cæſari pari fide reſtituo. vos autem per communis imperatoris amorem oro atque obteſtor, cavete dedecus Cæſareis caſtris inſolitum, ne forte hoſtium in manus veniat tanti ducis ſignum; ſed mihi à Cæſare olim commiſſa aquila nunc per manus veſtras ſalva ad Cæſarem revertatur.* Hæc dicens corruit, [5] centumque alii primæ cohortis ſuæ cum principe ceciderunt, multaque diverſis cæde in locis edita Pompejani erumpunt. vicitque Pompejus illa acie, & Imperator appellatus eſt. Cumque cedentes non ſequeretur, negavit eum Cæſar aut vincere, aut victoria uti ſcire. Labienus vero in ſuum olim ducem inexpiabili odio accenſus, à Pompejo captivos ſibi dono dari petiit, quod cum impetraſſet, perductos omnes in medium & contumelioſiſſimis verbis increpitos, ſeu [6] incrudelitate inſitæ deſerviens, ſeu ſcelere immani fidem transfugio ſuo quærens, in conſpectu omnium interfecit. hoc eventu tantum ſpei

1. *Læte* vel *libenter*. ut ait Cæſar.
2. Forte, *male repudiatis locus*.
3. Lege, *virtus*.
4. Forte, *fides*.
5. *Centurioneſque alii primæ cohortis præter principem*. ſic Cæſar.
6. Forte, *crudelitati*.

ſpei Pompejanis accreverat, ut non de bello amplius ſed de victoria cogitarent, & multa varia decreverant, & quaſi nil jam incidere poſſet adverſi, famam victoriæ per terrarum orbem nuntiis ac litteris divulgarent.

Cæſar concione advocata milites conſolatus eſt. hortatus *ne deficerent animis. debere eos unum, & idipſum non nimis grave prælium infauſtum multis felicibus compenſare, & fortunæ gratiam habere, quod Romam, quod Italiam, quod Hiſpaniam utramque ſine ſanguine quaſi divinitus recepiſſent. non poſſe præſertim in bello proſpera omnia provenire. verum triſtia lætis temperanda, adverſamque fortunam virtutis ope leniendam.* Et hæc quidem ad exercitum. Quoſdam vero ſigniferos quorum culpa clades accepta erat notatos infamia è gradu militiæ movit. Exercitum reliquum tantus pudor & tantus dolor invaſerat, tantumque deſiderium ignominiæ abolendæ, ut non expectato [1] ſuperiori imperio ultro quiſque pro ſupplicio graviſſimos ſibi labores aſſumeret, omniumque animi arderent incredibili quadam cupiditate pugnandi, viam illam expurgandæ infamiæ unicam extimantes : Quin & legati & qui ad conſilium vocabantur, oratione imperatoris & pudore tacti, perſiſtendum pugnandumque cenſerent, & acceptam prœlio cladem prælio hoſtibus refundendum. Solus Cæſar contraria erat in ſententia. nam neque [2] victis tam cito in aciem [3] reverſuros ſat fidebat ; & reparandis animis ſpatio opus eſſe. neque præterea tam hoſtem quam frumenti inopiam metuendam eo loci manentibus judicabat. Illico ergo ſociorum atque ægrotantium cura congrua ſuſcepta, noctuque impedimentis omnibus præmiſſis, Appolloniam profectus eſt, quadrimeſtri obſidione derelicta.

Hinc

1. Lege, *ſuperioris.*
2. Lege, *victos.*
3 Lege, *reverſuris.*

Hinc in Theſſaliam fatis impellentibus commigravit bellum. eo Cæſarem prægreſſum paucis poſt diebus Pompejus aſſequitur. ſtatimque in [1] concionem ſuis pro re bene geſta gratias agit. eos qui cum Scipione venerant, non tam ad bellum quam ad belli præmia hortatur. ipſi autem ſocero & claſſicum & prætorium attribuit, [2] omneſque ut eum & honoris & imperii participem facit; duobus tamen exercitibus conjunctis, nemo erat qui de victoria dubitaret. uſque adeo, ut jam omnes de præmiis deque honoribus : denique quod ſtultitiam omnem ſupergreditur, de ipſius Cæſaris ſacerdotio inter ſe non ſine contumelia patricii litigarent. ſed aliud illi, Cæſarque cogitabat, atque aliud fortuna præparabat. Et Pompeius quidem ſolitis artibus bellum trahere, cunctando victurus, ceperat conſilium utile; ſed ſuorum impetu diſcuſſum & inefficax. milites ad labores nati, otium ferre non poterant: ſocii patriæ deſiderio impatientes erant moræ: principes [3] duas ambitionem in prorogando imperio arguebant.

Tot vocibus conſiliiſque ſuperatus, unus omnibus ceſſit invitus, & raptanti omnia fortunæ mœſtus fræna laxavit, decrevitque pugnare. [4] Ad hæc tamen rem trahebat, nam quod quiſque [5] volens facit quoad poteſt differt. Cæſar dilationem oderat, nec [6] ſuperabat tamen poſſe Pompejum ullo ingenio ad pugnandum induci. hac difficultate perplexus utiliſſimum belli genus elegit, ut motis caſtris in perpetuo motu eſſet, neque unquam amplius quam unum diem uno agerent in loco. hoc ſibi conſilium non una ratio [7] ſurgebat. noverat exercitum ſuum fortem duratumque laboribus, Pompejanum [8] verbo molliorem verſatum in [9] verbibus, & diſcurſibus inſuetum, itaque circumducendo

1. Lege, *concione.*
2. Forte, *omniſque eum.*
3. Forte, *ducis.*
4. Forte, *Adhuc.*
5. Forte, *nolens.*
6. Forte, *ſperebat.*
7. Lege, *ſuggerebat.*
8. Forte, *vero.*
9. Forte, *urbibus.*

ducendo illum poſſe fatigari. ſe præterea muta
locorum quod frumenta jam in agris eſſent, victu
[1] urbibus exercitum confidebat. illa autem ſpe po
mum movebatur, ſi forſitan ſe vagante hoſtis et
moveretur & ſic inter eundum caſus aliquis a
occurſus exoptatæ pugnæ tribueret facultatem. E
omnibus hoc ultimum evenit, ut ſine ampliori
curſu pugnæ daretur occaſio. Dum enim caſtra
turus ut decreverat, ſignum dediſſet itineris, &
tentoria vellerentur : ecce jam mota Pompeji c
conſpiciunt, qui ut diximus victus omnium vo
ſuo [2] obico aliena conſilia ſequebatur, & aſſump
ſit multorum hortatibus fiducia, paulo ante eum
in conſilio dixerat eventurum, ut ante congre
exercitus Cæſaris vinceretur. quibuſdamque mir
bus, [3] abdiderat non ſe veſtium increbulem p
facie rem videri.

Dehinc latius ingreſſus, expoſuit, cum equi
abundarent, circumveniri omnes Cæſaris copias
perfacile ; idque ſibi maturo conſilio jam provi
quæ cum pluribus verbis explicuiſſet : Labienu
cepit, & Pompeji ſententiam atque potentiam la
bus ad cœlum ferens, & Cæſaris imbecillitatem o
one deprimens inſolenti : *Noli*, inquit, *ô Pompei*,
inquam opinari hunc exe[...] illum eſſe qui Ga
Germaniamque perdom[...]ibus interfui, &
loquar ſcio. non eſt [...] crede. major pars
periit diuturno, [...] prœliis, non noſ
homines. multi [...] multi in Italia
licti, multi [...]
ad Durach[...]
teranus [...]
litas [...]

movo ciſalpina Gallia, & pars major ex Tranſpadanis conſtat. his dictis ne quid deeſſet inſaniæ juravit ſe niſi victorem nunquam è prœlio reverſurum. cæteroſque ad idem jusjurandum verbis incitavit. nec minus exemplo Pompejus, dictum laudans, juranſque ſimiliter. ſic omnes igitur juraverunt, ut neceſſe [1] fuit multos eſſe perjuros. ingenti gaudio tanquam feliciter rebus geſtis nec minori ſpe, è conſilio diſceſſerunt, juramentum tanti ducis de tam magna re [2] velud aram victoriæ tenentes.

Digreſſi autem è conſilio, non ita multo poſt ut diximus in aciem ſunt progreſſi. quos ubi Cæſar tum ipſe etiam caſtra movens advertit in eum locum deſcendiſſe, ubi æquo Marte certari poſſet, ſubſtitit. & converſus ad ſuos: *Non eſt*, inquit, *modo amplius de itinere ſed de prælio laborandum. adeſt ecce nobis occaſio quam ſemper optavimus pugnandi, & finem laboribus imponendi.* hæc dicens inſtruere acies cœpit, omni cujus erat [3] potiſſimus militari arte. ſuoſque interim [4] admovere, ne ſe à multitudine hoſtium circumveniri ſinerent. ſive id quód Pompejus in conſilio dixerat erupiſſet, ſive id futurum animo, [5] præſagio concèpiſſet. omnibus jubens ne injuſſu ejus inciperent: ſe in tempore quid agendum eſſet ſigno indicaturum. circumire inde acies, & animos verbis accendere, virtutemque inſitam excitare commemoratione erga illos ſemper optimæ ac beneficæ [6] voluntates inter alia non omiſit, ſe omnibus modis pacem quæſiviſſe; & humilius forte etiam quam deceret. nominavit, per quos de pace Pompejum aut Scipionem interpellaſſet, ut publice etiam * Tampſi amnis ad ripam [7] de eodem nutenque ultro citroque legatis agere voluiſſet. atque hæc omnia non metu aliquo, ſed pietate; ut civili

S ſangui-

1. Forte, *fu:rit.*
2. Lege, *velut arrham.*
3. Lege, *peritiſſimus.*
4. Lege, *admonere.*
5. Forte, *præſagio,* aut *animi præſagio.*
6. Lege & diſtingue: *voluntatis. Inter alia.*
7. Forte, *de mittendis.*

[1] ſanguinum parceretur, ex adverſo autem quam ſuperbe, quamque impie vel neglectæ petitiones ſuæ, vel telorum etiam immiſſione repulſæ, magnam nobilibus animis indignandi materiam præbuiſſent. *his* explicitis, obſecrantibuſque militibus, pugnæ ſignum dedit.

Erat forte in exercitu Craſtinus, qui priori tempore honeſto gradu ſub Cæſare militaſſet, tunc vero non militiæ ſacramento, quo ſolutus erat, ſed jure quodam amicitiæ evocatus aderat, vir bellica virtute memorabilis. hic Cæſaris concione intellecta, & ſigno prœlii audito; alacri vultu ac voce: *Sequimini me*, inquit, *manipulares olim mei, & imperatori veſtro quam debetis operam exhibete. ultimum hoc prælium eſt: quo peracto ille ſuam dignitatem, nos noſtram recuperabimus libertatem. Dehinc verſus in Cæſarem: Faciam*, inquit, *imperator hodie; unde vel vivo mihi vel mortuo gratias agas.* hæc dicens primum in hoſtes impetum fecit. eumque dilecti milites circiter centum viginti voluntarie proſecuti ſunt. Fuerat ut aliqui tradidere (nec diſſimile veri eſt) [2] quidam utriuſque in ipſo pugnæ principio pius torpor, qui ſtrictos jam gladios contineret. nempe cum germani ſuos fratres ab adverſa acie, parentes filios, & parentes filii viderent: donec Craſtinus hic præcipitanti rabie vocem tolleret pilumque torqueret. ita prœlium cœptum eſt. Quod niſi unius furor homines [3] micuiſſet, poterat fortaſſe ducibus ipſis patientibus, citra Romani imperii humanique generis excidium, mutua pietate componi. ſed proh [4] dulor, inventus eſt, qui Cæſare ipſo differente, properaret, neque ipſe tamen tanti mali auctor abiit immunis. infixo in os gladio inter cadavera mox inventus atque recognitus. notatumque, oris vulnere oris impetum punitum ultione juſtiſſima.

Concur-

1. Forte, *ſanguini.*
2. Forte, *partis.*
3. Lege, *miſcuiſſet.*
4. Lege, *dolor.*

Concurſum eſt in campis Theſſaliæ, quos [1] Philippos vocant. illum ſibi locum, Romæ invidens fortuna delegerat, ubi ab hoſtibus invictas Romanas opes manibus Romanis everteret, imperiumque ſupremum irreparabili clade protereret. De numero copiarum longe aliter narrant auctores. in magnitudine periculi omnes conſonant. plena omnia ſunt lamentis. & qui minorem numerum dicunt, addunt tamen " noſtri immenſum quidam lector poſſit mente concipere. Annei quidem Flori, qui hanc rem elegantiſſima brevitate perſtrinxit, verba ſunt hæc: *Nullo umquam loco tantum virium populi Romani* [2] *fortuna vidit* III C *& amplius milia bellatorum hic illic, præter auxilia* [3] *regium & ſenatus.* Idem: *Si belli*, inquit, *duces inſpicias, totus ſenatus in partibus: ſi exercitus, hinc undecim legiones, inde decem & octo, flos omnis & robur Italici ſanguinis: ſi auxilia ſociorum, hinc Gallici Germanique dilectus, inde Dejotarus, Ariobarzanes, Tharcondimotus,* [4] *Corintus,* [5] *omni Dracia, Capadocia,* [6] *Cicilia, Macedonia, Gracia, Æcholia totiuſque robur Orientis.*

Acies magno utrinque ordine ſteterant. duces neſcio an [7] omni ſupremi qui umquam arma tractaverint, nec excipio Africanum atque Hannibalem. nam quis bonum utriuſque ſeu victorias ne dicam bella dinumeret, ſeu rerum [8] magnitudine metiatur? mirum tamen dictu, quoniam Pompeji ardor atque impetus, vel ætate vel præſagio quodam ac fortunæ varietate [9] luceſceret: ut qui eum cerneret [10] quid jus potius quam Pompejum crederet. quo mirabilior mihi eſt ille totiens petitæ pacis contemptus atque illa ſpes victoriæ. ſed & ipſe tamen ſuos, partim magnifica,

 partim

1. Lege, *Philippicos*, aut *Philippeos.*
2. Florus addit, *tantum dignitatis.*
3. *Regum & ſenatus.* ſic Florus.
4. *Cotbus* eſt in Flor.
5. Lege, *omnis Thracia.*
6. Lege, *Cilicia.*
7. Forte, *omnium.*
8. Lege, *magnitudinem.*
9. Forte, *ſeneſceret*, vel *langueſceret.*
10. Forte, *quidvis.*

partim [1] miſerabilia ore cohortatus eſt ; deſcenditque in prœlium, mundi partem maximam ſecum trahens. Fuit autem inopinus ac mirabilis pugnæ finis. nam cum aliquamdiu æquis viribus hinc inde dimicaretur, Pompejus [2] multitudine fiſus, ut dictum eſt, ad circumveniendum Cæſarem equitatum effunderet : ab utroque cornu Cæſar ſuis equitibus quos intentos in hanc rem fecerat, ſubito ſignum dedit, qui dicto citius in effuſos facto impetu vere illos effuderunt, & vertere terga coëgerunt. Secuta eſt equitatum vis ardentiſſima legionum, adeo conglobata ut quaſi una manus omnium videretur. ſic omnes ſimul & [3] ferine cernere & urgere , ut ſuſtineri virtus tam unita non poſſet. acceſſit & levis fragor ac ſtrepitus armaturæ, magni denique inſtar exercitus. Cæſar ipſe ubique præſens utrumque ſimul exhibens, & fortiſſimi militis, & ſummi ducis officium, & feriens & exhortans. duæ ex omnibus illius per omnia diſcurrentis, atque omnibus occurrentis, voces adnotatæ, memoriæque mandatæ ſunt: ferox altera, ſed ad vincendum utilis : *Miles faciem feri.* altera autem pia, licet ad jactationem compoſitam [4] Florens dicat: *Miles parce jam civibus.* illa enim vincere ſatagentis, hæc vincentis ſeu jam victoris & miſerantis vox fuit. illa in medio [5] prœlio ardore ; hac jam victis & in fugam verſis hoſtibus uſus eſt. illæ etiam piæ voci conſentaneus actus fuit , quod cuilibet ſuorum uni hoſtium quam optaſſet vitam dare permiſit. nec minus ille, quod in tanto conflictu nullus inventus eſt niſi armatus in acie cecidiſſe.

Pompejus turbatus ac territus ſuorum ordinibus, tantæ ruinæ molem nec ſufferre valens nec attollere; abjecit pondus imperii, ſeque fugæ tradidit, non tam vivere cupiens, quam metuens mori, ne ſecum totus exercitus

1. Forte, *miſerabili oratione.*
2. Lege, *multitudini.*
3. Forte, *ferire cornere.*
4. Lege, *Florus.*
5. Lege, *prœlii.*

exercitus moreretur. quo ſubmoto, [1] ne amplius in acie ſtetit. documentum ingens, non ſemper prælium eſſe victoriam: cum ut apud ſcriptores conſtat; nil [2] Pompeji magni quam ſuorum nocuerit multitudo. non minus tamen arbitror nocuit indigeſta varietas, quæ per unum frænari & regi nulla potuit ratione. hæc Theſſalianicæ pugnæ finis fuit, ut etiam & Pompeji, ne in ſuum dedecus paucos vitæ dies [3] egerat, longamque gloriam brevi ſpatio dehoneſtaret atque pollueret. ſed ſic [4] eſſent res humanæ. nil tam altum quod non [5] poſſet deprimi. nil tam clarum quod non valeat obſcurari. Itaque tempeſtiva morte nihil melius. ſed de hac poſtea.

Nunc revertor ad Cæſarem. parta ut dictum eſt victoria, cum & Cæſar caſtra hoſtium cepiſſet & Pompejani aliqui in montem caſtris proximum effugiſſent, ſtudioſe egit cum militibus, ne in prædam intenti tempus labi ſinerent, quo major negligeretur occaſio, quod cum [6] obtinuiſſent, montem circumvallare diſpoſuit. hoſtes monti, quod inaquoſus erat, diffidentes, [7] abire. quod Cæſar intelligens trifariam partitus eſt copias, ut pars in ſuis, pars in Pompeji caſtris ad cuſtodiam reſideret, pars expeditior ſecum iret ad hoſtes proſequendos. quos cum non longo [8] diſcurſu ſpatio prope eſſet ut attingeret, illi in montem alium conſcenderunt, cujus ad radicem fluvius labebatur. Cæſar illic eos obſedit, ac militibus, quamvis diurno labore fatigatis, & laſſitudo requiem, & nox proxima ſuaderet; perſuaſit tamen ut quietis immemores novum ſuſciperent laborem; & munitionibus interjectis flumen à monte ſecernerent, quo nocturna clauſis præriperetur aquatio. quod cum factum eſſet, territi deditionem per nuntios petiere, [9] aliquid ſenatorii ordinis [10] fugam per noctem clam delapſis.

Di

1. Lege, *nemo.*
2. Lege, *Pompejo magno.*
3. Forte, *ageret.*
4. Forte, *tranſeunt.*
5. Lege, *poſſit.*
6. Lege, *obtinuiſſet.*
7. Lege, *abiere.*
8. Lege, *diſcurſus.*
9. Forte, *aliquibus.*
10. Lege, *fuga.*

Diluculo igitur Cæſar hoſtes è monte deſcendere atque ad terram omnes arma projicere cum juſſiſſet, cupide obtemperatum eſt; tenſiſque ad eum palmis affuſi & gementes veniam petiere. juſſos aſſurgere nihilque metuere, [1] juſſit incolumes, ut non modo in corpore ſed neque ulla in re detrimenti aliquid paterentur: vetitis militibus aut quemquam lædere aut illorum quidquam omnino concupiſcere. profecto aliquid inter hunc, transfugamque ejus Labienum, interfuiſſe, [2] facile ac propterea diſcretio eſt. Cæſar laſſitudini militum compaſſus, ſuæ vero negligens quietis, legiones quæ ſecum fuerant, ad caſtra quæ [3] vim paſſuum à tergo aberant, redire præcipit, ut quieſcant; [4] eos non quæ in caſtris remanſerant ad ſe venire imperat, ut laborent. cum quibus eodem ipſo die Lariſſam pervenit, qua jam Pompejus fugiendo tranſierat. ubi reditum eſt in caſtra, facta cæſorum ratione deprehenſum eſt de legionibus atque equitatu Pompeji XV. milia cecidiſſe. nam externarum gentium & auxiliorum, quæ de toto Oriente convenerant, innumerabilis ſtrages fuit, qui vagi & inermes [5] fuit nullo ordine, ad [6] ſocietatem cædentium ſunt oppreſſi. quo die proſpiciens Cæſar adverſarios cæſos atque obtritos campis hoc adverbium traditur dixiſſe: *Hæc voluerunt tantis rebus geſtis Gajus Cæſar condemnatus eſſem, niſi ab exercitu auxilium petiſſem.* Eorum vero qui deditione in poteſtatem [7] Cæſar venerunt, numero XXIIII. M. & eo amplius fuiſſe compertum eſt. capta quoque ſigna militaria CLXXX. & [8] LVIII. aquilæ. inter cæſos fuit Craſtinus, ut dictum eſt, ardentiſſime dimicans, quem Cæſar eo prœlio mira virtute rem geſſiſſe, & de ſe optime meritum prædicavit.

1. Forte, *dimiſit.*
2. Credo alludere ad captivos à Labieno necatos. ſed videntur forte, *facti is propterea.*
3. Lege, VI milia.
4. Lege, *eas vero, quæ.*
5. Forte, *fugerunt.*
6. Lege, *ſatietatem.*
7. Forte, *Cæſaris.*
8. Lege, VIII.

prædicavit. Atque ita ut prædixerat vel mortuo gratias egit. Periit & Domitius is, qui ad [1] Confinum captus fuerat ad dimiſſus. de parte Cæſaris nonniſi ducenti milites ſunt amiſſi. centuriones triginta viri excellentes. mirum dictu Romanis ab utraque parte pugnantibus eam fuiſſe cædis imparitatem. ſed Pompejum ſua illa jam vetus fortuna reliquerat.

Hoc loco non videtur prætereunda ſilentio laudatiſſima illa Cæſaris virtus, modeſtia, cujus & Plinius Secundus, & Seneca, multique alii meminere. nempe cum inter alia in Pompeji caſtris ſcrinia inveniſſet epiſtolarum in Pompejum à principibus directarum, ex quibus elici poſſet, quid contra ſe quilibet ſenſiſſet, quod ad rationem nondum finiti belli prodeſſe potuiſſe non eſt dubium, nec epiſtolas legi, nec aperiri ſcrinia paſſus, bona fide ſicut erant obſignata & intacta combuſſit. & raro licet ac modice ſolitus ſubiraſci, ſatius duxit iræ, ne ad ſe accedere poſſet, occurrere, & opponere illi ignorantiam offenſarum, quam præſentem rationem moderari. mirum genus clementiæ, & omnibus [2] victoribus recto ſub judice præferendum. penituſque ab Alexandri Macedonis conſilio diverſum, qui non ſolum ultro oblatas hoſtium epiſtolas non combuſſit, ſed quod certiſſimi ſunt auctores, ſuorum litteras callide perquiſivit, cognito eorum de ſe judicio ſupplicium meditatus. quamquam quid Alexandrum nomino, omnium fere hominum conſilia hac de re paria & Alexandrea potius quam Cæſarea eſſe quis dubitet? Profecto ut in multis in hoc quoque unicus Cæſar eſt. ſed Pompeji fugam proſequor.

Pulſus ergo Pompejus, per Theſſalicas ſylvas uno equo, per Ægeum pelagus una navi fugiebat. Romani imperii pudor ingens, quod ille nutu rexerat. ſed ſic eſt, res hominum non ſtant. & quo [3] minor eſt

1. Lege, *Corfinium*.
2. Lege, *victoriis*,
3. Lege, *major*.

eſt altitudo; eo gravior ruina. ſic Lesbon in
adiit, ubi ſua amantiſſima conjux erat. recep
cariſſimo pignore illic depoſito, à tergo ſibi m
mox diſceſſit. donec quibuſdam ſuorum [1] aſſe
in infami ſeu inſula Cilicum, ſeu ſcopulo del
bundus ſubſtitit, an in Africam, an in Ægyptu
in Parthiam navigaret. Et cum pronus eſſet i
thias, rurſus conſiliis ſuorum victus in Ægy
flexit. quodque in conſiliis crebrum eſt, illa ſen
ſuperavit, qua deterior nulla erat. nempe cu
eo rege [2] qui tutor à ſenatu datus regnum ſi
fide ſervaverat, & paterna pietate reſtituerat, &
terni jure hoſpitii & ſui in illum meriti, auxi
petiturus infauſtam puppim ad littus [3] Ægy
appuliſſet: cognito tanti viri ſolitario adventu
impubes Ptolomæus, ex illius habitu fortunam
jectans, & ſubita re turbatus; dum tumultarie
ſilio quid agendum eſſet quæreret, conſultore,
fuit honeſtior, ſpadonum viliſſimorum hominum
tentia, ſuperato; ſeu metu Romanorum ut ſe
ſantes poſt dicebant, ſeu ſola perfidia ac conte
ejus, fidem ſpernere & captare gratiam victor
fortunæ obſequi definitum eſt. miſſique carni
qui è navi in [4] ſtaphan ſub prætextu procelle
toris cum paucis exceptum, ut ad regem duce
interficerent. O fortuna hominum, & rerum
proſperarum. ſub filii atque uxoris & amicorum
crudeliter interfectus eſt gladio Achillæ ſæv
hominis atque Septimii viri immaniſſimi, olim
tunc regii militis, ſui autem deſertoris. pudor
pugnabilis: Romanum civem, ad Romanum p
pem trucidandum, ſic Ægyptii & obſcœni regi
perio paruiſſe. O quanto erat honeſtior caſus!
Romana manus intervenifſet. ſed hanc mal
ſeriem fortuna texuerat, necubi civilis d
in

1. Lege, *aſſuetis.*
2. Forte, *cui.*
3. Lege, *Ægyptium.*
4. Lege, *ſcaphum.*

inſania. ſi ad Indos pergeret Romano reor gladio pereundum erat. corpus ejus in undas abjectum, caput reſervatum pio victori munus impium, donum donatario indignum. ſed donante digniſſimum. navis in qua uxor erat & filius fuga evaſit, aliquot aliæ captæ, crudeliterque habitæ. captus & Lentulus ac perductus ad regem; & in cuſtodia enecatus. hic Pompeji quidem ſed non belli civili exitus fuit.

Cæſar vero poſt victoriam Pompeji veſtigiis inſiſtens, quod paucitas fugam clandeſtinam faciebat, incertis indiciis in Aſia perrexit: ut illud nullo modo ſiluerim, quod dum præmiſſis legionibus ipſe per Helleſpontum victor nulliuſque jam metuens, unico parvoque navigio trajiceret, & forte L. Caſſium partis adverſæ ducem cum decem magnis navibus obvium habuiſſet. ubi nemo alius non timuiſſet, iſte ultro acceſſit, hortatuſque ad deditionem, atque obedientem & ad ſe ſuppliciter venientem cum tota claſſe ſuſcepit. Tantum Cæſaris nomen erat, ut ubique potens, ubique comitatus & magnis circumvallatus [1] exercitus crederetur. Supplice ergo ſuſcepto, ſuum iter egit, atque Ilion ſuæ [2] urbis originem inviſit, ut quidam prodidere. ibi audiens apud Ciprum inſulam viſum eſſe Pompejum, cogitanſque id quod erat, in Ægyptum ire, quod & familiaritas regis & regni oportunitas ſuggerebat: cum paucis & [3] Hodiis navibus, pauloque amplius [4] quod inde peditum, & nonniſi DCCC. equitibus inſecutus, eo quod cæteri fere omnes, & vulneribus & morbis & laſſitudine tenerentur, Alexandriam venit. fixus, & geſtarum rerum & nominis ſui famam magni inſtar exercitus ſibi fore, ut ubique cum paucis etiam tutus eſſet. quæ pene eum ſpes fefellit.

[5] Pridem quidem adventu de Pompeji morte certior.

1. Lege, *exercitibus.*
2. Lege, *urbem originis.*
3. Lege, *Rhodiis.*
4. Lege, *quam* III. *mil.*
5. Forte, *Primo.*

tior factus, aliquantiſper hæſit in littore. [1] dun
rea miſſum ſibi à rege per Theodotum præcep
ſinum qui cum Photino ejus cædis hortator
Pompeji caput atque annulus offertur. ingemu
ſar & lacrymas fudit, tanti viri & tanta ſibi ol
miliaritate conjuncti [2] caſus miſeratus. ſimul il
telligens cæde illa non ſibi regem gratificari v
ſed fortunæ, in ſe idem ſi ſors tuliſſet auſurum
hinc in terram egreſſus, & ingreſſus Alexandria
ceptus eſt tumultu & clamore militum gravi, q
urbi rex præſidii gratia dimiſerat, querentium [3]
Romanis [4] faſtibus regiam majeſtatem. quo com
quotidie motus alii atque alii oriebantur, [5] quo
dine proſequi, otioſi ſit. quibus Cæſar in ſua
one firmatus, non ſibi Pompejum periiſſe, ſed
ad ſe ſtatim legiones quas ex Pompejanis m
conſcripſerat evocavit. mille interea tumultu
ſalvus, vixque aliud tempus periculoſius egit
nuſquam magis illi neceſſaria virtus fuit, [6] ſi
eum & geſtarum rerum memoriam non juviſ

Achillas regius præfectus hauſto Pompeji ſa
[7] ebrius, jam Cæſaris ſanguinem ſitiebat. &
ſto exercitu xx. armatorum [8] victori quoque
batur inſidias. à quo juſſus exercitum dimitte
modo non paruit, ſed palam rebellis aciem p
rus inſtruxit. in quo quidem prœlio, cum cl
gia, quæ tunc caſu in terram ſubducta [9] exu
flamma proximis tectis illapſa, illam Philadel
bliothecam famoſiſſimam [10] aſſumpſerit: in qu
librorum milia, alibi quadraginta, alibi quadr
reperio, & eſt plane ſimilis ſyllabarum ſonus n
longe diſſimilis. Ita ignis adhuc ambiguo b

1. Lege, *cum.*
2. Lege, *caſum.*
3. Lege, *premi.*
4. Lege, *faſcibus.*
5. Forte, *quos.*
6. Forte, *ſine qua eum geſtarum rerum memoria non juvi*
7. Lege, *ebrius.*
8. Adde, *milium.*
9. Adde, *erat.*
10. Forte, *conſumſit.*

exitu de libris immeritis triumphavit, non [1] modice ſtudioſæ poſteritatis incommodum, tot nobilium ingeniorum monumenta uno incendio conflagraſſe. Multa ibi præterea nunc terreſtria nunc navalia fuere certamina, & civile bellum [2] Ægyptum ſibi abſente altera parte, ſuſcepit: cujus ducem ipſa peremerat. horum certaminum in uno cum auguſti eſſent [3] additus unius claſſis ad alteram aliquamdiu dilata res eſt, unaquaq; partium alterius tranſitum expectante. quod ſcilicet ejus quæ primum tranſiret deterior conditio. quod explicari ex incommodo inter anguſtias non [4] poſſe, omnino expeditior pars altera videretur.

Erat claſſis Rhodiæ præfectus [5] Heu fravor, & diſciplina rei bellicæ & virtute animi Romano ſimilior quam Græco, hic dilationem videns, & cauſam dilationis intelligens, ſic Cæſarem alloquitur: *Sentire mihi videor conſilium tuum Cæſar. dubitaſne ſi hæc vada primi ingrediamur ante cogamur in prælium, quam reliqui ſequi poſſint, atque ita iniquo Marte pugnemus. ſed mihi curam Cæſar linque. non te fallam, ego hoſtium impetum ſuſtinebo dum comites conſequantur, hos Ægyptios contra nos ex æquo ſtare, & hæc gloriari poſſe, doleo graviter & indignor.* Delectatus Cæſar viri animo, laudavit hortatusque eſt. Cum vero rumores nondum Romanis noti in exercitu hoſtium crebreſcerent, è Syria atque Cilicia adventare Cæſaris legiones: ſollicitiores ſolito Ægyptii inſtructa claſſe commeatibus inſidiabantur. quod audiens Cæſar, eo claſſem dirigit. in qua Rhodius Euphranor, ut promiſerat primus pugnam iniit, ſemper vincere ſolitus. ſed fortuna eum quod de multis facit in fine reliquerat, quamvis & tunc etiam vicit, nam & obviam [6] navium fregit & demerſit. Et dum animoſius aliam perurget, nullo opem ferente, ſeu quod virtuti ejus adeo [7] viderent, ut crederent,

1. Lege, *medicum.*
2. Lege, *Ægyptus.*
3. Lege, *aditus.*
4. Lege, *poſſet.*
5. Lege, *Euphranor.*
6. Lege, *navim.*
7. Lege, *fiderent.*

Cleopatra ſorore erat & conjuge, quam qu
carcere tunc fuiſſe confirmant. ſed ubicun
conſtat eam ad Cæſarem penetraſſe, ſeque
genua projeciſſe, orantem ut ei partem regni
re juberet, ut communis teſtamento patris
appareret, & petitio juſta erat, & inſignis
Audito ejus imperio & Cleopatram ſimul tim
Cæſarem, nec jam moræ locum eſſe extima
apertam [4] viri converſi, nocte proxima illu
regiam obſederunt. Fuit tunc maxime virt
eximia quæ tot hoſtium tota nocte cum pauc
tum tolleraret, incendioque propelleret vi
ædium. fama eſt timuiſſe hoſtes, ne una cun
inter tenebras opprimerent ſuum regem, qu
vum cupiebant, ut [5] qua poteſtate pueri ad
butebantur, ſicut nonnulli noſtra faciunt ætat
que ſalutis cauſam extitiſſe. ipſe autem ſe in
rum tutum ſentiens, improviſus Pharon pene
occupavit, ut loco ſaltem tutior aliquantulun
ceret, quodque, otii ubi aliud adeſſet, inter l
pidiſſime [6] ſaturabat lectioni ac ſcripturæ ope
ret. neque tamen diuturna reſpirandi contigi
tas. Inimici enim potentiam Cæſaris quaſi

Interim vero, credo [1] ego hoſtium ſuggeſtu legati Alexandrina ad Cæſarem venerunt regem ſuum repoſcentes. quibus ille facilem [2] præbuit. Cum vero dimittere eum vellet, ille verſutiſſimus ac fallaciſſimus puer, & ſuorum ſimilis, fictis cum lacrymis Cæſarem precabatur ne id faceret: neque enim regnum ſibi eſſe Cæſareo carius aſpectu. Quod Cæſar audiens, inhibitis lacrymis ſolatus eſt puerum. *Et ſi hunc, inquit, quem prætendis, animum habes, cito ad me reverti & mecum eſſe poteris. nunc vade & tuorum deſiderio ſatis fac. teque hortor & admoneo ut amicitiam Romanam plus quam arma experiri velis.* ſic [3] admunitum dimiſit.

Ille velut ferox belua vinculis emiſſa, totis mox regni viribus contra Cæſarem conſpiravit; ut ſatis oſtenderet, ſe primum præ gaudio lacrymatum. pene læti hoc eventu erant Cæſaris amici, tantam ſibi facilitatem ac clementiam eſſe damnoſam, quod tam cito regem, quem in poteſtate haberet petentibus remiſiſſet, ut [4] ſuperbia bonitas probati ducis puerili verſutia [5] placeretur, quaſi vero hoc Cæſaris bonitate ſola, non [6] alitiore conſilio geſtum eſſet, ut & rex præſens preciperet ſuis eſſe contemptui: multa enim deſiderantur abſentia & præſentia contemnuntur: & Alexandrini cognito nihil eis ſui [7] regni adventu accreviſſe, nihilque digreſſu ejus decreviſſe Romanis, jure conſternarentur. nil enim magis animos populorum dejicit quam ſubjecta oculis ſui ſuperioris inertia.

Cæterum contra hunc motum Cæſar ſolita virtute conſurgens, cum eruptione hoſtium repentina, ad claſſem ſuam tranſiturus in naviculam conſcendiſſet; utque in tali periculo fieri ſolet multorum aggeſtu aut impulſus, aut alveo obruta demerſus in pelagus,

1. Puto, *Ptolomæi.*
2. Adde, *ſe.*
3. Lege, *admonitum.*
4. Adde, *nimia.*
5. Forte, *eluderetur.*
6. Lege, *altiore.*
7. Lege, *regis.*

per ducentos paſſus enavit ad propinquam navim. Sunt qui paludamento in fluctibus dimiſſo, enataſſe illum dicant; idque ſeu fortuitu ſeu conſulto, ut hoſtes in illud ſagittis ac lapidibus intentos faceret. Sunt qui paludamentum mordicus tenens, ne hanc quidem gloriandi materiam hoſtibus reliquiſſe [1] confirmiſſent. hæc vulgatior & certioribus teſtibus ſuffulta ſententia eſt. nam de eo nulla dubietas, illum ſiniſtra manu [2] enaviſſe, ne libellos, quos ea geſtabat, maris aqua perfunderet. Mox exceptus à ſuis nil moratus, ſed [3] familiaribus illa ſua celeritate ac felicitate verſus in hoſtes, incredibile, quam ſubito claſſem regiam oppreſſit [4] accepit. Periit hoc congreſſu Theodotus totius mali artifex commenti, omneſque ſimul Pompeji interfectores interfecti. Phontinus & Ganimedes evaſiſſe videbantur, ſed in fuga ipſi etiam miſera morte deleti ſunt. nec minus [5] intra bellum erat. Alexandrinorum caſtra celſo loco poſita expugnari ſine magno militum periculo non poterant.

Sollicitus hac de re Cæſar, advertit ſummum caſtrorum locum vacuum derelictum, eo quod ſuapte natura tutus videretur, omneſque vel pugnæ vel ſpectaculi voluptate ad infima deſcendiſſe. ire illo aliquot cohortes jubet & occulto ambitu pervenire, præfecto his Curpheleno forti viro & bellandi gnaro. quod cum factum eſſet, locus pene [6] nullus defenſoribus, [7] ex his ipſis territis, repente corripitur; & clamore ſublato, & qui infra erant ſolito acrius pugnantibus, totis caſtris ſine [8] deletu exitus fuga fit, & hinc quoque aliis ſuper alios ruentibus, ſtrages ingens xx. M. hoſtium hoc prœlio cæſa ſunt. xII. M. dedita, cum LXX. longis navibus. v. ex victoribus periere. Rex ipſe caſtris effugiens in ſcapham con-

1. Lege, *confirment.*
2. Deeſt, *elata.*
3. Forte, *familiari.*
4. Lege, *accepit.*
5. Lege, *in terra.*
6. Forte, *nudus.*
7. Lege, *& his ipſis.*
8. Forte, *delectu.*

tus, & urgentibus qui evadere ſimul feſtina-
ı mare dejectus ; non ad ſuos ut Cæſar, ſed ad
& ad fundum abiit. atque impulſum fluctibus
r inventum in ripa, & loricæ aureæ indicio
um. ſic puerilis fraus in ipſo flore nequitiæ
ta. Sic & aliud agens Cæſar, generi ultor eſ-
& illius magni viri manibus nocentiſſimorum
um ſanguine parentatum eſt.
hæc Alexandriam victor Cæſar ingreditur,
omnium civium reverentia, tanto honore, qua-
ad domandos ſed ad liberandos adveniſſet. ſic
itis armis, & id genus veſtis induti, qua pla-
ratos dominos, precarique veniam ſolebant ;
entes ſacra, quaſi Deo cuipiam obviam egreſſi,
& ſua urbemque ipſam ei ſupplices dedidere.
inſuper [2] gaudio, ducem ſuum è tot inſidiis
que periculis cum ſalute & gloria evaſiſſe cer-
m, ut undique cumulatum dies ille præſtantiſ-
nperatori fructum virtutis attuliſſe videretur.
e regno diſpoſuit. verituſque illud in provinciam
m [3] redigiſſe, ne quando forte propter opulen-
egionis præſes animoſior eo miſſus novandarum
materiam inveniret, Cleopatræ, cujus blanda
tudine tenebatur, & cui jure etiam debebatur,
um & minori ejus fratri ſceptrum dedit, quorum
male monitus ejus audierat. minorem filiam
en regno eduxit, ne forte rebus adhuc teneris,
ra illius puellæ, quod aliquamdiu fecerat
ides, novi motus per alium orirentur. aliquot
æterea liquit. itaque alio conſilio, ut quod
at firmum eſſet, quod nec antiquitas [6] patris,
vium amor Cæſarem amantibus præſtare pote-
gloriosum eſſet nomini Romanorum, reges ab
t eorumque præ teneri, ſi in fide manſiſſent [7]

rte, *abjectis.*
lde *ſuorum.*
ge, *redigere.*
rte, *nec non.*

5 Deeſt, *legiones.*
6. Lege, *pueris.*
7. Forte, *conſtitui, eorumque præſidiis teneri.*

alioquin poſſe ſi rebellaſſent eiſdem ipſis quæ ad eorum cuſtodiam data erant auxiliis contineri. Et geſtorum per Cæſarem in Ægypto hæc ni fallor ſumma eſt.

Ex Ægypto Cæſar in Syriam venit ad laborem natus nec [1] Cæſare ſciens nec quieſcere. euntem nuntii ex Italia aſſequuntur, litteræque Roma redditæ. omnium ſententia una erat, multa & in urbe & in [2] Italiam perperam agi; quod pene [3] neceſſarie abſentibus conſulibus ac ſenatu; [4] multa populo per tribunos militum contentioſe, multa in exercitu ambitioſe atque ignave per tribunos militum nonnullos ac præfectos legionum, contraque diſciplinam militiæ à majoribus inſtitutam: ex quibus unum omnes concludebant, neceſſarium ejus reditum, neceſſariamque præſentiam. quibus rebus etſi merito moneretur, primum tamen arbitrabatur, eas terras, ubi tunc erat, ordinare, ut tranquillas & imperio obſequentes dimitteret, ne diverſos actus inculcando, neutrum conſummaret. Id vero [5] ne in Syria Ciliciaque & Aſia minore celerrime peracturum confidebat, quod nulla ibi belli materia appareret. in Bithinia autem & Ponto pluſculum negotii ſupereſſe, Pharnace rege adhuc regiones illas obtinente.

Juſſis ergo urbanis atque Italis rebus uſque ad ipſius adventum conquieſcere: ipſe cœpto feſtinus itinere Pharnacem petit. appropinquanti Dejotarus [6] Galachiæ tetrarcha, licet tunc de illa litigans, rex autem minoris Armeniæ à ſenatu conſtitutus; depoſito omni ornatu regio, & non ſolum privati, ſed rei ſupplicique habitu obviam venit. & cum audientiam meruiſſet: *Ego*, inquit, *O Cæſar non inficior me Pompeio faviſſe. ſi erravi, teque offendi; veniam peto. eram Cæſar & fui ſemper atque ero fidelis populo Romano.*

ero

1. Forte, *cedere*.
2. Lege, *Italia*.
3. Lege, *neceſſarium erat*.
4. Lege, *multa a populo*.
5. Videtur delendum, *ne*.
6. Lege, *Galatia*.

vero in his terris, quæ nullis tuis præſidiis tenebantur, neque de Romanis diſſenſionibus cognoſcere meum erat; quid agerem, niſi quod à juventute didiceram? obedire parentibus. Ad hæc Cæſar: *Multa in te & magna beneficia mea, quibus olim conſul* [3] *teque tuum regnum honeſtavi,* [4] *quidem minime tibi excidiſſe debuerant. excuſatio autem erroris penitus nulla eſt tam prudenti tamque induſtrio viro. noſſe enim poteras & debebas* [5] *qui urbem Romam atque Italiam teneret: ubi ille eſſet, ibi ſenatum Populumque Romanum, ibi demum eſſe rempublicam: contra autem quis Lentulum & Marcellum conſules haberet, quid ve inter tam diſſimilia intereſſet ignorare non poteras. Ego tamen hanc culpam prioribus beneficiis atque obſequiis tuis, & hoſpitio quod tibi eſt mecum, & amicitiæ antiquæ; & dignitati tuæ atque ætati volens dono: inſuper & multorum precibus hoſpitum amicorumque tuorum, qui pro te ſæpius me rogarunt. de litigio autem tetrarchiæ in tempore, quod juſtum videbitur, diffiniam: te interea confidenter mecum agere, & regio habitu uti volo.* His dictis legionem unam regis è ſubditis ſuis Romano more inſtructam, & quotcunque haberet equites ſecum ad bellum Ponticum mitti imperat.

Cumque Dejotharus in omnibus paruiſſet, & ad ejus regiam Cæſar more hoſpitii divertiſſet, [6] culterque ſumma diligentia fuiſſet, inventus eſt, qui Dejotharum coram Cæſare accuſaret, inſidias illum ſibi nocturnas tetendiſſe: extat elegantiſſima Ciceronis regem defendentis oratio. Cæſari Ponticos fines ingreſſo legatio Pharnacis regis obviam venit. *erat ut pacatus ejus adventus ſit; regem enim prompto animo ſuis imperiis pariturum: neque indignum ejus gratia, qui nunquam Pompejo Cæſariſque hoſtibus faviſſet; quam fautor hoſtium Dejotharus inveniſſet.* Poſthæc illi coronam auream à ſuo rege tranſmiſſam obtulere. Erat

T 3 Cæſari

1. Lege, *eram.*
2. Forte, *imperantibus.*
3. Lege, *te tuumque.*
4. Adde, *quæ.*
5. Lege, *quis.*
6. Lege, *cultuſque.*

Cæſari natura, tum rerum tum verborum tonutas multa atque manſuetudo, & legatos ad ſe miſſos mitiſſime alloqui; & ſi uſpiam erraſſent leviter admonere, mos illi perpetuus. Itaque legatis auditis; *Ego*, inquit, *Pharnaci non inſenſus, ſed propitius advenio, modo quod verbis pollicetur rebus impleat.* atque his dictis læta fronte duo verba ſuperaddidit, quæ mihi ex ipſo magnanimitatis gremio deprompta videantur. *Videte autem*, inquit, *ne aut mihi Dejotharum ut indignum venia quod contra me ſteterit, aut regem veſtrum adverſus me non ſtetiſſe,* [2] *ſeu magnum aliquod beneficium opponatis. nam neque Dejotharus tantam injuriam, neque rex veſter tantum beneficium mihi intulit, quantum vos putatis. ille quidem præſtitit* [3] *& offenſas meas ut* [4] *agnoſcere poſſim ſupplicanti, quo mihi nihil eſt gratius, nihil quod cupidius faciam: & publicas libere ulciſci valeam, quod fortaſſe ſic non poſſem, ſi in me fuiſſet obſequioſus, privata gratia publicis commodis ut ſolita eſt obſtante. hic autem veſter non tam mihi conſuluit, cui cœlitus de omnibus decreta victoria erat, quam ſibi, ne cum aliis vinceretur. Quiſquis enim contra me venit, haud dubie victus abiit. hinc ei igitur quas remittam privatus offenſiones nullas habeo, qui, ut dicitur, nil egit adverſus me, publicas remitto. illas tamen, quæ irreparabiles ſunt, ut cædes ac vulnera & ludibria civium Romanorum:* [5] *prædes & ablata reſtituere quæ poteſt Romanis pariter ſociiſque: publicanorum familias, quas per vim tenet, emittere ad libertatem: ſuper omnia Ponto exceder ſtatim jubeo. ſi paruerit, tum demum munera ab eo mil tranſmiſſa recipiam:* alioquin *ſpes concordiæ nulla eſt.*

Hoc reſponſum cum legati retuliſſent, Pharnac nihil verbo quidem, animo autem omnia recuſav ſperans Cæſaris diſceſſum non poſſe differri, [6] c jam publice notum eſſet multis & magnis ex ca re

1. Lege, *comitas.*
2. Forte, *cum.*
3. Lege, *ut*, & dele ſequ. *ut*
4. Lege, *ignoſcere.*
5. Lege, *prædas.*
6. Lege, *quum jam.*

redire in Italiam oportere. itaque tergiverſari, [1] ſimulari impedimenta, [2] occupantes fingere, moras nectere, dilationes & nova pacta aucupari. Cæſar fraudem, nec difficile erat, intelligens; naturaliter inſitæ celeritati, quæ ſæpe parvo temporis in ſpatio multa & magna confecerat, [3] conſilii calcar adjecit; & properans quæ in Ponto agenda eſſent expedire, quo maturius ad Italiam navigaret. Venit igitur improviſus atque inexpectatus [4] Telam Ponti oppidum. venit autem quaſi fulmen veniens feriensque ſimul atque abiens; ſic ut unum ab alio internoſci nequeat. Rex ſubita re perculſus, cum in aciem veniſſet, magno prœlio victus eſt. Tum compoſitis Ponti rebus, & rege ad ea quæ ſe facturum ſponte promiſerat vi coacto; è Ponto totaque Aſia diſceſſit.

Et hæc omnia raptim adeo geſta ſunt, ut de hoc bello Cæſar ipſe diceret tria hæc verba duntaxat: *Veni, vidi, vici.* quaſi victoriam indicans non laborem. Alii dicunt dixiſſe eum, *Veni & ante hoſtem quam viderem vici.* Et hæc quidem duo bella, Ægyptium & Ponticum, quanquam non cum civibus geſta, civilibus tamen bellis inſerta ſunt. Nunc ad vere, atque undique civile bellum redeat ſtylus.

Digreſſus Cæſar ex Aſia, ardentiſſimi ſpiritus imperator, hyeme media & adverſis tempeſtatibus abſque ullu intermiſſione navigans, ad XIIII. Kalendas Januarii [5] Lilillum attigit. & quamvis ut dixi Romam evocatus, & Romæ neceſſarius, omnia tamen poſt habenda imminenti bello cenſuit: quoniam fama erat Pompejanas partes in Africa maximis incrementis aſſurgere. unius ducis in locum duo ſucceſſerant, Cato & Scipio, & civili potentiæ in Africa coactæ, externæ quoque vires Jubæ regis [6] ſucceſſerant, & ingentem undique, quaſi de induſtria, re-

rum

1. Lege, *ſimulare.*
2. Lege, *occupationes.*
3. Lege, *conſilio.*
4. Lege, *Zelam.*
5. Forte, *Lilibæum.*
6. Lege, *acceſſerant.*

rum molem fortuna collegerat, quo victoriam C
ſaris efficeret clariorem, & reges cum civibus m
cerentur. Eo ergo cum veniſſet, tentoria fixit i
littore, ita ut pene undis abluerentur, ne quis dub
taret, eum nihil aliud quam tranſitum cogitare, e
ſentque ſui omnes horis omnibus parati. & quan
vis adverſantibus undis ac fluctibus, remiges tam
in puppibus detinebat, ne more ſuo per licentia
vagarentur, ſed dicto obaudientes, nec quærendi u
quam eſſent.

Creſcebat ergo indies fama hoſtilium copiarum
equitatus infinitus eſſe dicebatur, [1] & regionis qu
tuor, Scipionis autem, illi enim Cato ceſſerat, x le
giones, adhæc levis armaturæ vis immenſa. claſſ
non una, ſed plurimæ ac diverſæ. quibus nunti
nihil Cæſar movebatur, ſed ad occurrendum ho
ſtibus ingenti fiducia aſpirabat. quod cum pauc
tantum venerat, non ſine animi labore augmen
tum ſui exercitus expectabat. qui diffuſis hac illi
edictis cottidie augebatur. neque illud inter pr
tereunda poſuerim: Fama quidem & opinio vet
invaluerat, non illa quidem caſu fortuito, ſed m
nis ex cauſis originem habens; [2] infictum in Af
Scipionum nomen; quod eo ſpectabat, ut vul
errore victoriam Scipionis futuram vaticinarer
id ubi Cæſar ſenſit: *Et mihi alter*, inquit, *erit*
pio: protinus unum de gente Cornelia [3] abnio
ſimum hominem, qui propter morum contem
vulgo Salvition dicebatur, habere in caſtris ſ
procurat, habuitque. poſtquam vero ſex in
legiones, [4] nonque equitum adveniſſe cognovi
ſicere ratus has copias navibus impoſuit. Et i
miſſis, ipſa quoque quanquam ſacris adverſa
tenderentur, & litanti hoſtia diffugiſſet, qu
ominis apud illos erat, contempſit alto animo

1. Forte, *regiæ*.
2. Lege, *invictum*.
3. Lege, *abjectiſſimum*.
4. Forte, *ac* II. *m*
5. Lege, *portende*

hoc ipſum victoria dignus, licet ſuis hæc irreligioſa fiducia videretur. ſolvitque à littore Siculo, digrediensque Prætori, qui tunc Siciliam obtinebat, quid fieri velit imperat. atque ita claſſem ſequitur VI. Kalendas Januarii. ut appareat, nonniſi pauculum tempus, idque hybernum, totamque dilationem nonniſi dierum octo fuiſſe, quæ ſibi anno longior non dubitem viſa erat.

Poſtquam in Africam ventum eſt, ut ſuperſtitionum opinionumque vulgarium, ſic & [1] contemptator inanium apparuit. ſiquidem in deſcenſu navis accidit, ut caſu quodam ad terram [2] liberetur, & reliquis omnibus territis, ipſe adverſus auguria [3] tantummodo, ſed adverſus omne periculum imperterritus & invictus, omen vertit ad melius, renovans illud antiquum Scipionis Africani; & terram potentis ulnis amplexus; *Teneo te*, inquit, *Africa*. [4] Sane Adrumentum perveniſſet, atque ibi caſtra haberet; etſi animi omnium ſolito etiam ardentiores eſſent; indignantes quod poſt Pompeium & bellum & belli duces ſupereſſent: [5] Plautus tamen Cæſaris legatus, qui ſui ducis infatigabilem manſuetudinem cognoſcebat; ſeu pacis amore, ſeu belli odio inductus, Cæſarem adit, *Et velles ne*, inquit, *imperator, ut cum Conſidio qui nunc opidum hoc cuſtodit* [6] *olim amicus mihi Romæ fuit, aliquid de pace agerem, ſi quis apud eum antequam cladium plus accidat, ſanioribus conſiliis locus eſſet*. non negante Cæſare captivum quendam cum litteris in opidum mittit; qui cum Conſidium conveniſſet, litteraſque porrigeret: Conſidius litteris [7] non acceptis interrogavit: *Et unde*, ait, *has mihi tu litteras?* Reſpondit nuntius; & fati ſui neſcius, *A Cæſare*, inquit. hic Conſidius exclamavit, *atque unus eſt*, inquit, *hoc tempore imperator*

Populi

1. Lege, *contemptor inanium*.
2. Lege, *Laberetur*.
3. Forte, *non modo*.
4. Lege, *Sane Adrumetum cum perveniſſet*.
5. Lege. *Plancus*.
6. Adde, *&*.
7. Forte, *cum*.

Populi Romani Scipio. quid mihi cum Cæſare? & hæc dicens captivum ſub oculis jugulari imperat, litteraſque ipſas ſigno integro intactas ad Scipionem mittit.

Reſponſo per diem noctemque nequicquam expectato, Cæſar, quod & opidum natura atque arte prævalidum, & ſibi eo loci non ſat copiarum eſſet; caſtra movere jam cœperat: dum ecce & ex opido repentina eruptio facta eſt, & forte ita accidit ut eodem ipſo temporis momento [1] equitus à rege Juba miſſus interveniret. itaque comitatis auxiliis, & relicta caſtra occupant, & abeuntium ultimos invadunt. ſiſtit aciem Cæſar, & pauci contra multos egregie prœliantur. quo congreſſu aliquot Gallorum equitum qui Cæſarem ſequebantur, inſignis & creditu difficilis virtus fuit. ſiquidem xxx. vel eo minus duo milia Maurorum equitum campo pepulerant, & in opidum compulerunt. Quid hic aliud dicam niſi quod ſi ſic omnes in patria ſua pugnaſſent, Romanum jugum non tam facile ſubiiſſent. ſed & hoc quibuſdam inſitum, ut quo longius à patria diſcedunt, eo propius ad virtutem bellicam accedere videantur. Quanquam vero eventu mirabili [2] hic viciſſent, erat tamen in exercitu pavor ingens ac triſtitia, quod nec copiæ Cæſaris ſecum eſſent, & ſe paucos & pleroſque tirones [3] de verſutiſſimæ gentis inſidias & multitudinem hoſtium infinitam quaſi conſulto ad necem duci arbitrabantur, omnis tamen & pavoris & mœroris conſolatio, nonniſi in ipſius vultu ac ſermone erat imperatoris. cui tantus vigor, tanta inerat alacritas, tanta [4] excelſa ſigna animi & invicti, ut ejus ductu atque conſilio cuncta eis facilia viderentur. Procedenti nuntiatur [5] ſimulque conſpicitur. Dum pars utraque

1. Lege, *equitatus.*
2. Lego, *hi.*
3. Forte, *contra.*
4. Lege, *excelſi.*
5. Vedetur deeſſe, *inſequi hoſtem.*

ue ſubſtitiſſet, ſubito hoſtium multitudine circum-
uſa, ab omni parte pugnatum eſt.

Interea Labienus implacabili animo, nec factis
oſtilibus contentus, niſi odioſa inſuper verba jacta-
et, equo inſidens adaperto capite ut à Cæſare etiam
oſſet agnoſci, inter hortandum ſuos, milites ipſos
æſaris compellaret, unum inter alios: *Quid tu,* aie-
at, *o miles* [1] *tam feroculum te oſtentas? an & hic ſer-
monibus vos etiam* [2] *feſtinavit? veſtræ miſereor ſtultitiæ,
qui verbis illaqueatos & credulos ſic in mortem trahit.*
ontra hæc miles: *Non ſum, Labiene,* inquit, *tiro, qui
acile verbis circumveniar, ſed de legione decima vetera-
us.* Ad hæc Labienus, [4] *decem aut annorum ſigna non
ideo.* Ad hæc [5] milites: *Expecta, confeſtim me niſi
illor agnoſces,* & caſſide capiti dempta, piloque in La-
ienum magna vi contorto; *Labiene,* inquit, *an* [6]
ecimus miles ſum? cumque his verbis equum pectore
nedio transfixit. mallem hercle equitem transfixiſſet.
Ioc prœlio omnes & præſertim tirones pavidi, & ſi
ub alio duce militarent, ad fugam potius quam ad
ugnam proni, ſolum Cæſarem ſpectabant: in illo
pes omnis ac fiducia, diu nil aliud agentes quam te-
a impetumque hoſtium ſuſtinere, nec Cæſar ipſe ſine
ſollicitudine erat. Recollecto tandem animo, qui ſi-
i inter difficultates & in adverſitate creſcebat; tota
orporis atque [7] vi converſus in aciem hoſtium infer-
ur. fecit quod ſolitus erat: vicit, adverſamque aciem
ertit in fugam.

Ex iis qui hoc prœlio capti erant transfugiſque
quamplurimis intellexit Cæſar, hoſtes tantum mul-
itudini ſuæ fidere, eaque ſpe tanquam [8] improba eſſe
jactantia. tam præterea contemptim de ipſo ſentire,
ut nihil niſi de circumveniendo & capiendo Cæſare
cogi-

1. Adde, *tiro.*
2. *Faſcinavit*, licet Hirtius de bello Africano dicat, *infatuavit.*
3. Lege. *quos.*
4. Lege, *decumanorum, aut*
5. Lege, *miles.*
6. Forte, *decumanus.*
7. *Animi* videtur addendum.
8. Forte, *tamque.*

cogitarent. hoc quidem [1] regem Jubam in concione dixiſſe, *tantam ſe bellatorum multitudinem adverſariis* [2] *abjecturum, ut* [3] *ſe, ſi nulla offenſione uterentur ſui, Cæſariani occidendo eos fatigandi eſſent atque vincendi.* novum genus victoriæ, & ſtulta [4] regis cogitatio. *Habere tamen ſe gentes & ſibi fidas & bellis exercitatas. habere auxilia Germanorum & Gallorum. habere elephantes* CXX. *equitatum innumerabilem, peditum & levis armaturæ vim immenſam, ſagittarios, funditores, & quæ ſunt id genus. Cæſarem vero pene incomitatum: legiones veteranorum, quas de Italia expectaret, diſcordare nec venturas eſſe.* Sic ex omni parte victoriam promptam fore, & multa de hac re vana jactare, & [5] qui ſtulti homines ſibi fingere conſuevere. Poſt nonnullos etiam dies affuit experiendi facultas & his omnibus copiis apertiſſimos in campos [6] explicitos dimicatum eſt, ab hora diei quinta uſque ad occaſum ſolis. vicitque ille incomitatus Cæſar ut ſolebat, & illæ diverſis ex gentibus confertiſſimæ acies effugere.

Sub idem tempus ſeu tempeſtatibus adverſis, ſeu metu claſſium hoſtilium, cum è Sicilia commeatus ac Sardinia tardarent, tanta in caſtris Cæſaris fuit inopia, ut equites, qui diu agendo omnia & patiendo extremis neceſſitatibus extrema remedia adhibere didiciſſent, algas littoreas dulcibus aquis [7] ablutis jumentis apponerent, eoque cibo deficientia ſuſtentarent. Erat & vulgaris opinio non Cæſarem in Africam veniſſe, ſed unum aliquem ex legatis ſuis cum parte copiarum tranſmiſiſſe. ad quam tollendam litteras nuntioſque per omnes provinciæ civitates miſſit, adventumque ſuum omnibus notum fecit. Quo audito ſtatim multi viri nobiles ſuis ex urbibus profugi in caſtra Cæſaris venere, ſibique de hoſtium ſævitia

1. *Labienum.* ſic Hirtius, & verum. nam rex Juba nondum aderat.
2. Lege, *objecturum.*
3. Dele, *ſe.*
4. Forte, *Labieni.*
5. Lege, *quæ.*
6. Lege, *explicitis.*

ſævitia atque intoleranda ſuperbia queſti ſunt. quorum querimoniis ac fletibus motus Cæſar, quod facere per ſeipſum in animo habebat, magis ac magis accelerare diſpoſuit. litteraſque confeſtim in Siciliam miſit ad Allienum cæteroſque qui ibi pro partibus ſuis erant, ut excuſatione qualibet rejecta ad ſe omnes copias trajicerent. Africam enim, ſi auxilium differatur, irreparabiliter vaſtari, ut nullus poſtea remedio locus eſſet. Ipſe autem in hanc unam rem pronus adeo totus erat atque intentus, ut pene transformatus in virum alterum, dies noctesque maria proſpectaret, quin & die proximo ex quo litteras miſerat, morari claſſem atque exercitum quereretur. Sic ejus animum pungebat populorum ac nobilium injuriæ & homicidia, & opidorum everſiones, & villarum incendia & rapinæ, quæ per totam provinciam ſuorum hoſtium avaritia & crudelitate fervebant. quorum malis profundiſſime tangebatur, & miſeris opem ferre, atque illis indemnitatem non minus quam ſuam victoriam exoptabat. Ipſe ſe interim caſtris validiſſimis continebat: non quod de victoria dubitaret, ſed poſt res geſtas & totiens fuſos hoſtes, de reliquiis belli cruentam victoriam adipiſci dedecorum ſibi, ſeque prorſus indignum judicabat, neque interim ullum diem intermittebat, quo non vel per alios abſens, vel ſub oculis ſuis exercitum, præcipue tirones militaribus [1] inſtitutiones imbueret. in qua arte nulli hominum ſecundus fuit. fingebat ſeſe pavidum; preterea & [2] pavore ſapientiam amplecti, quaſi ſuis viribus diffidentem. & hoſtes de hac diffidentia exultantes æquo animo tolerabat, donec mutandi conſilium tempus eſſet, uſque adeo ut Scipio, qui aliquamdiu paratus ad prœlium fuerat, Cæſarem ſpernens. exercitum in caſtra reduceret, & pro concione diffidentiam ac deſperationem Cæſaris prædicaret,

V

1. Lege *inſtitutionibus imbuerat.*

2. Forte, *pavorem ſapientis, vel ſapienter,*

caret, victoriamque certiſſimam quaſi ill
nibus haberet proximamque polliceretur.
Getuli interim Scipionis ſtipendia deſe
in regnum ſuum, alii in Cæſaris caſtra p
eo maxime prætextu, quod & ipſi & pare
[1] Sex. Marii beneficiis obſtricti eſſent, cuj
Cæſarem opinarentur. id, quamvis ſub
ties militaſſet, tam procul vero tamen aber
Cæſar nobiliſſimus Romanorum eſſet, Ma
canæ & ne Romanæ quidem fuiſſet ori
tamen ex his electos viros in Getuliam
[2] totiens gentis animos ſibi [3] conſiliaret.
quoque & Criſpus Salluſtius prætor ex
commeatibus cum claſſe directus à Cæſ
tem frumenti vinique copiam tranſmiſit
nus proconſul, ut diximus, evocatus à Cæ
bus legionibus & D c c c equitibus Gallis
maturæ. [4] x in naves impoſitis, claſſem ſol
breo. cumque his copiis & altero commea
tione uſus proſpera quarto die in portum
nam, ubi Cæſar expectans caſtra habebat,
legionum ſimul & commeatuum gemina
citus Cæſar, ac gemino gaudio perfuſus,
quiete alterna maritimum expugnare faſt
que gerendis rebus [5] corporalibus atque ar
parare.

Creverat autem indies Scipionis ac ſuor
ratio ſuper dilatione Cæſarea, quod ita lac
tus lenteſceret, ut laceſſeretur expectans. j
periori ille contemptus in [6] ſolitudinem
tum verterat. itaque Getulos duos ex iis
erant, quoſque fidiſſimos extimabat, multi
oneratos in caſtra Cæſaris ire & explorare
geratur imperat. hi comprehenſi & ad Cæſ

1. *C. Marii.* tamen etiam paulo infra dicit, *Sex. Marii.*
2. Lege, *totius.*
3. Forte, *conciliaret.*
4. Lege, *mille.*
5. Lege, *corporib*
6. Lege, *ſolicitud*

ducti, petierunt ut de ſe loqui ſine diſcrimine ſinerentur. permiſſa licentia hæc locuti ſunt. *Sæpe quidem, imperator, Getuli, non nos ſoli, ſed alii plures qui adverſis in caſtris militamus, clientes Sex. Marii, fere omnes cives Romani, ad te tranſire decrevimus, ſed cuſtodiis præpediti nequivimus. nunc ad tua caſtra explorandi gratia venire juſſi paruimus, non libenter modo, ſed ardenter. eo enim mittebamur quo jam dudum ire cupiebamus.* Cæſar & laude illos & ſtipendio proſecutus eſt. eorum verbis [1] exit finem fecit. die inſequenti multi ejuſdem gentis à Scipione ad Cæſarem transfugerunt.

Incidit in hos dies evidentiſſimum militaris erga Cæſarem fidei argumentum, quod ne ſilentio obruatur, [2] impetrat. è claſſe ſcilicet Allieni, de qua ſupra diximus, dum è Sicilia in Africam trajiceret, navis una, cum à reliquarum tramite deerraſſet, ad Ægimurum inſulam delata, in manus hoſtium venit: in qua & veterani & tirones & [3] turio unus erat, qui ſub fida cuſtodia, ſed ſine injuria ad Scipionem cum perducti eſſent, ille eos verbis ſic aggreditur: *Scio ego vos non veſtra voluntate ſeu conſilio, ſed illius veſtri nequiſſimi ducis imperio atque inſtinctu contra rempublicam conjuraſſe: nunc quoniam vos caſus optabilis noſtri fecit arbitrii; ſi quod ultro facere deberetis, grati facitis, ut dimiſſis ſceleratis atque rebellibus, cives bonos & rempublicam defendatis, & ſalva vobis vita erit & parata pecunia. Dicite ergo quid vobis eſt animi.* & hæc dicens minime dubitabat, illos ſibi pro tanta oblatione gratias eſſe acturos. At centurio ille, vir immobilis fidei, dignuſque qui pro deo faceret, quod pro homine faciebat: *Ego*, inquit, ô *Scipio, neque enim te imperatorem voco, cum unus mihi ſit imperator Cæſar*: *ego*, inquit, *pro tanto beneficio tibi gratias ago, qui mihi & pecuniam offeras, quam dare nullo jure tenearis, & vitam quam belli jure poſſis eripere. & fortaſſis hoc beneficio*

1 Forte, *exitus fidem.*
2. Lege, *imperat.*
3 Lege, *centurio.*

beneficio tuo [1] *utere in flagitium illi ingens & ma... ſo majus eſſet admixtum. quomodo enim ego contra ... ratorem meum Cæſarem à quo bellicis honoribus ... ſum ;. contraque illum exercitum, pro cujus victo... gloria* XXXVI *annos & eo amplius decertavi, ar... verem? iſtud ego nunquam faciam, neque tu ſi ... audire iſtud faceres, & valde te hortor ut deſinas* [2] *... to pro inutili pedem retrahas. Nam ſi neſcis contra ducem, contra quem exercitum pugnes, experiri ja... potes. ſume de tuis omnibus cohortem unam quam judicas firmiorem : ego de commilitonibus meis ... vis tuis* X. *ſolas eligam : jube nos confligere, tuque ... prælii ſpectator ex eventu judica, quid tibi de copi... omnibus, deque belli exitu ſit* [3] *ſuperandum.* Hæc centurio, aliter ac ſperabat [4] conſtanti vultu anima clara voce dixiſſet : iratus & contriſtatus ...pio, ſuis centurionibus ſignum dedit ut in illu... ruerent. quo occiſo, reliquos veteranos à tiro... ſegregatos, & ſuppliciis multis affectos juſſit ... ſici, infando ſcelere maculatos, & ſanguine ci... [5] inpinguatos vocans. tironibus velut ... bus vitam ſequit eoſque ſuis legionibus ... cribit.

Turbatus hac de re Cæſar, cum in præſens non poſſet, in eos qui cum navibus longis ad cuſtodiam deputati erant, iram effudit. eoſque ... vi notatos infamia exautoravit, quod eorum ſe... navis illa cum militibus ſuis in poteſtatem ho... veniſſe videbatur.

His diebus portentum admirabile in caſtris ... ris accidit. Nocturno tempore nimbus lapid... bre diffuſus eſt, ſimulque legionis unius te... ſummitates à nemine immiſſus ignis concrema...

Juba rex, qui dudum optaverat in partem be... nire, & copias ſuas cum Scipione conjunger...

1. Forte, *uteret, ni.*
2. Lege, *ab incepto.*
3. Lege, *ſperandum.*
4. Adde, *Scipio.*
5. Lege, *impinguatos.*

bellis propriis regnique laboribus revocatus cœpt's abſtinerat: venit tandem cum ingenti hominum multitudine, verum non in numero ſed in virtute militum victoria & belli gloria ſita eſt. diu expectatus igitur [1] cum fuit adventus, magna cum ſpe atque opinione Romanorum: mox ut venit, cum ſtupori fuerat, cœpit eſſe contemptui. fecitque [2] potentia quod ſolita eſt, auctoritatem & famam regis imminuit. Cæſar vero, ubi, coactis unum in locum omnibus hoſtium [3] intellexit nullam bello amplius moram fore, omnium ope ſe ad bellum parat. contigitque ut Cæſare cum legionibus progreſſo, Juba & Scipio ſimul & Labienus ſumma vi equitatum ejus invaderent. quod ille ſentiens ex itinere verſis retro copiis, jam terga vertentibus opem tulit. qua firmati reſtiterunt, & Numidas inſequentes [4] militato ſtatu prœlio fuderunt, multiſque eorum cæſis in caſtra confugere coegerunt. Et niſi nox ſuperveniens pulviſque vento valido impulſus pugnantibus obſtitiſſet, parum abfuit quin Juba cum Labieno, oppreſſo omni [5] rerum equitatu, & conſumpta tota levi armatura, in Cæſaris manus [6] inciderant. Multi tamen indies de exercitu hoſtium ad Cæſaris caſtra tranſibant. Sicut autem hac via ejus exercitus augebatur, ſic altera minuebatur: quamvis multos & nominatos ſeu ſeditioſos, ſeu rapaces, ſeu invidos ſeu aliter inutiles bello viros, notatos infamia à ſe ſuoque exercitu abdicavit; atque abire confeſtim juſſit ex Africa, centurionibus tradita, qui eos nonniſi cum ſingulis ſervis ſeparatim in navibus aſportandos imponerent.

Dum hæc in Romanorum exercitibus fierent, Getuli in ſuam patriam miſſi fama Cæſaris cuncta compleverant, ſuiſque perſuaſerant rebellare, uſque adeo ut armis arreptis, contra regem abſentem agere præ-

 ſume-

1. Forte, *ejus.*
2. Lege, *præſentia.*
3. Adde, *copiis*
4. Lege, *mutato ſtatu prœlii.*
5. Forte, *eorum.*
6. Lege, *inciderant.*

ſumerent. quod ille audiens neceſſe habuit partem ſuorum auxiliorum, quam in Cæſarem comparaverat; pro regni defenſione remittere.

Obſidebat Cæſar interea [1] Ut zittam Affrico urbem, quæ regio Getulico præſidio tenebatur. & quantum intelligi datur, Scipionis ac regiis caſtris juncta erat; eamque & aggeribus & machinis & baliſtis aſtrinxerat. in ea obſidione cœperant intrinſeci ut fit cum extrinſecis colloqui, idque Cæſari non moleſtum erat, cogitanti quid boni ei colloquio inesse poſſet, nempe regii equitatus nobiliores filii eorum, qui veteribus Marii beneficiis obſtricti fuerant, eoque & nomen & memoriam viri illius amantes, noctu prima face, mille, vel circiter cum equis & ſervis in Cæſaris caſtra mœnibus vicina transfugere. quo tam inſigni tranſitu nec immerito perturbatus Scipio & qui ſecum erant, cœperant obſervare ne id fieret: [2] Dum interea M. Aquinium cum C. Saſerna colloquentem adverterunt, miſitque ad eum Scipio, non expedire eo tempore cum hoſtibus colloqui, ille nuntium parvi pendens, contumaciter reſpondit: *Et ſtipho*, inquit, *adhuc donec expleam quod incepi*. Tum rex motus, viatorem ſuum miſit, qui audiente collocutore ei diceret: *Rex colloquium iſtud damnat ac prohibet*. hoc audito paruit atque abſceſſit. Miratur hujus ſcriptor hiſtoriæ, unde hæc civi Romano; ei præſertim qui honores à populo percepiſſet adhuc ſtante republica, Jubæ regi barbaro potius quam imperatori Romani exercitus paruiſſe. mirum non inficior. Sed haud dubie valde indies, quantum mihi apparet, Scipio etiam inter ſuos vileſcebat, quod ita eſſe, ſequens quoque actus indicio eſt. Nempe Juba non in Aquinium modo exiguum ſenatorem juſtum imperium confidenter exercuit, ſed injuſtum atque arrogans in ipſum etiam Scipionem, non dicam imperatorem eo tempore, ſed præ-

ter

1. Lege, [illegible] 2. Lege, *Cum* [illegible]

ter imperium, honoribus geſtis & vetuſtiſſimæ familiæ ſplendore venerabilem. qui cum ante regis adventum veſte purpurea uteretur, dixit ei Juba, vel dici fecit, non decere illum eadem ſecum veſte uti. & paruit ignaviſſimo homini, licet regi, miſer ille, majoribus ſuis diſſimilimus. qui ſi ibi eſſent, Jubam, vere hoc mihi videor dicturus, haudquaquam pari amicitia dignarentur. Stulta res prorſus & inepta cum Cæſare illum velle contendere, qui pareret Jubæ. Jam fortuna reliquias Pompejanarum partium campis explicuerat, ut eas ultima falce demeteret.

Hoc tempore multi fuere inſultus Labieni & Afranii non ſine periculo. multa Cæſaris vigilantia, jugiſque ſollicitudo in docendo [1] munitiſſima quoque militiæ, & milites etiam veteranos, & rebus maximis comprobatos, non quaſi imperator, ſed quaſi magiſter ludi armorum, quorum magiſter vere omnium ſummus fuit. Sollicitabat enim ejus animum ſuorum atque hoſtium conditio. timebant enim equites pugnam [2] prope equorum jacturam, quos hoſtes ſagittis occidebant. & pedites more Romano armati, & armorum mole prægravati, levis armaturæ hoſtium velocitate fatigabantur. timebantur etiam elephantes tam à peditibus, ne proculcarentur, quam ab equitibus, quod eorum ſtridorem atque odorem inſolitum equi horrebant. ſed huic parti remedium adhibuerat adducendo elephantes in caſtra, & [1] aliquos in Italiam mittendo ad eruditionem novorum exercituum, ut & pedites diſcerent ubinam armati etiam vulnerari poſſent, & equi [3] honorificæ beluæ aſſueſcerent, & horrere deſinerent. atque ita effectum eſt, ut formidabile animal manibus pertractatum, interque equos verſatum, proſpecta ſua tarditate vileſceret. Illud quoque providentiſſimi ducis augebat curam, quod inſidioſiſſimo

1. Forte, munitiſſimis quoque militia.

2. Lege, propter.

3. Lege, horrificæ.

quam diverſi eſſent ab antiquis hoſtibus: di
ſemper intentis animis eſſe, omnia circumſpi
cavere.

Has inter ducis curas atque exercitia jam
mæ pugnæ tempus appropinquabat. & prim
dem Cæſar exercitum diligenter inſtructum
hoſtium caſtra deduxit, & æquo in loco or
aciebus, illos ad prœlium invitabat, [1] expecta
eos uſque ad veſperam. ubi illos videt perti
recuſare, ſub noctem in caſtra revertitur.
dens autem, inſectante [2] cum Labieno, fug
men, nec inſequi deſiſtente, improbo quidem
fuga & malo! hoſtes jam inde digreſſos, &
prementibus ad Tapſon caſtra habentes inve
pugnam diſpoſitos, & aciem inſtruentes. Inſtr
ipſe ſuam aciem confeſtim, omni arte qua pe
mum ducem inſtrui acies ulla poteſt. quin
ex equo deſcendens, inter ipſos pedites pedib
bulabat atque omnes & ſingulos verbis pro te
brevibus ſed efficaciſſimis hortabatur. *Oro vo*
bat, *veteranorum virtutem æmulamini, & eorum*
tot partam victoriis poſſidere [6] *utimini. hæc victori*
rioſos vos faciet ac famoſos. Hæc & ſimilia lo
exercitum ambiendo, & ſemper oculos hab
caſtra hoſtium, advertit illos trepidare, & mo

adeunt: *Et da*, inquiunt, *imperator pugnæ ſignum, ne dubita, vincimus haud dubie, ſi pugnamus.* Reſiſtente Cæſare inflammatis deſideriis militum, atque aciem ſuſtentante, ac fremente, & ſubinde exclamante non ſibi placere eruptione pugnari. factus enim erat jam ad bella cunctacior, & aliquid de illa ſua naturali celeritate remiſerat: non quod animi minus, ſed quod providentiæ plus haberet: veritus credo, ne quando illum ſua illa fortuna tot & tantis victoriis fatigata deſereret.

Dum ſic ergo impetum frænat ac comprimit, repente, quod nullo unquam prœlio auditum erat, cornu ab altero imperatoris injuſſu claſſicum inſonuit, quo univerſus exercitus arrectus, ſigna in adverſos ferre cœperat, centurionibus lingua & manu nequidquam renitentibus. ſenſit Cæſar pugnæ horam adveniſſe, & accenſos in pugnam verbis coercere fruſtra eſſe: & ipſe igitur fræna laxavit. datoque ſigno fœlicitatis, equoque calcaribus adacto, primus in hoſtium [1] princeps invehitur. Impetus à dextro cornu in elephantes à ſagittariis & funditoribus factus, belluas inexpertas, & tantum à ſilva venientes, avertit retro in ſuos. ſecuta eſt fuga equitum Maurorum. eodemque impetu occupatum vallum Scipionis per Cæſareanos, cuſtodibus interfectis aut fugatis. & jam copiis ejus per campos effuſis ac dejectis fugamque petentibus, Cæſareæ legiones inſecutæ nihil laxamenti, nullumque reſpirandi ſpatium [2]. Illi alia caſtra petentes, ut ibi ſe reparatis animis tuerentur, [3] niſi nullum illic vel ducem vel præſidium videruut. Jam defenſionis ſpe amiſſa, arma magna ex parte projiciunt, ut expeditiores ad caſtra regis evaderent. quo cum veniſſent, ea quoque, fugato rege, à Cæſarianis capta conſpiciunt. tum depoſita ſpe ſalutis, quendam in locum editum ſe recipiunt, atque

1. Lege, *principes.*
2. Adde, *illis dederunt.*
3. Videtur delendum *niſi.*

que inde ſalutationem militarem [1] armorum ſup
rant motu, faciunt, quod petendæ miſericordiæ
hum erat. ſed nihil eis profuit, militibus veter
ira & dolore inflammatis, & in cædem obſtinati
rabidis, non modo perſuaderi ut hoſtibus parce
non potuit, ſed aliquot etiam illuſtres viros de
mero ſuorum, quod pro [2] miſeriis intercedere
fuerant, frænantes impetum, & in cives min
[3] admonentes, quam virtutem duci ſuo norant
gratiſſimam, inflictis vulneribus occiderunt. in
bus fuit Julius Rufus Quæſtorius, qui à milite
lo trajectus interiit; nec non & Pompejus R
brachium gladio percuſſus occidebatur, niſi ad C
rem confugiſſet. tantus tamque indomitus milit
ardor erat, tanta ex memoria geſtarum rerum c
dentia ac peccandi licentia, tanta ex odio reſiſ
tium cruoris ſitis, ut multi exemplo territi, ſen
res & Romani equites campis excederent, ne in ſi
le [4] diſcrimine inciderent. Quin & ipſe Cæſar
miſeris interceſſit, agenſque non pro imperio ſe
micis precibus ne perirent, nihil obtinuit. ad un
inexpiabili odio cæſi omnes. hic bellorum civil
fructus erat: hinc crudelitas, illic mors.

Non eſt viſa ſcriptoribus antiquis, nec mihi eti
videtur ſilentio prætereunda inter hos motus v
rani virtus militis quintæ legionis. nam dum p
naretur & lævo in cornu elephas vulneratus, &
lore vulneris irritatus, forte inermem in lixam i
iſſet; & ſubſtratum pedibus ac mole corporis
preſſum & magnis ſtridoribus territum confice
horrendo ſpectaculo ad miſericordiam motus, ſtr
gladio occurrit laturus opem, ſeram licet; jam e
ille miſer [1] exprimaverat. Cum vero elephas

1. Lege, *armorum, quæ ſupererant,* *motu.*
2. Lege, *miſeris.*
3. Aliquid deeſt, forte, *ſa* *dum.*
4. Lege. *diſcrimen.*

ferro peti vidit, omiſſo cadavere verſus in militem, proboſcide circumventum in altum extulit. ſenſit miles ubi eſſet, & ſibi aut viriliter agendum aut viriliter moriendum eſſe cognovit, gladio ergo quem in manibus habebat proboſcidem belluæ vinculumque ſuum crebris repetitis ictibus perforat. quo victus elephas cruciatu, ſpuit ad terram militem incolumem, & ſolito cum ſtridore ad compares beluas curſu rapido ſe convertit.

Tantum valet in periculo præſente interritum animum habere. Cæſar trina caſtra hoſtium adeptus, Scipionis, Jubæ & Labieni, cæſis x [2] hoſtium, fuſis aliis ac fugatis. L. ſuis tantum deperditis, aliquot autem vulneratis, in caſtra regreditur. LXIV elephantibus captis, armatis more ſolito, & turribus inſtructis: quos eodem quo capti erant ornatu ante opidum Tapſon abduci juſſit. hæc videns ſi forte Vergilius loci cuſtos, & qui ſecum erant, exemplo ſuorum moti, inſita obſtinatione deſiſtere & ad ſe tranſire vellent. cum nihil hac oſtentatione proficeret, Vergilium nominatim evocari fecit, eumque blando ſermone & ſuæ commemoratione clementiæ ad tranſitum cohortatus eſt. cum ille ſilentio ſe teneret, quod prævalidus locus erat, pauliſper ab opido ſeceſſit. poſtero autem die ſacrificio Deis facto, dignus vir qui uni & vero Deo ſacrificium faceret, & pro eo pugnaret, convocato exercitu, ſpectantibus opidanis, milites pro concione collaudat, & viros egregios pro qualitate meritorum donis ornat ingentibus. confeſtimque diſcedens, Reblium proconſulem cum aliquot cohortibus ad Tapſum, ubi ut diximus Vergilius præerat: Gn. [3] Dommicum cum aliquot aliis ad Tiſdram, ubi Conſidius erat, obſidendam linquit. M. Meſſallam cum equitatu Uticam præmittit. ipſe cum exercitu [4] primum ſubſequitur.

Milites

1. Forte, *expiraverat*.
2. Adde, *milibus*.
3. Lege, *Domitium*.
4. Forte, *quamprimum*. licet ſenſus requireret, ut legeretur, *ſolem*, ut apud Hirtium.

Milites interea Scipionis, qui pugna evaſerant, fugientes Uticam verſus, cum Pardam perveniſſent, quo prius Cæſareæ victoriæ fama pervenerat; cumque [1] urbis incolis excluſi mœnibus opidi, illud viribus expugnaſſent, nondum propter adverſitatem ferocitatis oblita, ingenti lignorum ſtrue foro medio erecta, aggeſtiſque rebus omnibus incolarum, quæ aſportari non poſſent, [2] ſuperimpoſitis, una cum hominibus opidi, nullo diſcrimine ætatis aut ſexus, omnes atque omnia crudeli incendio combuſſerunt, & quaſi inſigni facinore perpetrato Uticam proficiſcuntur. illam urbem M. Cato tunc regebat, qui propriis viribus diffiſus, inermem plebem muris expulerat, & extra portam vallo foſſaque & cuſtodibus adhibitis circumcluſerat. ſenatum vero urbis in cuſtodia incluſum [3] detine. equites Scipionis ſupervenientes à Catone excluſi, Uticenſes invaſere, quod eos pro Cæſare [4] cenſiſſe cognoverant. quorum [5] exercitio non præda, ſed ſola ultio quærebatur. illi quibus audita victoria Cæſaris animos fecerat, ſe ſaxis ac fuſtibus egregie [6] defenderent. Inde ergo repulſi equites, Uticam ſunt ingreſſi, multoſque Uticenſium occiderunt; expugnatis atque direptis occiſorum domibus abire decreverant, quibus Cato multis verbis perſuadere nitebatur, ut rapinis ac cædibus finem facientes ſecum remanerent, opidumque defenderent. neque hoc perſuadere ullo valens ingenio, & intentionem eorum intelligens, quæ erat prædæ intendere non virtuti: mira, præſertim in hominibus victis, intentio; ut eorum [7] oportunam avaritiam aliqua ex parte compeſceret, centena [8] ſexterna diſperſit in ſingulos. Idem de ſua pecunia

1. Forte, *ab urbis incolis.*
2. Adde, *ac.*
3. Lege, *detinebat.*
4. Lege, *ſenſiſſe.*
5. Forte, *exitio, vel excidio.*
6. Lege, *defenderunt.*
7. Lege, *importunam.*
8. Lege, *ſextertia.* Fuerunt certum ſeſtertii, non ſeſtertia.

cunia fecit & Fauſtus Silla· & quoniam ſic retineri [1] poterant, hic cum eis Jubæ in regnum iter arripuit. venerunt poſt hos alii atque alii in prœlio fugientes, quos omnes ad tutelam urbis hortatus, cum paucis conſilium placere, & majorem partem fugæ ſtudio deditam videret [2] ſed naves eis ad fugiendum quocumque libuiſſet præbuit. Tandem vero rebus omnibus quanto quivit accuratius diſpoſitis, liberiſque [3] qui tunc ei quæſtor erat per fidem amicitiæ commendatis, nulla cuiquam ne levi quidem horrendi propoſiti ſuſpicione data, vultu & ſermone ſolito & tranquillo cubitum ivit, ſecumque in cubiculum & Platonis librum immortalitatem animæ continentem ſimul & gladium clam invexit: alterum quo mori vellet; alterum quo poſſet. lecto igitur ad lucernam libro quoad ſibi lectione firmitatem animi aſſumpſiſſe viſus eſt, paululum ſubticuit, [4] cum gladio, quem ad illum diem ut aiunt incorruptum ab omni cæde ſervaverat, in ſeipſum ſtricto, pectus illud, quod conſtantiæ templum aliquod habebatur, gemino vulnere confixit. aliquo forſan indicio experrecti medici atque amici ad thalamum introgreſſi, remedia adhibere vulneribus niſi [5] quod ille æquo tulit animo, ut ſe ab illorum vexatione liberaret.

His digreſſis, & ferro, ut auguror, ablato, ſurrexit ille iterum, & revelatis reſciſſiſque vulneribus, ingenti copia ſanguinis inſecuta generoſum ſpiritum manu extruſit. quam mortem Seneca miris modis laudat, in eandem ipſe quoque ſententiam pronus. Cicero autem excuſat. Auguſtinus rectius & vituperat & accuſat. & mihi prorſus ſic [6] videtur. Cato magni ſemper & conſtantis, ſed [7] in finem, ſi

1. Adde, *non.*
2. Deeſt, *amplius hortari deſtitit*; aut quid ſimile.
3. Adde, *ſuis L. Cæſari.*
4. Lege *tum.*
5. Adde, *ſunt.*
6. *Sic* delendum, & diſtinctio relegendum: *Mihi prorſus videtur Cato.*
7. Lege, *in fine.*

de tanto viro loqui auſim. inconſulti præcipitiſque, & ut vere dicam vani animi fuiſſe. nam ut ait quidam ſcriptor egregius, Cato videtur cauſam quæſiviſſe moriendi, non tam ut Cæſarem fugeret, quam ut Stoicorum decretis obtemperaret, quos ſectabatur, ſuumque nomen grandi aliquo facinore clarificaret. An quid mali [1] potuerit accidere ſi viveret non invenio. Gajus enim Cæſar ut erat clemens, nihil aliud efficere volebat, etiam [2] & ipſe belli civilis ardore, quam ut bene mereri de republica videretur, duobus optimis civibus Cicerone & Catone ſervatis. hæc ille. Et certe horum alteri clementiſſimus Cæſar fuit, alteri clemens eſſe non potuit, quia eum non invenit. Conſtat autem quod audito hoc caſu: *Cato*, inquit, *invidit gloriæ meæ. & Ego*, inquit, *ſuæ invideo*. Uticenſes autem, etſi eum ſtudio partium odiſſent, propter integritatem tamen & diſſimilitudinem cæterorum ducum, & quod urbem eorum operibus publicis adornaverat, miſerati exitum viri ſepulchrum [3] illum ſtatuerunt.

Catone rebus humanis exempto. L. Cæſar ex hoc malo bonum aliud decerpere cogitans, populum ad concionem vocat. hortatur ut contentione depoſita portæ Romano pandantur imperatori. ſe de illius clementia plurimum confidere ac ſperare. Non fuit [4] longus opus tractatu: ad id ipſum proni erant animi. portis apertis Cæſari obviam [5] pergit. Interim Meſſalla, cui hoc injunctum fuiſſe prædiximus, Uticam venit & pacifice ſuſceptus, omnes portas cuſtodibus occupat. Interea Cæſar Tapſo digreſſus Uticam petebat, [6] que medio urbes itinere obvias ſine prœlio occupat [7] Ut zutam Hadromentum, magnamque in eis vim frumenti atque armorum. Uticæ propinquanti L.Cæſar occurrit, raptimque ad genua

1. Adde, *illi*.
2. Forte, *in ipſo*.
3. Forte, *illi*.
4. Lege, *longo*.
5. Lege, *pergitur*.
6. Lege, *atque medio itinere*.
7. Lege, *Uzitam*, *Adrumetum*.

genua provolutus, nil aliud petiit quam vitam. hanc ſibi Cæſar & Catonis filiis qui ſecum erant aliiſque comitibus clementiſſime conceſſit. & jam luce ambigua Uticam venit, atque extra opidum noctem egit, mane portas ingreſſus, [1] coartatus.

Erant Uticæ ccc viri ditiſſimi. magna pars Romani negotiatores, qui pecuniis ſuis enixe admodum bellum juverant, & faverant Scipioni. hos Cæſar oderat vehementer nec immerito, animoſe enim ſe adverſus eum geſſerant. ſed ejus odium ſemper citra ſævitiam ſiſtebat. hos extrema igitur ſupplicia metuentes cum ad ſe adducti eſſent, acerrimis verbis increpuit, deque eorum flagitiis longum texuit ſermonem. cumque ab omnibus [2] ſuperaretur ut orationem tam infeſtam mortis ſententia ſequeretur, & ipſi metu vicinæ mortis attoniti poſt tot verborum tonitrua. jam pro meritis fulmen ultimum expectarent: concluſit longe ab opinione cunctorum: *Eo ite, ait, de vita ſecuri. hanc ſolam vobis dono. bona veſtra quæ Uticæ habetis, vendi jubeo. vobis ipſis tamen primum redimendi locum tribuo, ut pro pretio quod revus conſtitutum fuerit, emptores omnes alii vobis cedant.* inſperato gaudio concuſſi, & vix ſui compotes: *Imo vero,* inquiunt, *non eſt hæc ſufficiens ſtultitiæ noſtræ pœna: aliquid amplius multæ nomine ſimul nobis omnibus impone.* Miratus eſt Cæſar. *Et impono,* inquit, *vobis* [3] D. M. *ſextertiorum ſex ſolutionibus intra triennium perſolvenda. Hodie,* inquiunt, *nos* [4] *damnatos intelligimus ut ſimul omnia perſolvamus; proque tam miti caſtigatione, conceſſaque præter ſpem vita, tibi imperator invictiſſime, gratias agimus.*

Dum hæc ad Uticam Cæſar agit, Juba rex, modo

 tam

1. Lege, *cohortatus.*

2. Lege, *expectaretur*, aut *ſperaretur.*

3. *Bis millies ſeſtertium* eſt in Hirtio.

4. In Hirtio recte legitur *decem natos.* quod cum non intellexerit hic ſcriptor, aut in vitioſos codices, ineptam hinc inde confecit ſententiam, ut in aliis quoque locis factum.

tam ſuperbus, diurnis latebris nocturna fuga deviis ſylvoſiſque tramitibus, ſuum olim ad regnum, regnique caput Zamam opidum pervenerat, ubi larem præcipuum, uxoreſque & filios & theſaurum habebat, palatiumque ibi ſumptuoſiſſimum erexerat. ibi vero homo vaniſſimus, qui magna principia præcipitanter amplexaretur, neque exitus metiretur, in ipſo belli principio adverſus Cæſarem temerarie ſuſcepti, ingentem lignorum pyram media urbe congeſſerat, ut ſi bello ſuccubuiſſet, omnes illic cives ferro cæſos imponeret, atque ita ſubmiſſis ignibus & accenſa pyra ſe & filios, omnemque theſaurum ſuperjaceret, ut ſic omnia cremarentur, neque de fortunis ſuis ad Cæſarem [1] aliud perveniret. id ſibi conſilium fortaſſe magnificum videbatur. At Zamenſibus, & præſertim Cæſarem amantibus, merito non placebat, eaque res civibus illum ſuis odioſiſſimum effecerat. neque enim unius hominis deſperatio, uni magno populo excidium publicum afferre debuerat: nec illa quidem ſola iniqui conſilii cauſa erat, ſeu invidia: qua impulſus rex immanis, non victores modo conſuetis belli præmiis; ſed ſuos vita ſpoliare decreverat, quaſi eos poſt ſe vivere judicaret indignos. quod non dicam de ſubditis liberis, [2] tamen hominibus; ſed de ſervis etiam inhumanum prorſus judicium ac ſuperbum eſſet. Hac ergo de cauſa jure optimo ſuis omnibus inviſus erat. & fortuna ſibi in omnibus adverſante, odio quoque contemptus acceſſerat, his duobus peſſimis comitibus cum ad opidum perveniſſet, ut admitteretur ad ſuos penates & ſuos liberos, minaciter, poſt flebiliter atque ſuppliciter petens; cum neutrum valuiſſet, orare inſtitit ut uxores ſibi ſaltem ſuas ac liberos, aliquo terrarum abducendos redderent. Cumque ne id quidem ſibi permitteretur, [3] ne ad aliud reſponderetur, deſperatione ultima digreſſus ſurdis à mœnibus,

1 Forte, *aliquid.*

2. Lege, *ſed de ſervis etiam, tamen hominibus.*

3. Lege, *neque aliud.*

nibus, cum Petrejo qui olim in Hiſpania contra Cæſarem ſteterat, equitibuſque perpaucis ad villam ſuam urbi proximam eſt profectus. Zamenſes nondum ejus metu liberati, per legatos orant Cæſarem, ut priuſquam rex reparatis viribus eos invaderet, opem illis aut ferret aut mitteret: ſe uſque ad mortem fidem illi ſervaturos, Zamam quoque ſibi ſervare. Cæſar legatos, & à quibus miſſi ſunt laudat, jubet illico reverti, & adventum ſuum Zamenſibus nuntiare, progreſſoſque legatos ipſe ſubſequitur. Vulgata autem [1] adventus Cæſarei, multi ex regiis Cæſari obviam pergunt, veniam orant impetrantque: cumque ingenti [2] ſupplicium commitatum Zamam pervenit. Cognita autem clementia ejus, quæ tam multis exhibita latere non poterat, equites regni omnibus ex angulis Zamam conveniunt, petentes veniam, nulli omnium negata eſt. ſervati omnes, metuque & periculo liberati, nullus re aut verbo violatus.

Dum hæc Cæſar ad Zamam gerit Conſidius ille, cujus ſupra mentio eſt habita, qui nuntium ferentem litteras pacis occiderat; fortunam audiens ſuarum partium, ſibique permetuens, Thiſdra cui [3] nunc præerat deſerta, cum ingenti pecunia Getulis comitantibus in regnum ibat, Jubæ ſe conjuncturus. ſed cum eſſet in via, à Getulis, quorum ſe cuſtodiæ fideique crediderat, cupiditate pecuniæ interfectus, argumentum dedit, quanto ſecurior ſit pauperis vita quam divitis, quantum ſolitarius viator quam comitatus ſæpe ſecurior. C. quoque Vergilius, cujus ſuperius mentionem fecimus, ubi Scipionem acie victum, Catonem manu propria peremptum, [4] ubique fuſos; Cæſarem Uticam, Zamamque, urbeſque alias, omnibuſque victori faventibus, poſſidere; Jubamque regno pulſum deſertumque, alioſque duces partium; nuſquam aliud eſſe præſidii, nihil ſpei; ſibi liberiſque ſuis conſulens, cum Canino proconſule à quo obſidebatur vitam pepigit. atque ita qui Cæſari ſua-

1. Videtur deeſſe, *fama*.
2. Lege, *ſupplicum comitatu*.
3. Lege, *tunc*.
4. Adde, *reliquos*.

ſuaviter ſe vocanti ne reſponſum quidem dare dignatus fuerat. ſic res hominum volvuntur, ſeipſum filioſque & ſua omnia, ipſumque Tapſon cui præerat, legato Cæſaris 1 conſenſit.

Dum paulatim reliquiæ partium dilabuntur, Juba Rex & regno & ſpe qualibet privatus, cunctis excluſus urbibus, ab omnibus derelictus, quærebat ſi qua eſſet via, ut qui male vixerat, bene moriturus videretur, ſicubi cum hoſte congreſſurus, ubi poſſet interfici, hoc maxime 2 exoptant quod omnes maxime metuunt 3 fugiunt. ſed ubi hoc inveniretur? nuſquam bellum, nuſquam prœlia. pax & Cæſar omnia poſſidebant. & vitæ igitur & mortis honeſtioris ſpe amiſſa, ad illud ultimum remedium, 4 quod tunc multi utebantur, ſe convertit, egitque cum Petrejo extremarum comite fortunarum, ut invicem ferro decertarent, alterque alterum occideret. conſentit ille non difficulter, ut qui vivere amplius gravaretur. Concurrunt ergo ex condicto, & Petrejo obtruncato, rex ſuperſtes quid 5 ageret in ſe manum vertit. ſed cum pectus ferro tranſverberare non poſſet, ſeu metu impediente, ſeu lorica: ſervum ſuum ut ſe occideret exoravit, & obediens ſervus fuit. ſecundum alios, Petrejus & orantem regem,& ex ordine ſemetipſum eodem mucrone perfodit. quodcunque horum verius: id quidem conſtat, aperto in convivio, & ut dicam quod ſentio, ab ebriis factum eſt. menſæque dapes & pocula hinc Romano ſanguine, hinc regio 6 manduerunt.

Hic eſt igitur Petreji, hic eſt Jubæ regis exitus. nec felicior Saburra præfectus regius, niſi quod illi pugnando mori contigit, quod dominus ſuus fruſtra optavit: congreſſus nempe cum P. Sitio Cæſaris legato, prœlio victus, & fuſo exercitu interfectus eſt. Cumque Sitius idem victis hoſtibus ipſe cum paucis

per

1. Lege, *conceſſit.*
2. Lege. *exoptans.*
3. Lege *fugiuntque.*
4. Lege, *qua.*
5. Aut deeſt aliquid, aut legendum cum interrogationis nota *ageret.*
6. Lege, *maduerunt.*

per Mauritaniam iret ad Cæſarem: Fauſtus forte & Afranius cum mille viris ad Hiſpanias ibant. cumque invicem conflixiſſent, vicit Sitius, & reliquis interfectis, ac in fidem acceptis; Fauſtum ipſum cepit, & Afranium cum uxoribus filiiſque ad Cæſarem perducturus. nec multo poſt diſſenſione exorta inter milites, Fauſtus & Afranius occiduntur. conjugibus natiſque Cæſar & ſalutem dedit, & bona reſtituit.

Dum ſic duces Pompejanarum partium undique, quaſi frondes per autumnum ruerent, fortunæque turbinibus agerentur: ſolus quaſi jam dux ducum Scipio reſtabat. navibus quidem longis aliquot cum comitibus ipſe quoque ad Hiſpaniam ibat. Credo quod ibi per filios magni Pompeji [1] revoveri civile & recaleſcere ferebatur. Cum diu multumque pelago jactatus, curſum applicare nequiviſſet; [2] Hyſponem regium, ventus eum & ſua ſors appulit, ubi tunc ipſius P. Sitii claſſis erat. Urſi pauciores à pluribus invaduntur, [3] opinunturque velociter. ubi ſe Scipio circumventum vidit, puduit vivere, atque antequam caperetur, ferrum merſit in viſcera. irrumpentibuſque militibus, & quærentibus ubinam eſſet imperator, reſpondit illam vocem famoſiſſimam & magnis laudatam viris, qua ſuorum majorum gloriam in Africa æquaſſe illum dicunt, & ego crederem ſi vellem, & poteſt qui vult credere: *Imperator bene ſe habet*, inquit, atq; ita [4] incognitis expiravit. Comites ejus, Torquatus, Damaſippus & [5] Perlectorius interfecti ſunt. atque hujus belli civilis in Africa finis fuit.

Cæſar bello Africæ finito, in Italiam reverſurus, & obſequiorum memor, & quamvis ſcriptum de illo ſit, quod nihil ſoleret, præter injurias oblviſci; non tamen prorſus immemor offenſarum, & præmio & pœnæ-

1. Lege, *refoveri civile bellum, &c.*
2. Lege, *Hipponem regium.*
3. Lege, *opprimunturque.*
4. Lege, *incognitus.*
5. Forte, *Petreius.*

pœnæ animum applicuit: pœnæ inquam pecuniariæ, nam pœnam ſanguinis naturaliter abhorrebat. Zamenſibus quod regem excluſerant liberalis fuit. tributa & vectigalia moderatus eſt, regno in formam provinciæ redacto. Saluſtium proconſulem cum exercitu præfecit. Idem fecit Uticenſibus. [1] utrique bona eorum civium Romanorum qui contra ſe arma [2] feciſſent, vendi fecit. Tapſitanis, Lepcitanis, Thiſdritanis pecuniæ, frumenti atque olei multam annuam impoſuit. bona civium, atque ipſas civitates ab omni direptione & injuria ſalvas ac liberas eſſe juſſit. eundem morem Caralis tenuit, [3] qua & Utica digreſſus tridui navigatione pervenerat. inde quoque diſcedens ante III. Kalendas Julii, atque adverſis tempeſtatibus impeditus VII. & XX diebus in itinere conſumptis, Romam attigit.

Jam diuturnitas belli pacem, labor requiem, triumphum victoriæ flagitabant: non civiles quidem iſtæ, ſed hoſtiles illæ, de quibus antea diximus. quomodo autem triumpharet, aut qua ratione quieſceret? de quo ſcriptum ſit: nil actum credens cum quid ſupereſſet agendum. Cum adhuc bellorum & laborum materia ſupereſſet, Pompeji magni filii Hiſpaniam occuparent; ſequebatur autem illos non quidem patris virtus, ſed hominum favor ingens, & paternum nomen. Gneus ac Sextus, ſic pro uno duos ſubſtituerat fortuna [4] Pompejus. egeratque Gneus major natu, cui plus induſtriæ inerat atque conſilii, confugiendo in fidem ac clientelam omnium Hiſpaniæ civitatum, precandoque & fortunam ſuam miſerando, patriſque memoriam renovando; ut jam ſibi licentiæ multum partum eſſet. nec precibus tantum, ſed vi etiam congregato exercitu, inciperet provinciam vaſtare, ita ut pedetentim, qui favorabiles ab initio fuerant, eſſe inciperent odioſi. [5] hunc ſibi

1. Lege, *ubique*, vel *utrinque*.
2. Forte, *tuliſſent*.
3. Forte, *quo ex*.
4. Lege, *Pompejos*.
5. Forte, *hoc*.

bi noviſſimum [1] belli ac tum minime negligendum ratus Cæſar; eo raptim proficiſcitur. duo in hoc iter vix auditu credibilia inciderunt. nam & ab urbe Roma in Hiſpaniam ulteriorem immenſum terræ ſpatium emenſus, IIII. & XX die pervenit: viatori, ne dicam exercitui, celeritas optanda. magnum hoc: quod ſequitur majus. horum ſiquidem tam paucorum ſpatio dierum, tam multas inter curas poëma ſcripſit, quod inſcripſit: *Iter.* quod illud ſcilicet in itinere edidiſſet. ſic Pierides armis inſerere, & nunquam otioſus eſſe didicerat.

Primo Cæſaris in Hiſpaniam adventu, civitatum motus ingens fuit. undique legati ad eum, undique transfugæ. Jam enim [2] ad Pompejani juvenes, ſive in odium ſive in tædium vertere cœperant, & ut ulla eſſet in eis culpa, mos eſt tamen antiquus populorum, ſemper novos dominos, novas res optare. & fama Cæſaris haud immertio ſuper omnes excreverat, ut univerſi homines ejus ſplendore caperentur, cuperentque [3] ceram cernere, quem uſque adeo mirabilem audiebant. In hoc principio, ipſo maris in oſtio, ubi Oceanus terris illabitur, & mediterraneum hoc pelagus noſtrum parit; inter legatos invicem partium, hinc Didium, illinc Varum, & ambobus cum ipſa tempeſtate certatum eſt. nec minus à ventis & fluctibus quam ab hoſtibus periculi atque horroris, dum & hinc hoſtes ſævirent, & illinc ſævitiam rabiemque hominum maria coercerent utraque claſſe bello ſimul & naufragio laborante, duæ partes, duo maria, duplex furor, duo elementorum atque hominum procellæ.

Per hos dies à Cæſarianis duo pedites capti ſunt qui ſe ſervos dicerent. non licuit in his Cæſari ſuam conſuetudinem ſervare. antequam ad eum ducerentur, quod à Cæſariano exercitu transfugiſſent, recogniti, & à militibus interfecti ſunt: & tabelliones

1. Lege, *bellum.*
2. Videtur delendum *ad.*
3. Lege, *coram.*

nes capti qui ad Pompejum Corduba mitteba
præciſis illico manibus ſunt remiſſi. ſimiliter
lato Pompejanus atque occiſus eſt. Credo e
lites iratos bello, & [2] imperator ſui morum c
atque clementiæ, hoc remedii genus excogita
quis faciem ejus videret, ut ſic nullus evader

Cordubam Pompeii tenebant: Cæſar ob
illis tamen abſentibus. multiſque ibi & mag
ſultibus decertatum eſt. Cumque die quod
ro & flammis ſolito [3] etiam pugnaretur: opi
in furorem verſa, hoſpites qui ſecuri ſecum
teris hoſpitii morabantur, inſpectante Cæſari
citu jugulatos è muris præcipitare, quaſi cr
te non virtute victoria quæreretur, incepera
ctaculum miſerum atque horridum. Qua
gemitu morientium audita, [4] unius qui ad
muri in terra ſub cuniculo erat exclamavit:
*ſcelus & immane flagitium, nullaque non barba
ſtandum commiſiſtis abſque ulla cauſa: nihil eni
merebantur, qui nihil mali fecerant, qui ad
ſtraſque ſe aras &* [5] *foros infauſta fiducia con
jus hoſpitii ſanctum gentibus ſoli vos ſpreviſtis*
[6] *uticam ſpreviſſe ſufficeret; inhumano illud ſcel
laſtis.* Multa quoque in hanc ſententiam
quorum verecundia repreſſi cives, ab hoſpiti
dibus ſe continuerunt. ſic interdum unius b
multos inter malos valuit oratio: & inter
etiam ſuum honorem virtus invenit: ea re
transfugæ in exercitu primum Cæſaris innot

Die proximo Tullius [7] quidem cum Cator
dam Luſitano legatus ex opido ad Cæſarem
hujus prima pars orationis fuit, *Optare, ſuu
fuiſſet quam Pompeii miles, ſuamque conſtantiam*

1. Forte, *ſpeculator Pompejanus: c ipſius atque.*
2. Lege, *imperatoris.*
3. Adde, *more.*
4. *Unus*, vel *Junius*. ut Hirtius habet.
5. Lege, *foros.*
6. Lege, *minam.*
7. Lege, *quidam.*

potius felicitate quam in illius miſeriam præſtitiſſet. finis autem fuit, *ſe à Pompeio deſertos, victos à Cæſare, ſeque & opidum dedere, atque orare ut clementiam quam victis gentibus præbuiſſet, ſuis civibus non negaret.* Multa præter hæc locutus eſt, quæ ſcriptorum vitio confuſa vix intelligi poſſint. unum illud intelligitur, quod multis ultro citroque dictis, tunc deditio non [1] præceſſit.

Creſcebat indies obſidio, nec Pompeius [2] expectantem opem aut ferebat aut mittebat obſeſſis. quin etiam pro concione dixiſſe ferebatur, *ut quoniam eis auxilio adeſſe non [3] poteſt, ipſi noctu & beneficio tenebrarum è conſpectu hoſtium evaderent*; quod cum dixiſſet, unum ex aſtantibus reſpondiſſe, *ut pugnæ potius quam fugæ ſignum daret*; eumque qui id dixiſſet, quaſi duci ignaviam exprobraſſet, neci datum. Hæc quoque res ex profugis agnita. intus quoq; in opido anguſtiæ (ita neceſſe eſt) creſcebant. matrona è muro deſiliens dixit, ſe cum ancilla ſua ſtatuiſſe transfugere. [4] ullam forte cognito propoſito jugulatam, ſe fuga præcipiti evaſiſſe. Tabellæ quoque è muris projectæ ſunt inventæ; in quibus ſic ad litteram ſcriptum erat: L. *Mutius Cæſari. Si mihi vitam tribuis, quoniam à Gneo Pompejo ſum deſertus, qualem me illi præſtiti, talem virtute ac conſtantia* [2] *facturum me in te præſtabo.* Simul & legati qui prius venerant ad Cæſarem redierunt; eorum oratio ſimplex fuit & apta & brevis. *Si eis vitam largiretur, ſe die proximo opidum dedituros.* quibus Cæſar hoc unum reſpondit. *Cæſar ſum, fidem præſtabo.* ſic effectum ut ante diem XI. Kal. Martii opido potiretur. Id cum Pompejo notum eſſet, depoſita ſpe curaque Cordubæ defendendæ, caſtriſque motis abſceſſit, atque [5] ubicunque opidum petiit, ibique convocatis quos ſibi fidos arbitrabatur imperavit ut ſummo ſtudio perquirerent, qui ad eum,

quive

1. Lege, *proceſſit.*
2. Forte, *expectatam.*
3. Forte, *poſſet.*
4. Lege, *illam.*
5. Forte, *futurum.*
6. Lege, *Vcubim.*

quive ad Cæſarem proni eſſent. quod cum ad ſe relatum eſſet. LXXIIII ex iis qui [1] Cæſarem faventes victoriæ dicebantur, quod Cæſarem amare crimen ingens eſſet, ſecuri ictos occidit, reliquos intra opidum incluſit: è quibus CXX [2] cluſis cuſtodiis ad Cæſarem transfugerunt. Multa præterea ab ipſis Pompejanis per eoſdem dies crudeliter geſta ſunt, ceu præſagientibus fati diem ſibi inſtare: & qui mos ferus eſt quorundam, inferias ſibi præmittere [3] aliena [4] ſibi quærentibus.

Pompejus hoc tempore magnanimitatem ſuam & metum Cæſaris cum amicis ſimulabat. inventæ ſunt litteræ ejus c ntinentes, Cæſarem non [5] audire in campum copias educere, ſuis tyronibus diffidentem: qui ſi pugnæ copiam æquis in locis aliquando faceret, ſe rem omnium opinione celerius confecturum, idque expectare ac ſperare. Ibat interea Hiſpanias ambiendo, & [6] ipſe dicebat, civitates ſuarum partium conſervando. itaque in Hiſpalim venit, contraque urbem in oliveto caſtra poſuit. inde alias atque alias adiit. ad extremum [7] Mundi ſubſtitit: ſupremis cladibus [8] aliam fortunam delegerat. Eo & Cæſar venit, contraque Pompejum caſtra metatus eſt. Pompejus Fauſto ſcripſerat. quod [9] quantum intelligi datur, intra opidum erat, Cæſarem mediam in vallem nolle deſcendere, quod exercitus ſui magna pars tyronum eſſet. quæ litteræ miris modis opidanorum animos attollebant. Cupide enim ſpes arripiunt omnes mortales, & ea ſibi fingunt animis, quæ nec eſſe nec fieri poſſe cognoſcunt: tam dulce eſt non dicam ſperare, ſed cogitare quæ delectant, quomodo enim impoſſibilia ſperentur non intelligo, cogitari autem poſſunt omnia.

Dum

1. Lege, *Cæſaris*, vel *Cæſarea*.
2. Lege, *elufis*.
3. Lege, *alienas*.
4. Videtur delendum illud *ſibi*.
5. Lege, *audere*.
6. Adde, *ut*.
7. Lege, *Mundæ*.
8. Forte, *illam*.
9. Lege, *qui*.

Dum ſe ſic Pompejus ſic alios ſolaretur, & ingenti, quantum arbitror, ſolicitudine agitatus magna parte noctis inſtructis ſtaret aciebus: Cæſar neſcio quonam iter acturus caſtris egrediebatur. cui cum ſtatus hoſtium nuntiatus eſſet, conſtitit conſtituitque aciem. Concurſum eſt hinc inde clamoribus, ſed majoribus animis, ineffabilibus odiis atque immenſis. pugnatumque acriter & pertinaciter. & quod pene pudendum dixeris humanæ fragilitatis indicium: nuſquam Cæſari neque cum hoſtibus, neque cum civibus aut tam anceps eventus, aut propius extremo periculo res fuit; *uſque adeo*, ſicut elegantiſſime ait Florus, [1] *plane videretur, neſcio quid deliberare fortuna.* Et quid aliud reor, niſi an amicum ſuum uſque in finem rara & ſibi prorſus inſolita fide comitaretur; an cum extremo jam calle deſereret ad alium tranſitura.

Tantaque hæc fortunæ deliberatio, tam diuturna [2] ut inter moras prœlii neutra in parte inclinante victoria; cum jam veterana illa militum manus tot probata victoriis, Cæſareis oculis inſolitum dedecus, [3] ſenſum retrocederet; nec quominus palam fugeret, tam virtute, quam pudore teneretur, quod nunquam ante illum diem fecerat: dubitare Cæſar cœpit ac diffidere, & ſolito mœſtior ante aciem ſtare. ita tamen ut nihil idem de ſolita imperatoria virtute remitteret, [4] uno equo deſiliens & furenti ſimillimus primam peditum in aciem evolaret: clamans, increpans, obſecrans atque exhortans, nec tantum voce vel oculis, ſed manu & pectore fugam ſiſtens, & fugere incipientes in prœlium vi retorquens, [5] tanquam denique trepidatio lucis illius fuit, tamque diu ambiguus pugnæ finis, ut cogitaſſe Cæſarem de extremis ſcriptorum plurimorum [6] tradiderunt; & eo vultu

Y fuiſſe

1. Adde, *ut*.
2. Videtur deeſſe, *fuit*.
3. Lege, *ſenſim*.
4. Forte, *imo*.
5. Forte, *tanta*.
6. Forte addendum, *monumenta*.

ſuiſſe. quod jam mortem ſibi [1] conſiſtere cogitaret, quanquam apud eos qui prœlio interfuerunt nulla penitus rei hujus eſt mentio. & eſt ſane difficile, non tantum abſentibus, ſed præſentibus diffinire quid ſecum quiſque cogitet. Ego autem haud difficile ad credendum ducar, quod ſi de victoria Cæſar timuit, ſimul & de morte cogitavit. quomodo enim quove animo uni adoleſcenti terga vertiſſet is, qui parentem ejus talem virum, qui tot reges, qui tot duces, qui populos non urbium modo ſed regnorum totiens terga ſibi vertere coegiſſet? utique igitur ſi vinci timuit, mori optavit vincere ſolitus, non vinci: ſed an vinci timuerit quis novit? Dicunt tamen, & [2] quidem etiam pro comperto aſſerunt, tamdiu hæc rerum ambiguitas duravit, donec quinque cohortes hoſtium à Labieno caſtris laborantibus [3] auxiliorum directæ, mediamque in aciem properantes, fugæ ſpeciem [4] prætenderunt. O fortuna ut creditur in omni re potens, ſed in bello potentiſſima. Siquidem Cæſar, ſive illas vere fugere arbitratus, ſive [5] crudelitatem ſimulans, ducum ſagaciſſimus, velut in profugos impetum facit, animoſque & ſuis addidit, ut fugere hoſtes rati ſequerentur, & [6] hoſtibus depreſſit, ut dum fugere ſuos ſuſpicantur fugerent. Itaque Labienus [7] Cæſar deſertor ac transfuga, ſuique priſtini ducis hoſtis inexorabilis, cui parare perniciem quærebat, victoriam inſperatam, [8] ſi vero mortem peperit. Eo enim prœlio & ipſe concidit, unaque ſecum Actius Varus, & cum eis triginta milia hominum cecidere. cecidiſſent plures niſi tam proximum urbis profugium fuiſſet. de victoribus ad m cæſi, plures ſaucii equitum ac peditum.

Itaque cum Cæſar muris obſidionem admoviſſet, agger flebilis & horrendus è cadaveribus factus eſt, per

1. Lege, *conſciſcere.*
2. Lege, *quidam.*
3. Forte, *auxilio.*
4. Forte, *præſe tulerint.*
5. Lege, *credulitatem.*
6. Lege, *hoſtium.*
7. Lege, *Cæſaris.*
8. Forte, *ſibi.*

per quem ad oppugnationem urbis aſcenderetur. quæ telis ac mucronibus, velut calce compacta, invicem cohærebant, murique cujuſpiam officium miniſtrabant. 'Ite nunc miſeri & civilibus bellis incumbite:
" dumque aliis invidetis vos-ipſos opprimite. Ecce
" de veſtris cadaveribus ſuperſtites [1] oppugnantibus.
" an aliud petis an quidquid furoribus nunc etiam
" veſtris deeſt? An vult aliud Labienus tam fervi-
" dus inſultator? & alii ccidere tuis inſtigatibus,
" Labiene. & tu miſer cum aliis cadaver unicum ja-
" ces: quamvis & tibi & Vaio ſepulchra facta repe-
" riam. & quoniam tuis in eo ſtatu vacaſſe non arbi-
" tror, extimo illa Cæſareæ, tibi quidem prorſus in-
" debitæ, fuiſſe clementiæ. ſatiſque auguror ſi ſic eſt
" te, ut obſtinato eras animo, inhumatum abjici ma-
" luiſſe. Gneus quidem Pompejus, & humero & lævo crure [2] ſanco, inter medias cædes prœlio pulſus exceſſit. hunc in lectica, quod nec equo nec vehiculo uti poſſet, nemoroſa avia penetrantem, fuga humili & occulta atque in ſpeluncis latitantem, Ceſonius Cæſaris legatus reſiſtentem adhuc & miſeræ ſpei reliquias refoventem aſſecutus, ad Lauronem, id eſt loco nomen, obtruncat: caput ad Cæſarem refertur, talibus aſſuetum muneribus non gaudentem. Hujus germanum Sextum Pompejum in Celtiberia abſcondiſſe fortunam tradunt, [3] ne quoniam ſcilicet deeſſent bellis civilibus alimenta. Munda poſt prœlium expugnata quidem à Cæſare, ſed ingenti prius ſanguinis profuſa [4] delivio.

Per eos dies oppugnata rurſum Vero duba, quæ qualiter defeciſſet non invenio. magni ibi motus ingens in civitate diſſenſio, parte una ad Cæſarem, altera in contrarium inclinante. Cumque eſſet ad arma diſcurſum vicit pars quæ Cæſarem colebat, ſi-

 biqu-

1. Forte, *oppugnantur, an aliud petitis? an quicquam.*
2. Lege, *ſaucio.*
3. Forte, *nequando*, vel *ne qua.*
4. Lege, *diluvio.*
5. Forte, *Corduba.*

bique opidum ceſſit. de parte adverſa [1] ei & viginti milia cecidere, quamvis magnæ urbi cuilibet inſignis ſtrages. Cæſar Hiſpali digreſſus Idibus Aprilis Gades petiit. inde rurſum Hiſpalim rediit, ut Hiſpanas res velut ultima voluntate diſponeret, quo [2] reverſus amplius non erat. ibi vero concione advocata, beneficia ſua in eam urbem commemoravit & antiqua & nova [3] in finem eos arguit tanquam mala pro bonis omni tempore reddidiſſent: in pace ſeditioſi, in bello autem ignavi. quod Gneus Pompejus adoleſcens eorum fotus auxilio, [4] cæſis civibus agros & [5] vicinia vaſtaſſet, & cæſis civibus illic contra ſe faſces & imperium ſuſcepiſſet, immo vero contra populum Romanum, cujus ipſe regnum teneret. Quid enim crederent, ne forſitan Hiſpalenſes [6] Romano vincere, quod eorum provinciam populati eſſent; an extincto Cæſare, qui mortalis eſſet, non ſentirent Romanum populum immortalem? & in præſens x habere legiones quæ non tantum Hiſpalenſibus reſiſtere, ſed cœlum ipſum diruere ſint potentes. quo in verbo non ſolum illa ineſt altitudo, quæ omnibus patet, ſed illa etiam occultior, quæ in recenſendis viribus Romanis, non omnes, ſed ſuas tantum dinumerat legiones, quaſi reliquas nullius pretii, & ne memoria quidem dignas cenſeat. Multa hujus hiſtoriæ in loco ſcriptorum vitia confuſa prætereo ad finem properans. hic ergo bellorum civilium in Hiſpania finis eſto.

His tot bellis exactis, tot laboribus exantlatis, quos [7] modum pati, ſed ſcribere, ſed legere, ſed audire difficile eſt, victor Cæſar Romam rediit. Felix meo judicio quidem vir felicitate bellica, ſecundum ſtylum loquor, ſi patriæ hoſtes tantum, non & patriam viciſſet. ea certe fuit verecundia, eaque Romani

moris

1. Forte, *duo*.
2. Lege, *reverſurus*.
3. Lege, *in fine*.
4. Videtur delendum aut hic, aut paulo poſt.
5. Forte, *vicina*.
6. Forte, *Romanos vincerent*.
7. Forte, *non modo*.

moris obſervantia, ut tantum de hoſtibus triumpharet, & interfectorum ſe duce tantum hoſtium numerum ſcribi memoriæque mandari pateretur. Numerum vero civium occiſorum ſcribi vetuit, ne domeſticas clades atque miſerias patriæ exprobraret: quamvis & in numero cæſorum hoſtium etſi non Romanis, at Romano generi exprobratio ingens fieret. Siquidem ejus ductu, ut ab illuſtribus traditum eſt auctoribus, undecies centena & nonaginta duo milia hoſtium cæſa ſunt, & ſequitur quantum bellis civilibus [1] viderit noluit annotari. triumphavit quater, ut fere omnes ſunt auctores, & [2] centuriones tradunt quinquies.

Primus triumphus fuit de Gallia atque Britannia, iſque omnium clariſſimus. ſecundus de Ægypto. tertius de Pharnace & Ponto. quartus de Juba & Africa. quintus de Hiſpania. Ego vero adderem his ſextum de Maſſilia, niſi quod forſitan [3] his triumphus ſub Gallico continetur. nam de Maſſilia illum triumphaſſe non eſt dubium cuiquam, qui acerrimam illam Ciceronis de Cæſare loquentis querimoniam in libris Officiorum legerit, *Vexatis*, inquit, *ac perditis nationibus externis, ad exemplum amiſſi imperii portari in triumpho Maſſiliam vidimus, & ex ea urbe triumphari, ſine qua nunquam noſtri imperatores ex tranſalpinis bellis triumpharunt.* de Theſſalia & Tapſo & Munda victoriæ ingentes, ſed triumphus nullus. veteri enim more Romano nunquam triumphus civili ſanguine quærebatur. His igitur triumphorum & bellorum & fundendi ſanguinis finis fuit. Ita tandem longis bellis pax alta ſucceſſerat.

Ea quidem magnitudo rerum & claritas victori gloriam, [4] ex terris gentibus ſtuporem, ſuis civibus livorem odiumque pepererat. Neminem certe clementius, neminem liberalius victoria uſum conſtat, idque [5] maximi ſunt auctores. Invidebant tamen,

 &

1. Forte, *caſi fuerint noluerit.*
2. Forte, *certiores.*
3. Lege, *hic*, vel *is.*
4. Lege, *exteris.*
5. Forte, *maximi tradunt.*

& quod miraberis, invidentes certabant eum honoribus ornare. poſitæ in templis imagines, [1] ſuggeſtri in curia, faſtigium in domo, menſis in cœlo: ipſe pater patriæ perpetuuſque dictator. ita enim hæc omnia ſcripta ſunt. Ipſe ſuam omnem clementiam [2] potentiam in cives effundere. nihil de tanto imperio ſuum erat præter gloriam & imperii nudum nomen. pecunias omnem ætatem contempſerat. voluptates ut ſperneret jam ſibi ætas devexa præſtabat. Negare non poſſum, quin in republica juvenis paulo impetuoſior, & principatus ſemper appetentior [3] fuit, quam ſat eſt, ne ſi hoc negem, ipſe meis ſcriptis [4] arguer, & his auctoribus [5] nuda illa decerpſerim. Sed quis virtutes alias viri hujus enumeret, quis illam unicam abunde laudaverit, qua omnes vicit principes, clementiam! Sed quid agant, quove ſe vertant homines, ubique periculum, nihil tutum. veriſſimum illud Liricum: *Quid quiſque vitet, nunquam homini ſatis cautum eſt in horas.* exilio ceſſerat Africanus invidiæ. Cæſar beneficiis obſtiterat. tutius illud apparuit. rem veriſſimam ſed mirabilem & indignam dicam delicatis animis: ipſa beneficentia gravis erat, & unum omnia poſſe multis utile, ſed moleſtum omnibus. hinc invidiæ incrementa; quid facerent raptori impio, qui pati clementem principem & munificum nequiverunt? Unde hercle amorem omnium merebatur, inde omnium ferme odia, & paucorum inſidias, & ad ultimum cauſam mortis invenit. de qua in extremo dicam, eo quod extremus humanorum actuum ſit mori. ante tamen de quibuſdam quæ ad corporis habitum formamque & ingenium & eloquentiam & mores, domeſticam viri vitam attinent, attingendum puto, ſecundum quod à præclaris auctoribus ſparſim tradita elicere, & in unum ſtudio colligere dabitur:

non

1. Lege, *ſuggeſtus.*
2. Adde, *ac.*
3. Lege, *fuerit.*
4. Lege, *arguar.*
5. Lege, *unde illa.*

non quidem omnia, nec oportet, ſed quæ vel utilia cognitu vel delectabilia videbuntur.

Corpore quidem altus fuit, candidus, teres, maximarum virium; peritia rei militaris eximia, incredibili patientia laboris, vultu modice, [1] ſed non pleno, oculis nigris atque vivacibus, valetudine uſque ſub extremum proſpera, tunc tamen & animo nonnunquam linqui ſolitus, & per quietem [2] vis concuti. In corporis cultu curioſior parumper quam requirer videretur tanti animi magnitudo. calvitium ægrè tulit, revocare capillum à vertice in frontem conſuetus, & è cunctis honoribus à Senatu & populo ſibi oblatis nullum recepit avidius quam [3] prœminis uſu laureæ [4] contra calvitium tegeretur. reliquo etiam cultu corporis inſignem extitiſſe & in pace conſtat & in bello, mundum præterea delicatum nitidumque ultra quam ſatis eſſet viro forti. & rerum talium ſtudioſum fuiſſe, nota res eſt, uſque adeo ut [5] nullam à fundamentis ſumptuoſiſſime extructam, quod non plene oculis reſponderet, funditus everteret, idque tunc etiam inopem feciſſe, atque ære preſſum alieno. margaritarum & gemmarum & [6] tore juvatum & ſignorum & pictarum tabularum avidiſſimus: diſciplinæ vero domeſticæ tenax valde, non magnis in rebus modo, ſed in minimis. ita ut piſtorem quod [7] comminus non eundem quem ſibi panem miniſtraret, vinculis innecteret: & libertum ſibi acceptiſſimum, quod Romani equitis uxorem violaſſet, nullo licet accuſante, morte multavit. non tamen pudicitiam, quam in alio exigebat, in ſe præſtitit; infamatus & Romæ illuſtrium adulteriis feminarum, in quibus collegarum ejus Craſſi & Pompeji conjugum, ante ſcilicet quam hic ejus gener eſſet:

1. Forte, *ſi non pleno.* Suetonio *paullo pleniore.*
2. Forte, *etiam.*
3. Forte, *quam aſſiduum uſum laureæ, qua contra.*
4. Adde, *qua.*
5. Forte, *villam.*
6. Lege, *toreumatum.*
7. Forte, *conviviis.*

ſet: inſuper & provincialium matronarum, & præſertim in Galliis, quodque altius, reginarum; in quibus nomen habet [1] Euries Mauritanis, & ante omnes Ægypti regina Cleopatra, cujus ſupra mentionem fecimus: cum qua non contentus in medio belli civilis ardore voluptati multum temporis impendiſſe, poſt belli finem in urbem Romam evocatam, nec niſi multis honoribus & donis ornatam redire tribuit in Ægyptum, filiumque ex ea ſuſceptum agnovit, ſuumque illi nomen imponi non erubuit, quem quidem Cæſari & aſpectu & inceſſu perſimilem prodidere.

Inter hæc tamen & cibi prorſus indifferentis, & parciſſimus vini fuit; ut mirari poſſes quid ſibi ſine Baccho & cibis levioribus vellet Venus. Neque vero feminarum quam divitiarum appetentior fuit: non ut eas reconderet, quod fere omnes faciunt, qui divitias quærunt, ſed ut largiretur liberaliterque diffunderet. ita duorum avaritiæ malorum alterum neſciebat, altero laborabat. unde & in Hiſpania, in Gallia, & in Ægypto multa quidem; [2] ratione autem effracto Romæ, univerſa diripuit.

Sed non ut abſtinentiæ ſic eloquentiæ inops fuit, qua & omnium ſeculorum duces haud dubie anteceſſit, & ſummos æquavit oratores. quod ita eſſe, Oratorum princeps & Cæſaris hoſtis Cicero confirmat, & quod mireris, ad Brutum ſcribens: neque tantum militari, aut oratoria eloquentia, quam habet ad præſentes, emicuit, ſed & libros ſcripſit rerum [3] ante alios ſuarum, qui ab aliis, qui rebus ipſis interfuerant, digeſti ſunt, & in lucem editi, unde horum, quæ de rebus Cæſaris ſcripſimus, maxima pars decerpta eſt. Scripſit & alios plures, qui ita ſibi propter ingenii velocitatem adeo [4] aut modicum temporis occupabant obſtabantque negotiis, ut quoſdam

1. Lege, *Eunoe Mauritania.*
2. Forte, *ærario.*
3. Forte, *annales.*
4. *Aut* videtur delendum, vel ſcribendum, *adeo nullum, aut modicum.*

dam ex eis in alpium tranſitu belli Gallici temporibus, quoſdam in medio periculoſiſſimorum ardore bellorum, unum cujus ſupra meminimus dum ab urbe Roma IIII & XX diebus ulteriorem in Hiſpaniam perveniſſet. [1] Scripſit & epiſtolas ad ſenatum, ad amicos, inter alios [2] Ciceronem. qui, pace dixerim tanti viri, ſæpe & multum in amicitia variavit. ſcripſit adoleſcentulus multa quæ proſequi longum eſt.

Talis ille in rebus ingenii: nam in rebus bellicis nulli hominum ſecundus fuiſſe non ambigitur. ita nempe de illo ſcriptum eſt: Vir quo nemo unquam bellis magis enituit [3] in quibuſdam nunquam ipſe ſibi pepercit, indulſitque [4] aliud: primus in agmine, eques interdum, pedes ſæpius cernebatur. nec gelu nec ſole nec pluvia caput operiens: [5] exhortatus docenſque aſſidue quid agendum quid cavendum: & præſertim exemplo milites ad laborem erigens atque confirmans. nullus enim locus erat ignaviæ, ubi ſuum imperatorem præeuntem videbant, jubentemque non ire ſed venire, & ſe ſequi ad pericula. nemo unquam promptior, nemo in periculis cautior: & cum cautus ad omnia, tum ductandis exercitibus cautiſſimus & inſidiarum providentiſſimus ſemper fuit. ita ut nunquam duceret, niſi itineribus exploratis, aut per alios, aut per ſeipſum: nonnunquam inter [6] hoſtes illorum habitu tranſgreſſus incognitus, ut ad ſummam libratis omnibus dubitari poſſet, an animoſior eſſet, an circumſpectior, cautiorque. celeritatis non tantum miræ ſed incredibilis fuit, quam & ingenio & corpore præſtitit, ita,ut & ſiquid ingenio agendum eſſet, ante perficeret quam cœpeſſe crederetur; & corpore itidem non ire, ſed volare viſus, centena milia paſſuum in ſingulos dies exigeret, & [7] abicons amnes aut [8] nardo, aut inflatis.

1. Deeſt, *fecerit*, aut *compoſuerit*.
2. Lege, *ad Ciceronem*.
3. Lege, *in quibus*.
4. Lege, *aliquid*.
5. Lege, *exhortans*.
6. Forte, *per hoſtes*.
7. Forte, *rapidos*.
8. Lege, *nando*.

tis utribus pedibus [1] arremigando trajiceret. ita ut dictu mirum, ſæpe nuntii ad ejus adventum urbibus nuntiandum præmiſſi, cum eo curſim perveniſſent, eum jam præveniſſe attoniti reperient. & huic celeritati animoſitas quidem inerat atque audacia. ita ut ſæpe turbulentiſſimis [2] optantibus tempeſtatibus, quando nemo etiam privatus iter ingredi auderet, ipſe cum toto properaret exercitu. & cum perveniſſet è veſtigio ſtupentes hoſtes aggrediretur, nullumque reſpiramentum illis, aut reſumendi animos daret ſpatium. Quotiens periculum anceps eſſet, equos [3] abjicere ſolitus & præſertim ſuum, ut [4] æquatio cum peditibus diſcrimen, & ſepoſita fugæ ſpe, quaſi virum unum totum firmaret exercitum.

Præter autem artes imperatorias, militis officia tam valenter exercuit; ut ſicut nemo illi par imperator, ſic nemo illo miles melior foret. Itaque inclinatam aciem ſæpe ſolus erexit, ut præſertim Mundenſi die factum [5] eſt narravimus, cohibens fugam, & paventes arreptis faucibus in adverſos manu ac voce retorquens, tanto impetu, ut [6] aquilifer cunctantem intentata cuſpide tremefecerit, aliumque terruerit, uſque adeo ut in manu ejus ſignum relinqueret abiretque, & ipſe ex imperatore vexillifer remaneret. De hac bellica virtute ac felicitate, præcipuaque felicitate, etſi abunde ſit dictum, neque aliud hoc tota hæc dicat hiſtoria: non eſt tamen omittendum Ciceronis teſtimonium; quum licet vulgatiſſimum omnibuſque notiſſimum, eſt tamen clariſſimum ſimulque veriſſimum. *Soleo ſæpe*, inquit, *ante oculos ponere, idque libenter crebris uſurpare ſermonibus; omnes noſtrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentiſſimorumque populorum, omnes regum clariſſimo-*

1. Lege, *remigando.*
2. Forte, *exiſtentibus.*
3. Forte, *abigere.*
4. Lege, *æquato cum peditibus ſcrimine.*
5. Lege, *eſſe.*
6. Non intellexit verba Suetonii, ex quo hæc hauſit, apud quem eſt, *ut aquilifer moranti cuſpide ſit minatus. Moranti* eſt retinenti Cæſari aquiliferum, ne fugeret, non *cunctantem.*

morum res geſtas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri. nec vero disjunctiſſimas terras citius [1] *paſſibus cuique jam potuiſſe peragrari, quam tuis non dicam curſibus, ſed victoriis illuſtratæ ſunt.* Quæ quidem ego, niſi ita eſſe magna fatear, ut ea vix cujuſquam mens aut cogitatio capere [3] poſſet, amens [3].

Milites non urbanitate nec fama nec fortuna quidem, ſed viribus corporis atque animi extimabat, & ſeverus in eos pariter & indulgens: nam & propinquo hoſte omnibus horis, non [4] magnis diurnis quam nocturnis paratos eos ad iter [5] ad pugnam exigebat: & [6] bene nunquam pugnæ tempus denuntiabat aut itineris, ut omne tempus ſibi denuntiatum crederent; & ſemper parati quotiens profectionis aut pugnæ ſignum ſonuiſſet invenirentur. Et ſæpe nulla cauſa rei cujuſpiam ſignum dabat, ut condiſcerent laborare, & repentinis imperiis præſto eſſe. Peccata militum non omnia caſtigabat & multa diſſimulabat, ſciens genus hominum ad peccandum pronum, nec facile naturam & conſuetudinem verbis extirpari. ſeditioſos ac deſertores ſeveriſſime puniebat. quod hæc vitia non ad [7] ſingulos [8] mores, ſed ad [9] ſummum rerum pertinent. ut [10] vere intentos ad prœlia requirebat, [11] ſi poſt victorias interdum laſciviæ militari ac lætitiæ fræna laxabat, ut à diurno labore recrearentur corpora militum atque animi. Et ſi in hoc argueretur, reſpondebat: *Milites mei & unguentati bene poſſunt & pugnare & vincere.* illudque eis permittebat, ut auro & argento ornarentur; quo & [12] aſpiratu pulchrior eſſet

1. Forte, *cujuſquam paſſibus.*
2. Lege, *poſſit.*
3. Adde, *ſim.*
4. Lege, *magis.*
5. Adde, *&.*
6. Forte, *pæne.*
7. Forte, *ſingulorum.*
8. In Suetonio eſt *moribus*, h. e. vitam & mores, boni an mali eſſent.
9. Lege, *ſummam.*
10. Forte, *ut vero.*
11. Lege, *ſic.*
12. Forte, *aſpectu.*

ſet exercitus, & virtuti inſitæ damni metus accederet, & eſſet quiſque ad pugnandum acrior, dum & vinci timerent & ſpoliari. Neque eos alloquens *milites* nuncupabat, ſed *commilitones* ſuos ; neque eos ut milites, ſed ut amicos chariſſimos diligebat : in tantum ut cognita cæde Titurii & Arunculeii, de quibus ſupra diximus, barba & capillo intonſus atque incultus tam diu fuerit donec [1] in hoſtes ulciſceretur. quibus artibus & fortiſſimos milites & ſibi fidiſſimos fecit, uſque adeo ut in ipſo principio civilis belli, cum à patria ſtipendia negarentur, neque ad tantam rem unus ipſe ſufficeret, centuriones legionum ſingulos equites ſibi offerrent ſua impenſa, & omnes pedites communicatis omnibus, & ditioribus quibuſque ultro inopum curam in ſe transferentibus, gratuitum illi ſine ſtipendio ac frumento pollicerentur obſequium. neque in tam longo belli ſpatio quiſquam fere transfugit ; & capti aliqui ſuorum oblatam ſibi vitam ſi contra Cæſarem militarent conſtantiſſime reſpuerunt. Difficultates rerum omnium & extrema famem, vel dum obſiderentur ab hoſtibus, vel dum ipſi illos obſiderent, tanta pertulere conſtantia, ut ad Durachium pane ex herbis facto vitam ſuſtentarent. quo conſpecto Pompeius rem ſibi non cum hominibus, ſed cum feris animantibus eſſe, ait ; abjicique eum juſſit, ne viſus animos ſuorum debilitaret, obſtinatione hoſtium intellecta.

Fortitudo quoque non inferior quam patientia illis erat. victi ſemel illis in locis tam mœſti fuerunt, ut à ſemetipſis ſupplicium exigentes, conſolari eos dux habuerat non punire. Aliis omnibus in prœliis, ingentes hoſtium exercitus ſemper longe numero pauciores [2] vicerint atque deleverint. & ibidem una cohors Cæſaris quatuor Pompejanas legiones aliquot

1. Dele *in.*
2. Lege, *vicerunt atque dele- verunt.*

liquot horarum ſpatio ſic pertulit, ut pene omnes confixi atque obruti ſagittis eſſent, quarum C X X X. [1] intra vallum reperta atque ad Cæſarem ſunt relata. Et hi omnes, aut multi quidem. Quid de ſingulis loquar? nota eſt Scevæ centurionis, & in Britannia & ad Durachium virtus, de qua diximus ſuo loco. & quod dicendi locus defuit, [2] Actili militis ad Maſſiliam, qui cum prœlio navali hoſtilem in puppim dexteram injeciſſet, illa amputata, nixus altera, navimque conſcendens, ſcuto in adverſos impetum fecit. æquavit [3] Cymgeri factum, quod loquaciſſimæ [4] gratiæ laudibus in cœlum uſque ſublatum eſt, cum par virtus Romani militis pene ſit damnata ſilentio. Sic verborum illi, iſti autem rerum ſtudio dediti erant. ſeditionem militarem Gallicis omnibus atque Germanicis atque Britannicis bellis nullam pertulit: exiſtimo quod juſta bella milites agere ſibi viderentur, nihil aliud quam pugnam & obedientiam cogitarent. ac bellis civilibus aliquot, ſed quas cito non facilitate ſed ſeveritate & auctoritate [5] compeſcerat; qualis fuit illa [6] ad Placentiam, dum [7] prior bello ex Hiſpania remearet, de qua dictum eſt: & altera Romæ, decimanis miſſionem & præmia tumultuoſiſſima conſpiratione poſcentibus. quos quoniam tum maxime [8] belli in Africa repullularet, amicis dehortantibus, neque dimittendi tempus eſſe [9] firmantibus, dimittere voluit, & quantum in ſe eſſet dimiſit. ſed quos imperator dimittebat, imperatoris vox una detinuit. [10] ut, cum enim eos alloqui incipiens, non *commilitiones* ut ſolebat, ſed *Quirites* appellaſſet, una ſtatim voce reſponderent, ſe vero milites ſuos eſſe, nec amplius loqui paſſi, recuſan-

1. Adde, *millia.*
2. Lege, *Acilii.*
3. Lege, *Cynegiri.*
4. Forte, *Græciæ.*
5. Lege, *compeſcebat.*
6. Lege, *at.*
7. Lege, *priori bello confecto.*
8. Lege, *bellum.*
9. Forte, *affirmantibus.*
10. Videtur delendum *enim.*

tem licet, in Africam ſequerentur; non [1] cum impunes, ſed pro cujuſque culpa & increpiti & multati. Et hæc quidem cum [2] milibus.

Familiaritates, amicitias, clientelas ſumma fide coluit ac pietate. dum ſilveſtre iter ageret, Gajumque Oppium qui ſibi amiciſſimus & illo in itinere comes erat unicus, ægritudo repentina corripuiſſet; & forte ibi tuguriolum nonniſi unius capax eſſet inventum, ibi amicum agreſti in lectulo collocavit, ipſe ſub dio nuda jacuit in humo. & hæc quidem dum fortuna adhuc eſſet humiliore. at cum ad imperium aſcendiſſet, nonnullos obſcuriſſime natos ad honores & magnifica promovit officia. cumque de hoc reprehenderetur: ſi graſſatorum, inquit, atque ſicariorum in defendenda dignitate mea uſus eſſem, æque illis eſſem gratus: non enim quis, ſed quid quiſque pro me geſſerit [3] ex animo. Maſintham [4] Granoſum adoleſcentem ſuam in clientelam ab ineunte ætate ſuſceperat: contra illum, adivit [5] ut Hyempſal rex litigium habebat; in quo [6] cum Cæſar tanta ope & ſic ardenter [7] adivit, ut filio Jubæ regis, qui regis alterius cauſam fovebat, ortis ut fit [8] incongentioſe verbis acrioribus, barbam manu violenter arriperet, eundemque Maſintham in cuſtodiam ducentibus eriperet, eumque quærentibus occultaret: denique prætor primum in Hiſpaniam proficiſcens, ſua abditum lectica nulli cognitum aſportaret.

At non ut amicitiarum, ſic & ſimultatum tenax. à nullo unquam tam offenſus, quin facile & obliviſceretur & parceret. Itaque & orationes & verſuum morſus famoſorum, quin & librorum adverſus ſe ab invidis editorum lacerationes patientiſſime ac

1. Forte, *tamen.*
2. Lege, *militibus.*
3. Lege, *examino.*
4. Lege, *generoſum.* Suet. *nobilem.*
5. Lege, *audivit.*
6. Lege, *cum.*
7. Lege, *adjuvit.*
8. Lege, *in contentione.*

ac civili tulit animo, neque graviores injurias, ſibi non verbis ſed rebus ipſis illatas, cum poſſet, ulciſci [1] noluit. & ſi omnino [2] jusjurandi vinculo [3] cogetur quanto quivit humanus ultus eſt. Conjurationes contra ſe deprehenſas non prævenit, ſed ſibi notas eſſe admonuit. male de ſe loquentibus edixit ut deſinerent. ſtatuas Sullæ atque Pompeji à Romana plebe depoſitas reſtituit; nec paſſus eſt extinctis hoſtibus noceret favorem ſuum, qui viventibus non noceret. Denique omnes injurias omnibus remiſit. neque alibi quam in prœlio periiſſe aliquos ſuorum hoſtium notum eſt, niſi Afranium ut perhibent, & Fauſtum Sullam, ac L. Cæſarem juvenem: quanquam & duo primi accepta ſemel venia poſtmodum rebellaſſent, & de eorum morte [4] alteri ſcripſerint qui rebus interfuerunt: & tertius ſervos Cæſaris ac libertos ferro & igni crudeliter enecaſſet; ſed ne hos quidem ſuo juſſu, [5] ſed conſenſu interfectos dicant, qui aſſerunt poſt victoriam interfectos. Cum vero petentibus ſigillatim ignoviſſet, noviſſime univerſis etiam non petentibus veniam dedit, ac licentiam in Italiam redeundi, atque ad honores & imperia bello præcluſum aditum aperuit, oſtendens verbis, &, quæ mentiri neſciunt, rebus, nullum ſe hoſtem poſt bellorum exitum habere. de quo Cicero, etſi poſt ejus interitum obloquatur, quod invitus lego. tamen ante ſic dixerat: *Videmus tuam* [6] *gloriam prœliorum exitu terminatam, gladium vagina vacuum in Urbe non vidimus. quos amiſimus cives, eos Martis vis pertulit, non ira victoriæ: Ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conſervat quos poteſt.*

Hæc [7] levitas & his mores Cæſaris qui illum totius

Z 2

1. Lege, *voluit*.
2. Lege, *jurisjurandi*.
3. Lege, *cogeretur*.
4. Lege, *aliter*.
5. Lege, *ſeu*.
6. Forte, *victoriam*, ſic Cicero pro M. Marcel.
7. Lege, *lenitas*.

tius humani generis amore digniſſimum facere d buiſſent; ſibi, quod ſuſpicari quidem licet, perr ciem attulerunt. viſus eſt enim tuto lædi poſſe, q omnia omnibus indulgere, nihil ſoleret ulciſc prætentæ tamen aliæ cauſæ ſunt. & facile eſt ca ſas vel invenire vel fingere. Objiciunt illi inſole tiam, cui certe adjuncta ſolet [1] crudelitas, quæ, [2] linquit, ab illo longe afuit. ut ſit autem mitis i ſolentia, quod vix eſſe poſſet, [3] præfecto tanta pc victorias deſierat eſſe [4] mirabilis, & geſtarum r rum conſcientia levabatur. Dicunt eum ingrat non ſibi tantum, ſed aliis, præter patrii mo obſervantiam impertitum. nimios ſibi honores uſu paſſe, continuum conſulatum, perpetuam dictat ram ac cenſuram, cognomen imperatoris ac pat patriæ, quæ poſt eum multis longe imparibus co tigerunt; ſtatuam inter reges, in orcheſtra [5], [6] q certe non petenti, immo & recuſanti merito [7] d bebatur, nec humanos tantum, ſed divinos [8].] dem auream [9] in curia tenſam pro tribunali, ter pla etiam & aras, in quo modum fateor ſupergre ſus eſt. at quod ſequitur, quale eſt ſimulachru juxta Deos: & quos Deos quæſo? Jovem forſit aut Neptunum, qui certe pedem Cæſaris non val bant, homines vitioſi: aut ut ſcriptum eſt, O *nes Dii gentium dæmonia.*

Deſpexiſſe etiam fertur [10] auruſpicia. & quid o dignum infamia, ne dum morte, & non poti multa laude [11] digniſſima? ſed expediamus illa inexpiabilem ut dicunt invidiæ cauſam: [12] ſe adeu

1. Videtur addendum, *eſſe.*
2. Lege, *liquet.*
3. Lege, *profecto tantas.*
4. Lege, *eſſe. Mirabili geſtarum rerum conſcientia.*
5. Adde, *ſuggeſtum.*
6. Lege, *qua.*
7. Lege, *dabantur,* aut *decernebantur.*
8. Adde, *recepit.*
9. Lege, *in curia & pro tribunali, thenſam in pompa Circe* Sic ſane Suet.
10. Lege, *auſpicia,* aut *baruſpicia.*
11. Lege, *digniſſimum.*
12. Adde, *Senatus.*

ti, & honorificentiſſimis decretis honeſtanti, non [1] aſſurrexerit, ſive prohibitus, ut aiunt, à Cornelio Balbo, [2] & cum vellet aſſurgere, [3] ſine ſponte ſua, neque de aſſurgendo cogitans. en grave crimen: cum noſtra ætate filii ruſticorum regibus atque principibus non aſſurgant. ſed enim id maxime indignationem ſenatus auxit, quod ipſe Cæſar ſibi triumphanti non aſſurrexiſſe Pontium Aquilam ægre tulerat. En cauſa, en paritas rerum. rogo autem quid habet Pontius Aquila tribunus plebis commune cum Cæſare triumphante? niſi forte eadem in patria natum eſſe pares facit. Sed nunquam odio cauſa defuit. Addunt ſuſpicionem affectati regni ab illo, qui utique regibus omnibus major erat, & major eſſe noverat. Hæ ſunt fere cauſæ, hæc ſunt crimina, quæ Cæſarem morte dignum effecerunt, & eorum utor verbo, ut jure cæſus exiſtimetur.

Conjuratum eſt in eum à LX ſenatoribus, Gajo Caſſio, ac Marco, ac Decimo Brutis tantæ cædis ducibus. quorum primus atque ultimus è ſuorum numero erant, medius ſemper adverſæ partis extiterat; ſed venia donatus ac provincia auctus, aut oblata reſpuere, aut profecto ipſe quoque ſuus eſſe debuerat. ſed uno modo ſui omnes fuerunt peremptores. Et multa quidem conjuratis fuere conſilia qualiter atque ubi eum perderent: tandem [4] ſenatu. Nec ipſi quidem Cæſari mors ignota eſſe debuerat, niſi quod perituris [5] oculis obſtruit fortuna. omitto tabulam æneam forte [6] Capis regis è ſepulchro erutam, in qua Græce ſcripta erat hæc ſententia: Quandocumque oſſa Capis detecta eſſent, fore ut Julo prognatus manu ſuorum necaretur, magniſque

1. Lege, *aſſurrexit*.
2. Videtur delendum.
3. Lege, *ſive*.
4. Adde, *in*.
5. Forte, *oculos*.
6. Lege, *Capyis*, & ſic paullo poſt.

que mox Italiæ cladibus vindicaretur. Poteſt enim eſſe res fabuloſa, quamvis eam Suetonius Tranquillus affirmet; & Cornelium Balbum Cæſaris familiariſſimum producat auctorem. Omitto greges equorum in trajiciendo Rubicone conſecratos, & vagari ſine cuſtode permiſſos circa diem cædis, & pabulo abſtinentes, & lacrymis manantes uberibus. Omitto plurimis hoſtiis non litatum, & Spurinæ aruſpicis monitus periculi imminentis, & regaliolum avem in Pompejana curia à diverſis [1] vulneribus decerptam. Omitto ſuum & uxoris ſuæ ſomnium, & quæ ſunt id genus omnia, quæ à viro tam docto, tam magnanimo jure optimo, niſi fallor, ſperni poterant, ſed tunc vulgo obſervari talia, imo & præcaveri [2] mox erat.

Illud certe ſapientiſſimo duci oculos aperuiſſe debuerat, quod & fama [3] cæde in vulgus effuſa erat, ut quod multi noverant, ille unus, cujus res agebatur, vix ignorare potuerit. & ad locum ſuæ mortis eunti [4] quidem obvius ſed ignotus ſcripturam obtulit, qua monebatur ne ad mortem iret. accepitque illam nec perlegit, ſed ſcripturis aliis quas ſiniſtra manu geſtabat, quaſi ſtatim poſtea lecturus immiſcuit, quæ poſtea cum aliis eſt inventa. Et hinc ortus dicitur mos ille præcipue principum, ut omnem ſcripturam ſibi oblatam confeſtim legant.

Cæterum his atque aliis moti quidam opinantur, Cæſarem & mortem ſuam [5] præſtitiſſe & ſic mori voluiſſe. nam & apud Xenophontem cum Cyri regis mortem & ordinationem ultimam aliquando legeret, contempſit lentum ac languidum mortis genus. & pridie quam moreretur orta inter cœnam mentione de optimo genere moriendi, ipſe mortem ſubitam inexpectatamque prætulerat. & in quotidiano ſermone ſæpe

1. Forte, *avibus*.
2. Lege, *mos*.
3. Lege, *cædis*.
4. Lege, *quidam*.
5. Lege, *præſciviſſe*.

ſæpe dicere ſolitus ferebatur: Satis diu ſe vel naturæ vixiſſe vel gloriæ: cujus, in oratione pro M. Marcello, Cicero meminit. [1] utrumque ea res credita. Cæſar Idibus Martiis turbatæ valetudinis cauſa aliquamdiu domi detentus, tandem D. Bruto hortante ne expectantem ſenatum fruſtraretur, ad multum diei [2] ſpatii, hora ſcilicet quinta, venit in curiam Pompejanam, quæ eſt [3] Trapei rupis in latere, expeditionem Particam animo cogitans. ibi dum aſſediſſet, conjurati eum ſub prætextu obſequii circumſiſtunt: cum Cimber Tullius qui [4] primus ſibi tanti facinoris partes aſſumpſerat, accedens neſcio quid popoſcit. Neganti in præſens inque aliud tempus rem trahenti, ab utroque humero togam manibus arripuit exclamantem, *Iſta quidem vis eſt*, Caſſius infra jugulum vulnerat. Cæſar Caſſii pugione erepto, brachioque ejus trajecto, dum aſſurgeret alio vulnere remoratus eſt, quod unum ex omnibus letale medici dixere. ſed ad unam vitam finiendam tale vulnus unum ſatis eſt. Tum ſe undique ab omnibus ſtricto ferro peti videns, neque ſoli inter tantos & inermi quidquam auxilii eſſe intelligens, ſpiritum recollegit, ne quid indecorum moriens diceret aut faceret, neque omnino aliquid dixit: niſi quod ad primum vulnus parumper [5] infremuit, nulla voce tamen emiſſa. & M. Bruto in ſe irruenti, Græcum fertur neſcio quod breve dixiſſe, de quo Cæſarem ipſum dicere ſolitum refert Cicero Epiſtolarum ad Atticum libro [6] XXXIX. Magni refert quid hic velit, ſed quicquid volet valde volet. & ipſe quidem in extremo toga caput obnubit, lævaque ſinum veſtimenti ad inferiores partes corporis extendit, quo caſus eſſet honeſtior.

Ita

1. Forte, *utcunque*.
2. Lege, *ſpatium*.
3. Forte, *Tarpejæ*.
4. Lege, *primas*.
5. Lege, *ingemuit*.
6. Forte, XIIII.

Ita ille qui tot terras primum, poſt in urbe R
terrarum orbem mira felicitate ſubegerat, una
III. ac XX vulneribus ad terram datus occub
inque omnem terram auditus eſt ruinæ fragor in
tis. Quam indigne autem ſit occiſus, vel hinc
tet, quod plures ex his qui eum occiderunt, in te
mento ejus filii, ſi quis forte naſceretur, tutore
rant nominati, quidam quoque in ſecundis hæredi
ſcripti erant: ut D. Brutus, qui maxime in eod
præcipue videtur ipſius fuiſſe. quod quidem t
mentum paucis ante mortem menſibus fecerat. N
in altero ante belli civilis initium, ut quidam
dunt, Gn. Pompejum generum ſuum unicum fe
ſerat hæredem, ſed bello exorto mutandi teſtam
juſtiſſima cauſa fuit: Nemo enim hoſtem ſibi
hæredem legatum. Populo Romano publice reli
hortos quos circa Tiberim habebat, private au
ac viritim trecentos ſextertios. quod legatum in
fuiſſe, quiſquis populi numeroſitatem attendit, in
liget.

Decreverant occiſores corpus in Tiberim jact
bona publicare, acta revocare: ſed magnitudine
petrati facinoris attoniti, & metu M. Antonii
tunc conſul, & Lepidi, qui magiſter equitum d
tori erat, abſterriti deſtiterunt. fuitque illis u
fugæ cura. & niſi eam [1] ludibrium extincto præp
tum mirificos in homines verſum [2] eſt. Rogus e
cenſus in campo Martio ſecus tumulum Juliæ, ne
quidem an filiæ an ſororis, utrique enim nomen
erat. ædes aurea templi in formam memoriæ eju
tructa; lectus eburneus auro ſtratus ac purpur
caput ejus: trophæum ad gloriam, & veſtis in
erat occiſus ad commiſerationem ſpectantium e
tandam. ſimulque inter ludos funereos ad miſeri
diam occiſi, & invidiam occiſorum [3] pecuniar

1. Aliquid deeſt, ut *arripuiſ-ſent*, aut ſimile.

2. Lege, *eſſet*.

3. Forte, *Pacuvianum*.

illud inter alia decantatum: *Me ſervaſſe, ut eſſent qui me perderent?* laudationes in funere virorum illuſtrium fieri ſolitæ, propter prolixitatem & pompam funeris, cui [1] dives non ſuffectura videbatur, prætermiſſæ ſunt: earumque in locum ſenatus conſultum breve per præconem juſſu Conſulis recitatum eſt. quo Cæſari omnes honores divinos humanoſque decreverat: & præterea jusjurandum, quo ſe omnes pro ſalute ejus obligaverant, ut evidentius non modo cædis ſed perjurii ſcelus eſſet. pari compendio permiſſum eſt, munera ad funus ex more ferentibus, ut ſine ordine quo quiſque vellet, in itinere ſuum munus in campum ipſum Martium deferret. inde in forum à magiſtratibus delatus eſt. Dumque ubinam cremandus eſſet in quæſtionem veniſſet, aliique in curia, in qua occiſus erat, alii in cella Jovis dicerent: ſubito duo viri ignoti ſuccincti gladiis, & jacula bina geſtantes, ardentibus [2] cereris igne accenſo diremerunt litem, ſecutique omnes quaſi divinitus præmonſtratam viam, multi veſtes, multa arma quibus ornati advenerant, flammis injecere: præcipue veterani, qui ſub illo victorioſiſſime militarant, quaſi jam armis vale dicerent, illo extincto, qui ſummum fuerat decus armorum. Matronæ etiam ſua in ignem & filiorum ornamenta jactabant. luctus ingens fuit non Romanorum modo ſed exterarum gentium quoque, maxime Judæorum, qui ſepulchrum ejus aliquot continuis noctibus pio officio frequentarunt.

Peracto funere plebs Romana ad domum Bruti & Caſſii facibus armata contendit, vixque inde repulſa [3] Erulum Cinnam infelicem quendam hominem caſu obvium errore nominis deluſa diſcerpſit, credens alium eſſe, quem mordaciter per eos dies contra Cæſarem locutum eſſe conſtabat. affixitque haſtæ caput velut

1. Forte, *dies.*
2. Lege, *cereis.*
3. Forte, *Helvium.* ſ. c. Suet.

velut taliter ſuum ducem ulta geſtavit. Sic alienæ culpæ ille innocens pœnas dedit. Poſt hæc Numidici lapidis columnam in eodem loco poſuit viginti pedum altitudinis, [1] in ſcipcione addita, *Parenti patriæ.* ad quam & ſacrificare & vovere & jurare per Cæſarem diutius obſervatum eſt. Periit anno ætatis VI & L. relatus eſt in numero Deorum, non modo principium auctoritate, ſed opinione etiam populari. nam ludis quos ibi Auguſtus Cæſar hæres ejus inſtituit, crinita quædam ſtella VII continuis diebus circa XI horam lucis apparuit, perſuaſumque eſt [2] crudele plebi, Cæſaris eſſe animam in cœlum admiſſi. quo profecto aliis viis, quam armis, & bellis, aliiſque quam de armato hoſte victoriis atque triumphis aſcenditur. Hujus ſtellæ & Virgilius poeta meminit in Bucolico carmine, & ſimulachrum ipſum Cæſaris [3] Judicio, cujus in vertice ſtella eſt. Denique opprobrium illud, quod conjurati in extinctum meditati erant, primo quidem in tempus ac locum cædis verſum eſt. nam & curiam ipſam ceu infauſtum locum claudi juſſum eſt hodieque præcluſa vixque acceſſibilis eſt. [4] Diis Martias parricidium nominari [5], hoc adjecto, ne unquam die illo ſenatus haberetur. [6] Dictum etiam in ipſos [7] ſedis auctores. quorum nullus triennio amplius ſupervixit, nullus morte obiit naturali, damnati omnes diverſis eventibus periere, alii naufragio, bello alii, [8] quidem ſeipſo gladio, quo Cæſarem vulneraverant, occiderunt, ut evidenter oſtenderetur, cædem illam nec Deo nec hominibus placuiſſe.

Explicit Liber. Deo gratias.

1. Lege, *inſcriptione.*
2. Lege, *credula.*
3. Forte, *indicat.*
4. Forte, *Idus.*
5. Forte, addendum, *placuit.*
6. Forte, *Verſum.*
7. Lege, *cædis.*
8. Lege, *quidam ſeipſos.*

INDEX
Rerum cum
TESTIMONIIS
de Authore.

INDEX.

A.

Achillas *Pompeii interfector*, 212. *ipſe interfectus*, 218.
Aduaci, *Galliæ pop. legatos ad Cæſ. deſtinant*, 52.
Ædui, *v.* Edui.
L. Afranius *Pompeii legatus*, 189. *pacem petit*, 191.
Alexandri *Macedonis imago*, 9.
Alexia *obſeſſa*, 153. *dedita*, 158.
Allobrogum *limites*, 17. *contra illos bellum à Galliis indicitur*, 151.
Alverni *contra pop. Rom. conjurant*, 117.
Ambiani *Belgarum pop.* 43.
Ambiorix *Eburonum dux* 88. *Romanos devincit*, 93. *vix evadit*, 109.
M. Antonius *Cæſaris legatus*, *Auximium occupat*, 183. *ad deditionem compulſus*, 193.
Aquitani *à P. Craſſo debellati*, 63.
Arioviſtus *Germanorum imperator*, 19. *ejus reſponſum inſolens*, 31. *iterum*, 32. *ejus cum Cæſare colloquium*, 36. *à Cæſare victus*, 41.
Atrebates *Belgarum pop.* 43.
Avaricum *op. Biturigum*, 123. *ejus obſidio*, 125, *&c. expugnatur*, 134.
Auximium *à Cæſarianis occupata*, 183.

B.

L. Baſilus *Cæſ. legatus Ambiorigem fugat*, 109.
Belgæ, *Gallorum præcipui*, 17. *adverſus pop. Rom. conjurant*, 42. *à Labieno cæduntur*, 46.

INDEX.

Bellovaci *ſe Cæſari dedunt*, 47. *rebellant*, 162. *petunt veniam*, 164.
Britannia *invaditur à Rom.* 73.
Brundufium *obſidetur*, 188.

C.

J. Cæſar *à piratis captus*, 9. *Mithridatem Aſiâ pellit*, ibid. *Pontifex factus*, 11. *accuſatus de Catilinæ conjuratione*, 12. *Conſul factus*, ibid. *Calpurniam uxorem ducit*, 14. *Rhenum trajicit*, 70. *Britanniam appellit*, 73, 83. *Rubiconem tranſgreditur*, 181. *Romam venit*, 189. *ejus ad Philippos victoria*, 209. *Ægyptum appellit*, 214. *in Senatu occiſus*, 261.
L. Cæſar *Pompeii legatus*, 182.
Calpurnia *Piſonis filia Cæſari nubit*, 14.
Camulogenus *Pariſiorum dux*, 149.
C. Caninus *Lucterium fugat & Drapentem capit*, 166.
Caruntes *cum Senonibus conjurant*, 103. *belli duces ſe offerunt*, 117. *ſuccumbunt*, 166.
Caſmellanius *Britannorum dux*, 85. *pacem petit*, 87.
Cathovoltus *mortem ſibi conſciſcit*, 110.
M. Cato *Cæſari adverſatur*, 12. *in carcerem conjicitur*, 14. *ſibi mortem conſciſcit*, 231.
Cavalcus *Eburonum dux*, 88.
Cavarius *Senonum rex*, 100.
M. T. Ciceronis *de Cæſare dicta*, 180.
Q. Cicero *Cæſaris it in ſententiam*, 11. *ejus legatus*, 94. *egregiè ſe gerit*, 96, *&c.*
Cingetorix *Trevir pop. Rom. amicus*, 80.
Comius *Cæſaris familiaris*, 87. *inter rebelles*, 154. *Bellovacorum dux*, 162. *Rhemos fugat*, 163. *ipſe fugit*, 164.
Conſidius *Cæſaris hoſtis infenſiſſimus*, 225.
Corbeus *pop. Rom. hoſtis accerrimus occiditur*, 163.
Corfinium *ſe dedit*, 285.
L. Cotta *legatus cum Sabino*, 88. *ſaucius*, 93. *occiditur*, 94.
M. Craſſus *in Cæſaris venit amicitiam*, 14.
P. Craſſus *Cæſaris legatus*, 55, 61. *Aquitanos debellat*, 63.
Craſtinus *miles præferox prælium ad Philippos incipit*, 206. *cæſus*, 210.

Dejotarus

INDEX.

D.

Dejotarus *rex Bithyniæ Cæſarem alloquitur*, 220.
Divicus *Helvetiorum dux*, 24.
Divitiacus *Eduus*, 26. *Romanis favens*, ibid. *Galliarum ſtatum deplorat*, 30.
C. Dolabella *à Cæſare repetundarum accuſatus*, 8.
L. Domitius *vinctus Cæſari traditur*, 185. *dimittitur*, 186. *cæſus*, 211.
Domnorix *Eduus*, 22. *Romanis infenſus*, 25. *obtruncatus*, 83.
Durachium *oppugnatum*, 197.

E.

Eburones *bellum contra Rom. gerunt*, 88. *vincuntur*, 103. *eorum finis vaſtantur*, 165.
Eduos *inter & Alvernos bellum*, 20. *à Germanis auxiliaribus opprimuntur*, ibid. *ab Helvetiis vaſtantur*, 23. *à Romanis deficiunt*, 119, 135. *veniam petunt*, 140.
Eporedorix *Eduus obſes*, 137. *Eduorum rebellium dux*, 154.
Euphranor *claſſis Rhodiæ præfectus*, 215.

G.

Galbus *dux Belgarum contra Cæſarem*. 43.
Galliarum *deſcriptio*, 15, 16, 17, 18. *ejus ſtatus miſerabilis*, 30.
Genabum *opidum Carnutum captum ac direptum*, 122.
Germani *Gallias premunt*, 30, 31, 64. *eorum ad Cæſarem legatio*, 66. *fugati*, 69.
Gorgobia *à Vercingetorige obſeſſa*, 121. *ab eodem derelicta*, 122.

H.

Hedui *vide* Edui,
Helvetiorum *gens audax*, 19. *eorum ad Cæſarem legatio*, 21, *Eduos, &c. vaſtant*, 23. *à Cæſare fuſi*, 24. *magna ſtrage deleti*, 28.

INDEX.

I.

Iccius *Rhemorum legatus.* 44.
Induciomarus *Trevir Romanis infenſus,* 80. *reb*
princeps, 101. *occiditur.* 102.
Juba *Scipioni ſe adjungit,* 222. *victus,* 229.
236.

L.

T. Labienus *Cæſaris legatus,* 27, 57. *Induciomaru*
cit, 100. *Gallos conjuratos fugat,* 149. *&* *Tr*
162. *à Cæſare deſciſcit,* 174.
Legotorix *Britannorum regulus capitur,* 87.
Litavictus *Eduorum rebellium princeps,* 136. *à ſui*
lictus 139. *exulat,* 140.
Londoneæ *Britanniæ urbs,* 85.
Lutherius *Cadurcus Gallorum dux,* 119. *capitur,*

M.

Maſſilia *obſidione cincta,* 190. *capta,* 193.
Menapii *Belgarum pop.* 45. [illegible] 104.
M. Metius *legatus Cæſaris ab Arioviſto in vincula*
tur, 39. *recipitur,* 41.
Morini *Belgarum pop.* 43. *ſe Cæſari excuſant,* 73

N.

Nervii *pop. Galliæ,* 48. *à Cæſare devicti,* 51.
Noviodunum *oppugnatur,* 122.

O.

Orgetorix *dux Allobrogum.* 19.

P.

M. Petreius *Pompeii legatus,* 189. *obtruncatus,* 2
Pharnaces *Ponti rex,* 221. *à Cæſare victus,* 223.
Philippici *campi,* 207. *prælium ibi maximum,* 2
Picenum *à Cæſarianis occupatum,* 185.
Cn. Pompeius *ſenatui infenſus,* 14. *Juliam Cæſa*
am uxorem ducit, ibid. *in Brunduſio obſidetur*
Dur

Durachium fugit, ibid. *Epirum occupat*, 194. *ad Philippos victus*, 209. *interficitur*, 212.
Ptolomæus *contra Cæſarem conſpirat*, 217. *victus*, 219.
T. Pullo *vir fortis*, 96.

R.

Rhemorum *ad Cæſarem legati*, 43, 44.
Rhenus *à Cæſare trajectus*, 70.
Rubicon *amnis à Cæſare tranſitus*, 181.
Rutheni *contra pop. Rom. conjurant*, 119.

S.

T. Sabinus *Unellos vincit*, 60.
M. Scevæ *egregium facinus*, 75. *fortiter occumbit*, 199.
L. Scipio *in Africa*, 214.
Seduni *Galliæ pop. à Romanis devicti*, 55.
Senones *rebellant*, 101. *ſe dedunt*, 104.
Sequani *Cæſaris auxilium poſcunt*, 30.
Sergius *Galba Sedunos debellat*, 55.
P. Sextius *Baculus vulneratus*, 50. *ejus animus invictus*, 113.
Sicambri *gens Germana*, 111. *à Romanis repelluntur*, 114.
Sueſſiones *Belgarum pop.* 43. *Cæſari ſe dedunt*, 47.
Suevi *pop. Germana*, 64. *ſe in ſilvas recipiunt*, 107.
Sullæ *in Cæſarem odium*, 7. *ejus de illo prædictio*, 8.

T.

Tameſis *Britanniæ fluvius*, 85.
Theotomotus *ſe Vercingetorigi adjungit*, 129.
Titurius *Sabinus Cæſaris legatus*. 44. *in Menapios miſſus*, 79. *in Eburones*, 88. *obtruncatus*, 93.
Treviri *pop. Romano infenſi*, 81, 105. *vincuntur*, 106. *iterum*, 162.
Tricognatus *nobilis Alvernus*, 155. *ejus oratio ferox*, 156.
Trinoventum *Britanniæ urbs*, 85. *ſeſe Cæſari dedit*, 86.

INDEX.

V.

G. Valerius *Procillus, Cæſaris legatus ab Arioviſto vinctus,* 39, *receptus,* 41.
A. Varus *à Cæſarianis fugatus,* 183.
M. Varro *Pompeii legatus,* 189. *ultro cedit,* 193.
Ubii *pop. Germanus Romanis amici,* 71, 106.
Vellaunodunum *Senonum opidum ſe dedit,* 121.
Veneti *Galliæ pop. Cæſari ſubmittunt,* 53. *rebellant,* 56. *à Romanis devicti,* 59.
Vercaſianenus *Gallorum dux,* 155. *victus & captus,* 158.
Vercingetorix *Gallorum conjuratorum dux,* 118, 151. *Cæſari ſe dedit,* 158.
L. Vibulus *Rufus tractator pacis,* 105.
Viridomarus *Eduus obſes,* 137. *Eduorum rebellium dux,* 154.
Unelli *Galliæ pop. à Sabino fuſi,* 61.
G. Voluſenus *ad Britanniam explorandam miſſus,* 72.
L. Vorenus *vir ſtrenuus,* 96.
Uxellodunum *opidum obſeſſum,* 166.

Teſtimonia

Teſtimonia clarorum virorum de Julio Celso, *ejuſque Commentariis.*

SPeculum Hiſtoriale *Vincentii Bellovacenſis* ſeu *Beluacenſis* Epiſcopi (qui floruit circa Annum 1240). *impreſſ. Venetiis* 1494. *Fol.* Antiqua Dicta Moralia *Julii Celſi* continet. lib. vi. cap. v. *Alia multa de Bello Cæſaris narravit Oroſius & Julius Celſus, ex quibus multa ſequuntur excerpta*; quæ conſulat Lector.

Fragmenta illa *Julii Celſi* à *Vincentio* memorata, ſi in noſtro Autore reperiantur; *Gravii* conjecturæ minus faverent de tempore Scriptoris horum commentariorum, qui ſæculum minus barbarum, ſtylumque haud cucullatum ſapiunt, licèt veriſimile ſit *Celſum* noſtrum aliquibus in locis corruptum aut interpolatum fuiſſe. Sicut ipſum *Cæſarem*, veteres fere univerſos, (Poetas vero omnium minime) Lectorum, & Scribarum more. Sæculo forte quinto vel ſexto floruit *Celſus* Noſter, nam in *Codicibus* Antiquiſſimis *Julius Celſus Conſtantinus & Conſtantinopolitanus* ſcribitur, & in omnibus fere *MSS.* C.C. *Cæſaris Commentar.* extat nomen ejus; invaluit enim conſuetudo clariſſimorum virorum lectionis teſtimonium libris adſcibere, ut fides Emptoribus & Lectoribus fieret, non mendoſum eſſe codicem qui à tanto viro fuiſſet perlectus, recenſitus, vel emendatus; quod poſtea Typographorum nomina ſupplere ſolebant.

Gualterus Burleus Anglus (qui floruit circa Annum 1230) de vitis Philoſophorum. *Quarto Impreſſ. Lovanii* 1474. *à Johan. de Weſtfalia. & à Joan. Horne ter Ann.* 1472.

De *Julio* Hiſtoriographo, cap. 104.

Julius

Julius Celſus Hiſtoriographus ſcripſit diligenter de Bello *Cæſaris* Librum, quem in v. Libros diſtinxit in quibus multa doctrinalia mirabilia continentur, ex quibus pauca hic poſita ſunt. *Naturale eſt omnes homines ſtudio libertatis incitari, & conditiones ſervitutis odiſſe. Rerum omnium Magiſter eſt uſus. Quod volumus libenter cernimus & credimus. Terror hominibus conſilium mentemque eripit, & membra debilitat. Fortuna eos plerumque quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem caſum reſervat. Quæ ſentimus ipſi reliquos ſentire ſperamus. Inter duos bellantes hoc unum tempus bellandi de pace eſt, dum ſibi uterque confidit, & ambo pares videntur, quod ſi alteri paululum fortuna tribuerit, vix utetur conditionibus pacis qui ſuperior videtur, nec æqua parte contentus erit, qui ſe omnia habiturum ſperat.*

Joannes Magnus (qui floruit circa Annum 1420) in *Sophalog.* impreſs. *Pariſiis* 1475. *Fol.* edit. à *Roderico Epiſcopo Zamorenſi*, Hiſpano & *Paulo Secundo* in Script. *lib.* 5. *cap.* 13. *lib.* 3 *cap.* 7. aliiſque locis, Sententias *Julio Celſo* tribuit quæ in Cæſaris Commentariis reperiuntur; quod non mediocriter confirmare videtur opinionem *Floridi Sabini* (*lib.* 2. *ſubſec. Lect. cap.* 2.) Qui tres de Bello civili Libros, *Cæſaris* eſſe negat; tum *Ludovici Carrionis* (*Lipſii Epiſtol. lib.* 2. *Epiſtolicar. Quæſt.*) qui & Belli Gallici commentarios *Julio Celſo* adſcribendos putat.

Albert Eyb Secretarius Papæ *Pio Secundo* (qui obiit 1454.) in *Margarita ſua Poetica Impreſs. Romæ* 1475. Fol. pag. 184. Z. *Julii Celſi de geſtis Cæſaris Autoritates incipiunt*, duaſque paginas implent, quas curioſus Lector adeat, & cum Textu *Græviano* conferat.

Gerard. Joh. Voſſius Inſtitut. Orator. lib. 5. *cap.* 10.
—— Verum *Celſi* Commentarii de Rebus à *Cæſare* geſtis διὰ πασῶν differunt à *Cæſaris* Commentariis, ut ſciunt, ſiqui cum *Cæſare* contulerunt editionem

Celſi

Celſi Ann. 1473. cujus nullam à *Geſnero* aut *Simlero* mentionem factam miror, ut qui haud aliud dicunt, quam, iſtorum fieri commentariorum mentionem in *Margarita Poetica Alberti Eibii* paulo junioris *Jacobo magno Toletano*. Interim fatemur *Celſum* non tantum *Cæſaris* geſta conſcripſiſſe, ſed & *Cæſaris* commentarios, ſive recenſuiſſe, ſive corrupiſſe. certe in *MSS. meo Cæſare Hirtioque* ter locis diſtinctis adſcriptum: *Julius Celſus Conſtantinus V. C. legit.*

Gerard. Joh. Voſſius de Hiſtor. Lat. lib. 1. *cap.* 13.

Eſt Fragmentum illud (*à Caſaubono notatum notis in Tranquilli, lib.* 1. *cap.* 56.) deſumptum ex *Julii Celſi Commentariis de vita Julii Cæſaris edit. Ann.* 1473. Eſt vero hic *Celſus* idem, qui *Cæſarem* recenſuit: unde multis *Cæſaris Cod. MSS.* ſubjunctum legitur, *Julius Celſus vir clariſſimus & comes recenſui.* vel hoc pacto: *Julius Celſus Conſtantinus V. C. legi.* Inter Hiſtoricos refertur, & diligenter de *Julii Cæſaris* geſtis ſcripſiſſe dicitur à *Gualtero Burleo Anglo, Petrarchæ* æquali; & omnino valde errant, qui fragmentum ante memoratum ipſius *Petrarchæ* eſſe volunt. Sane ex iſtis *Celſi* Libris, quorum à nemine ante nos mentionem factam miror, multa in *Cæſare* feliciter poſſunt reſtitui, quod aliquando, σὺν Θεῷ, oſtendemus. cæterum *Oxoniæ* in *Collegio Corporis Chriſti* habes *MSS.* cum hac Epigraphe: *C. Julii Cæſaris, per Julium Celſum Commentarii:* utrum *Cæſaris*, an *Celſi* ſint, melius dixerint qui videre.

Salmaſii Prolegomen. in Solinum.

Sic Subſcriptiones illæ pleriſque libris adponi ſolitæ quæ teſtantur recognitionem alicujus Emendatoris, in omnibus pariter conſpiciuntur etſi non eandem ætatem præferentibus; ut illa quam nuper legebam in ſcripto Codice *Cæſaris commentariorum de Bello Gallico*, in hunc modum concipitur, *Julius Celſus Conſtantinus V. C. legi.* In aliis *Julius Celſus* quaſi Auctor eorum commentariorum ſubſcribitur, magno errore: qui tamen impulit doctiſſimum ſuæ ætatis Criticum (*Lipſium*) ut dubitaret an *Julii Cæſaris* eſſent illi commentarii, & non potius *Celſi.*

FINIS.

Veneunt apud S. Smith *&* Benj. Walford *Reg. Societat. Typographos,*

Libri in Folio.

Biblia Sacra Polyglotta, cum Lexico, 8 Vol. *Lond.*
Critici Sacri in S. Scripturam, Editio nova aucta, 8 Vol. *Amſt.*
Poli Synopſis Criticor. in S. Script. per J. Leuſd. 5 Vol. *Ultraj.*
Le Clerc in Pentateuchum Paraphraſis & Comment. 2 Vol *Amſt.*
Calvini Opera omnia in S. Script. &c. Editio poſtrema, 9 Vol. *ibid.*
Corn. à Lapide Opera omnia in Vet. & Nov. Teſt. 9 Vol. *Antverp.*
Concilia Generalia Ph. Labbæi & Jac. Coſſartii, Gr. Lat. 18 Vol. *Pari*
Baluſii Nova Collectio Conciliorum, Gr. Lat. *ibid.*
Beveregii Synodicon, ſeu Pandectæ Canonum & Conciliorum, Gr. Lat. 2 Vol. *Oxon.*
Haberti Pontificale Eccleſiæ Græcæ, Gr. Lat. *Pariſ.*
Card. Baronii Annales Eccleſiaſtici Vet. & Nov. Teſt. 12 Vol. *Antv.*
Spondani continuatio Annalium Eccleſiaſt. Baronii, 2 Vol. *Lugduni.*
——— Ejuſdem Epitome Annalium Card. Baronii, 2 Vol. *Ibid.*
Pagii Critica Hiſtorico-Chronologica in Baronii Annales. *Pariſ.*
Spencer de Legibus Hebræorum Ritualibus & earum Rationibus. *Lond.*
Anglia Sacra de Archiepiſ. & Epiſcopis, per J. Wharton, 2 Vol. *Ibid.*
Cave Scriptorum Eccleſiaſticorum Hiſtoria Literaria. *Ibid.*
Morinus de Ordinationibus Sanctæ Eccleſiæ. *Antverp.*
——— de Diſciplina Pœnitentiæ Commentarius. *Ibid.*
Limborch Theologia Chriſtiana ad praxin redacta. *Amſt.*
Forbeſii Inſtructiones Hiſtorico-Theologicæ. *Genevæ.*
Huetii Demonſtrat. Evangelic. *Pariſ.*
Seckendorf Commentarius Hiſtoricus de Lutheraniſmo, 2 Vol. *Lipſ.*
Bocharti Opera omnia, 3 Vol. *Lugd. Bat.*
Corpus Juris Civilis, cum Notis Gothofredi, 2 Vol. *Amſt.* & *Lugd. Bat.*
Corpus Juris Canonici, cum Notis Pithœi & Le Peletier, 2 Vol. *Pariſ.*
Codex Canonum Vetus Eccleſiæ Rom. à Franc. Pithœo. *Ibid.*
Pithœi Obſervationes & Notæ in Codicem & Novellas Juſtinian. *Ibid.*
Codex Gentium Diplomaticus à fine Sæculi XI. ad 1693. *Hanoviæ.*
Mabillon de Re Diplomatica & Antiquorum Monumentis. *Pariſ.*

S. Auguſtini

S. Auguſtini Opera omnia poſt Theologos Lovanienſes ex MSS. Codicibus Gallicanis Edita, per Monachos Ordin. S. Benedicti, 10 Vol. *Par.*
Patres Apoſtolici Græci, cum Notis Cotelerii, 2 Vol. *Ibid.*
Juliani Imp. Opera omnia, & S Cyrilli in Julianum Libri X. Gr. Lat. cum Notis D. Petavii & Ezech. Spanhemii, 2 Vol. cum Numiſmat. *Lipſ.*
Hornii Orbis Antiquus ſive Geographia Vetus cum Tabulis. *Amſt.*
Atlas Nouveau de Sanſon avec les Cartes Geographiques illuminee. Pariſ.
Baudrand Geographia ſeu Lexicon Geograph. *Pariſ.*
Euſebii Theſaurus Temporum cum Notis Scaligeri. *Amſt.*
Velſeri Opera omnia Hiſtorica & Philologica cum fig. *Norimb.*
Ammianus Marcellinus cum Notis Valeſii & Gronovii. *Lugd. Bat.*
Hiſtoriæ Romanæ Scriptores Latini 2 vol. *Genev.*
Grævii Theſaurus Antiquitatum Romanarum cum fig, 4 vol. *Lug. Bat.*
Monaſticon Anglicanum Guil. Dugdale, &c. 3 vol. cum fig. *Lond.*
Matth. Paris Hiſtoria Angliæ per G. Wats. *Lond.*
Puffendorf de Rebus Suecicis Commentarii. *Ultraiecti.*
——— Ejuſdem Hiſtorica Brandenburgica 2 vol. *Berolini.*
Balbini Miſcellanea Hiſtorica regni Bohemiæ 8 vol. *Pragæ.*
Meibomii rerum Germanicarum Scriptores 2 vol. *Helmſtadii.*
Haræi Annales Brabantiæ & totius Belgii 2 vol. *Antuerpiæ.*
Valeſii Rerum Francicarum lib. viii. 3 vol. *Pariſ.*
Hiſtoire de France par Mezeray 3 vol. Pariſ.
Baluzii Capitularia Regum Francorum 2 vol. *Pariſ.*
Thuani Hiſtoria ſui temporis cum Continuatione, &c. 3 vol. *Genevæ.*
Ludolfi Hiſt. Æthiopica cum Commentario & 2 Append. 2 vol. *Franc.*
Confuſius Sinarum Philoſophus ſive Scientia Sinenſis. *Pariſ.*
Junius de Pictura Veterum cum Catalogo Pictorum, &c. *Roterodami.*
Freheri Theatrum Virorum Clarorum cum fig. 2 vol. *Noribergæ.*
Patini familiæ Romanæ, Numiſmata Imp. &c. 3 vol. *Pariſ.*
Occonis Numiſmata Imperat. Roman. per Mediobarbum. *Mediolani.*
Molinet. Numiſmata Summorum Pontificum. *Pariſ.*
Vaillant Numiſmata Imperatorum Romanorum 2 vol. *Pariſ.*
Sponii Miſcellanea Eruditæ Antiquitatis cum figuris. *Lugduni.*
Kircheri Opera Varia Hiſtorica Philologica, &c. 12 vol. *Amſt.* &c.
Ciceronis Opera cum Notis Gruteri 2 vol. *Londini.*
Salmaſii Plinianæ Exercitationes in Solinum 2 vol. *Lug. Bat.*
Euripidis Tragœdiæ cum Scholiis gr. lat. per J. Barnes. *Cantab.*
Thucydidis de Bello Peloponneſiaco Hiſtoria cum Scholiis gr. lat. *Oxon.*
Stephanus Byzant, de Urbibus gr. lat. cum Holſtenio 2 vol. *Lugd. Bat.*
Dionyſius Halicarnaſſæus gr. lat. cum Notis Sylburgii. *Lipſiæ.*
Epigrammata Græca cum Notis Brodæi, &c. gr. lat. *Francof.*
Hiſtoriæ Byzantinæ Scriptores in 25 Vol. Græc. & Lat. charta regia, è Typographia Regis, *Pariſ.*
Du Freſne Famila Byzatnina illuſtrata cum figuris, *Pariſ.*
——— Ejuſdem Gloſſarium mediæ & infimæ Latinitatis 3, vol. *Franc.*
——— Gloſſarium mediæ & infimæ Græcitatis 2 vol. *Pariſ.*

Scapulæ

Scapulæ Lexicon Gr. Latinum & Lat. Græcum. *Amſt.* & *L. Bat.*
Nizolii Theſaurus linguæ Latinæ ex Cicerone 2 vol. *Baſil.*
Calepini Dictionarium Octolingue cum Notis Paſſeratii, 2 vol. *Lugd.*
Martinii Lexicon Philologicum & Etymologicum, *Francof.*
Voſſii Etymologicon linguæ Latinæ, Edit. nov. *Amſt.*
——— Ejuſdem Ariſtarchus & de Vitiis Sermonis, *ibid.*
——— Ejuſdem & ad eum clarorum virorum Epiſtolæ, *Lond.*
Chauvini Lexicon Rationale ſive Theſaurus Philoſoph. *Roterdo.*
Le Grand Dictionaire de l' Academie Francoiſe 4 Vol. Pariſ.
Le Dictionaire Critique par Monſ. Bayle 4 Vol. Roterod.
Les Origines de la Lang. Francoiſe par Menage, Pariſ.
Origine della Langue Italiana di Menagio, Genev.
Vocabolario degli Academici della Cruſca, Venet.
Lipenii Bibliotheca realis Theolog. Philoſoph. Juridic. Medic. 6 vol. *Francof.*
Bibliotheca Telleriana ſive Catalogus Archiep. Rhemenſis, *Pariſ.*
Catalogus Manuſcriptorum Bibliothecæ Cottonianæ, &c. *Oxon.*
Neſſel Catalogus ſive Supplementum Biblioth. Vindebon. 2 vol.
Lilii Gyraldi Opera omnia, Edit. nov. cum figuris. *Lugd. Bat.*
Stuckii Opera de Conviviis & Sacrificiis. Edit. nov. *ibid.*
Picinelli Mundus Symbolicus, cum figuris, *Colon.*
Bidloo Anatomia humani Corporis, cum figuris. *Amſt.*
Plumier Deſcription des Plantes de l' Amerique, avec fig. Pariſ.
Hortus Indicus Malabaricus 12 vol. cum figuris *Amſt.*
Jo. Raii Hiſtoria Plantarum Generalis 2 vol. *Lond.*
Elemens de Botannique par Monſ. Tournefort 3 vol. Pariſ. *Octavo.*
Etmulleri Opera, Editio nov. multum aucta. *Francof.*
Homeri Ilias Gr. Lat. cum Scholiis Didymi *Cant. Quarto.*
Ciceronis Opera, ex Recenſione Gronovii in *Quarto & Duodecimo.*
Authores Claſſici, in uſum Sereniſſimi Delphini. *Pariſ. Quarto.*
Authores Claſſici, cum Notis Variorum, *Amſt. &c. Octavo.*
Authores Claſſici, in 12° & 24°, cujuſlibet optimæ Editionis in uſum Scholarum, *Amſt. Lugd. Bat. &c.*

FINIS Catalogi.

A 468164

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 05836 4103